

PERSPECTIVE

REVISTA FUNDATIEI EUROPENE TITULESCU

NR. 1
2020

TRATATUL DE PACE DE LA TRIANON

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE

Adrian Năstase - 4

TRATATUL DE LA TRIANON - O ANALIZĂ DE TEXT ȘI CÂTEVA CONSIDERAȚII

Ioan Scurtu - 8

FACTOR DIPLOMATIC ȘI FACTOR MILITAR ÎN ÎNFĂPTUIREA ȘI RECUNOAȘTEREA INTERNAȚIONALĂ A UNIRII ROMÂNILOR

Dumitru Preda - 24

ROMÂNIA ȘI SISTEMUL DE TRATATE DE LA VERSAILLES

Dr. Alexandru Ghișa - 66

UNIREA TRANSILVANIEI, BANATULUI, CRIȘANEI ȘI MARAMUREȘULUI CU REGATUL ROMÂNIEI

Constantin Ungureanu - 92

100 DE ANI DE LA SEMNAREA TRATATULUI DE LA TRIANON

Ion M. Anghel - 126

Hărțile Transilvaniei

Adrian Năstase - 146

ESTE NECESARĂ O LEGE PENTRU DECLARAREA ZILEI DE 4 Iunie ca zi a TRATATULUI DE LA TRIANON

Dr. Titus Corlățean - 180

INTERVIU

Adina Rențea - Ion Bulei - 206

O CHESTIUNE DE ISTORIE ȘI DREPT INTERNAȚIONAL ÎNTR-UN CONTEXT ACTUAL DE SECURITATE NAȚIONALĂ – PROCESUL OPTANȚILOR UNGURI DIN TRANSILVANIA

Codrin Dumitru Munteanu - 210

TITULESCU ȘI TRIANONUL - SAU DESPRE DEBUTUL UNUI TITAN ÎN ARENA DIPLOMAȚIEI EUROPENE

Liviu Țăranu - 246

ÎNAINTE ȘI DUPĂ TRIANON

Ionuț Cojocaru - 254

ALOCUȚIUNEA MINISTRULUI ROMÂN DE EXTERNE BOGDAN AURESCU LA ÎNTÂLNIREA DE LA BUCUREȘTI CU OMOLOGUL SĂU UNGAR - 264

TRATATUL DE LA TRIANON - SELECȚII

272

PERSPECTIVE

Nr. 1 - Revista Fundației Europene Titulescu

Coordonator: Ionuț COJOCARU

CUVÂNT ÎNAINTE

Prof. univ. dr. Adrian Năstase

Președintele Fundației Europene Titulescu

Centenarul Trianonului ne oferă încă un prilej de a nu uita. Istoria este elementul prin care lecțiile trecutului vin să constituie fundamentul atât de necesar al acestei societăți. Cum istoria este viața noastră, a străbunicilor noștri, este necesar să ne aplecăm asupra trecutului cu pragmatism, cu acribie pentru a înțelege și în acest număr al *Revistei Perspective*, cum s-a făcut România Mare. Cum procesul privind realizarea idealului național se întinde timp de secole, noi analizăm în acest număr doar finalul acestor evenimente.

Tratatul de la Trianon este punctul final al unui proces istoric anevoios. Idealul românilor de a fi o singură țară, pe considerente de neam, limbă și credință ca elemente definitorii vine pe fondul unor schimbări istorice semnificative. Transformarea mentalităților, sfârșitul Imperiilor cât și dreptul popoarelor la autodeterminare capătă un sens real începând cu secolul XX în aria noastră geografică.

Drepturile românilor din Transilvania cât și dorința acestora se împlinesc prin Unirea Transilvaniei cu România la 1 decembrie 1918 dar din punct de vedere juridic acestea rămân a fi dezbătute spre a fi recunoscute la Tratatul de Pace de la Paris din 1919 – 1920. Cu alte cuvinte, când lupta armată s-a sfârșit a început lupta diplomatică. O luptă dusă inegal, alături de Aliații noștri cu care semnaserăm Tratatul de Alianță dintre România și Antantă din august 1916 prin care României îi reveneau drepturile asupra teritoriilor locuite de români la sfârșitul războiului.

După terminarea războiului, Aliații nu au mai ținut cont de acest Tratat iar demersurile oficialităților române în capitala Franței au fost cu atât mai dificile.

Demersul Fundației Europene Titulescu prin *Revista Perspective* urmărește în acest prim număr să analizeze evenimentele de la sfârșitul primului război mondial cât și activitatea, în special a României la Tratatul de Pace, așa cum a fost, pe baza documentelor cât și o analiză amplă a stufosului Tratat de la Trianon.

Pentru români aceste Tratatul de Pace semnifică o pagină de istorie cu mai multe înțelesuri precum o lecție retrospectivă, un model diplomatic cât și un exemplu de atitudine pentru generațiile de azi care pot observa eforturile celor care au reprezentat România acum 100 de ani în realizarea și recunoașterea României Mari.

TRATATUL DE LA TRIANON - O ANALIZĂ DE TEXT ȘI CÂTEVA CONSIDERAȚII

Ioan Scurtu

În conștiința publică s-a imprimat ideea că Tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920 a fost unul bilateral, între România și Ungaria privitor la Transilvania. De 100 de ani se vântură această idee care nu are o bază documentară. O analiză de text este necesară.

Data semnării tratatului a fost fixată după multiple amânări solicitate de partea ungară. La 16 mai 1920, Apponyi Albert a anunțat Consiliul Suprem Aliat că și-a dat demisia din calitatea de șef al delegației Ungariei, întrucât nu putea accepta tratatul în forma în care i s-a prezentat. Consiliul a cerut guvernului de la Budapesta să numească „urgent” delegați cu împuterniciri depline pentru semnarea tratatului de pace. După multe ezitări, guvernul ungar i-a numit în această calitate pe ministrul muncii și ocrotirii sociale și pe un trimis extraordinar și ministru plenipotențiar. Consiliul Suprem a stabilit ca tratatul de pace între Puterile Aliate și Asociate pe de o parte și Ungaria de cealaltă parte să fie semnat în Palatul Marele Trianon, aflat la 7 km de Palatul de la Versailles, unde se încheiase Tratatul de pace cu Germania.

În acel moment, Palatul Marele Trianon era un muzeu, care găzduia obiecte aparținând persoanelor care și-au legat numele de această reședință regală. În Sala Mare, unde urma să se semneze tratatul, se afla o expoziție de pictură, care atrăgea atenția vizitatorilor.

În ziua de 4 iunie, delegațiile României, Cehoslovaciei și Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor s-au deplasat la Trianon împreună, în fiecare mașină fiind câte un delegat al celor trei state, cu steagurile naționale respective, pentru a sublinia solidaritatea lor în fața Marilor Puteri și a Ungariei.

Documentul semnat în acea zi era un tratat de pace între 22 de state reprezentând Puterile Aliate (Statele Unite ale Americii, Regatul Unit al Marii Britanii, Canada, Australia, Noua Zeelandă, Uniunea Sud-Africană, India, Franța, Italia, Japonia, Belgia, China, Cuba, Grecia, Nicaragua, Panama, Polonia, Portugalia, România, Statul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Siam, Cehoslovacia) pe de o parte, și Ungaria de cealaltă parte¹.

Din partea României, Tratatul de la Trianon a fost semnat de dr. Ion Cantacuzino - ministru de stat, și de Nicolae Titulescu - fost ministru, secretar de stat, iar din partea Ungariei de Gaston de Bénard - ministrul muncii și ocrotirilor sociale, și de Afred Drasche-Lázár de Thorda - trimis extraordinar și ministru plenipotențiar.

Tratatul are XIV Părți, 35 de Secțiuni și 364 articole. În Partea I a fost inclus *Pactul Societății Națiunilor*, în anexa căruia au fost menționați „membrii originari” ai acesteia, între care și România.

Prevederile concrete încep cu Partea II, în care Ungaria este recunoscută ca stat național și independent, subiect de drept internațional. România nu ocupa un loc central - așa cum s-a acreditat - în acest document. Un număr foarte mic de articole se referea în special la țara noastră, ceva mai multe nominalizându-o împreună cu statele vecine.

România era menționată distinct în 4 articole și împreună cu alte state în 7 articole. Evident, se regăsea în mai multe articole sub genericul Puterile Aliate

¹ Vezi textul Tratatului de la Trianon în «Monitorul oficial» nr. 136 din 21 septembrie 1920; Ion M. Anghel, *Tratatele de la Trianon și Paris din 1920. Documentele care s-a consfințit înfăptuirea ROMÂNIEI MARI*, București, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, 2018; Ion Calafeteanu și Gheorghe Sbârna, *Tratatele de Pace ale României. 1919 - 1920*, București, Editura Muzeului Literaturii Române, 2017; *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. 1918. Documente interne și externe (februarie 1920 - decembrie 1920)*, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

și Asociate.

a) *Articole care priveau în mod expres România:*

Partea a II-a - *Fronțariile Ungariei*, articolul 27 în care se menționau fronțariile acesteia cu Austria, Statul Sârb-Croat-Sloven, România și Cehoslovacia. La fiecare în parte se indicau detaliate hotarele respective.

În privința fronțariilor cu România (paragraful 3) se preciza că acestea începeau cu „punctul cel mai de sus definit, spre Est-Nord-Est” și se continuau cu menționarea a zeci de detalii până în sud, spre Statul Sârbilor, Croaților și Slovenilor.

O analiză a acestei hărți, comparativ cu cea inclusă în anexa la Convenția politică semnată de România cu Antanta (Franța, Marea Britanie, Rusia și Italia) din 4/17 august 1916, evidențiază faptul că prin tratatul de la Trianon granița cu Ungaria s-a mutat cu 15 - 50 de km spre Est, în defavoarea României. În Comisia teritorială, Italia propusese o și mai amplă cedare în favoarea Ungariei, dar în urma dezbaterilor a fost acceptat punctul de vedere al Franței, care reprezenta un compromis, acceptat de ceilalți membri.

Prin tratatul de la Trianon s-a rezolvat și problema Banatului, prin stabilirea granițelor Ungariei cu România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor.

Analizând traseul acestora, s-a putut constata că România a primit 18 958 km pătrați, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor - 9 302 km pătrați, Ungaria - 271 km pătrați.

În Partea a III -a - *Clauze politice europene*, sunt precizate relațiile Ungariei cu Italia, Statul Sârbo-Croato-Sloven, România și Statul Ceho-Slovac. La Secțiunea III, articolele 45 - 47 se referă la România.

Articolul 45: „Ungaria renunță, în ceea ce o privește, în favoarea României, la toate drepturile și titlurile asupra teritoriilor fostei monarhii austro-ungare situate dincolo de fronțariile Ungariei, astfel cum sunt fixate la art. 27, partea a II-a (Fronțariile Ungariei) și recunoaște prin prezentul tratat sau prin orice alte tratate, încheiate în scop de a regula afacerile actuale, ca făcând parte din România”.

Era o precizare necesară din punct de vedere juridic și practic.

Art. 46: „O comisiune compusă din șapte membri, din care cinci vor fi numiți de principalele Puteri Aliate și Asociate, unul de România și unul de Ungaria, se va constitui în cursul celor 15 zile de la punerea în vigoare a Tratatului de față pentru a fixa la fața locului traseul liniei de frontieră descrisă la articolul 27-30, Partea II (Fruntariile Ungariei)“.

Această comisie propus unele mici rectificări a linei de frontieră, care au fost acceptate de guvernele celor două țări.

Art. 47: „România recunoaște și confirmă față de Ungaria angajamentul de a consimți la inserțiunea într-un Tratat cu Principalele Puteri Aliate și Asociate a unor dispozițiuni pe care aceste Puteri le vor socoti necesare pentru a ocroti în România interesele locuitorilor ce se deosebesc prin rasă limbă sau religie de majoritatea populației, precum și pentru a ocroti libertatea tranzitului și a aplica un regim echitabil comerțului celorlalte națiuni”.

Era, în fond, reluarea unei prevederi similare, inclusă Tratatul de pace cu Austria.

Art. 222 prevedea că Ungaria recunoaște ca lipsite de orice efect toate tratatele, convențiile și înțelegerile pe care ea sau fosta monarhie austro-ungară le-a încheiat cu Rusia, cât și cu România înainte de 28 iulie 1914.

Articolul avea în vedere - în privința României - tratatul din 1883, care devenise caduc odată cu intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei în 1916.

b) *Articole în care România este menționată împreună cu alte state.*

În Partea XI - Clauze financiare, la art. 185 se stabilea că „statele cărora li s-a transferat un teritoriu al fostei monarhii austro-ungare și fiecare din statele create în urma dezmembrării acestei monarhii, inclusiv Ungaria”, trebuiau să-și asume „răspunderea unei părți din datoria fostului guvern ungar”. Proporția și natura sarcinilor financiare ale Ungariei pe care România va avea să le ia pe seama sa pentru teritoriul pus sub suveranitatea ei vor fi fixate conform articolului 186, Partea IX (Clauze financiare) a tratatului de față”.

Aceste prevederi erau cel puțin discutabile, deoarece vizau răscumpărarea

unor bunuri realizate și cu contribuția financiară a popoarelor care făcuseră parte din Ungaria, inclusiv românii din Transilvania.

La partea privind *Clauze politice europene*, Secțiunea VI se referea la *Protecția minorităților*.

În articolele 55 - 60 se preciza obligația Ungariei de a acorda „tuturor locuitorilor Ungariei, fără deosebire de naștere, de naționalitate, de limbă, de rasă sau de religie, deplină și întreagă protecție a vieții și libertății lor”, cu precizări concrete, inclusiv dreptul Consiliului Societății Națiunilor de a interveni pentru protecția acestora persoanele care au făcut parte din teritoriile fostei monarhii austro-ungare și care au preluat de Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, România și Cehoslovacia.

Art. 61: „Orice persoană având indigenatul (pertenența) pe un teritoriu făcând parte anterior din teritoriile fostei Monarhii Austro-Ungare, va dobândi de plin drept și cu excluderea naționalității austriece, naționalitatea statului ce exercită suveranitatea asupra zisului teritoriu”.

Art. 63: „Persoanele mai în vârstă de 18 ani, care pierd naționalitatea lor austriacă și dobândesc deplin drept o nouă naționalitate în virtutea articolului 61, vor avea facultatea, în cursul unei perioade de un an de la punerea în vigoare a Tratatului de față, să opteze pentru naționalitatea statului în care aveau indigenatul lor mai înainte de a dobândi indigenatul în teritoriul transferat. Opțiunea soțului atrage după sine pe aceea a soției și opțiunea părinților va atrage după sine pe aceea a copiilor mai mici de 18 ani.

Persoanele care au exercitat dreptul de opțiune prevăzut mai sus vor trebui, în cele 12 luni ce urmează, să-și mute domiciliul în statul în favoarea căruia vor fi optat.

Ele vor fi libere să păstreze bunurile imobile ce posedă pe teritoriul celui alt stat unde își avuseseră domiciliul mai înainte de opțiunea lor.

Ele vor putea lua cu ele bunurile mobile de orice natură, fără ca pentru aceasta să li se impună vreun drept sau vreo taxă fie de ieșire fie de intrare.“

Art. 64: „Persoanele care au indigenatul într-un teritoriu ce făcea parte

din fosta monarhie austro-ungară, și care se deosebesc acolo prin rasă și limbă, de majoritatea populației, vor putea, în termen de șase luni, cu începere de la punerea în vigoare a tratatului de față, să opteze pentru Austria, Ungaria, Italia, Polonia, România, Statul Sârbo-Croato-Sloven sau Statul Cehoslovac”. Prevederi similare - privind protecția minorităților și liberul tranzit - fuseseră introduse și în proiectul Tratatului cu Austria, împotriva cărora Ion I. C Brățanu protestase cu verheemență. Aceste articole aveau să fie speculate de Ungaria și de liderii politici ai minorității maghiare din România pentru a se adresa cu reclamații la Societatea Națiunilor sub motiv că nu li se respectau drepturile. La rândul său guvernul de la Budapesta a folosit problema optanților pentru a face agitație pe plan internațional împotriva statului român.

În fond, Marile Puteri (prin Consiliul Suprem) își creau o pârghie politică prin care puteau interveni în treburile interne ale României sub pretextul că urmăreau să constate dacă erau respectate drepturile minorităților naționale.

Pe de altă parte, aceste Mari Puteri, fără nici o legătură cu problemele dezbătute la Conferința de pace, impuneau României - ca și celorlalte state succesorale Austro-Ungariei - să nu stabilească taxe vamale pentru bunurile Puterilor Aliate, adică să fie private de o importantă sursă de venituri. Înscrise în Tratatul cu Austria, aceste prevederi au fost reluate în Tratatul cu Ungaria.

Aceste articole aveau să fie speculate de Ungaria și de liderii politici ai minorității maghiare din România pentru a se adresa cu reclamații la Societatea Națiunilor sub motiv că nu li se respectau drepturile. La rândul său, guvernul de la Budapesta a folosit problema optanților pentru a face agitație pe plan internațional împotriva statului român.

Art. 74: „Ungaria declară de pe acum că recunoaște și primește fruntariile Austriei, Bulgariei, Greciei, Poloniei, României, Statului Sârbo-Croato-Sloven și ale Statului Ceho-Slovac, astfel precum aceste fruntarii vor fi fixate de către principalele Puteri Aliate și Asociate.”

O prevedere firească, pe care revizioniștii maghiari aveau să o conteste tot mai vehement după 1927.

Art. 174 se referea la reparațiile datorate de Ungaria: se constituia o comisia reparațiilor din care făcea parte și România.

Art. 193: „Ungaria renunță, în ce o privește, la beneficiul tuturor stipulațiilor inserate în Tratatul de la București și din Berst Litovsk și Tratatul complementare”.

Deși România nu este menționată în mod expres, este limpede că Tratatul de la București fusese încheiat de România cu Puterile Centrale. În continuarea acestui articol se precizează: „Ea [Ungaria] se obligă a transfera în mod respectiv, fie României, fie principalelor Puteri Aliate și Asociate, orice instrumente monetare, bani, valori și instrumente negociabile sau produse, pe care le-a primit spre executarea Tratatelor sus-zise”.

Art. 207 privea relațiile economice și posibilitatea încheierii unor convenții între Polonia, România, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Cehoslovacia, Ungaria și Austria.

În art. 227 se menționa că Ungaria recunoștea ca fiind lipsite de efect tratatele, convențiile și înțelegerile pe care fosta monarhie Austro-Ungară le-a încheiat cu alte state, inclusiv cu România, înainte de 28 iulie 1914.

Art. 232 se referea la bunurile, drepturile și interesele supușilor Puterilor Aliate și Asociate, proprietari ai unor bunuri aflate în Ungaria. Se preciza că „Ungaria va trebui să ia toate măsurile necesare pentru a repune pe proprietarul deposedat în posesiunea bunului său, liber de orice sarcini sau servituți”.

La Partea XII - *Porturi, căi pe apă și căi ferate se prevedea*, la art. 290 că, în cazul când Statul Ceho-Slovac, Statul Sârbo-Croato-Sloven sau România ar întreprinde lucrări de amenajare a Dunării, se vor bucura de toate înlesnirile necesare.

c) *Articole referitoare la Puterile Aliate și Asociate, care priveau, implicit, România.*

Art. 77: „Ungaria va remite fără întârziere guvernelor Aliate sau Asociate interesate arhivele, registrele, planurile, titlurile și documentele de orice natură ce aparțin administrațiilor civile, militare, financiare, judecătorești sau

altele, ale teritoriilor cedate. Dacă unele din aceste documente, arhive, registre, titluri și planuri au fost ridicate, ele vor fi restituite de către Ungaria la cererea guvernelor Aliate sau Asociate”.

Art. 175: „Ungaria se obligă să restituie, respectiv, fiecareia dintre Puterile Aliate și Asociate toate actele, documentele, obiectele antice și de artă, și orice material științific și bibliografic, ridicate din teritoriile invadate și aparținând fie statului, fie administrațiilor provinciale, comunale, de binefacere sau eclesiastice ori altor instituții publice private”.

Prevederi utile și necesare, rămase, aproape în totalitate, înscrise doar pe hârtie.. Cele mai multe dintre aceste prevederi aveau să fie eludate de Ungaria. Prin tergiversări și contestații, care s-au prelungit până la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, guvernele de la Budapesta a reușit să se sustragă de la îndeplinirea celor mai multe dintre obligațiile asumate.

Tratatul conținea prevederi relative la obligațiile Ungariei față de state din Europa: Belgia, Luxemburg, Sleswig (Elveția). Turcia, Bulgaria, Austria, Rusia și Statele Rusești); din afara Europei; clauze militare, navale și aeriene - cu date concrete privind efectivele și muniția. O comisie a reparațiilor urma să stabilească despăgubirile de război.

Mai multe articole se refereau la dezarmarea Ungariei: desființarea serviciului militar obligatoriu (art. 103), reducerea forțelor militare la cel mult 30 000 de persoane (art. 104), interzicerea importului de arme (art. 118) ș.a.

Tratatul de la Trianon rezolva o multitudine de probleme, de la clauze militare și aeriene, la prizonieri de război și morminte, reparații, porturi, căi pe apă și căi ferate etc etc.

Ceea ce atrage atenție este că faptul că în Tratatul de la Trianon nu apare cuvântul Transvania. De altfel, nu apar nici numele altor provincii sau regiuni desprinse din fostul imperiu austro - ungar (Slovacia, Croație, Slovenia etc). Acest fapt s-a datorat concepției aflată la baza Conferinței de pace din 1919 -1920, care s-a deosebit esențial de toate forurile internaționale întrunite până la acea dată după războaiele ce avuseseră loc.

Până 1919 deciziile se luau în foruri restrânse, învingătorii împărțindu-și teritoriile după propria lor voință, fără să țină seama de opțiunea popoarelor respective. De aceasată dată, hotărârile aveau la bază voința popoarelor care, în virtutea dreptului de autodeterminare, și-au stabilit viitorul.

Lucrările Conferinței de pace s-au desfășurat pe parcursul a 1 646 ședințe² de negocieri și decizii. Tratatul de pace nu au fost negociate între Părțile interesate, ci au fost elaborate de experți (specialiști), care au urmărit rezolvarea tuturor problemelor omenirii.

Între acestea: Statutul Societății Națiunilor; fruntariile (granițele) dintre state; politica europeană și relațiile interstatale; chestiuni militare; răspunderile pentru declanșarea răzbiului; reparațiile (despăgubirile); probleme financiare și economice - relații comerciale, drepturi, bunuri și interese; legislația internațională a muncii; prizonieri de război și morminte; navigația navală, pe căi ferate și aeriană; tribunalul arbitral mixt, ș.a. Ca urmare, tratatele încheiate aveau dimensiuni considerabile - 440 articole cel cu Germania, 364 articole tratatul cu Ungaria etc.

În acest context, eforturile depuse de delegația maghiară de a obține reînvierea Regatului lui Ștefan cel Sfânt s-au dovedit contraproductive. Popoarele asuprite secole de-a rândul nu acceptaseră oferta din 1918 făcută de republicanii de la Budapesta de a reorganiza statul feudal Ungaria pe baze federale, după modelul elvețian, iar Consiliul Suprem Aliat nu a acceptat argumentele delegației maghiare la Conferința de pace.

În textul tratatului se folosește în mod curent expresia „teritoriile care aparțineau fostei monarhii austro-ungare”, fapt ce însemna confirmarea actelor de unire din 1918, dându-le consacrare juridică internațională. Ca urmare, în tratat sunt stabilite frontierele Ungariei în conformitate cu aceste noi principii de drept internațional, prin care s-a pus capăt vechiului sistem medieval.

A spus-o foarte clar Alexandre Millerand, președintele Conferinței de pace, la 6 mai 1920: „Voința popoarelor a fost exprimată în zilele lui octombrie

² Constantin Vlad, *Diplomația secolului XX*, București, Fundația Europeană Titulescu, 2006, p. 56

și noiembrie 1918, când dubla monarhie se prăbușea și populațiile îndelung oprimate se uneau cu frații lor italieni, români, iugoslavi sau ceho-slovaci”. Pe această voință s-a întemeiat Tratatul de la Trianon.

Evident, nu s-a putut face o delimitare strictă, nu s-au putut crea state „pure” din punct de vedere etnic, întrucât pe parcursul istoriei s-a produs un amestec de popoare, care locuiau împreună pe același teritoriu. Ca urmare, toate statele reconstituite sau întregite aveau în interiorul lor minorități naționale. De asemenea, un număr important de membri ai aceleiași familii etnice au rămas în afara statului național, devenind minorități naționale în țările vecine. În subsidiar, Consiliul Suprem a ținut seama și de alte elemente, precum traseul căilor ferate sau apărarea capitalei (în cazul Belgradului). Au existat și anumite interese economice și politice ale Marilor Puteri, care și-au găsit expresie în unele articole ale Tratatului de la Trianon, privind liberul tranzit și minoritățile naționale. Având în vedere întregul complex de factori, se poate aprecia că a fost găsită soluția cea mai bună în acel context istoric.

Vestea semnării Tratatului de la Trianon a fost primită în Ungaria cu un sentiment de umilință, ca o lovitură primită din partea Marilor Puteri învingătoare și ca o pedeapsă pentru înfrângerea suferită în război³.

Ziua de 4 iunie a fost declarată zi de doliu național. Instituțiile publice, precum și prăvăliile au fost închise; în biserici s-au oficiat slujbe de implorare a Divinității pentru Națiunea Maghiară; tramvaele și trenurile au fost oprite. Parlamentul a ținut o ședință de doliu, la care președintele acestuia a declarat că toate nedreptățile făcute Ungariei „vor fi răzbunate. De teritoriile smulse ne despărțin silit, dar nu pentru totdeauna”. Seara, membrii Ligii pentru Apărarea Integrității Teritoriale a Ungariei au organizat la Budapesta o demonstrație împotriva guvernului care a acceptat „înjunghierea” țării.

În România știrea a fost primită cu calm, ca un act de normalitate și de dreptate istorică. Ziarul „Patria”, oficios al Partidului Național Român, scria : „Noi nu vom jubila de bucurie, nici nu vom trage clopotele cu prilejul ridicării

³ Petre Țurlea, *Români și unguri, vol. I. 1918 - 1940*, Ploiești, Editura Karta-Graphic, 2018, p. 70

monumentului funerare la groapa Ungariei istorice, cum au făcut ungurii cu prilejul iscălirii păcii de la București [din aprilie 1918]. Noi mulțumim lui Dumnezeu, Armatei Române, marilor noștri Aliați, precum și bărbaților politici care au luptat pentru granița de la Apus”⁴.

La rândul său, Nicolae Iorga scria chiar în acea zi de 4 iunie 1920: „Ca unii care avem în inimile noastre cultul omeniei, înțelegem și prin experiența proprie, care e lungă de atâtea veacuri, durerile morale cele mari ale altora, pe care-i atinge suprema nenorocire a înfrângerii [...] Din suflet compătimim pe unguri, ale căror calități de rasă suntem în stare a le prețui, pentru cumplita nenorocire la care i-a adus defecte tot atât de însemnate și neputința de a se conduce în momente de criză. Și, oricât ar fi fost de firesc ca la București să se facă demonstrație pentru triumful final al unei oștiri așa de încercate, care e cea mai mare iubire și mândrie a noastră, n-a stat în intenția noastră să ofensăm suferința [...] Și am dori ca prin aceasta să fim și provocatorii acelu reviriment în spirite, care ar reda operei comune a civilizației moderne pe un popor maghiar rațional, fără nimic din acel imperialism copleșitor pentru alții, care exclude până acum pe unguri de la orice colaborație folositoare”⁵.

Tratatul de la Trianon era „actul de deces” al Ungariei Mari, din care s-au desprins teritorii care au revenit statelor vecine: România - 102 000 km pătrați, Cehoslovacia - 63 000 km pătrați, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor - 21 000 km pătrați. Ca urmare, din stat multinațional, Ungaria de devenit stat național.

Primul pas spre punerea în vigoare a tratatului era ratificarea acestuia de către parlamentele celor două țări.

În România, proiectul de lege inițiat de guvernul Averescu și semnat de regele Ferdinand a fost depus mai întâi în Senat, unde dezbaterile au început în ziua de 11 august 1920 și s-au încheiat la 16 august, după care a fost transmis Adunării Deputaților, care l-a discutat până la 26 august.

Nu au fost ședințe festive, ci unele obișnuite. Discuțiile au fost la obiect,

⁴ Ibidem

⁵ „Neamul Românesc” din 5 iunie 1920

cu referiri la prevederile pozitive și la cele negative ale tratatului.

Cei care au luat cuvântul au subliniat semnificația istorică a momentului. Astfel, Gheorghe Gh. Mironescu a exprimat o „adâncă recunoștință marilor voievozi, boierilor, învățaților - cronicari, istorici, poeți - admirabilei preoțimi, vâjnoasei pături țărănești, care cu toții în decursul veacurilor, luptând pe toate căile - prin războaie ori revoluțiuni contra asupritorilor sau prin mijloace pașnice au menținut idealul nostru național și au făcut posibilă ziua de astăzi”. La rândul său, Iuliu Maniu a declarat: „Când examinăm acest tratat nu trebuie să uităm că izvorul adevărat al unirii neamului românesc nu este acest tratat, izvorul adevărat al unirii neamului nostru este conștiința vie a neamului românesc și hotărârea sa suverană”, tratatul fiind „numai o recunoaștere internațională a unirii”.

Criticile au vizat mai multe aspecte. În primul rând granița cu Ungaria, care nu corespundea cu cea recunoscută de Antantă în august 1916. Deputatul D. Lascu menționa că în Convenția din 1916 linia de cale ferată Oradea - Arad era prevăzută la 40 km vest de Oradea, iar prin Tratatul de la Trianon distanța a fost redusă la 4 km. Linia de tren Oradea - Satu Mare fusese stabilită la 15 km, iar prin tratat s-a ajuns la 1 km și în unele locuri la 100 m. Ca urmare, România nu avea o linie de apărare naturală, cum era cea de pe Tisa și Dunăre. Foarte nemulțumiți au fost parlamentarii din Banat, care și-au exprimat „protestul energic” față de împărțirea acestuia, deși - de-a lungul istoriei - Banatul fusese „unul singur, românesc”, drept care nu vor vota pentru ratificarea tratatului. Deputatul Gașpar Muth a protestat în numele „populațiunii șvăbești din Banat”, profund afectată de cedarea unei părți din Banat către Serbia, fapt ce afecta din punct de vedere economic, politic, moral și social această minoritate. Și deputații din Maramureș s-au declarat foarte afectați de împărțirea acestui teritoriu istoric românesc. Deputatul D. Secelea declara în numele maramureșenilor că li s-a făcut „o nedreptate istorică” și nu vor vota pentru ratificarea tratatului.

Mai mulți deputați și senatori au criticat anumite articole prin care

România era dezavantajată. Între acestea art. 191, prin care statul român era obligat să plătească pentru bunurile statului ungar rămase în Transilvania, deși acestea au fost realizată prin contribuția românilor, care au plătit impozite și taxe utilizate de guvernul de la Budapesta. Prin art. 199 pensionarii civili și militari din fostul regat ungar deveniți cetățeni români erau considerați pensionari români, dar statul ungar nu era obligat să restituie României sumele pe care aceștia le-au depus în timpul serviciului lor la casele de pensii din Ungaria.

Ministrul de externe Take Ionescu a răspuns la criticile adresate, deși el fusese cel care - la Paris - se înțeleșese cu reprezentanții sârbilor și ai Consiliului Suprem privind împărțirea Banatului, boicotându-l pe șeful delegației române, Ion I. C. Brătianu, care lupta ca întregul Banat să aparțină României. El dat asigurări parlamentarilor nemulțumiți că se va înțelege cu liderii politici din Serbia și din Cehslovacia pentru unele rectificări de graniță în favoarea românilor.

Mai mulți vorbitori și-au exprimat speranța că relațiile dintre România și Ungaria se vor normaliza. Ion Nistor aprecia: „suntem gata să trăim cu poporul maghiar în cele mai bune raporturi de prietenie și vecinătate”. Iuliu Maniu ținea să precizeze: „nu ducem cu noi o dușmănie față de vecinii noștri pe care soarta i-a pus lângă noi”, iar Take Ionescu declara: „Eu pricep durerile Ungariei”, care de la 20 de milioane de locuitori a ajuns la 8 milioane; un număr de 2,5 milioane de maghiari au rămas în afara granițelor; statul ungar nu mai avea ieșire la mare, rămăsese fără petrol, fără cărbuni, fără lemne. Având în vedere această realitate, ministrul de externe era convins că Ungaria „este o țară care are nevoie de vecini”. România era dispusă unei colaborări sincere: „Odată cu ratificarea Tratatului de la Trianon, relațiile dintre noi și Ungaria vor deveni normale și, desigur, din parte-ne amicale”.

Pe baza votului celor două Camere - Senatul și Adunarea Deputaților - la 30 august 1920, regele Ferdinand a semnat legea prin care guvernul era autorizat „a ratifica și face să se execute Tratatul de pace” cu Ungaria din 4 iunie 1920. Legea a fost publicată în „Monitorul oficial” nr. 136 din 21 septembrie 1920.

Ca și în cazul semnării Tratatului de la Trianon, Ungaria a adoptat tactica tergiversării. Nici guvernul, nici parlamentul nu acceptau să-și asume răspunderea ratificării Tratatului de la Trianon. Acest fapt a determinat Marile Puteri să timită un ultimatum guvernului de la Budapesta⁶, fapt ce a i-a determinat pe liderii maghiari să se decidă pentru ziua de 15 noiembrie.

S-a realizat, mai întâi o înțelegere între toate grupările reprezentate în parlament pentru a acționa solidar: „Impunerea ratificării păcii a umplut de tristețe pe fiecare membru al Adunării Naționale Maghiare. Deputații maghiari vor demonstra prin semne exterioare doliul Parlamentului și al Țării Ungurești, îmbrăcând în acea zi haine negre și purtând semn de doliu”. Se preciza că nici unul dintre membrii parlamentului „nu vrea să poarte responsabilitate în fața istoriei pentru actul impus ratificării”. Ca urmare, s-a decis ca Tratatul de la Trianon să nu fie discutat, ci acceptat „numai sub presiunea forțelor majore”. S-a stabilit ca 60 de deputați, desemnați prin tragere la sorți, să voteze, precizându-se că „nimeni dintre membrii Adunării Naționale Maghiare nu s-a făcut vinovat și nu poartă răspunderea pentru actul ratificării”. S-a mai stabilit ca steagul național al Ungariei de pe clădirea Parlamentului să fie arborat cu doliul național.

În ziua de 15 noiembrie 1920, în Parlamentul Ungariei domnea o atmosferă sumbră. Deputații erau îmbrăcați în negru, ca semn de doliu. În sală se aflau doar cei 60 de deputați stabiliți prin tragere la sorți, ceilalții aflându-se în galerie, alături de alți politicieni, îmbrăcați și ei în doliu.

După ce a fost votată legea, cu toții s-au sculat în picioare și au scandat : „Nem! Nem ! Soha !” (Nu! Nu! Niciodată !). Apoi au jurat în cor: “Cred în Dumnezeu. Cred în Patrie. Cred în reînvierea Ungariei Milenare”.

La 23 martie 1921, guvernul Ungariei a depus actele necesare la Ministerul de Externe al Franței. După ce a fost ratificat de toate statele semnatare, Tratatul de la Trianon a intrat în vigoare la 26 iulie 1921.

Granițele stabilite la Trianon au rezistat de-a lungul timpului, iar Ungaria -

care în 1938 -1941 a căutat să revină la granițele medievale din vremea Regatului condus de Ștefan cel Sfânt, a ocupat teritorii din Cehoslovacia, România și Iugoslavia - a suferit un eșec total, trebuind să accepte reconfirmarea lor prin Tratatul de pace din 10 februarie 1947.

6 Pere Țurlea, op.cit, p. 71

FACTOR DIPLOMATIC ȘI FACTOR MILITAR ÎN ÎNFĂPTUIREA ȘI RECUNOAȘTEREA INTERNAȚIONALĂ A UNIRII ROMÂNILOR.

De la Alba Iulia, 1 decembrie 1918, la Trianon, 4 iunie 1920¹

Dumitru Preda

La 4 iunie 1920, în eleganta galerie «Cotelle» care leagă palatul Marele Trianon de Trianon-sous-Bois (aripa dreaptă) de la Versailles, într-o atmosferă solemnă, dar sobră, începând cu ora 16.30, s-a desfășurat ceremonia semnării celui de-al patrulea Tratat de Pace de către Puterile Aliate și Asociate, de data aceasta cu Ungaria, unul din statele successorale ale fostului Imperiu Habsburgic². Completând Tratatul de la Saint-Germain-en-Laye cu Austria, noul document a sancționat definitiv procesul de dezagregare a monarhiei bicefale. Aplicându-se principiul autodeterminării naționale – „una din cele mai mari forțe spirituale ale istoriei moderne”, cum îl definea distinsul jurist român George Sofronie³ –, la Trianon s-a autentificat acest înalt concept de conștiință a omenirii, fiind înscris ca o normă de bază în dreptul ginților și

¹ Studiul a fost publicat în volumul *Trianon, Trianon!. Un secol de mitologie politică revizionistă*, Editura Școala Ardeleană, Cluj Napoca, 2020, pp. 27 – 67.

² „Le Petit Journal”, 58e année, n° 20 069, 5 iunie 1920, p. 1; „L’action française”, 13e année, 5 iunie 1920, p. 1-2 (*La Paix avec la Hongrie. Le Traité de Trianon a été signé hier*); „Excelsior”, 11e année, n° 3 462, 4 iunie 1920, p. 2; Ibidem, n° 3 463, 5 iunie 1920, p. 1.

³ George Sofronie, *Principiul naționalităților în tratatele de pace din 1919-1920. Frontierele României sunt intangibile pe baza principiului naționalităților; netemeinicia acțiunii revizioniste maghiare*, Editura ziarului „Universul”, București, 1936; Idem, *Fenomenul „Unirii” în lumina desvoltării principiului național, la români*, București, 1937 (ed. a II-a, Editura Tipo Moldova, Iași, 2018). Cf. Romulus Seișanu, *Principiul naționalităților. Originile, evoluția și elementele constitutive ale naționalității. Tratatul de pace de la Versailles, Saint-Germain, Trianon, Neuilly-sur-Seine, Sèvres, Lausanne* (ed. Constantin Schifirneț), Editura Albatros, București, 1996, passim.

morală internațională.

Tratatul, fructul unor eforturi considerabile de aproape un an și jumătate, s-a conformat riguros datelor național-demografice, istorice, culturale și social-economice, ca și criteriilor de securitate colectivă. Din partea română și-au înscris numele pe textul său Dr. Ioan C. Cantacuzino (ministru de stat) și Nicolae Titulescu (fost ministru de Finanțe, de la 20 aprilie 1920, Prim-delegat la Conferința de Pace), iar din partea ungară de Ágost (Gaston) de Benárd (ministrul Muncii și Sănătății Publice) și Alfréd Drasche-Lázár de Thorda (ministru plenipotențiar); alături de ei, reprezentanții Statelor Unite ale Americii, Marii Britanii⁴, Franței, Italiei, Japoniei (desemnate drept **Principalele Puteri Aliate și Asociate**), precum și celelalte **Puteri Aliate și Asociate**: Belgia, Ceho-Slovacia, China, Cuba, Grecia, Nicaragua, Panama, Polonia, Portugalia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, Cehoslovaciei (în total, 22 state)⁵. Tratatul a fost ratificat de Corpurile Legiuitoare ale României la 17 august (Senatul) și respectiv 20 august 1920 (Camera Deputaților), fiind sancționat la 30 august 1920 de către Regele Ferdinand I⁶. La 14 noiembrie el a fost acceptat și de Adunarea Națională a Ungariei și a intrat în vigoare la 26 iulie 1921, după ce, în prealabil, fusese consacrat și de celelalte Puteri semnatare.

Referindu-se la semnificația acestui major document internațional, în ședința

⁴ Conte Derby (Edward George Villiers), ambasadorul extraordinar și plenipotențiar la Paris al Imperiului Britanic, a semnat, de asemenea, pentru Canada, Australia, Noua Zeelandă, Africa de Sud și India.

⁵ 1918. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională*, vol. VI, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, doc. 890; Ion Calafeteanu, Gheorghe Sbârnă, *Tratatele de Pace ale României 1919-1920*, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 2017, p. 407-584; vezi și la Constantin Botoran, Ion Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc (coord.), *România și Conferința de Pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naționalităților*, Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. ; V.Fl. Dobrinescu, *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)*, Iași, 1993, passim; asupra contextului extern și a ansamblului negocierilor, vezi în *Istoria Românilor*, vol. VIII *România întregită (1918-1940)*, ed. Ioan Scurtu (coord.), Petre Otu (secretar), Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 16-26.

⁶ I. Bitoleanu, *Actul ratificării tratatelor de pace în Corpurile Legiuitoare ale României în 1920*, nr. 1/1986, p. 44-62.

Adunării Deputaților din 4 aprilie 1934 Nicolae Titulescu avea să sublinieze: „*Tratatul de la Trianon apare tuturor românilor, și îndeosebi celor din Ardeal, ca o consfințire a unei ordini de drept cu mult mai redusă decât aceea pe care veacuri de conviețuire și de suferințe comune au săpat-o în conștiința istorică a neamului nostru. De aceea, în chip firesc, în opinia noastră publică, Tratatul de la Trianon evocă mai curând ideea unei completări decât ideea unei amputări*”⁷.

Drumul parcurs de neamul românesc de la 1 Decembrie 1918 la 4 iunie 1920 – interval istoric decisiv în devenirea modernă a Statului său independent, unitar și suveran – se constituie într-un exemplar parcurs în care voința politică, depășind numeroase egoisme și scăderi morale, a reușit să îmbine cu succes acțiunea diplomatică consecventă și perseverentă cu efortul disciplinat și curajos al armatei sale, caracterizat de contemporani drept o contribuție valoroasă la stabilitatea și pacea pe continentul european, care a împiedicat hotărâtor propagarea bolșevismului în Europa centrală⁸.

Studiul de față are ca obiectiv evidențierea condițiilor, a modalităților de concretizare a acțiunilor specifice celor doi factori, diplomatic și militar, în circumstanțele complexe în care Conferința de Pace de la Paris a fost menită să dea o nouă configurație a hărții geo-politice și o nouă așezare a relațiilor internaționale.

La 28 octombrie/10 noiembrie 1918, atunci când România își anunța

⁷ Nicolae Titulescu, *Discursuri* (ed. Robert Deutsch), Editura Științifică, București, 1967, p. 407.

⁸ Dumitru Preda (coord.), Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Editura Enciclopedică, București, 1994, passim. Încă de la sfârșitul anului 1919, importantul cotidian „The New York Times” (7 dec.) ținea să sublinieze că România, prin poziția sa geografică și resursele naturale, „a devenit factorul cel mai decisiv” în afacerile din sud-estul Europei. Apud Constantin Botoran, Olimpiu Maticescu, *Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, doc. 146 (p. 289). La 21 sept. 1919, același influent jurnal apreciază: „Prin atitudinea sa, România a salvat civilizația europeană și odată i se va mulțumi pentru aceasta”. *Ibidem*, doc. 142 (p. 283).

solemn reîntrarea în Marele Război alături de vechii ei aliați, ea relua, totodată, efortul menit a desăvârși procesul istoric al întregirii Țării și Neamului românesc. Un comentariu al cunoscutei „Gazette de Lausanne” ținea să remarce: „Viteazul popor român nu a voit să lipsească de la ultimul act al tragediei. El a reintrat victorios în scenă [...] Tratatul de la București va fi deci revizuit și națiunea română va obține integritatea sa teritorială. *Drepturile sale asupra Transilvaniei sunt în mod particular indiscutabile*”⁹ (subl. noastră).

Duminică 18 noiembrie/1 Decembrie 1918, în fruntea trupelor române și aliate, Regele Ferdinand I și Regina Maria, împreună cu guvernul și celelalte autorități centrale și-au făcut reîntrarea, după doi ani de pribegie, în București. În aceeași zi, dincolo de Carpați, în cetatea Primei Uniri, la Alba Iulia, prin voința liber exprimată a reprezentanților națiunii române, era săvârșită unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmăruului și Maramureșului cu România, care se adăuga Unirii Basarabiei (27 martie/9 aprilie) și a Bucovinei (15/28 noiembrie).

Aflat într-o conjunctură internă critică, ca urmare a crizei de produse de primă necesitate pentru populație, criză ce putea da naștere într-o țară epuizată de război unor puternice frământări sociale și politice, înconjurat în imediata vecinătate de forțe adverse gata să profite de dificultățile pe care le întâmpina în interior, guvernul Ion I.C. Brătianu, instalat la 12 decembrie 1918 (stil nou), a fost nevoit să facă față acestor sfidări numeroase, ca și unor neașteptate reconsiderări de atitudine și tendințe de șantaj politic din partea Aliaților care vor depăși și cele mai sumbre previziuni inițiale⁹. Trebuie să subliniem faptul că la încheierea conflagrației, dintre toți partenerii Antantei, României avea să-i fie aplicat tratamentul cel mai sever, cel puțin în formă, deși unirea politică a teritoriilor revendicate în 1916, ca și a Moldovei dintre Prut și Nistru (Basarabia) erau un fapt împlinit și în fond recunoscut de Aliați¹⁰.

⁹ Apud Constantin Botoran, Olimpiu Matichescu, *op.cit.*, doc. 104.

¹⁰ Asupra circumstanțelor interne și externe, vezi și în recenta monografie a lui Ioan Scurtu, Ionuț Cojocaru, *Ion I.C. Brătianu*, Editura Enciclopedică, București 2017, passim.

Modul în care au acționat Marile Puteri aliate în acordarea statutului României la masa păcii a fost o confirmare a intențiilor lor de a-și impune interesele și a-și afirma autoritatea în toate problemele, inclusiv cele teritoriale, în fața statelor mici „cu interese limitate”, așa cum era calificată și România¹¹. Cu toate acestea, obținerea calității de aliat în urma unor stăruitoare demersuri și participarea la marea conferință au însemnat pentru România nu numai o recunoaștere a contribuției sale la victoria împotriva Quadruplei Alianțe, ci și posibilitatea de a-și putea susține poziția și a-și apăra interesele în condiții dacă nu egale, cel puțin onorabile¹². Jocului de culise practicat de Marile Puteri, în care decizia urma să fie luată de un număr tot mai restrâns de reprezentanți ai acestora, ce se va perfecționa pe timpul reuniunii din capitala Franței, guvernul român îi va opune în lunile următoare o acțiune perseverentă de apărare și consolidare a edificiului României Mari, chiar cu riscul de a „supăra” pe cei „4 Mari” (SUA, Franța, Marea Britnie și Italia). „*Domnul Brătianu – arăta Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent – a susținut integralitatea drepturilor noastre cu o rară energie și a făcut-o bine*”¹³. Susținerea intransigentă a punctului de vedere exprimat de Ion I.C. Brătianu, care a insistat pentru aplicarea prevederilor Tratatului din 1916, a atras însă serioase obstacole, unele dintre acestea ca rezultat al slabei cunoașteri și deci a neînțelegerii problemelor românești de către factorii de conducere și decizie ai Conferinței.

¹¹ André Tardieu, cel care a prezidat Comisia privind afacerile române la Conferința de Pace, mărturisea lui Charles Beauvoil de Saint-Aulaire, ministrul francez la București, că în timpul lucrărilor pregătitoare ale reuniunii dăduse „lupte dure pentru ca să i se recunoască lui Brătianu și României calitatea de aliați” (Comte de Saint-Aulaire, *Confession d'un vieux diplomate*, Paris [1954], 484.

¹² Clive Day, *L'atmosphère et l'organisation de la Conférence de la Paix*, în *Ce qui se passa réellement à Paris en 1918-1919. Histoire de la Conférence de la Paix par les délégués américains*, publiée par le Colonel House, commissaire plénipotentiaire des États-Unis, et Charles Seymour, professeur d'histoire à l'Université de Yale, Payot, Paris, 1923, p. 25.

¹³ Ion Calafeteanu, *Recunoașterea statutului de aliat al României de către Marile Puteri în ajunul Conferinței de Pace de la Paris*, în „Revista arhivelor”, nr. 3/1978, p. 284-287; I. Ciupercă, *Dincolo de „fațada impunătoare” a Conferinței de Pace de la Paris*, în *România în istoria universală*, vol. II1, coord. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iași, 1987, p. 607-620.

Premierul Brătianu a hotărât să se prezinte el însuși la Paris pentru a apăra cauza României Mari, care, în orice caz, nu era un cadou din partea Aliaților; în acest răstimp complex, aplicarea Hotărârii de unire și consolidarea acesteia aveau să se realizeze pas cu pas și prin acțiunea eliberatoare a armatei române¹⁴.

Într-adevăr, neavând frontierele recunoscute, frontiere care să-i garanteze securitatea națională, agresată în nord-vest, nord și nord-est de forțele ostile – ungare, ruse și ucrainene (bolșevice) –, având relații tensionate în sud cu sârbii și bulgarii, România continua să se afle într-o stare nedeclarată de război, în timp ce, în cea mai mare parte a Europei, ostilitățile militare încetaseră de câteva luni. Războiul național de întregire nu se încheiase, adversarii unității românești impunând continuarea lui.

I.a. Acțiunile armatei române după 1 Decembrie 1918 până în aprilie 1919

Hotărârea Marii Adunări a românilor din Transilvania din 1 Decembrie 1918 a fost imediat adusă oficial și la cunoștința guvernului ungar. La 9 decembrie acesta răspundea negativ, motivând gestul său prin faptul că deciziile luate la Alba Iulia veneau în contradicție cu prevederile așa-zisului „armistițiu” de la Belgrad¹⁵, prin care se menținea administrația maghiară în teritoriile alipite acum României¹⁶; de aceea, el comunica că refuză să ia în considerație

¹⁴ Apud V.V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României, nov. 1919-mart. 1920*, Sibiu, 1925, p. 14. Autorul, deși afirmă că încercarea lui Brătianu „de a salva tratatul [din 1916] era îndreptățită”, avea să considere că, în condițiile în care Marile Puteri au impus o conduită de nerecunoaștere a valabilității tratatelor secrete, prelungirea „rezistenței” românești putea să devină o tactică „chiar periculoasă intereselor țării”. *Ibidem*, p. 16.

¹⁵ Dumitru Preda, *Sub semnul Marii Uniri. Campaniile armatei române pentru întregirea Țării 1916-1920*, București, 2018, p. 161-348.

¹⁶ Deși provizorie și având un caracter strict militar, linia demarcațională stabilită pe cursul Mureșului, prin convenția încheiată la Belgrad, în ziua de 13 noiembrie 1918, între Comandamentul Armatei aliate de Orient și delegații noului guvern ungar, a creat o situație extrem de confuză în teritoriile românești de dincolo de Carpați. Aceasta „împarte națiunea română din Transilvania și Ungaria în două părți, ceea ce agravează dificultățile în acțiunea de renaștere națională și în organizarea ei, atât de necesară în aceste zile de prefaceri istorice” – se arăta într-un memoriu din 28 noiembrie al lui Iuliu Maniu, remis prin Legația română la Paris ministrului francez al Afacerilor Străine. 1918. *Desăvârșirea*

respectivale cerințe ale românilor, pe care „le condamnă cu asprime”¹⁷. În consecință, autoritatea Consiliului Dirigent de la Sibiu¹⁸ nu era recunoscută, atitudine ce se va prelungi și după martie 1919, deși până atunci au continuat să existe contacte între cele două părți. Invocând primejdiile externe ce atentau la „integritatea patriei”, la 4 decembrie 1918 Károlyi lansa un patetic apel națiunii maghiare, în care ținea să sublimeze poziția sa fermă de a nu ceda „unitatea teritorială a Ungariei”¹⁹. Declarația, făcută în forma tradițională a diplomației ungare cizelată la școala dualismului, a evidențiat încă o dată contradicția flagrantă între poziția de ansamblu a conducerii de la Budapesta, de acceptare a principiilor wilsoniene și limitele aceleiași poziții atunci când era vorba de apărarea „statului milenar”, ce includea teritorii crotopite cu forța de-a lungul secolelor, în care majoritatea absolută a populației – nemaghiari – nu mai avea nimic de sperat și de așteptat de la cei care îi asupriseră. Mai mult, din 7 decembrie, la Cluj, unde se afla și o puternică garnizoană maghiară, se institua un Comisariat guvernamental pentru așa-numita „Ungarie de Răsărit”, ca un organism de putere opus conducerii românești. Păstrarea controlului instituțional de către forțele maghiare minoritare în defavoarea majorității românești, mai ales la vest de linia arbitrară de demarcație – unde funcționarii publici au fost obligați să presteze un jurământ de fidelitate până la 13 decembrie –, în pofida voinței liber și democratic exprimate la Alba Iulia, nu

unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională, vol. III *Documente interne și externe, august 1918-iunie 1919*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, doc. 494.

¹⁷ Károlyi Mihály *lévélezése*, vol. I, Budapest, 1978, doc. 333 (doc. 331 adresa Consiliului Dirigent).

¹⁸ *Ibidem*. Comentând poziția noii conduceri de la Budapesta, consulul imperial din Brașov, într-un raport adresat Cancelarului Max von Baden, aprecia cu luciditate, cu puțin timp înainte: „Cu toată atitudinea democratică a lui Károlyi și susținerea de către el a drepturilor naționalităților, el este totuși, înainte de toate, ungar și preocupat de păstrarea, cât mai nevătămată, a integrității țării sale”. Referindu-se la situația și mai ales la viitorul Transilvaniei, diplomatul imperial ținea să mai atragă atenția: „Hotărâtori în această privință vor fi în orice caz românii, care, numeric, alcătuiesc pe departe majoritatea populației” [subl. noastră].

¹⁹ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român 1918-1920*, Editura Dacia, 1985, passim

numai că a îngreunat procesul de clarificare politică, dar a amplificat simțitor starea de încordare și tensiunile interetnice româno-maghiare din Transilvania cu repercusiuni asupra stabilității zonale central și sud-est europene, și aceasta în momentul în care Conferința de Pace de la Paris își deschidea lucrările de reșezare pe baze noi a arhitecturii politice europene și mondiale.

În același timp, a fost declanșată o campanie de propagandă extrem de virulentă la adresa României, a poporului și armatei române²⁰, în care aveau să fie angrenate personalități maghiare din Transilvania, în frunte cu episcopii calvini (protestanți), alături de prelați, organizații confesionale, ziariști și oameni politici din străinătate influențați prin diverse mijloace; acestora li s-a pus la dispoziție un arsenal informativ variat și bogat, în care prezentările „științifice”, calomniile fine – precum cele legate de așa-zisa „civilizație inferioară” a românilor – și denaturările cele mai grosolane serveau mitului „națiunii politice ungare indivizibile” și tezei „unității geografice și economice” a vechii Ungarii. La acestea trebuie adăugate înmulțirea instigărilor și presiunilor de tot felul exercitate îndeosebi la sate, concomitent cu o intensificare a „agitației bolșevice” la orașe și în zonele miniere; incidentele, tot mai violente, având, de regulă, ca victime pe fruntașii comunităților românești, vor spori, fără ca autoritățile locale maghiare să ia măsurile necesare pentru a împiedica repetarea lor, mulțumindu-se să le califice ca „regretabile”; în fine, o tot mai deschisă acțiune de pregătire a unei rezistențe armate „populare”, beneficiind de armamentul și muniția abandonate de unitățile germane în retragere, întrona o atmosferă de teroare și instabilitate favorabilă acțiunii politice a forțelor conservatoare și șoviniste.

De altfel, imediat după proclamarea Republicii Populare (16 noiembrie 1918), guvernul ungar, în loc să continue demobilizarea forțelor sale armate la nivelul stabilit prin articolul 2 al Convenției din 13 noiembrie 1918, a luat măsuri de reorganizare și concentrare a trupelor înapoia liniei Mureșului, de chemare

20 *Károlyi Mihály levélezése*, vol. I, doc. 327.

sub arme a noi contingente de recruți²¹. Unități importante au fost masate, încă de la sfârșitul lunii noiembrie, în regiunea Cluj-Dej-Oradea. Incapacitatea sau reaua-voință a guvernanților de la Budapesta de a accepta realitatea istorică, hotărârea de unire de la Alba Iulia, respingând încercarea părții române de dialog pentru a se da o rezolvare pașnică problemelor bilaterale – în primul rând celor privind delimitarea frontierei –, în speranța influențării deciziei Conferinței de Pace, aveau să creeze în perioada imediat următoare o stare conflictuală tot mai deschisă între România și Ungaria.

Grevate de o moștenire istorică dificilă datorată contradicțiilor și tensiunilor acumulate secole de-a rândul în urma dominației maghiare asupra unor întinse teritorii românești, exacerbate în ultimele decenii prin politica de deznaționalizare forțată a românilor din Transilvania, ca și de pozițiile divergente din anii Primului Război Mondial, aceste relații²² aveau să conducă în cele din urmă la un dureros, dar inevitabil război în 1919.

Tensiunea social-politică în Transilvania și celelalte provincii românești a determinat Consiliul Dirigent și numeroase consilii naționale locale să solicite guvernului de la București intervenția grabnică a forțelor sale armate. Deși noul context internațional, marcat și de o surprinzătoare și prelungită atitudine a Puterilor Aliate și Asociate față de Ungaria, împiedica aplicarea imediată și integrală a proiectului Înaltului Comandament de eliberare a ținuturilor românești, concomitent cu continuarea demersurilor de anulare a prevederilor „armistițiului” de la Belgrad, se va înregistra o accelerare a preparativelor militare, procedându-se la o înaintare treptată și sistematică a forțelor armate românești în teritoriile revendicate, mai întâi până la linia Mureșului, operație executată, repet, cu avizul Comandamentului aliat.

În vederea îndeplinirii obiectivului său strategic, Înaltul Comandament

21 Arhivele Militare Române [în continuare AMR], fond *Microfilme*, rola PII.2. 2 192, passim;

22 Ibidem, rola PII.5 219, c. 689-707, 729-733; Wilhelm Böhm, *Im Kreuzfeuer zweier Revolutionen*, München, 1924, p. 86-99; *Magyarország Hadtörténete*, vol. 2, Budapest, 1985, p. 195-210.

român a decis încă din 13 noiembrie (stil nou) începerea acțiunii de eliberare, pentru operațiile inițiale fiind desemnate următoarele mari unități și unități: Divizia 7 din Corpul 4 armată, Diviziile 1 și 2 vânători, Regimentul 7 vânători, Regimentul de vânători de munte și o brigadă de cavalerie²³.

În momentul în care la Alba Iulia s-a desfășurat Marele Sfat Național, diviziile române se aflau încă departe de acest oraș, apropiindu-se de linia de demarcație doar la extremitatea ei nord-estică, cu elemente ale Diviziei 7, ceea ce infirmă categoric acele incriminări că hotărârile adoptate la 1 Decembrie 1918 s-au datorat prezenței armatei române.

În primele zile ale lunii decembrie au pătruns în Transilvania și cele dintâi elemente din Divizia 2 vânători (general Gheorghe Dabija). Transportată pe calea ferată prin Predeal, marea unitate se va concentra până la 21 decembrie, aproape în întregime, în perimetrul Sibiu-Sebeș-Simeria-Petroșani, interzicând continuarea transportului de materiale de război spre Ungaria. În cursul aceleiași luni, sub conducerea directă a MCG român, au fost continuate operațiile de înaintare în ținuturile de la sudul Mureșului: la 4 decembrie erau eliberate localitățile Bistrița și Năsăud, iar până la 6 decembrie Divizia 7 (general Constantin Neculcea) reușea să-și concentreze grosul forțelor în regiunea Reghin-Toplița-Ditrău-Gheorgheni-Borsec-Bistricioara; la sfârșitul primei decade a ultimei luni a anului 1918 centrele urbane și principalele comune și căi de comunicație dintre Târgu Mureș și Bistrița au putut fi astfel temeinic controlate de trupele române, sprijinite aici, ca pretutindeni, de gărzile naționale, inclusiv cele săsești. Trebuie să subliniem un detaliu important: preluarea administrației în teritoriul controlat de forțele românești s-a făcut treptat și cu multă grijă, lucru remarcat și de observatorii imparțiali.

Concomitent cu manevrele executate de Divizia 7, cealaltă mare unitate – Divizia 1 vânători (general Aristide Lecca) – a îndreptat recunoașteri pe

²³ Alexandru Ghișa, *România și Ungaria la început de secol XX*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002; Lucian Leuștean, *România, Ungaria și Tratatul de la Trianon, 1918-1920*, Polirom, Iași, 2002.

direcția Miercurea Ciuc-Brașov. Informațiile culese indicau că în Brașov se mai afla o puternică grupare germană din Comandamentul 63 armată (circa 4 000 militari), în frunte cu generalul Robert Kosch, fostul guvernator al Bucureștilor, iar cele mai multe din gările și arterele de comunicație erau încă în mâinile gărzilor ungurești, ceea ce, firește, periclita siguranța legăturilor cu Transilvania, ca și înaintarea celorlalte forțe românești. Deplasat de urgență pe calea ferată, Regimentul 6 vânători a intrat în orașul de la poalele Tâmppei la amiaza zilei de 24 noiembrie/7 decembrie 1918, fiind întâmpinat de o mare mulțime din locuitori cu urarea „Bine ați venit!” În câteva zile, Țara Bârsei intra sub completa autoritate românească, ceea ce a influențat simțitor mișcarea strategică a armatei române, prin asigurarea unei circulații nestingherite între Vechiul Regat și sud-estul Transilvaniei.

Atmosfera tensionată creată prin menținerea stării de provizorat în teritoriile românești de dincolo de munți și marcată de incidente grave, tot mai numeroase, avea să determine o atitudine mult mai energică din partea conducerii statului român. Cu atât mai mult cu cât și la celelalte frontiere situația devenise destul de complicată, chiar periculoasă: Dobrogea, ocupată succesiv de trupe britanice și italiene, era „bombardată” de o vie propagandă și acțiune bulgară, în timp ce administrația română era împiedicată să-și reia atribuțiile suverane; la Nistru, atacurile de mici proporții venite nu numai din partea bolșevicilor, dar și a grupărilor naționaliste ucrainene, erau dublate de o rețea subversivă în interiorul Basarabiei, într-o încercare de deschidere a unui nou focar destabilizator; în fine, în Banat, pe măsură ce forțele sârbești căutau să-și consolideze ocupația la sud de linia Szeged-Lipova, raporturile româno-sârbe deveneau tot mai încordate²⁴. Ca urmare a politicii ezitante a Aliaților, România era, astfel, împiedicată să-și instituie suveranitatea în teritorii recunoscute anterior ca fiind românești, fiind obligată să asiste la reorganizarea și concentrarea forțelor inamice ungare în spatele unei linii demarcaționale

²⁴ Arhivele Militare Române [AMR], fond *Microfilme*, rola PII.1.2 579, c. 295-296 (Ordin de operații nr. 303 din 5/18.11. 1918; vezi și „Instrucțiunile”-anexă, Ibidem, c. 301-303). Pe larg, Dumitru Preda (coord.), *În apărarea României Mari...*, p. 126-139.

ilogice, ca și la prezența altor forțe care îi amenințau integritatea și drepturile sale legitime, cucerite cu prețul celor mai mari sacrificii.

Această situație trebuia clarificată și rezolvată cât mai urgent, cu atât mai mult cu cât lucrările Conferinței de Pace urmau să fie deschise curând. Asistăm, în consecință, la demersuri insistente pe diferite canale diplomatice și militare, sprijinite – trebuie să spunem – consecvent de miniștrii Antantei de la București, ca și de generalul Berthelot, cei mai în măsură să cunoască realitatea din această parte a Europei.

Puși în fața nerespectării angajamentelor asumate de Ungaria prin actul din 13 noiembrie 1918, a cererilor venite inclusiv din partea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, dar și a necesității rezolvării situației din Rusia meridională, unde concursul armatei române era apreciat ca indispensabil, Aliații se vor arăta tot mai dispuși să admită depășirea liniei Mureșului de către forțele române din estul Transilvaniei. La 7/20 decembrie colonelul Toma Dumitrescu, ofițerul de legătură cu Comandamentul aliat de la Salonic, comunica: „în privința ocupării Transilvaniei de trupele noastre până la linia Tratatului de Alianță [din 1916], generalul Franchet d’Espèrey nu vede niciun inconvenient și generalul șef al Statului-Major mi-a spus că aceasta poate să se execute imediat, fără motivul de a menține ordinea”²⁵

La 13 decembrie Marele Cartier General român transmitea următorul ordin²⁶ trupelor din Transilvania: „*pentru a se asigura ordinea, viața și avutul locuitorilor, trupele române vor ocupa, afară de Banat, toate ținuturile românești care au făcut până acum parte din fosta monarhie austro-ungară*”. Pentru conducerea operațiilor din Transilvania, MCG hotărâse, încă din 10

25 Vezi la Severe Bocou, *La question du Banat. Roumains et Serbes*, Paris, 1919; AMAE, fond 71/1914. E2, partea a II-a, vol. 58; cf. Ionela-Felicia Moscovici, *La France et le Banat entre 1916-1919, les convulsions de la guerre et de la paix, particulièrement l'évolution des rapports entre la Roumanie et l'Entente vis-à-vis la question du Banat* [Strasbourg], 2013.

26 AMR, fond Microfilme, rola PII.5. 170, c. 553-554 (General Presan, *Fapte petrecute în Marele nostru Război pentru care nu existau acte*).

decembrie, înființarea unui comandament unic la Sibiu, în frunte cu generalul Traian Moșoiu, având ca șef de stat-major pe generalul Ștefan Panaitescu²⁷.

Comandamentul Trupelor din Transilvania (CTT) va începe să funcționeze efectiv la 11/24 decembrie 1918, acționând ulterior într-o strânsă legătură cu Consiliul Dirigent.

Cu o săptămână înainte, la 4/17 decembrie 1918, generalul Constantin Presan transmitea ofițerului său de legătură de pe lângă Comandamentul aliat că trupele române, conform acordului stabilit cu generalii Franchet d’Espèrey și Henri M. Berthelot, vor trece linia Mureșului evitând, însă, orice lupte cu forțele adverse, lupte ce ar putea avea – se aprecia – „urmări incalculabile”²⁸. A doua zi, la Budapesta, locotenent-colonelul francez Fernand Vix înmâna Comisiei Ministeriale de Armistițiu o telegramă-citație din partea generalului Berthelot. Documentul sublinia: „*pentru a se evita orice fricțiuni între trupele ungare și trupele române, vă rog să dați ordin trupelor ungare să evacueze Clujul. Acest oraș trebuie să fie ocupat prin ordinul meu de trupele române, ca punct strategic, așteptând până când eu o să pot trimite acolo trupe franceze*”²⁹. Guvernul ungar a refuzat și de această dată să se conformeze, insistând pentru respectarea prevederilor de la Belgrad și avertizând că, dacă vor avea loc ciocniri, întreaga responsabilitate a evenimentelor va reveni acelor comandanți ai Antantei care ar permite înaintarea trupelor române³⁰.

Demersurile pentru a împiedica vărsarea de sânge și respectarea deciziei

27 Ibidem, rola PII.2. 2 196, c. 109 și urm.; Ibidem, fond Comandamentul Trupelor din Transilvania, dosar 47 și 74; Cornel Grad, *Contribuția armatei române la preluarea puterii politico-administrative în Transilvania. Primele măsuri (noiembrie 1918-aprilie 1919)*, în „Revista de administrație publică și politici sociale, an II, nr. 4 (5)/decembrie 2010, p. 51-79.

28 *Exposé sur les opérations de l'armée roumaine en Hongrie après le 3 novembre 1918 (Guerre de 1919) et les événements qui ont été la cause*, Paris [1922], p. 8.

29 1918. *Desăvârșirea unității național-statale ...*, vol. III, doc. 473; AMR, fond Marele Cartier General, dosar 2 022, f. 177.

30 Răspunsul guvernului de la Budapesta, vezi la Incso Benedek, *A Román Irredentista rozgalmak Története*, Budapest, 1920, p. 475.

Comandamentului aliat au continuat în zilele următoare. La 23 decembrie, șeful Misiunii militare aliate se va adresa din nou Comisiei Ministeriale de Armistițiu anunțând: „ca o confirmare a notei verbale făcute la 20 decembrie [...] generalul Berthelot a autorizat Înaltul Comandament român să depășească linia de demarcație...”³¹. În fața categoriceii atitudinii a Antantei, guvernul Károlyi avea să cedeze, încercând totuși să întârzie evacuarea. Zadarnic, eliberarea teritoriilor de la vest de Mureș începuse, chiar dacă diverse obstacole vor prelungi realizarea ei mai bine de șase luni.

Cronica ultimelor două săptămâni ale anului 1918 consemnează numeroase momente memorabile pentru locuitorii Transilvaniei: rând pe rând, zi de zi, sate și orașe au fost eliberate, stăpânirea românească câștigând teren odată cu înaintarea trupelor române spre aliniamentul Munților Apuseni. Astfel, la 11/24 decembrie 1918, ostașii Divizei 7 și-au făcut intrarea în Cluj, bastion până atunci al reacțiunii și șovinismului maghiar³². De menționat, masa populației maghiare din oraș nu a răspuns chemărilor la ură și rezistență, așteptând în liniște și cu speranță noul curs al evenimentelor, dornică, așa cum arăta ceva mai târziu gazeta „Új Világ” (Lumea Nouă), „să ne încadrăm în noua formă de stat [...] cu convingerea tare că hotărârea de la Alba Iulia nu va fi numai un petec de hârtie...”³³. De altfel, cei 12 000 de soldați ai trupelor colonelului Kratochwil Károly (Divizia de secui) părăsiseră în grabă orașul și ținutul. Tot în aceeași zi de 11/24 decembrie 1918, în Sibiu, generalul Traian Moșoiu, împreună cu statul său major, era primit la prânz ca un erou național de membrii Consiliului Dirigent, ai consiliilor și gărzilor românești și sătești, de o mare suflare de oameni veniți la „chemarea inimii desrobite”³⁴.

31 1918. *Desăvârșirea unității național-statale ...*, vol. III, doc. 475.

32 AMR, fond *Marele Stat Major. Serviciul istoric*, dosar 808, f. 62-79 „Clujul”.

Organul Consiliului Național Român din Cluj și com. Cojocna, număr ocazional din 12/23 dec. 1918, p. 1; „România Mare” (Paris), Anul II, nr. 27 din 14 ian. 1919, p. 2; cf. *Histoire de la Transylvanie* (red. Béla Kopeczi), Budapesta, 1992, p. 614-615.

33 Apud „Patria” (Cluj), Anul I, nr. 40 din 2 aprilie 1919, p. 1.

34 „Telegraful român” (Sibiu), Anul XLVI, nr. 142 din 11/24 dec. 1918, p. 525

La 24 decembrie, în ajun de Crăciun [stil nou – n.n.], cea mai mare parte a Transilvaniei propriu-zise se găsea deja în stăpânirea forțelor românești. Întreaga rețea de comunicații care lega văile Oltului și Jiului cu cele ale Târnavelor și Mureșului, precum și cea care unea valea Mureșului superior și central cu văile Crișurilor și Someșului se aflau în mâna forțelor române, siguranța fluxului transporturilor operative fiind acum asigurată.

La 19 decembrie/1 ianuarie 1919 șeful Marelui Cartier General român comunica generalului Franchet d’Espèrey, comandantul Armatei aliate de Orient: „Este necesar să continuăm înaintarea trupelor noastre pentru a ocupa cel mai devreme posibil regiunea Arad-Oradea Mare-Careii Mari, pentru motivele următoare: a) Populația românească din regiunea neocupată de noi un mai este sigură de viața și averea sa. Bandele ungare înarmate sprijinite de gărzile lor naționale jefuiesc orașele și satele și omoară fără milă [...] b) Ungurii seamănă prin toate mijloacele și pe o scară întinsă bolșevismul”³⁵, folosind nemulțumirile locuitorilor și provocând foametea prin rechiziționarea forțată și transportarea dincolo de Tisa a tuturor depozitelor și resurselor alimentare din Crișana și Maramureș.

Informațiile primite de Înaltul Comandament român evidențiau starea de tensiune existentă ca urmare a acțiunilor de represalii îndreptate împotriva românilor, ca și accentuarea concentrărilor de trupe, îndeosebi secuiești, în zonele Jibou, Zalău, Poarta Someșului, Satu Mare, pe valea Crișului Repede etc.; totodată, în zona de la nord-vest de Sighet era identificată o grupare de circa 1 500 naționaliști și bolșevici ucraineni, ce se manifesta agresiv, cu intenția de a ocupa Sighetul Maramureșului și regiunea înconjurătoare³⁶. Aceste date, furnizate și comandamentelor aliate, erau întărite de constatările făcute personal de generalul Berthelot în timpul vizitei efectuate în ultima decadă a

35 *Exposé sur les opérations de l’armée roumaine en Hongrie après le 3 novembre 1918 ...*, p. 8-9.

36 Lt.colonel Constantin Drăgănescu, *Campaniile din 1848/49 și 1919 în Transilvania și Ungaria*, București, 1930, p. 102.

anului 1918 și la începutul anului 1919 în teritoriile revendicate de România, încă neeliberate – Banat, Crișana –, ca și în Transilvania³⁷. Concluziile reieșite din acest „turneu de pacificare”, cum l-a denumit însuși Berthelot, au fost împărtășite generalului Franchet d’Espèrey în două telegrame³⁸ expediate imediat după revenirea la București: „*armistițiul a fost violat de unguri. Nu ar fi [deci] vreun inconvenient de a-l denunța și a lăsa trupele române să ajungă la limita de vest a teritoriului locuit de populația română. Nu este exact, așa cum pretind ungurii, că majoritatea populației este maghiară, cu excepția câtorva orașe [...]. Estimez că ocuparea de către trupe franceze a punctelor Arad, Oradea Mare, Debrețin, Careii Mari, Salonta Mare este indispensabilă*”.

Generalul francez hotărâ, totuși, la 31 decembrie, în urma întrevederii avute la Cluj cu profesorul Apáthy István, desemnat comisar general al așa-numitei „Ungarii de Răsărit”, să oprească pentru moment înaintarea trupelor române pe linia Baia Mare-Jibou-Dej-Cluj-Alba Iulia-Deva, iar trupele și jandarmeria ungare să fie retrase până la 15 km de această linie, o zonă neutră despărțind cele două tabere. Este vorba de așa-numita „*linie Berthelot-Apáthy*”³⁹, pe care guvernarea unguri aveau să o invoce cu obstinație în speranța salvării restului teritoriului pe care-l mai ocupau; de fapt, așa cum rezultă foarte clar din documentele și din memoriile lui Berthelot, generalul nu făcuse decât un gest de bunăvoință prelungind termenul pentru retragerea forțelor ungare la vest de Apuseni, având în vedere obiectivul major al preîntâmpinării unui conflict armat de proporții între români și unguri.

Trebuie să menționez și poziția Comandamentului aliat față de situația

37 Colonel (r) Dr Constantin Moșincat, *Generalul Henri Mathias Berthelot. Prima vizită în Ardeal după Marea Unire (1918-1919)*, Editura Tipo MC, Oradea, 2019, p. 109-171; vezi recent și la Ana-Maria Stan, *Considérations sur les interlocuteurs du général Berthelot en Transylvanie (décembre 1918-janvier 1919)*, în „Transylvanian Review”, vol. XXVII, Supplement, n° 2 (2018), p. 135-147.

38 Gh. Iancu, G. Cipăianu, *La consolidation de l’Union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919). Témoignages français*, Bucarest, 1990, doc. XX.

39 *Ibidem*.

delicată din Banat, ce deteriorase bunele raporturi de până atunci între România și Serbia, în încercarea de a nu se mai crea un nou focar conflictual în zonă⁴⁰. Soluția adoptată la 5 ianuarie 1919 de a se constitui o regiune-tampon între armatele celor două state și a trece provincia sub controlul său, prin retragerea unităților sârbești din cea mai mare parte a teritoriului bănățean ocupat până atunci, rămânea în orice caz o soluție provizorie. În expunerile pe care Premierul Brătianu avea să le facă în fața Conferinței de Pace, la 29 ianuarie și respectiv 1 februarie 1919, în care problema Banatului a fost stăruiitor înfățișată, acesta afirma: „Guvernul român este atât de convins de importanța Dunării ca frontieră pașnică, încât mereu și-a interzis să-și arunce privirea dincolo de acest fluviu și de a gândi la posibilitatea de a reuni la România nord-dunăreană pe numeroșii români stabiliți în Serbia, între văile Timocului și Moravei”⁴¹.

La 4 ianuarie 1919, sub amenințarea forțelor străine de la flancul drept al frontului român, ce se întindea numai până la Dej, MCG ordona CTT⁴² să ia în stăpânire regiunea Baia Mare-Sighetul Maramureșului-Zalău, specificând: „*pe ce dată credeți cu putință și oportun*”.

Pentru îndeplinirea obiectivelor ordonate, la 6 ianuarie Comandamentul Moșoiu va adopta un dispozitiv operativ pe două eșaloane, cu trei divizii (7, 6 și 2 vânători) în linia întâi și cu Divizia 1 vânători în linia a doua; aceasta trebuia să asigure spatele, fiind dislocată în zona Miercurea Ciuc-Praid-Blaj-Brașov-Târgu Secuiesc⁴³. Astfel, din 7 ianuarie mișcările pentru ocuparea noilor zone aveau să înceapă, în următoarele zile diviziile române împingând elementele

40 Général Jean Bernachot, *Les armées françaises en Orient après l’armistice de 1918*, vol. 1 *L’Armée française d’Orient. L’Armée de Hongrie (11 novembre 1918-10 septembre 1919)*, Paris, 1970 (anexele 4 și 5).

41 AMAE, fond 71/1914. E2, partea a II-a, vol. 57 (*La Roumanie devant le Congrès de la Paix. Ses revendications territoriales. Mémoire présenté à la Conférence dans la séance du 1er février 1919. Résumé de l’exposé verbal fait par le Premier délégué de Roumanie*), p. 4. Cf. *România la Conferința de Pace de la Paris 1919-1920*, vol. 1, doc. 166-168.

42 AMR, fond *Microfilme*, rola PII.2. 2 194, c. 637-640; cf. Lt. colonel Constantin Drăgănescu, *Campaniile din 1848/49 și 1919 în Transilvania și Ungaria*, p. 102.

43 Lt. colonel Constantin Drăgănescu, *op.cit.*, p. 102-103.

lor înaintate în vederea ocupării unor poziții favorabile care să le permită reluarea mișcării spre vest pentru eliberarea ulterioară a întregului teritoriu național revendicat. La 9/22 ianuarie 1919 CTT informa MCG român că noua regrupare a forțelor sale, menită a spori „coeziunea tactică între unități”, fusese încheiată⁴⁴. Întreaga creastă a Munților Apuseni, determinată de la nord la sud de linia vest Sighetul Marmației-vest Baia Mare-vest Zalău-est Ciucea-Zam, se afla acum în stăpânirea trupelor române, încheind o importantă etapă a acțiunii de eliberare a Transilvaniei. Starea combativă a trupelor române s-a menținut la cote ridicate, lucru remarcat de observatorii străini prezenți în țară, precum corespondentul oficiosului „The Times”, la 25 februarie 1919: „*O armată română bine disciplinată, cu mult tact și chibzuință, este bine primită de români și de celelalte naționalități, care văd în ea o garanție pentru ordine și securitate*”⁴⁵.

Între timp, în scopul întăririi forțelor dislocate în Transilvania, în 5/18 ianuarie 1919 fusese înființat *Comandamentul general teritorial Sibiu*, în frunte cu generalul Ioan Boeriu, până atunci Secretar General al Resortului Armatei și Siguranței Publice, șef de stat-major fiind colonelul Dănilă Papp. Au fost puse, totodată, bazele noilor Corpuri 6 și 7 armată, incluzând Diviziile 16, 17 și 20, respectiv 18, 19 și 21; într-o primă etapă, ținându-se seama de resursele existente în oameni și materiale, aveau să fie constituite doar Diviziile 16 și 18., structura acestora fiind aproape identică cu cea a divizilor de infanterie existente în organica armatei române. Din februarie era chemat sub arme și Corpul Voluntarilor Ardeleni⁴⁶.

⁴⁴ AMR, fond *Microfilme*, rola PII.2. 2 196 (*Jurnal de operații al CTT*), c. 131-139; Ibidem, fond *Marele Stat Major. Serviciul istoric*, dosar 517, f. 14-29; Ibidem, dosar 808, f. 79-87. Pe larg, asupra acțiunilor armatei române, în *Jurnal de operațiuni al Comandamentului Trupelor din Transilvania (1918-1921)*, ed. Viorel Ciubotă, Gheorghe Nicolescu și Cornel Țucă, vol.I-II, Satu Mare, 1998.

⁴⁵ 1918. *Desăvârșirea unității național-statale ...*, vol. III, doc. 534.

⁴⁶ AMR, fond *Microfilme*, rola PII.1. 2 591, c. 379-382. Alcătuit în 1917 din foștii prizonieri de origine română din Rusia, participanți la marile bătălii de la Mărăști, Mărășești și Oituz, la sfârșitul lui nov. 1918 fuseseră transferați din Moldova, după 3 dec. fiind puși la dispoziția Consiliului Dirigent. Lor li se vor alătura, pe măsura sosirii în țară, legiunile de

Dorind să pună odată capăt terorii exercitate de trupele regulate și bandele maghiare în teritoriile neeliberate încă, Consiliul de Miniștri desfășurat la București, în absența Premierului Brătianu, hotărâ în ședința din noaptea de 7-8 februarie 1919 ca armata „*să treacă Munții Apuseni pentru a ocupa toate ținuturile revendicate de noi*”⁴⁷. Dar Înaltul Comandament Aliat de la Paris va aprecia ca neoportună o nouă operație, care să modifice statu-quo-ul din Ungaria și Transilvania, întrucât astfel s-ar fi îngreuiat desfășurarea lucrărilor Conferinței de Pace⁴⁸.

Analiza situațiilor operative din ultimele săptămâni, întreprinsă la MCG, demonstra că pentru reușita obiectivului propus era necesar să se realizeze, concomitent cu o nouă grupare a forțelor de pe frontul transilvan, o întărire a acestora, ca și o îmbunătățire a organizării și înzestrării serviciilor divizionare respective. Odată cu manevrele de regrupare și întărire a dispozitivului operativ de pe frontul spre Ungaria, s-au dat ordine precise privind întocmirea planurilor de operații ofensive în scopul atingerii aliniamentului Satu Mare-Carei-Oradea-Arad. La 22 februarie CTT înainta MCG proiectul de operații ordonat. Acesta prevedea înaintarea trupelor române pe toată lungimea frontului, în aceeași zi și la aceeași oră. Atacul principal trebuia să fie dat în sectoarele Diviziilor 7 și 2 vânători, iar cel secundar în sectorul Diviziei 6. Obiectivul de bază al Diviziei 7 consta în eliberarea orașelor Satu Mare și Carei.

Tot în cursul lunii februarie 1919, la propunerea președintelui Comitetului pentru afacerile românești, André Tardieu, fusese trimisă spre studiu problema dispunerii trupelor aliate în Transilvania, cu o referire specială la crearea și controlul unei „zone neutre” între cele două părți, română și ungară⁴⁹. În baza datelor strânse de experți, la 17 februarie Comitetul ajungea la concluzia că stabilirea respectivei „zone neutre”, care să fie ocupată de trupe aliate, trebuia să fie examinată și definitivată de reprezentanții militari ai Consiliului Suprem voluntari care luptaseră în Italia.

⁴⁷ Ibidem, rola PII.5. 161, c. 229-231.

⁴⁸ Ibidem, rola PII.1. 2 580, c. 476-479.

⁴⁹ 1918. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român*, vol. III, doc. 532.

de Război de la Versailles⁵⁰. La 21 februarie Brătianu trimitea o nouă notă ministrului Afacerilor Străine francez, ca și lui André Tardieu și colonelului Edward M. House, consilierul Președintelui SUA, în care se specifica: „*E necesar în mod urgent a lăsa ca trupele române să ocupe teritoriile revendicate de România în Ungaria, unde guvernul din Budapesta provoacă dezordini și organizează bolșevismul. Această agitație, care se produce cu toată victoria Antantei, provoacă în Transilvania și în Regatul român decepții și descurajare în momentul când mizerii de ordin material cer de la poporul român o mare energie morală*”⁵¹. În opinia Premierului român „*constituirea unei zone neutre în aceste regiuni ar masca răul și, departe de a-l împiedica, l-ar încuraja, căci emisarii bolșevismului maghiar nu vor putea fi împiedicați prin procedee de neutralitate lipsite de interes*”⁵².

La 24 februarie, în ședința Consiliului Suprem de Război de la Versailles, delegatul român, ministrul de stat Alexandru Vaida-Voevod, avea să prezinte o notă în care se sublinia că „*pentru a opri propaganda periculoasă executată sub auspiciile guvernului de la Budapesta în ținuturile românești neocupate de trupele Regatului, este urgent să se facă înaintarea trupelor române până la linia de demarcație a acestor teritorii*”⁵³. Două zile mai târziu, Biroul Conferinței de Pace a discutat raportul pe care reprezentanții militari ai Consiliului Suprem Interaliat l-au prezentat, în urma deciziei adoptate cu o zi înainte, în legătură cu fixarea zonei intermediare din Transilvania între forțele române și ungare. Aceste propuneri erau aprobate în aceeași zi, extinzând teritoriul acordat Comandamentului român, noua linie de demarcație urmând ruta feroviară Satu Mare-Oradea-Arad⁵⁴.

Evenimentele care au urmat atingerii aliniamentului Apusenilor se

50 *Ibidem.*

51 Ion Rusu Abrudeanu, *op.cit.*, p. 373-374.

52 *Ibidem.*

53 AMR, fond *Microfilme*, rola PII.5. 161, c. 119; vezi și 1918. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român*, vol. III, doc. 533.

54 *Exposé sur les opérations de l'armée roumaine en Hongrie*, p. 17.

caracterizează, în primul rând, prin intensificarea provocărilor maghiare, pe întregul teritoriu al Transilvaniei, de o parte și alta a noii linii de despărțire, atât față de trupele române, cât mai ales față de populația pașnică, nu numai cea românească. Organele de informație ale Comandamentului român înregistrau dezvoltarea unei intense propagande șovine „*contra a tot ce e român*”, dar și revoluționar-comuniste printre locuitorii din zonele deja aflate sub controlul armatei române. Corespondentul special în zonă al oficiosului britanic „*The Times*” nota în acest sens, într-un articol din 11 martie 1919: „*Misiunea ungară de propagandă [...] este extrem de activă în Ungaria și Transilvania, unde ținta ei este de a produce anarhia în teritoriul ocupat de români, discreditând în felul acesta administrația românească în speranța zădărnicii până la urmă a unirii Transilvaniei cu România*”⁵⁵.

La 20 martie, generalul Berthelot informa MCG român că decizia Conferinței de Pace cu privire la crearea „*zonei neutre*” urma să fie adusă la cunoștința Președintelui Ungariei, acordându-se un termen de zece zile, cu începere din 23 martie, pentru încheierea operației de retragere a trupelor ungare pe noul aliniament. „*Când această evacuare va fi realizată – se arăta în nota respectivă – vă voi aviza și înaintarea trupelor române va putea începe*”⁵⁶. Toate acțiunile întreprinse de armata română trebuiau să fie puse de comun acord cu comandamentele aliate.

La scurt timp de la comunicarea deciziei Conferinței de Pace, după o reuniune de urgență, în cadrul căreia ministrul de Război a propus rezistența armată, cooperând în acest sens cu comuniștii, guvernul ungar, a cărui situație și așa era zdruncinată, a refuzat să accepte hotărârea Puterilor Aliate, prezentându-și demisia pe 21 martie⁵⁷.

55 1918. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român*, vol. III, doc. 547.

56 AMR, fond *Microfilme*, rola PII.1. 2 580, c. 319-320.

57 Général Jean Bernachot, *op.cit.*, vol. 1, Anexa 11; Ormos Mária, Még egyszer a Vixjegyzéről, în „*Századok*”, nr. 2/1979, p. 327-332. Cf. *Magyarország Története 1918-1919, 1919-1945*, vol. 1, p. 188-198; T. Hajdu, *Michael Károlyi and the Revolution of 1918-1919*, în „*Acta Historica*”, nr. 3-4/1964, p. 351-371.

Preluarea puterii la Budapesta de către comuniști, în alianță cu social-democrații, în aceeași zi, ca și amenințarea cu extinderea revoluției sociale de tip bolșevic în Europa (la 5 aprilie va fi proclamată Republica Consiliilor în Bavaria) aveau să precipite luarea unor angajamente mai precise, inclusiv din partea acelor Puteri Aliate ce păstrasera destule rezerve față de România. Astfel, după ce în cursul ședinței „Consiliului celor Patru” din 25 martie șeful cabinetului britanic se pronunța pentru o concentrare a „tuturor mijloacelor noastre de apărare în România”, stabilind aici „bariera noastră contra bolșevismului”⁵⁸, în seara aceleiași zile, după o convorbire prelungită cu Brătianu relativă la amenințările de ordin militar și politic care planau asupra României, Lloyd George îi anunța hotărârea de a se pune la dispoziție echipament militar pentru 100 000 de oameni⁵⁹. În același timp și Clemenceau ținea să-i comunice, în mod confidențial, șefului delegației române că Aliații se pronunțaseră, deja, în favoarea unei acțiuni militare energice împotriva puterii bolșevice de la Budapesta. Câteva zile mai târziu, Brătianu era însă informat, doar verbal, din partea Consiliului Suprem Interaliat că dificultățile ivite în problema germană îi împiedică pe cei „4 Mari” să ia o decizie fermă în privința Ungariei, cu atât mai mult cu cât se părea, în opinia lor, că guvernul Garbai-Kun ar fi dispus să negocieze, dând chiar asigurări că nu va ataca România⁶⁰. Firește, și evenimentele imediate o vor demonstra, era doar o nouă probă a ezitărilor sau a incapacității Puterilor Aliate de a reacționa în sprijinul nu numai al apărării intereselor legitime ale partenerului lor, dar și pentru rezolvarea unui focar ce periclita noul echilibru politic al Europei, prefigurată la Conferința de Pace. Sau era și aceasta o manevră din cadrul disputatei chestiuni a petrolului românesc, în fața politicii de independență a guvernului Brătianu, apetitul diferitelor trusturi occidentale influențând sensibil conduita guvernelor lor. „Va veni ceasul – arăta câteva luni mai târziu Take Ionescu, la întrunirea de la Clubul conservator din București – când se va dovedi că în atmosfera grea ce domnește

58 *Les Délibérations du Conseil des Quatre*, vol.1, doc. 111

59 Vezi și la Gheorghe I. Brătianu, *op.cit.*, p. 54-55.

60 Ion Rusu Abrudeanu, *op.cit.*, p. 381.

asupra României sunt și câteva emanațiuni de petrol”⁶¹.

Nota de răspuns a guvernului ungar, sosită la 7 aprilie, declara, de la început, ca inacceptabile condițiile avansate de Puterile Aliate, acestea „fiind de așa natură încât nu pot fi acceptate decât ca ordine pentru oricine ar fi dispus să-și asume guvernarea țării”⁶². De aceea, se spunea în continuare, apreciind bunele intenții ale Marilor Puteri, partea ungară considera ca absolut necesară ca și limita spre est a zonei neutre să fie deplasată până la Mureș, în conformitate cu prevederile Convenției de la Belgrad; de asemenea, se cerea ca în teritoriul din zona neutră ce urma să fie evacuat de trupele ungare să fie menținută în vigoare Constituția Republicii Sfaturilor, fără niciun alt amestec străin; circulația în respectivul teritoriu, ca și tranzitarea pe „teritoriile ardelenne ocupate de România” trebuiau să fie lăsate libere; blocada să fie înlăturată complet și să se asigure aprovizionarea populației cu materiale de primă urgență. Guvernanții de la Budapesta mai propuneau organizarea imediată a unei conferințe, la Viena sau Praga, cu participarea statelor interesate din regiune: Ungaria, Austria, Cehoslovacia, România, Iugoslavia, conferință care să stabilească noile frontiere politice și, totodată, să reglementeze problemele economice dintre aceste state. În încheiere, ei subliniau că Republica Sfaturilor din Ungaria „nu se bazează pe principiul integrității teritoriale, dar se opune rezolvării problemelor teritoriale bazate pe cuceriri imperialiste”⁶³. Era o nouă sfidare grosolană la adresa voinței de libertate a națiunilor care fuseseră subjurate de fosta Dublă Monarhie și care își proclamaseră independența sau reîntregirea statală în mod liber cu câteva luni în urmă.

La 10 aprilie 1919, în fața atitudinii tot mai agresive a forțelor ungare, în urma apelurilor disperate ale populației din regiunile neeliberate, a refuzului conducătorilor de la Budapesta de a aplica hotărârea Conferinței de Pace, guvernul român, în unanimitate, sub președinția Regelui Ferdinand I, stabilea

61 Gheorghe I. Brătianu, *op.cit.*, p. 65.

62

63 *1918. Desăvârșirea unității național-statale ...*, vol. III, doc. 575.

să se treacă, în cel mai scurt timp, la ofensivă pentru ocuparea liniei hotărâte de Consiliul Suprem Aliat⁶⁴. La 14 aprilie, Regele îi va detalia Premierului Brătianu, aflat în continuare în capitala Franței, asupra hotărârii luate. Apreciind că lipsa de decizie a Puterilor Aliate și Asociate a lăsat timp armatei ungare să se concentreze și să se organizeze tot mai bine, modificând raportul de forțe în defavoarea românilor, Suveranul sublinia cu fermitate că „*înaintarea noastră în Transilvania este o necesitate absolută, atât din punct de vedere al politicii noastre externe, cât și din acela al situației interne*”⁶⁵.

Dispozitivul trupelor române din Transilvania era astfel pregătit pentru declanșarea acțiunii ofensive în zorii zilei de 16 aprilie 1919⁶⁶. Devansând, însă, momentul prevăzut în planul de operații al Comandamentului român, forțele ungare aveau să preia inițiativa și, în noaptea de 15 spre 16 aprilie, după o scurtă pregătire de artilerie, au trecut la atac în trei sectoare ale frontului pe valea Someșului și în defileul Crișului Repede, înaintând pe direcțiile Cicârlău-Dej, Zalău-Cluj și Ciucea-Cluj.

Ecoul declanșării conflictului armat deschis între forțele române și cele ungare a fost deosebit de puternic, atât în țară, cât la Conferința de Pace de la Paris, unde – avea să remarce Gh.I. Brătianu – „*toată atenția delegației românești se concentra acum asupra acestei lupte hotărâtoare. De rezultatul ei depindeau și viitoarele noastre granițe*”⁶⁷.

I.b. Problema frontierei de vest a României; demersuri

64 Ion Stanciu, *Un nou document privorla acțiunea politică și militară a României în aprilie 1919*, în „Revista istorică”, serie nouă, nr. 2/1990, p. 189-191; Generalul Traian Moșoiu, *Ocuparea Budapestei în legătură cu ocupațiunile militare din Ardeal 1918-19* [Șimleul Silvaniei, 1919], p. 6.

65 1918. *Desăvârșirea unității național-statale ...*, vol. III, doc. 581.

66 Într-o telegramă de la Paris, transmisă MCG român de generalul H. Berthelot în dimineața zilei de 16 aprilie, se specifica: „**Hotărârea Conferinței de Pace din 26 februarie nefiind modificată, românii sunt în drept, în caz de atac al ungarilor și să procedeze la ocuparea zonei neutre care le-a fost fixată...**”. *Exposé sur les opérations de l'armée roumaine...*, p. 33 (Anexa 81).

67 Gheorghe I. Brătianu, *op.cit.*, p. 57.

diplomatie

În momentul sosirii delegației române în capitala Franței, la jumătatea lunii ianuarie 1919, România s-a înfățișat înaintea areopagului internațional ca un stat național unitar de fapt și de drept⁶⁸. Statutul teritorial al Transilvaniei și al regiunilor locuite de români la vest de Munții Apuseni, care urma să fie apărat pentru a i se da o consacrare internațională definitivă, avea la bază următoarele documente: Tratatul de Alianță franco-anglo-ruso-italo-român din 4/17 august 1916 de la București; Declarația Guvernului Statelor Unite din 5 noiembrie 1918; Hotărârea Consiliului Național Român Central (CNRC) din 10 noiembrie 1918 comunicată guvernelor român, ungar și aliatale; Hotărârea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918; Hotărârea Adunării Naționale săsești de la Mediaș din 8 ianuarie 1919.

În cea de-a doua expunere pe care avea să o facă, la 1 februarie 1919, înaintea „Consiliului celor Zece”, Primul delegat al țării, precizând frontierele revendicate și adăugând că alte sute de mii de conaționali trăiau dincolo de acestea, avea să sublinieze: „*Aceste cereri nu ar putea fi considerate ca inovații [...] România nu reclamă intrarea în unitatea românească a tuturor acestor populații de dincolo de Dunăre, de Nistru sau de Tisa, nici chiar a acelor care ea nu este despărțită decât prin lărgimea unui curs de apă. România cere numai tuturor statelor vecine de a arăta aceeași moderație și de a face aceleaași sacrificii în interesul păcii, al liberei dezvoltări a popoarelor și al progresului economic al Europei*”⁶⁹. În concepția Premierului român, Tratatul din 1916 – rod al unor lungi și aprinse negocieri cu Antanta – ținea seama nu numai de interesele legitime și de drepturile istorice ale poporului său, dar și de cele ale națiunii maghiare; astfel, în cadrul teritoriilor revendicate și acordate

68 *România la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)*, ed. Dumitru Preda, Ioan Chiper, Alexandru Ghișa, vol. 1 (1 Decembrie 1918-28 iunie 1919), ed. a II-a, Editura Semne, București, 2019, passim.

69 AMAE, fond 71/1914. E2, partea a II-a, vol. 57 (*La Roumanie devant le Congrès de la Paix. Ses revendications territoriales. Mémoire présenté à la Conférence dans la séance du 1er février 1919. Résumé de l'exposé verbal fait par le Premier délégué de Roumanie*).

României nu fusese cuprins „teritoriul istoric și geografic român” de la est de Tisa, unde se afla, în urma dominației ungare și a măsurilor administrative ale guvernului de la Budapesta din ultimele decenii, o „masă compactă de aproximativ un milion de locuitori, având în orașul Debrețin un centru politic și cultural maghiar”. Pe teritoriul ce urma să fie recunoscut României, conform aceluiași Tratat din 1916, populația românească constituia, chiar conform statisticilor oficiale ungare din 1910, o majoritate absolută de 54% din populația totală, iar dacă acele statistici ar fi fost rectificate înlăturându-se falsificările tendențioase, binecunoscute și în epocă, procentul reprezentat de națiunea română s-ar fi ridicat la circa 62,5%, după alte surse chiar mai mult⁷⁰. În plus, românii reprezentau în Transilvania și ținuturile limitrofe elementul autohton; invazia ungară, colonizarea germanică și cea secuiască, infiltrările artificiale de populații alogene, îndeosebi maghiari sau vorbind maghiara, nu reușiseră să modifice caracterul românesc al întregului teritoriu, ci numai să împiedice evoluția normală a populației românești și să-i răpească dreptul de exercitare a libertăților sale naționale și politice.

Hotărârea Adunării Naționale de la Alba Iulia de unire definitivă a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmarului și Maramureșului cu România nu venea, astfel, în contradicție cu realitatea istorică și nici cu exigențele principiului autodeterminării promovate de Aliați, exigențele formulate de guvernul român și acceptate în 1916 de Puterile Antantei găsindu-și concretizarea într-o formă democratică, cu caracter plebiscitar. Unitatea națională trebuia și era de fapt realizată respectând principiul etnic, într-un spațiu geografic bine determinat, unde viața poporului român putea să fie asigurată prin condiții de securitate și de evoluție economico-socială necesare existenței sale.

Un *Aide-mémoire* înaintat Marilor Puteri, în martie 1919, de către o delegație

⁷⁰ Cf. *Izvoare de demografie istorică*, vol. II *Secolul al XIX-lea-1914. Transilvania*, ed. Iosif I. Adam, Ioan Pușcaș, București, 1987, passim. Vezi și la Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2000, passim; Idem, *Primul Război Mondial și realitățile demografice din Transilvania ...*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015.

a oamenilor politici români din Transilvania, remarcă într-un mod extrem de limpede esența acțiunii românești, pe care diverse cercuri mai mult sau mai puțin oficiale se grăbeau s-o eticheteze drept „imperialismul de la București”: „În judecățile care s-au emis în problema românească se uită, din nefericire, adesea că, independent de tratatele încheiate între România și guvernele aliante, poporul român – care formează marea majoritate a populațiilor provinciilor în chestiune – s-a alăturat în mod spontan la Regatul României prin Actul solemn de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. [...] Este deci clar stabilit că, în afara convențiilor internaționale menționate mai sus, alipirea acestor provincii la România este perfect justificată din punct de vedere juridic, prin voința liber exprimată de marea majoritate a locuitorilor ei. Dreptul internațional clasic, ca și principiile formulate de Președintele Wilson sunt pe deplin aplicabile și la cazul nostru. A vorbi, deci, de imperialismul român referitor la aceste provincii, așa cum o fac adversarii noștri, înseamnă de a da dovadă de rea-credință sau de mare ignoranță”⁷¹.

„Noua diplomație” ce consacra principiul autodeterminării naționale ca ax central al viitoarei reglementări mondiale, al cărei campion se dovedeau a fi Statele Unite, interesele diferite și contradictorii, disputele, încă în surdină, pentru sfere de influență la Dunărea de Jos și Marea Neagră, ca și evoluția explozivă a situației în fostul Imperiu Rus, introduseseră și puteau introduce în continuare în ecuația tratatelor de pace elemente de ordin politic, economic și militar, chiar necunoscute, care, în orice caz, nu trebuiau să fie neglijate sau minimalizate de statele interesate, cum era și România.

În fața atâtor incertitudini, care parcă anunțau întregul „calvar al păcii” din 1919-1920, guvernul român a căutat să adopte o atitudine pragmatică, realistă și tenace în concordanță cu obiectivul recunoașterii unirii politice desăvârșite la 1 Decembrie 1918. Factorii responsabili au întreprins diverse și consecvente demersuri pentru a cunoaște exact poziția Marilor Puteri învingătoare în

⁷¹ 1918. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională*, vol. III, doc. 569.

legătură cu angajamentele anterior luate față de România, căutând a le informa și deci a clarifica raporturile cu acestea în problemele esențiale, de interes pentru viitorul țării noastre. Totodată, ei s-au dovedit conștienți de amplitudinea evoluției politice internaționale și de faptul că obiectivul național urma să fie atins într-un moment în care și alte națiuni din aceeași regiune a continentului își refăceau sau își reîntregeau entitățile lor statale independente. Se puneă însă întrebarea, în ce măsură și în special sub ce condiții unitatea național-statală românească avea să fie recunoscută și concretizată în documente cu valoare juridică internațională?

În urma expunerilor amintite ale Premierului român în fața „Consiliului celor Zece” și a opoziției delegației sârbe în problema Banatului, a fost constituită o „Comisie pentru studiul chestiunilor teritoriale relative la România”. Mandatul ei nu era de a decide asupra valabilității Tratatului din 1916, nici de a hotărî care vor fi viitoarele frontiere ale României, ci de a analiza și opina asupra respectivelor frontiere „pe temeiul etnic, geografic și al necesităților economice”; potrivit mărturiei expertului britanic Harold Temperley, motivele strategice născute din exigențele politice ale momentului nu puteau influența asupra recomandărilor acestei comisii⁷².

În ședința din 8 februarie 1919 experții britanici, americani, francezi și italieni au prezentat patru proiecte cu privire la frontiera de vest a României. Dintre ele cea mai avantajoasă era propunerea britanică, care mergea la aproximativ jumătatea distanței dintre linia Tratatului din 1916 și cea fixată ulterior la Trianon⁷³. În sectorul de nord linia de cale ferată Carei-Nagyecsed, până în apropierea confluenței Someșului cu Tisa, aparținea teritoriului românesc. De asemenea, în sectorul sudic orașele Gyula (Jula) și Makó erau atribuite și ele României. Linia franceză mergea ușor spre est de linia britanică, cu excepția că la nord linia Carei-Nagyecsed-Čop (în teritoriul cehoslovac)

⁷² A History of the Peace Conference of Paris, ed. H.W.V. Temperley, vol. 1, London, 1920, p. 227.

⁷³ Ibidem, vol. IV, p. 228; vezi și V.V. Tilea, *op.cit.*, p. 144-145 (și hărțile anexă nr.1 și 2).

era acordată României, iar la sud localitatea Makó revenea Ungariei. Liniile italiană și americană erau trasate la est de Satu Mare, Tileagd și Arad; ele nu se întemeiau nici pe criteriul etnic, nici pe cel economic.

Discuțiile preliminare privind frontiera româno-ungară se vor prelungi, fără ca delegația română să aibă dreptul de a participa la ele. La 12 mai 1919 cei „4 Mari” își vor da acordul asupra traseului acesteia⁷⁴, „uitând”, însă, să-l notifice părții române. Evenimentele ulterioare, circumscrise unui climat internațional complicat, caracterizat de starea de război existentă în centrul Europei, în cadrul cărora presiuni de tot felul vor fi făcute la București pentru a ceda din poziția inițială, evenimente ce vor scoate la iveală serioase contradicții între Puterile Aliate în abordarea concretă a raporturilor cu România față de „problema Transilvaniei”, aveau să conducă la amânarea nejustificată a deciziei forumului internațional al păcii până în toamna lui 1919. „Cum a fost tratată România?” – se întreba «Le Journal français», într-un comentariu din noiembrie 1919, tot el dând răspunsul, foarte sec: „*într-un mod nedemn*”, adăugând: „*Cuvântul nu este prea tare [...] Aici politica s-a făcut executoarea operațiunilor josnice ale unei finanțe fără scrupule*”⁷⁵.

II. Evoluția raporturilor româno-ungare de la conflictul armat din aprilie la războiul din iulie-august 1919; reacțiile Puterilor Aliate la Conferința de Pace și poziția lor față de problema Unirii Românilor de la 1 decembrie 1918

Conflictul armat româno-ungar declanșat la jumătatea lunii aprilie 1919 avea să înregistreze o rapidă și bine pregătită contraofensivă a forțelor românești, care, străpungând bariera naturală a Apusenilor, au înaintat în Maramureș și Crișana, punând stăpânire pe marile centre Satu Mare-Carei-Oradea și Salonta, inclusiv pe calea ferată ce leagă aceste localități⁷⁶. Impetuoasa acțiune

⁷⁴ Cf. Sherman David Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I.C. Brătianu*, New York, 1962, p. 150-151.

⁷⁵ Apud Ion Rusu Abrudeanu, *op.cit.*, p. 431.

⁷⁶ Dumitru Preda (coord.), Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari*, p. 207-258.

și rezultatele obținute – până la 1 mai era controlat întregul curs al râului Tisa – au impresionat pe comandanții militari ai Antantei, în frunte cu mareșalul Foch, precum și cercurile politico-diplomatice de la Conferința de Pace⁷⁷.

După ce într-o notă din 30 aprilie, transmisă Președintelui Wilson și guvernelor cehoslovac, iugoslav și român, Béla Kun, în numele guvernului ungar recunoștea „fără rezerve toate pretențiile teritoriale naționale” ale celor trei state, cerând „imediată încetare a ostilităților”⁷⁸, la 2 mai Comandamentul Suprem ungar a trimis parlamentari pentru încheierea armistițiului⁷⁹. În următoarea zi, răspunzând favorabil, Comandamentul Trupelor din Transilvania a înaintat proiectul acordului de armistițiu, care urma să fie valabil până în ziua de 5 august 1919, ora 12.00⁸⁰. Dar curând se va lămurii că, de fapt, era o nouă o manevră a guvernărilor unguri „pentru a da timp – așa cum sublinia la 10 mai ziarul «Le Temps» – *bolșevicilor ruși, care acum două zile au trimis un ultimatum României, spre a cădea în spatele acesteia din urmă. [...] Români au fost atacați în mod serios ... pe Nistru*”⁸¹.

În atari condiții, Marele Cartier General român avea să propună mareșalului Foch pregătirea și executarea unei operații comune urgente pentru dezarmarea Armatei Roșii ungare și eliminarea, astfel, a focarului amenințător din centrul Europei⁸². Nici de data aceasta Alianții nu s-au putut pune de acord, refuzându-

77 AMAE, fond Paris, vol. 44, partea I, passim; AN-B, fond *Microfilme RDG*, rola 87, c. 405-406; Ibidem, fond *Microfilme SUA*, rola 632, c. 223-226; *Exposé sur les opérations de l'armée roumaine ...*, p. 42-44; Général Jean Bernachot, *op.cit.*, vol. 1, anexa 26.

78 1918. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român ...*, vol. III, doc. 601.

79 *Ibidem*.

80 AMR, fond *Microfilme*, rola PII.1. 2 614, c. 547-553.

81 Apud 1918. *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român ...*, vol. III, doc. 607. Defecțiunea hatmanului N.A. Grigoriev, care, după ocuparea Odesei, se răscolise împotriva puterii sovietice de la Kiev, ca și succesele repurtate de forțele alb-gardiste ale amiralului Kolceak au împiedicat declanșarea unor acțiuni ofensive de proporții pe linia Nistrului, tentativele de pătrundere în Basarabia fiind rapid anihilate de Comandamentul român. Vezi și la Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia 1918-1940*, Institutul European, Iași, 1991, p. 79-81.

82 *Exposé sur les opérations de l'armée roumaine*, p. 39 (anexa 92); Lt.colonel Constantin Drăgănescu, *op.cit.*, p. 179.

se intervenția armată.

În acest timp pe teritoriul Banatului, aflat sub ocupația militară franco-sârbă, autoritățile ungare continuau să-și exercite atribuțiile, refuzând să recunoască actul de la 1 decembrie 1918 și desfășurând acțiuni ostile față de populația românească. Ele trecuseră chiar la recrutarea de voluntari pentru armata Republicii Ungare a Sfaturilor. Aflat la zona de contact dintre cele două armate aliate, orașul Arad reprezenta în acele zile un important punct strategic. Considerente de ordin militar impuneau cu necesitate luarea sub control a acestui oraș și a zonei adiacente de către trupele române. La 12 mai, conform hotărârii guvernului României și cu acordul comandantului-șef al Armatei aliate din Orient, Marele Cartier General avea să dispună intrarea trupelor sale în orașul de pe Mureș, informând în acest sens și Comandamentul aliat de la Belgrad. Astfel că, în dimineața zilei de 17 mai 1919, ostașii Regimentului 6 vânători, întărit cu o baterie de artilerie, aveau să intre în Arad, fiind primiți cu mult entuziasm. Dar trecerea orașului și a județului sub autoritatea românească deplină va fi realizată abia două luni mai târziu⁸³.

Profitând de oprirea ofensivei române, Comandamentul Armatei Roșii ungare a reușit ca, în scurt timp, să refacă și să întărească capacitatea de luptă a unităților sale. Informat și încurajat de indecizia Puterilor Aliate, după o săptămână – timp în care s-au semnalat scurte ciocniri și hărțuiri – la 16 mai el a declanșat atacul asupra forțelor cehoslovace, generalizat patru zile mai târziu pe întregul front⁸⁴. Prin această inițiativă se urmărea ca, la joncțiunea dintre cele două grupări aliate, româno-cehoslovacă, să fie deschis un culoar direct spre regiunea în care acționau trupele bolșevice, ucrainene și ruse, adică acele forțe de la care se aștepta un puternic sprijin logistic și operativ. Intervenția energetică a unităților române avea să interzică, la începutul lui iunie, stabilirea legăturii cu Armata Roșie ucraineană

83 AMR, fond *Microfilme*, rola PII.1. 2 614, c. 561-603; Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Editura de Vest, Timișoara, 1993, cap. IV.

84 Despre reconstituirea Armatei Roșii ungare și „campania din nord” împotriva Cehoslovaciei, vezi *Magyarország hadtörténete*, vol. 2, p. 227-236.

În același timp, starea conflictuală continuă dintre Polonia și Republica Ucraina, generată de disputele teritoriale din Galiția, în condițiile în care guvernul de la Varșovia urmărea restaurarea suveranității sale în vechile frontiere de dinainte de prima împărțire a regatului polon (1772), constituia – alături de amenințarea forțelor bolșevice ucrainene conduse de Cristian Hristo Rakovski, președintele Consiliului Comisarilor Poporului – un factor extrem de neliniștitor pentru Înaltul Comandament român, nevoit să facă față unor nevoi multiple de apărare pe un front deschis de la Dunăre la Carpații Orientali și până la Marea Neagră. La cererea părții poloneze, la 23 mai aveau să fie declanșate operațiile propriu-zise ale Diviziei 8 române (general Zadik)/Corpul 4 armată, trupele sale depășind frontiera Bucovinei și înaintând între Carpați și izvoarele Nistrului până la linia Nadwórna (Nadvirna)-Ottynija-Nieszewska, unde au constituit un aliniament defensiv de protecție; grupate pe trei direcții, trupele române și-au continuat deplasarea, păstrând, cu ajutorul aparatelor de aviație, o strânsă legătură atât cu Comandamentul polonez, ca și cu Grupul de Nord din Transilvania. Până la 26 mai, ele au reușit să ocupe un aliniament înaintat Olesza-Ottyniya-Nadwórna-Tartarow (Tatariv), la sfârșitul lunii stabilind legătura directă cu marile unități poloneze. Două luni mai târziu, la 17 august 1919, ora 0.00, conform protocolului încheiat de Înaltul Comandament român cu Statul Major al armatei polone, s-a trecut la evacuarea provinciei, operație încheiată în ziua de 24 august⁸⁵.

Desfășurările militare din a doua parte a lunii mai și începutul lunii iunie, ofensiva victorioasă a Armatei Roșii ungare în Slovacia (la 6 iunie cădea Košice, iar la 8 iunie și Prešov), au trezit serioase temeri liderilor Puterilor Aliate care, la Paris, se pregăteau să finalizeze documentele păcii și noii ordini politico-militare pe bătrânul continent. Opiniile diferențiate privind mijloacele și modul de soluționare a stării conflictuale din centrul Europei, datorate în primul rând

85 Pe larg, vezi *Memoriul istoric rezumând acțiunea trupelor Diviziei 8 din Pocuția*, în AMR, fond *Marele Stat major. Serviciul istoric*, dosar 477, f. 25-209. Pe această bază, Colonelul Ion Giurcă a scris recent lucrarea *Trei luni în Pocuția. Acțiuni ale Diviziei 8 infanterie 23 mai-24 august 1919*, Editura Militară, București, 2019.

unor interese divergente în regiune, dar și unor optici diferite de apreciere a elementelor care o generaseră, avea să conducă la perpetuarea ezitărilor și la absența unor măsuri mai ferme care să pună capăt „tuturor ostilităților inutile”, după cum se afirma în hotărârea din 7 iunie, făcută publică în ziua următoare.

„Sfătuit” și uneori chiar amenințat cu represiuni diplomatice și economice, Premierul Ion I.C. Brătianu va dovedi și în acest context, puțin favorabil, o poziție curajoasă, demnă și constructivă în abordarea concretă a problemelor cu care țara sa se confrunta. Și aceasta chiar dacă, pe alocuri, ea deranja sensibil orgolii și interese egoiste ale partenerilor săi. Președintele Raymond Poincaré, sesizând pericolul creat de menținerea regimului agresiv de la Budapesta, într-o scrisoare din 25 mai trimisă ministrului Afacerilor Străine, Stephen Pichon⁸⁶, ținuse să-i repete că „metoda urmată față de România, ca și față de celelalte state mici, le lasă tuturor un gust amar”. Dar tonul atitudinii Republicii franceze nu îl dădea Președintele, ci Premierul Clemenceau, ale cărui sentimente față de aliatul său (Brianu) nu erau dintre cele mai cordiale.

În fața celor „4 Mari”, Brătianu avea să sublinieze că „*România e nu numai în stare de război, dar în război declarat cu bolșevicii din Rusia și cu cei din Ungaria*”, adăugând: „*E foarte bine să dezarmezi jandarmii, dar cu condiția de a fi dezarmat în prealabil pe briganzi*”⁸⁷. Invitat cu N. Mișu să ia parte la ședința din după-amiaza zilei de 10 iunie, împreună cu reprezentanții Cehoslovaciei, și supus unui rechizitoriu sever din partea Președintelui Wilson, chiar violent al șefului de cabinet britanic Lloyd George, care au reclamat imediata evacuare de pe Tisa, Primul delegat al României demonstra energic, fără ascunzișuri, temeiurile poziției guvernului său: „*Dacă ungurii nu înțeleg situația lor adevărată și nu renunță la vechile lor pretenții, pacea va deveni din ce în ce mai dificilă*”. Iată de ce guvernul său „*nu va putea să-și ia răspunderea unei*

86 Raymond Poincaré, *Au service de la France. Neuf années de souvenirs*, vol. XI, *A la recherche de la Paix 1919*, Paris, 1974, p. 455.

87 *Les Délibérations du Conseil des Quatre ...*, vol. II *De la remise à la délégation allemande des conditions de paix jusqu'à la signature du Traité de Versailles*, Paris, 1955, doc. CXXI.

*retrageri a forțelor române de pe Tisa, până când nu va cunoaște garanțiile obținute de la unguri, pentru a evita pe viitor conflictele cu ei*⁸⁸.

După ce a doua zi dimineața în ședința Consiliului Miniștrilor Afacerilor Străine se comunica delegației române frontiera de vest și nord-vest cu Ungaria, la 13 iunie Georges Clemenceau avea să adreseze prin radio o Notă guvernelor român și cehoslovac, prin care, în numele Puterilor Aliate și Asociate, declara: „1. **Frontierele descrise în telegrama de mai jos vor fi frontierele care vor despărți de o manieră permanentă Ungaria de Cehoslovacia și România.** 2. Forțele armate ale acestor state trebuie imediat să înceteze ostilitățile și să se retragă în cel mai scurt timp posibil în interiorul frontierelor naturale astfel stabilite”⁸⁹. Avertizând că „Niciun stat nu va fi răsplătit printr-o mărire de teritorii pentru că a prelungit ororile războiului”⁹⁰ (idee obsesiv repetată de Marile Puteri aliate față de România, prin inversarea datelor reale ale situației – într-o încercare de incriminare a poziției guvernului Brătianu, în final Nota apela la înțelegerea și solidaritatea micii lor aliate în îndeplinirea hotărârilor anunțate. De asemenea, Clemenceau mai preciza că „s-a cerut armatei ungare să se retragă din Cehoslovacia” și s-a făcut cunoscut guvernului ungar că „îndată ce această mișcare va fi executată, armata română, la rândul ei, se va retrage dincolo de noile frontiere românești”⁹¹. Angajamentul luat fără acordul României era încă o dovadă a încercării Marilor Puteri de a-și impune voința, neținând seama de necesitățile de securitate ale partenerilor lor „secundari”. În plus, ceea ce atrăgea protestul recent „guvernului național” de la Szeged, în frunte Károlyi Gyula, vărul fostului președinte al Republicii, intenția de a invita la Conferința de Pace reprezentanții regimului bolșevic de la Budapesta era un pas important spre recunoașterea oficială a acestuia, ceea ce ar fi adus un element nou în relațiile internaționale.

Între timp, la București, Consiliul de Miniștri, întrunit de urgență în

88 *Exposé sur les opérations de l'armée roumaine*, p. 46 (anexa109).

89 *Ibidem*.

90 *Ibidem*.

91 *Ibidem*, p. 47.

prezența Regelui Ferdinand I hotăra în unanimitate rechemarea la București a lui Ion I.C. Brătianu. Înainte de a părăsi capitala Franței ca răspuns la atitudinea discriminatoare a Marilor Puteri față de țara sa, acesta a înaintat, la 2 iulie, un ultim memoriu *România în fața Congresului de Pace*, prin care protesta solemn împotriva nerecunoașterii unor frontiere care să asigure României securitatea ei națională. Poziția sa avea să fie susținută și de data aceasta de mareșalul Foch, care se pronunțase consecvent pentru securizarea „citadelei române”⁹². Brătianu – va remarca mai târziu istoricul nord-american Sherman David Spector în documentata sa analiză asupra diplomației române din acea perioadă – „a reușit să demonstreze că nu se mai putea spera ca România să rămână sub o permanentă supunere față de mașinațiunile Marilor Puteri, care încercau s-o folosească ca pe un pion. Brătianu a răsturnat conceptul stabilit, și anume acela că statele europene mai mici au doar controlul marginal asupra propriilor destine”⁹³.

Demersurile angajate de mareșalul Foch cu comandamentele militare aliate român, sârb și cehoslovac privind o acțiune militară în comun pentru stingerea focarului de război reprezentat de Ungaria nu aveau să fie concretizate din cauza neînțelegerilor existente în cadrul Consiliului Suprem Aliat. După ședința reprezentanților Marilor Puteri din 17 iulie 1919, unde a fost rediscutată problema, mareșalul a informat delegația română despre eșecul noii sale tentative, precizând „în consecință România și statele aliate [trebuie] să caute a-și rezolva singure problemele militare ce li se pun, fără a lua însă atitudinii ostile Antantei, care va fi mulțumită adesea să constate situații de fapt și să ia act de ele”⁹⁴.

Referindu-se la aceste evenimente, N. Titulescu, într-o epistolă trimisă la 31 ianuarie 1926 cunoscutului profesor universitar G. de Lapradelle, ținea să-i reamintească: „în faimoasa ședință a Consiliului Suprem din 11 iulie 1919,

92 *1918. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român ...*, vol. III, doc. 639.

93 Sherman David Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference*, p. 235.

94 AMAE, fond 71/1914. E2, partea a II-a, vol. 58, f. 127.

Puterile Aliate și Asociate au cerut națiunilor vecine cu Ungaria o intervenție militară pentru a extirpa bolșevismul care domnea atunci la Budapesta. Ele s-au declarat toate, în principiu, de acord cu măsurile cerute de Consiliul Suprem, pe care mareșalul Foch le-a precizat [...] Dar dacă toată lumea a fost de acord asupra principiului, unii au cerut, pentru a interveni, ca să li se garanteze frontierele, alții au considerat că momentul nu era propice. Ceea ce l-a făcut pe domnul Clemenceau să spună: «România își oferă diviziile, dar nu ne cere nimic»⁹⁵.

În atari împrejurări, guvernul român a înțeles că unicul garant al independenței și al asigurării integrității teritoriale ale statului național întregit rămâneau forțele sale armate.

Informațiile deținute de conducătorii de la Budapesta, potrivit cărora Puterile Aliate nu aveau posibilitatea să acorde ajutor militar României în cazul în care aceasta ar fi fost atacată pe Tisa, au influențat, desigur, atitudinea Comandamentului ungar, în sensul grăbirii atacului proiectat. Declanșarea ofensivei a fost stabilită pentru 20 iulie, la ora 3.00, când forțele ungare urmau să forțeze Tisa și să dezvolte ofensiva la est, cu direcția principală Oradea.

Războiul româno-ungar⁹⁶ s-a desfășurat în două faze. Cea dintâi a cuprins, la rândul ei, două momente distincte: ofensiva ungară, între 20 și 23 iulie, și contraofensiva română, între 24 și 27 iulie. Cea de-a doua a debutat cu o etapă pregătitoare (27-30 iulie), pentru ca la 30 iulie să se producă forțarea Tisei de către armata română, continuată cu operația de urmărire (cca 105 km) prin lupte pe teritoriul ungar (31 iulie-4 august) și ocuparea Budapestei. Guvernul Garbai-Kun nu s-a așteptat ca armata română să-și continue ofensiva spre Budapesta. Se credea că, la fel ca în luna mai 1919, trupele române se vor opri și își vor reorganiza dispozitivul de apărare pe aliniamentul Tisei. Dar, atât timp cât cercurile politice conducătoare ungare continuau să nu recunoască

⁹⁵ Dumitru Preda (coord.), Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari...*, p. 21-22.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 262-295.

explicit hotărârea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, de unire a Transilvaniei cu România, și recurgeau la forța armelor pentru a se opune împlinirii acestei decizii luate în mod democratic, oprirea forțelor române pe Tisa ar fi fost o greșeală. În consecință, Înaltul Comandament român a hotărât forțarea Tisei și urmărirea armatei ungare până la capitulare. Numai astfel se putea stinge focarul de război din central Europei care pusese în pericol integritatea teritorială a României și pacea în această parte a continentului. Oportunitatea acestei acțiuni a fost recunoscută și de Aliați.

Importanța deosebită pe care cercurile conducătoare ale României au acordat-o acțiunilor armatei române pentru forțarea Tisei și urmărirea trupelor ungare spre Budapesta a fost pusă în evidență de însuși faptul că Regele Ferdinand I, Regina Maria, precum și Primul Ministru Ion I.C. Brătianu au fost prezenți în acele zile pe front.

Succesul repurtat a fost remarcabil, Armata Roșie ungară fiind practic destrămată, dezastrul militar având consecințe imediate în plan politic. În cursul zilei de 1 august cabinetul Garbai-Kun și-a depus mandatul, în locul lui fiind format un guvern de nuanță social-democratică, în frunte cu Peidl Gyula.

La 4 august, ora 18,00, generalul Mărdărescu, comandantul trupelor din Transilvania, primea în mod solemn, pe bulevardul Andrásy, defilarea trupelor sale. Frank Rattigan, însărcinatul cu afaceri al Marii Britanii la București, raporta la 6 august 1919 către Foreign Office: „Sunt informat că trupele române la intrarea în Budapesta au fost primite, dacă nu cu entuziasm, în orice caz cu o aparentă satisfacție de populația ungară”⁹⁷. Satisfacție datorată, desigur, căderii regimului comunist. „*La Budapesta – avea să sublinieze savantul N. Iorga – n-am căutat să jignim mândria acestui popor adesea legat în istorie cu al nostru [...], ci am afirmat dreptul nostru asupra Ardealului, unde nația noastră se sprijină pe vechimea de locuință, pe preponderența numerică, pe necesitatea geografică și mai ales pe voința liber exprimată a majorității*

⁹⁷ *Documents on British Foreign Policy, First Series*, vol. 6, London, 1930, p. 129.

*locuitorilor săi, azi cetățeni egal îndreptățiți ai statului român*⁹⁸.

Acțiunea militară a României împotriva Republicii Ungare a Sfaturilor s-a bucurat de un larg ecou în rândul opiniei publice din țările aliate, care a ținut să releve pe diverse căi atât succesul operațiilor desfășurate de trupele române, cât și sensurile politice majore ale deznodământului conflictului militar. Numeroase personalități politice ale vremii și-au exprimat opiniile favorabile și aprecierile lor pozitive la adresa României și a oștirii sale. Concomitent cu aceste opinii obiective, cercurile revanșarde și șovine maghiare, permanent obsedate de ideea restaurării, prin orice căi și mijloace, a „Marii Ungarii a Sf. Ștefan”, au dezlănțuit o susținută campanie de calomnii și zvonuri tendențioase, menite a discredita România și armata sa. Propaganda cercurilor politice ungare împotriva României avea să deruteze unele personalități influente, civile și militare din rândul Antantei, care nu și-au ascuns „indignarea” față de comportarea „nesupusă” a guvernului român în relațiile cu Marii Aliați, cu Misiunea Antantei de la Budapesta. În acest context, Premierul Brătianu comunica, la 9 august lui N. Mișu, rămas în fruntea delegației României la Conferința de Pace de la Paris: „Eu înțeleg să fiu la Pesta colaboratorul Aliaților și să nu fiu tratat acolo nici ca inamic, nici ca învins”⁹⁹.

În perioada cât Budapesta a fost sub ocupația românească, obiectivele înaltului comisar Constantin Diamandy și ale armatei române au vizat restabilirea și menținerea ordinii și liniștii necesare reintrării în normal a vieții publice ungare, sprijinirea autorităților ungare pentru reluarea activității, instituirea unei administrații legale, asigurarea cadrului necesar manifestării libertăților politice și culturale, ajutorarea și alimentarea populației ungare, acordarea sprijinului pentru reorganizarea armatei și jandarmeriei. În acest fel armata română a contribuit la stingerea focarului de război din centrul Europei și limitarea exportului de revoluție al sovietelor. Pentru împlinirea acestor

98 Dumitru Preda (coord.), Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari*, p. 22.

99 AMAE, fond 71/1914. E2, partea a II-a, vol. 58, f.163.

obiective, autoritățile române de ocupație nu s-au amestecat în problemele interne ale statului ungar, dimpotrivă, ele au acordat libertate deplină presei, vieții politice și activității guvernamentale, cu singura condiție să nu se atingă interesele României și siguranța armatei sale¹⁰⁰.

Aversiunea Consiliului Suprem Aliat împotriva României, manifestată în această a doua perioadă a lui 1919, s-a datorat, în egală măsură, refuzului guvernului de la București de a semna tratatul de pace cu Austria, care, mai ales prin articolul 60, îi aducea grave prejudicii independenței și suveranității naționale, cât și neacceptării pretențiilor aceluiași cercuri americane de a obține poziții cheie în economia românească¹⁰¹. Aceste cauze principale au determinat, alături de evoluțiile tensionate din Ungaria, inclusiv după retragerea armatei române din Capitală, în noiembrie 1919 („teroarea albă, guvernul Arhiducelui Iosif, etc), amânarea încheierii păcii cu Ungaria.

Relațiile încordate între România și Marile Puteri Aliate din vara și toamna anului 1919, chiar și după demisia lui Ion I.C. Brătianu în 12 septembrie¹⁰², au continuat să se manifeste cu intensități diverse, totuși, până la instalarea noului guvern Alexandru Vaida-Voevod (5 decembrie 1919)¹⁰³. „Politica de rezistență” de până atunci a Bucureștilor, dezvoltată cu „insistență și sânguință”, avea să facă loc unei abile „diplomații a compromisului”, acceptată de ambele părți, prin care, fără a se eluda interesul național fundamental, se va ajunge în cele din urmă la finalizarea păcii. Iar în cadrul acestui întortocheat proces puterea armată a României, rolul ei în balanța strategică zonală au constituit unul din argumentele forte în negocierile continuate la Paris și Londra.

100 Dumitru Preda (coord.), Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *op.cit.*, p. 296-327.

101 Vezi, pe larg, în *România în relațiile internaționale 1699-1939*, Iași, 1980, cap. IX. Cf. Nicolae-Petrescu-Comnen, *Luci e ombre sull'Europa 1914-1950*, Milano, 1957, passim. Cf. Liviu Maior, *Alexandru Vaida Voevod la Paris. Relațiile sale cu delegația S.U.A. a Conferința de Pace (1919)*, în Idem, *Alexandru Vaida Voevod. Putere și defăimare (Studii)*, RAO, București, 2010, p. 97-120.

102 Sherman David Spector, *op.cit.*, p. 159-213.

103 V.F. Dobrinescu, *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris*, p. 90-și urm.

Considerată drept una din cele mai strălucite pagini din istoria neamului românesc, lupta pentru apărarea Statului național întregit la 1 Decembrie 1918 și recunoașterea sa pe plan internațional desfășurată deopotrivă pe plan diplomatic și militar, în cadrul căreia așa cum am evidențiat rolul armatei române a fost hotărâtor, s-a încheiat cu semnarea tratatelor de pace, în cadrul cărora Tratatul de la Trianon-Versailles din 4 iunie 1920 a consemnat în plan juridic și moral o victorie decisivă în afirmarea drepturilor și demnității românilor în conștiința umanității.

ROMÂNIA ȘI SISTEMUL DE TRATATE DE LA VERSAILLES¹

Dr. Alexandru Ghișa

Anul 1918, din primăvară până-n iarnă, a fost pentru români un an de acțiune politică majoră. La timpul respectiv românii trăiau în trei state – Regatul României, Imperiul Austro-Ungar și Imperiul Rusiei, exemplu clasic de națiune divizată. Tânărul stat român, trecut prin faza Principatelor Unite Moldova și Țara Românească, prin alegerea la Iași (5 ianuarie 1859) și București (24 ianuarie 1859) a unui singur domn, în persoana lui Alexandru Ioan Cuza, dovedește că are o elită intelectuală capabilă de acțiune politică în interes național. Situat pe cursul Dunării, statul român s-a format și datorită unui interes european la Dunăre și Marea Neagră, pentru a fi un garant al libertății navigației prin Gurile Dunării – aspecte prevăzute expres în Tratatul de pace de la Paris din 1856, de după Războiul Crimeii (1853-1856). Chiar dacă a rămas sub suzeranitatea Imperiului Otoman, prin prevederile acestui Tratat, statul român a ieșit de sub garanția exclusivă a Rusiei și a intrat sub garanția celor șapte puteri europene semnatare – Anglia, Franța, Austria, Prusia, Rusia, Sardinia și Imperiul Sultanilor. În cei șapte ani domnie, Alexandru Ioan I, reușește să unească efectiv cele două principate românești și să pună bazele României moderne. Noul stat român va deveni un pol de atracție pentru românii din Imperiul Habsburgic – din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și din Bucovina, dar și din Imperiul Rusiei – din Basarabia. Românii din afara României vor avea de acum înainte cu cine să se unească.

¹ Textul a fost publicat în revista Magazin Istoric, numerele 4(637), 5(638) și 6(639)/2020

Evenimentele din 1866 – răsturnarea lui Alexandru Ioan I și înlocuirea acestuia cu un principe străin, din dinastia de Hohenzolern-Sigmaringen, în persoana lui Carol I, au fost primite de elitele intelectuale românești din afara României ca o etapă de consolidare a statului român spre care aspirau. Schimbarea de statut a României prin obținerea independenței față de Imperiul Otoman, pe câmpurile de luptă din Bulgaria, în urma războiului ruso-româno-otoman din 1877-1878, recunoașterea internațională ca stat independent și suveran prin Congresul de la Berlin din 1878, urmată de proclamarea regatului la 1881, a avut un ecou pozitiv în rândurile românilor din afară, care simțeau acum că au o ”țară-mamă”, la care pot apela în caz de nevoie. Sentimentele identitare ale românilor din Austro-Ungaria au depășit coordonatele regionale ale Transilvaniei – în sensul ei larg, cu Banatul, Crișana și Maramureșul, încă de la instaurarea compromisului dualist, între națiunile dominante austriacă și ungară. Expresia lansată de Ioan Slavici în primul cotidian românesc din Transilvania, *Tribuna*, care apare din 1884 la Sibiu, că ”soarele pentru români la București răsare”, denotă depășirea cadrului regional și conștientizarea apartenenței lor la națiunea română ca întreg. Acest sentiment al apartenenței naționale la întreg arealul românesc era valabil în 1918, atât pentru românii din Transilvania, cât și pentru cei din Bucovina și din Basarabia, dar și din Regatul României. Românii au dovedit la 1918 că aveau o conștiință națională și că erau o națiune politică pe deplin capabilă să-și construiască un stat național unitar.

Odată cu izbucnirea primului război global, în vara anului 1914, România își propune ca obiectiv politic principal realizarea idealului național prin unirea teritoriilor locuite de români. Constrângerile Tratatului de alianță a României cu Puterile Centrale (Austro-Ungaria, Germania și Italia) din 1883, nu se mai justificau la izbucnirea conflictului, deoarece Austro-Ungaria nu a fost atacată și a luat ea decizia de a declara război Serbiei, fără a informa aliatul de la București. România, în înțelegere cu Italia – ambele având de revendicat teritorii austro-ungare locuite de co-etnici – și-au declarat neutralitatea (Acord între premierii Antonio Salandra și Ion I.C. Brătianu, semnat la București, la

23 septembrie 1914). Dilema guvernului de la București consta în alegerea priorității – eliberarea teritoriilor ocupate de Austro-Ungaria (Transilvania și Bucovina) sau a celor stăpânite de Rusia (Basarabia). Primele propuneri teritoriale pentru România le face Rusia, care solicită intrarea ei în război în schimbul recunoașterii dreptului la unire cu teritoriile din Austro-Ungaria locuite de români, respectiv Semigradia (numele acordat de ruși Transilvaniei) și Bucovina de Sud. Schimbul de note diplomatice, din 1 octombrie 1914, între ministrul rus de externe, Serghei Dimitrievici Sazonov și ambasadorul român la Sankt Petersburg, Constantin Diamandy, are semnificația unui acord româno-rus. Prin acesta, Ion I.C. Brătianu, prim-ministru, obține, în schimbul unei neutralități ”binevoitoare”, acceptul pentru unirea la România a teritoriilor locuite de români din Austro-Ungaria, atunci când se va considera oportun. Acordul va fi însă ținut secret, deși avea acceptul regelui Carol I, care a decedat în scurt timp (10 octombrie 1914). Urmașul său la tron, regele Ferdinand I, se va dovedi mult mai flexibil în raporturile cu Antanta și sprijinirea acțiunilor de realizare a unificării teritoriilor locuite de români din imperiile vecine.

Evoluția situației militare din primii doi ani de război, în general favorabilă Puterilor Centrale, au determinat o presiune din partea Antantei pentru o cooperare cu România. În primul rând Franța a insistat la Sankt Petersburg și la Londra pentru acceptarea condițiilor puse de guvernul român. Campania diplomatică a lui Ion I.C. Brătianu se încheie la 17 august 1916, prin semnarea la București a Convenției politice între România și Antantă (Franța, Anglia, Italia și Rusia) privind integritatea teritorială și frontierele României după război. Convenția recunoștea, la art. III, dreptul României de a anexa teritoriile monarhiei austro-ungare, respectiv Bucovina, Transilvania și Banatul. Hotărârea guvernului Brătianu este aprobată de Consiliul de Coroană convocat de regele Ferdinand I. Pentru realizarea obiectivului național, România intră în război alături de Antantă, la 27 august 1916 și a prezentat singura declarație de război Cabinetului de la Viena. Acest document este expresia revendicărilor naționale românești, formulate cu toată hotărârea și demnitatea cerute de

protocolul internațional.

Așadar, în august 1916, prioritatea guvernului de la București era eliberarea românilor din Austro-Ungaria. În ce privește Basarabia, aceasta putea fi recuperată, ipotetic, doar pe calea intrării României în război de partea Puterilor Centrale și împotriva Rusiei. Contextul național și internațional nu permitea României o asemenea opțiune la timpul respectiv.

În condițiile în care acțiunea militară a României în Transilvania s-a soldat cu un eșec, care duce la ocuparea capitalei București de către trupele germane și austro-ungare, urmată de refugiarea la Iași a Casei Regale și o parte a administrației militare și de stat, nu se poate vorbi de realizarea unirii Basarabiei, Bucovinei și a Transilvaniei prin intervenția armatei române. În aceste circumstanțe, elitele intelectuale și structurile politice ale românilor din Transilvania, Bucovina și Basarabia au acționat ele însele pentru realizarea idealului național.

Derapajul bolșevic de la Sankt Petersburg (1917-1918) și propagarea fenomenului revoluționar în rândurile armatei țariste, permite desprinderea Basarabiei de Imperiul Rusiei. La 2 decembrie 1917, Basarabia se proclamă provincie autonomă, iar la 24 ianuarie 1918, își proclamă independența, ca "Republică Democratică Moldovenească". În condițiile în care pe teritoriul Basarabiei erau cantonați de la începutul războiului cca. un milion de soldați ai armatei țariste, aflați acum sub influența revoluției bolșevice într-o deplină degradingoladă, s-a creat o stare de spirit anti-rusă și anti-bolșevică. La solicitarea noilor autorități de la Chișinău, la 10/23 ianuarie 1918, armata română a intrat în Basarabia, cu scopul declarat de a restabili și apăra ordinea. Astfel, la 27 martie/9 aprilie, a fost posibilă întrunirea "Sfatului Țării" de la Chișinău, care a decis unirea "Republicii Democratice Moldovenești", în hotarele sale dintre Prut, Nistru, Marea Neagră și vechile granițe cu Austria, cu Regatul României. Astfel, Basarabia a fost cea dintâi provincie care s-a eliberat de sub dominația străină și s-a unit cu România.

Înfrângerea armatelor austro-ungare pe frontul italian și încheierea Armistițiului de la Padova (3 noiembrie 1918) au dus la declanșarea procesului de implozie a acestui imperiu, prin devoluție (transferul de putere de la centru spre comunitățile naționale componente). Consiliile naționale ale austriecilor germani, ale maghiarilor, polonezilor, italienilor, cehilor și slovacilor, sârbilor, croaților și slovenilor, ale românilor din Bucovina și Transilvania, odată ce preiau prerogativele puterii, nu mai acceptă reformarea statului imperial prin federalizare și procedează la constituirea de state naționale sau la unirea teritoriilor locuite de ei cu statele co-etnice. În consecință, la 14/27 octombrie 1918, românii din Bucovina organizează la Cernăuți o "Adunare Constituantă" care decide constituirea unui Consiliu Național format din 50 de membri și a unui Comitet Executiv, condus de Iancu Flondor. După mai multe confruntări cu forțe paramilitare ucrainene, care amenință securitatea Consiliului Național Român, are loc intervenția armatei române (Divizia a 8-a, condusă de generalul Iacob Zadic), care restabilește ordinea la Cernăuți. În aceste condiții, la 15/28 noiembrie 1918, se întrunește la Palatul Mitropolitan, Congresul General al Bucovinei, care a votat în unanimitate unirea Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu Regatul României.

Acțiunea de desăvârșire a unificării statului național român este finalizată prin decizia de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918. Adunarea națională de la Alba Iulia s-a ținut pe un teritoriu liber, neocupat de armatele Antantei și nici de trupele germane aflate în retragere. Armata română se afla la data proclamării unirii în zona de margine a Transilvaniei, pe aliniamentul Reghin – Târgu Mureș și se îndreptau nu înspre Alba Iulia, ci spre Brașov. Consiliul Național Român, organul de conducere al tuturor românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, a convocat pentru ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, la Alba Iulia, Marea Adunare Națională. Ea era formată din 1228 de delegați aleși, cu drept de vot, trimiși de toate comunitățile rurale și urbane, de bisericile românești ortodoxe și greco-catolice și de diferite organizații profesionale. Aceștia reprezentau întregul popor român cuprins în partea ungară a Imperiului

Austro-Ungar. În plus, la adunare au venit aproape 100.000 de români din toată Transilvania, din Banat și părțile vestice - din Crișana și Maramureș. Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia, a proclamat, unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu Regatul României. Până la integrarea deplină în statul român, s-au format Marele Sfat Național, cu rol legislativ, subordonat parlamentului de la București și Consiliul Dirigent, cu rol executiv, subordonat guvernului României.

Sub șocul deciziilor de la Alba Iulia, unde maghiarii nu au participat, Consiliul Național Ungar (Guvernul Republicii Ungare autoproclamate, dar nerecunoscută internațional) discută pentru prima dată, la 18 decembrie 1918, problema formării și apărării Ungariei pur etnice, dar societatea ungară în ansamblul ei se dovedește a fi nepregătită să renunțe la conceptul medieval al Ungariei istorice. Drept urmare, la 21 martie 1919, guvernul Mihály Károly demisionează și asigură transferul pașnic al puterii către extrema stângă, constituindu-se primul guvern comunist ungar, condus de Bèla Kun. Acesta proclamă la Budapesta Republica Ungară a Sfaturilor (sau Republica Sovietică Ungară), pe modelul bolșevic instaurat de Vladimir Ilici Lenin în Rusia. În politica externă, Bèla Kun și-a propus să păstreze vechile frontiere ale Ungariei istorice și a proferat amenințări la adresa Cehoslovaciei și a României.

În partea de est a României, Armata Roșie bolșevică și-a propus nu numai recuperarea Basarabiei, ci și comunizarea întregului teritoriu al statului român. La 31 decembrie 1917/13 ianuarie 1918, ministrul plenipotențiar român de la Sankt Petersburg, Constantin Diamandy, este arestat de noua putere instalată în Rusia, dar eliberat după două zile numai la intervenția întregului corp diplomatic din localitate, fiind obligat să părăsească Rusia Sovietică. Mai mult, la 13/26 ianuarie 1918, Consiliul Comisarilor Poporului condus de V.I. Lenin, decide ruperea relațiilor diplomatice cu România și expulzarea din Rusia a reprezentanților guvernului român.

În consecință, hotărârile de unire ale Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei

cu Regatul României erau direct amenințate de două state cu regim comunist, în est, Rusia Sovietică și în vest, Republica Sovietică Ungară, care acționează militar și cu mijloacele terorismului de stat. Această conjunctură obligă România să acționeze militar, în condiții de război, pe tot parcursul anului 1919, pentru apărarea propriului teritoriu și pentru implementarea deciziilor luate la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia în anul anterior. În același timp, hotărârile adoptate la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, trebuiau recunoscute internațional la Conferința Păcii de la Paris, derulată pe parcursul anilor 1919-1920.

Încheierea armistițiilor cu statele învinse, Austro-Ungaria (la Padova, 3 noiembrie 1918) și Germania (la Compiègne, 11 noiembrie 1918), au permis Puterilor Aliate și Asociate să acționeze pentru pregătirea și deschiderea Conferinței de Pace. Chiar din acest act de armistițiu, Germania recunoaște caducitatea Tratatului de pace de la Buftea-București (24 aprilie/7 mai 1918), pe care România a fost obligată să-l semneze cu Puterile Centrale, după defectiunea rusă de la Brest-Litovsk (22 noiembrie/5 decembrie 1917), soldată cu ieșirea Rusiei din război. În același timp, o analiză a experților militari francezi cu privire la Armistițiul de la Padova, include o referire la România, subliniind că textul armistițiului nu ia în considerare chestiunea Transilvaniei și Bucovinei, iar evacuarea "Valahiei" este subînțeleasă. Conform analizei, România, chiar dacă pentru moment nu mai este aliat, ea poate redeveni și atunci publicarea armistițiului cu Austro-Ungaria ar trebui să includă evacuarea teritoriilor românești revendicate de acest stat. Menționarea României este legată de acțiunea Comandamentului militar francez de a redeschide un front românesc. O reintrare în război a României, alături de Aliați, a fost de natură să alarmeze Budapesta prin iminența unei acțiuni în Transilvania. În consecință, Consiliul Național Ungar, ca organ executiv, condus de Mihály Károly, încearcă realizarea unei înțelegeri cu Comandantul șef al Armatei Aliate de Orient, generalul Franchet d'Esperey, pentru a obține din partea Aliaților garantarea frontierelor Ungariei. Negocierile se încheie prin semnarea la Belgrad (13 noiembrie 1918), a unui document oarecum similar cu cel de la Padova, intitulat "Convenția

militară între Armatele Aliate și Guvernul ungar”. Ungaria este pusă din acest moment într-o situație avantajoasă din cel puțin patru motive: este pentru prima dată parte la o convenție internațională și i se recunoaște status-quo-ul; obține o delimitare a frontierelor estice și sudice, prin linia marcată de valea superioară a Someșului Mare, Bistrița, Mureș-sat, valea Mureșului până la Tisa, Subotița, Baja, Pecs, cursul Dravei până la unirea acestui râu cu frontiera Slovenia-Croația; elimină cuvântul ”provizoriu” din art. 6 al Armistițiului de la Padova, înlocuit cu ”Administrația civilă rămâne acolo în mâinile guvernului actual”; obține prin art. 17, ”neamestec în probleme ce țin de administrația internă”. Convenția militară de la Belgrad va fi declarată de către francezi ca nevalabilă abia peste două săptămâni, fără a fi denunțată. La 1 decembrie 1918, Ministerul Afacerilor Externe al Franței a informat pe reprezentanții Puterilor aliatare și asociate, acreditați la Paris, că tratatul încheiat cu guvernul ungar nu poate fi interpretat ca o recunoaștere a acestuia și că acordul semnat la Belgrad trebuie considerat ca ”o înțelegere locală făcută cu o autoritate locală”, iar art. 17 al Convenției militare, care menține administrația maghiară pe întregul teritoriu al vechii Ungarii, nu poate fi acceptat deoarece, în baza acestuia, Mihály Károlyi a trimis trupe de ocupație în Slovacia, pe teritoriul Cehoslovaciei, țară recunoscută și aliată a Antantei. De asemenea, linia de demarcație stabilită prin această convenție nu ține seama de revendicările naționale românești și valabilitatea ei a fost negată de Guvernul României de la București și de Consiliul Național Român de la Arad, care vor reuși să obțină deplasarea ei succesivă spre Vest.

Franța își definitivează punctul de vedere privind statutul participării României la Conferința de Pace abia la sfârșitul lunii decembrie 1918. Hotărârea prevede ca guvernele aliatare și asociate să trateze România ca aliată pe motivul participării sale reînnoite la război, iar în ce privește Tratatul de alianță din 4/17 august 1916 se consideră abrogat de drept prin Tratatul din 24 aprilie/7mai 1918 de la Buftea-București. Guvernul francez propune ca Alianții să formuleze o nouă declarație, luând ca bază Tratatul din 1916, pentru

examinarea cererilor românești, avându-se în vedere unirea Basarabiei cu România și interesele generale și speciale ale Alianților. La începutul lunii ianuarie 1919, Anglia anunță că este de acord cu punctul de vedere al guvernului francez privind admiterea României la Conferința de Pace în calitate de aliată, dar propune să se amâne comunicarea privind neluarea în considerație a Tratatului de alianță din 4/17 august 1916. Aceste atitudini determină protestul guvernului român pe lângă guvernele Puterilor aliatare și asociate față de poziția lor de a nu recunoaște Tratatul de alianță din 4/17 august 1916. Sub aceste auspicii se va derula activitatea de aproape doi ani (1919-1920) a delegației române la Conferința de Pace de la Paris, care avea drept mandat obținerea recunoașterii internaționale a deciziilor de unire cu Regatul României adoptate la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia. Delegația României pleacă la Paris pe 10 ianuarie și ajunge pe 13 ianuarie 1919, având în frunte, ca prim delegat, pe Ion I.C. Brătianu, șeful guvernului. El este însoțit de Constantin Brătianu, secretar general al delegației, colonelul Toma Dumitrescu și de I. Plessia. În cei doi ani de activitate, componența delegației suferă modificări determinate de schimbările de guvern și de cooptarea unor reprezentanți din provinciile istorice unite cu țara în anul 1918. Amintim următoarele persoane care au reprezentat România la Conferința de Pace de la Paris: delegați plenipotențieri – Ion I.C. Brătianu (prim delegat), Nicolae Mișu (al doilea delegat), generalul Constantin Coandă, Nicolae Titulescu, dr. Ioan Cantacuzino, dr. Alexandru Vaida-Voevod, Victor Antonescu, Constantin Diamandy, Ioan Pelivan, George Danielopol, etc. Delegația a cuprins consilieri și experți – P.Zahariade și S. Rosenthal, consilieri, Eftimie Antonescu, Constantin Antoniadă și Mircea Djuvara – experți pentru probleme juridice, col. Toma Dumitrescu – chestiuni militare, G. Caracostea, C.D. Creangă, Ermil Pangrati, George Crișan, Neagoe Flondor, D. Gheorghiu, D. Marinescu, Ioan Mocsoni, Gheorghe Moroianu, Ludovic Mrazec, Eugen Neculcea, Mihail Șerban, George Popescu, Nicolae Ștefănescu, Ion Tănăsescu – probleme economice și financiare, Caius Brediceanu, Ioan Coltor, Arhip Roșca, Vasile Vitenco, Alexandru Lapedatu, Traian Vuia – probleme etnografice și

geografice, Aurel Vasiliu și I. Plessia – ca atașați pe lângă președintele delegației.

Forumul păcii de la Paris avea ca sarcină fundamentală consacrarea internațională a statelor nou apărute sau reîntregite în urma dispariției imperiilor multinaționale german, austro-ungar, otoman și țarist. Lucrările au fost deschise la 18 ianuarie 1919 și au participat peste 10.000 de delegați – oameni politici, diplomați și militari, consilieri și experți din 32 de țări. De la început Conferința de Pace a optat pentru politica dublului standard, bazată pe ierarhia de putere. Statele au fost împărțite în două categorii – marile puteri, cu interese nelimitate și micile puteri, cu interese limitate. Din prima categorie au făcut parte Statele Unite ale Americii, Franța, Marea Britanie, Italia și Japonia, ultima fără a juca un rol activ, fiind denumită ”partenerul tăcut”. România a făcut parte din categoria statelor mici, la fel ca și Polonia, Cehoslovacia sau Regatul Sârbo-Croato-Sloven (în viitor Iugoslavia). Față de acestea din urmă, recunoscute și acceptate ca state aliate, România a avut de depășit dificultăți suplimentare.

Organul principal de lucru al Conferinței a fost ”Consiliul celor zece”, din care au făcut parte șefii de stat sau primii miniștri și miniștrii Afacerilor Externe ai Franței, Angliei, SUA, Italiei și Japoniei, respectiv George Clemenceau și Stephen Pichon, David Lloyd George și Arthur James Balfour, Thomas Woodrow Wilson și Robert Lansing, Vittorio Orlando și baronul Sidney Sonnino, marchizul Kimmachi Saionji și baronul Makino. Din martie 1919, ”Consiliul celor zece” se împarte în ”Consiliul celor patru” (sau ”Consiliul Suprem”), din care fac parte șefii de stat sau primii miniștri din Franța, Anglia, SUA și Italia (primul ministru al Japoniei a participat numai la discutarea și luarea hotărârilor în problemele ce au interesat țara sa) și ”Consiliul celor cinci”, având ca membri miniștrii Afacerilor Străine ai celor cinci mari puteri. Biroul Conferinței era format din: președinte – George Clemenceau; vicepreședinți: Robert Lansing, David Lloyd George, Vittorio Orlando, marchizul Saionji. Secretariatul General era asigurat de Paul Eugène Dutasta (Franța), ca secretar general, ajutat de

câte trei secretari proveniți din alte state catalogate ca mari puteri. Au fost înființate 17 comisii și comitete pentru diverse probleme: Societatea Națiunilor; răspunderi pentru război și sancțiuni; reparații de război; chestiuni financiare; chestiuni economice; chestiuni teritoriale, cu 4 subcomisii pentru problemele cehoslovace, poloneze, românești, sud-slave (iugoslave), belgiene și daneze; probleme militare și navale interaliatate, etc. Consiliul Suprem și-a exprimat clar poziția față de România, permițându-i să participe la conferință doar cu doi delegați, în timp ce Serbiei, care nu capitulase niciodată, i-a acceptat trei delegați. De asemenea, Marile Puteri i-au dat României locuri numai în 7 din cele 17 comisii însărcinate cu investigarea diferitelor probleme concrete și cu pregătirea rapoartelor asupra acestora pentru factorii de decizie ai Conferinței de Pace. Dar, pentru a se evita o eventuală obstrucție din partea României, experții români au fost excluși din două comisii – cele care se ocupau de frontiere și de minorități. Consternat de ostilitatea pe care a avut-o de înfruntat din partea aliaților occidentali, Ion I.C. Brătianu a pledat cu mai multă forță cauza României. Astfel, la 31 ianuarie 1919, în fața Consiliului Suprem, I.I.C. Brătianu a respins orice compromis cu privire la revendicările teritoriale ale României. A cerut cedarea întregului Banat, în conformitate cu termenii tratatului din 1916, evocând istoria și statistici etnice pentru a-și justifica revendicarea și opoziția față de împărțirea regiunii. Cei prezenți nu s-au lăsat impresionați, chiar dacă Brătianu a invocat faptul că moartea a 335.000 de soldați români în război ar justifica prin ea însăși pretenția României. A doua zi, la 1 februarie 1919, el și-a continuat expunerea, argumentând că România trebuie să primească întreg teritoriul ce i s-a promis în 1916, ca recompensă dreaptă pentru sprijinul dat Antantei și a respins propunerile Consiliului Suprem de a organiza plebiscite în teritoriile disputate – Basarabia, Bucovina și Transilvania, unde adunări populare au votat unirea cu România în anul precedent – 1918. În expunerea sa, Brătianu a făcut și o ofertă – dacă aspirațiile teritoriale ale României vor fi satisfăcute și dacă aliații vor acorda permisiunea de a se înainta mai departe către apus în Ungaria, armata română va distruge bolșevismul, ”o boală gravă

și contagioasă” care se răspândește cu repeziciune din Rusia spre Ungaria și Europa Centrală. Răspunsul Consiliului Suprem a fost departe de așteptările lui Brătianu – acesta a votat pur și simplu pentru înființarea unei Comisii Teritoriale Românești, a cărei sarcină era să judece legitimitatea revendicărilor României.

La Conferința de Pace, problemele teritoriale s-au amestecat printre alte probleme – hotărârea celor Patru Mari să realizeze o pace pentru Europa care să convină propriilor lor interese, drepturile minorităților în statele succesoare în general și în România în special, amenințarea extinderii bolșevismului în Europa Centrală. În consecință, prioritatea Conferinței de Pace, impusă de Franța, țară gazdă, a fost încheierea păcii cu Germania. Acțiunea a fost finalizată la 28 iunie 1919, prin semnarea Tratatului de la Versailles. Prin acest tratat, interesele celor Patru Mari – SUA, Franța, Anglia, Italia – erau satisfăcute. România, alături de Polonia, Cehoslovacia, Regatul Sârbo-Croato-Sloven, figurau printre semnatori, fiind deci recunoscute ca state aliatare și confirmate ca subiecte de drept internațional. Conform Tratatului de la Versailles, Germania pierde toate coloniile, retrocedează Franței Alsacia și Lorena, Belgiei – Eupen, Malmédy și Moresnet, Poloniei, pe care o recunoaște ca stat independent – Poznan și o parte din Silezia Superioară, Danemarcei – Nordul regiunii Schleswig. Prin secțiunea militară a Tratatului, Germania desființează serviciul militar obligatoriu, forțele armate sunt limitate la 100.000 de oameni, zona Rinului este demilitarizată și este obligată să plătească reparații de război, a căror sumă urma să fie stabilită ulterior. Prin art. 116, Germania se obligă să recunoască ”independența tuturor teritoriilor desprinse din vechiul imperiu al Rusiei”, iar prin art. 117 să recunoască valabilitatea tratatelor încheiate cu ”statele ce s-au constituit sau se vor constitui în întregul sau în parte din teritoriile vechiului imperiu al Rusiei”. Totodată, este semnat Pactul Societății Națiunilor, care formează prima parte a tuturor tratatelor de pace încheiate cu foștii inamici, precum și statutul Organizației Internaționale a Muncii (OIM), care formează partea a 13-a a Tratatului de pace cu Germania și a celorlalte

tratate de pace.

În Tratatul de la Versailles cu Germania, România este vizată în trei chestiuni: I. În problema reparațiilor, prin art. 224 și anexa VII, se prevede încetarea tuturor drepturilor, titlurilor și privilegiilor de orice natură asupra cablului Constanța-Istanbul, ce intră în posesia României; II. În art. 259, alineat 6, Germania este obligată să renunțe la Tratatul de la Buftea-București din 24 aprilie/7 mai 1918, iar în art. 292, Germania recunoaște ca fiind abrogate toate tratatele, convențiile și înțelegerile încheiate cu România ”înainte de 1 august 1914 sau de la această dată, până la punerea în vigoare a tratatului de față”. De asemenea, prin art. 232, Germania era obligată să plătească ”toate pagubele cauzate populației civile a fiecăreia din Puterile aliatare și asociate”, cuantumul lor urmând a fi stabilit de o comisie, din care România nu a făcut parte, deși o treime din teritoriul ei s-a aflat timp de doi ani sub ocupația Puterilor Centrale; III. În problema Dunării, Tratatul prevedea menținerea Comisiei Europene a Dunării (CED), cu sediul la Galați, care gestiona navigația pe sectorul Brăila – Sulina și înființarea pentru sectorul de la Brăila la Ulm a unei Comisii Internaționale a Dunării (CID), urmând ca o conferință specială să definitiveze statutul politico-juridic al Dunării. Referitor la această ultimă chestiune, la 26 iunie 1919, Ion I.C. Brătianu a înaintat Consiliului Suprem un memoriu cu privire la situația creată României prin măsurile de administrare a Dunării întreprinse de Marile Puteri. Se cerea restabilirea regimului de navigație existent înainte de război la Gurile Dunării și restituirea către statul român a vaselor sale capturate de către armatele inamice și transportate în apele lor teritoriale, care se găseau în posesia provizorie a armatelor aliatare, precum și limitarea atribuțiilor misiunilor militare franceze, engleze și americane pe Dunăre la rolul lor de a aproviziona armatele aliatare. Prin memoriu, se solicita completarea CID cu reprezentanții Cehoslovaciei, Regatului Sârbo-Croato-Sloven și României. La 23 august 1919, Consiliul Suprem a comunicat delegației române că este de acord cu admiterea reprezentanților celor trei state în CID, dar respinge celelalte cereri conținute în memoriu.

Aliata Germaniei în grupul Puterilor Centrale, Austro-Ungaria, se dezintegrase în ultimele luni ale anului 1918. Se căutau parteneri de dialog și aceștia nu puteau fi decât cei ce purtau responsabilitatea declanșării războiului mondial, națiunile dominante din statul dualist, austriei și ungurii. Cele două națiuni și-au constituit și ele propriile structuri statale independente, Austria și Ungaria. Acestea au avut statutul de state învinse și vor face obiectul unor tratate de pace distincte, cu fiecare dintre ele. Tratatul de pace de la Versailles menționează expres la art. 80 că ”Germania recunoaște și va respecta în mod strict independența Austriei”, dar nu face nici o referire la Ungaria. La 29 mai 1919, delegațiile României, Poloniei, Iugoslaviei, Cehoslovaciei și Greciei au fost informate asupra principalelor clauze ale proiectului Tratatului de pace cu Austria și ale unui tratat special referitor la minorități. În acest ultim proiect, art. 5 prevede dreptul Marilor Puteri de a lua măsurile ce le consideră necesare pentru a ”proteja” interesele minorităților din România. De asemenea, în textul tratatului cu Austria se făcea referire la obligația României de a prelua o parte importantă a datoriei de stat a fostei monarhii austro-ungare. În fața acestei situații, Ion I.C. Brătianu acționează în numele țărilor aliata mici și mijlocii, cere și obține de la președintele Conferinței, un răgaz de 48 de ore pentru studierea textului tratatului. El a încercat să solidarizeze toate statele mici și mijlocii interesate în tratatul cu Austria, pentru a protesta împotriva faptului că nu au fost consultate la stabilirea clauzelor acestuia. Deoarece nu a reușit, delegația română se angajează singură într-o dispută îndelungată și dură cu Marile Puteri, pentru a obține ameliorarea unor prevederi, precum și pentru o modificare a clauzelor ce lezau independența și suveranitatea țării.

Pentru delegația română la Conferința de Pace, problema teritorială cea mai importantă era legată de Transilvania. Aici dificultățile își aveau originea în linia de demarcație de-a lungul Mureșului în Transilvania centrală, stabilită prin ”Convenția militară între Armatele Aliate și Guvernul ungar” de la Belgrad, din 13 noiembrie 1918. Aceasta nu s-a menținut, trupele române continuând să înainteze în ciuda interdicțiilor formulate de Consiliul

Suprem. La 24 februarie 1919, Alexandru Vaida-Voevod, membru al delegației României, a adresat Consiliului Inter-Aliat de Război de la Versailles o notă prin care contesta valabilitatea prevederilor Convenției militare de la Belgrad, deoarece partea ungară nu se mai putea pronunța pentru ținuturile românești din fostul imperiu. El cerea aplicarea pentru România a aceluiași tratament acordat Cehoslovaciei, care primise autorizația să nu țină seama de prevederile Convenției militare în cauză și permisiunea pentru trupele române de a înainta până la limita teritoriilor românești. Drept urmare, Consiliul Inter-Aliat de Război a stabilit la 26 februarie 1919 o nouă linie de demarcație de-a lungul căii ferate ce ducea de la Satu Mare prin Oradea la Arad. Cele trei orașe au rămas în afara zonei românești și continuau să fie ocupate de trupe franceze. Pentru a preîntâmpina alte ostilități, Consiliul a creat o zonă neutră între armata română și armata ungară, la vest de linia de demarcație. Această hotărâre privind noua linie de demarcație între Ungaria și România a fost adusă la cunoștința părților interesate la 20 martie 1919. Comunicarea a fost făcută guvernului ungar de lt.col. Fernand Vix, de la Misiunea Aliată din Budapesta. ”Nota Vix” a provocat o criză politică în Ungaria prin demisia ”președintelui provizoriu”, Mihály Károly și instalarea unui nou guvern, format din comuniști și socialiști de stânga, conduși de Béla Kun, care a proclamat Republica Sovietică la 21 martie 1919. Victoria bolșevismului la Budapesta a avut o influență puternică în Bavaria și Austria, ceea ce a determinat Conferința de Pace de la Paris să privească Republica Sovietică Ungară ca o amenințare și va decide încă din 28 martie 1919 să o mențină sub blocadă economică. Noul regim ungar nu mai avea contacte decât cu Austria și Rusia Sovietică. Aceasta din urmă a recunoscut imediat regimul sovietic instaurat la Budapesta și a fost de acord cu propunerea liderului comunist, să încheie o alianță a proletariatului ungar cu guvernul sovietelor. În ce privește relațiile cu vecinii, Béla Kun a păstrat distanță față de iugoslavi, proferând amenințări numai la adresa Cehoslovaciei și a României. Dacă discursul acestuia era bolșevic, interesul vizat era național-ungar. El s-a pronunțat în favoarea Convenției militare de la Belgrad și a cerut

aliaților să determine armata română să se retragă la Est de linia Mureșului. În aceste condiții, Consiliul Dirigent de la Sibiu, condus de Iuliu Maniu, se adresează printr-un memoriu Guvernului României, prin care cerea ca populația Transilvaniei să fie protejată, deoarece în zona ocupată de trupele ungare, românii erau maltratați și torturați. La București, regele Ferdinand a aprobat hotărârea Consiliului de Miniștri, din 11 aprilie 1919, de a da ordin armatei să ocupe teritoriile delimitate în Transilvania de Consiliul Inter-Aliat de Război de la Versailles, care a făcut obiectul "Notei Vix". Pentru regele României, care era și comandant suprem al armatei, înaintarea în Transilvania era o necesitate absolută, atât din punct de vedere al politicii externe, cât și din acela al situației interne. Un atac ungar în regiunea Munților Apuseni, în noaptea de 15/16 aprilie, a determinat contraatacul armatei române, care a înaintat până la Tisa și s-a oprit pe acest aliniament la începutul lunii mai 1919.

La Paris, Aliații i-au cerut șefului delegației române, Ion I.C. Brătianu, ca armata să se retragă de pe Tisa, pe aliniamentul stabilit de Consiliul Inter-Aliat de Război, ceea ce acesta a refuzat. Impasul ivit între Aliați și Brătianu în privința frontierelor a fost accentuat de disputa referitoare la politica României față de minorități. Convins că nu putea obține nimic mai mult la Paris, cel puțin pentru moment, la 2 iulie 1919, Ion I.C. Brătianu părăsește Conferința de Pace. Întors acasă, Brătianu prezintă un amplu raport asupra activității delegației române la Paris, la 9 iulie 1919, într-o ședință a Consiliului de Miniștri prezidată de regele Ferdinand și la care participă și Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent al Transilvaniei. Consiliul aprobă activitatea desfășurată de delegația română și hotărăște să nu semneze Tratatul de pace cu Austria. Această "politică de rezistență" va duce în lunile iulie-decembrie 1919 la un adevărat "război al notelor" între guvernul român și Consiliul Suprem. Atitudinea de rezistență a României este amplificată de acțiunea ei militară în Ungaria. Deși Consiliul Inter-Aliat de Război de la Paris a hotărât la 11 iulie 1919 ocuparea militară a Ungariei de către trupele Antantei, nu a întreprins nimic concret. În concepția Aliaților, o cruciadă antibolșevică părea

imposibil de realizat. Un proiect francez ce prevedea organizarea unei ofensive coordonate franco-româno-iugoslave a eșuat din lipsă de efective. Pentru Franța cel puțin, România se arăta atunci singura forță capabilă de acțiune imediată în zona Europei Centrale. Sugestia unei operații rapide în regiune aparținea mareșalului Foch și ea a fost acceptată de premierul francez Clemenceau. În aceste condiții, România a trebuit să rezolve singură criza ungară. După ce are loc un atac al trupelor ungare împotriva trupelor române aflate la Est de Tisa (20-23 iulie), trupele române contraatacă (24 iulie), trec Tisa (27 iulie) și intră în Budapesta la 3 august 1919. Intervenția armatei române la Budapesta și înlăturarea lui Béla Kun nu a fost apreciată la Paris ca un fapt pozitiv, Consiliul Suprem solicitând României evacuarea imediată a Ungariei. Drept urmare, la numai o zi după capitularea Ungariei, Consiliul Suprem numește o comisie formată din 4 generali din armatele franceză, engleză, americană și italiană, cunoscută drept "Comisia Generalilor", cu misiunea de a reprezenta la Budapesta statele aliatale și asociate în tratativele dintre români și unguri. În lunile august-noiembrie 1919, trupele române staționate la Budapesta au ajutat la reorganizarea administrației și aprovizionarea populației ungare cu alimente și carburanți, la repunerea în funcțiune a fabricilor și la reluarea activității în instituțiile de stat. În acest timp, armata română acționează pentru recuperarea utilajelor și materialului de război și de cale ferată ridicate de armata germană și austro-ungară din România în perioada ocupației și depozitate în regiunea capitalei ungare. Raporturile dintre România și Aliați s-au complicat din momentul instalării la Budapesta a guvernului István Friederich și proclamării arhiducelui Joseph de Habsburg ca șef al statului. Expertul britanic, Franck Rattigan, adresează ministrului său de externe, Arthur James Balfour, o notă în care apără politica României față de reproșurile Conferinței de Pace, susținând următoarele: Consiliul Suprem a interzis României ocuparea Budapestei după ce orașul fusese cucerit; Aliații ceruseră cooperarea României la marșul asupra Budapestei; românii acționaseră în autoapărare; acuzațiile de brutalitate erau răspândite de ziarele maghiare; soldații maghiari nu purtau uniformă, deci nu

puteau fi deosebiți de civili; regimul habsburgic nu a fost instalat de Brătianu. Rezolvarea raporturilor româno-ungare va fi încredințată de Aliați, în toamna anului 1919, diplomatului englez George Clerk, ministru plenipotențiar al Marii Britanii la Praga. Misiunea Clerk avea mandat de a instaura la Budapesta o democrație parlamentară liberală și de a determina retragerea armatei române din Ungaria.

Între timp, Marile Puteri, prin presiuni și mici concesii, caută să determine guvernul român să semneze Tratatul de pace cu Austria și Tratatul Minorităților. La 8 septembrie 1919, Consiliul Suprem avertizează guvernul român că dacă nu va semna cele două documente, România nu va fi admisă nici la semnarea Tratatului cu Bulgaria. Tratatul de pace cu Austria a fost semnat la Saint-Germain-en-Laye în 10 septembrie 1919, ceremonie la care nu a participat nici un delegat din partea României. Prin acest tratat se recunoaște independența Austriei și a tuturor statelor vecine, inclusiv a celor formate pe fostele teritorii ale monarhiei austro-ungare. Austria cedează Italiei Tirolul de Sud, orașele Trieste și Zadar, peninsula Istria și regiunea Craina. Prin tratat are dreptul la o armată de numai 30.000 de oameni și este obligată să plătească despăgubiri de război. Un articol special interzice alipirea Austriei la Germania. Prin art. 59, Austria se obligă să recunoască unirea Bucovinei cu România, iar prin art. 87, recunoaște hotarele statelor ce s-au constituit sau se vor constitui din teritoriile fostului imperiu al Rusiei. Art 60 din tratat impune României clauze privind regimul minorităților, al tranzitului și comerțului (dezvoltate într-un tratat special), iar art. 61 obligă statul român să preia o parte din datoria publică a fostei monarhii.

Intransigența lui Ion I.C. Brătianu nu numai că nu a obținut rezultatele scontate, dar a ajuns să prejudicieze interesele României la Conferința de Pace. La două zile după semnarea Tratatului de la Saint Germain cu Austria, la București a intervenit o criză guvernamentală determinată de demisia lui Brătianu și a guvernului său. Criza s-a încheiat la 27 septembrie 1919 prin

formarea unui guvern de militari și tehnicieni, condus de generalul Arthur Văitoianu, aflat sub influența lui I.I.C. Brătianu. Noul premier a neglijat relațiile externe și a declarat că nu este abilitat să semneze Tratatul de pace cu Austria, delegația română la Paris reiterând încă o dată motivele pentru care nu îl poate semna. Chiar dacă a luat decizia de evacuare în patru etape a Budapestei, la 14 noiembrie 1919, atitudinea generalului Arthur Văitoianu a determinat, pe 15 noiembrie, un nou ultimatum din partea Consiliului Suprem de la Paris, prin care se cere guvernului român îndeplinirea "fără discuție, fără rezerve și fără condiții" a următoarelor rezoluții: să evacueze în întregime teritoriul ungar, retrăgându-se în frontierele definitive fixate de Conferință; să accepte constituirea Comisiei Interaliatelor pentru a opri, controla și aprecia rechizițiile făcute în Ungaria de la începutul ocupației române; să semneze Tratatul de pace cu Austria și Tratatul asupra minorităților în condițiile indicate de Consiliul Suprem. Guvernul român este somat să răspundă în termen de 8 zile. În caz contrar, delegația română trebuia să se retragă de la Conferința de Pace, iar statele membre ale Consiliului Suprem vor rupe relațiile diplomatice cu România. Nota a fost înmănată guvernului român la București, la 24 noiembrie, seara și trebuia dat un răspuns până la 2 decembrie 1919. În această situație limită, guvernul Văitoianu a refuzat și a demisionat la 28 noiembrie 1919. După mai multe consultări, regele Ferdinand I-a însărcinat cu formarea noului guvern pe Alexandru Vaida-Voevod, vicepreședinte al Partidului Național Român din Transilvania. Noul guvern Vaida-Voevod a depus jurământul la 1 decembrie 1919. Premierul desemnat, care a păstrat portofoliul Ministerului Afacerilor Străine, a hotărât să accepte condițiile Consiliului Suprem pentru a nu periclita câștigurile deja obținute la Paris și a restabili bunele relații cu Occidentul. În consecință, la 10 decembrie 1919, guvernul Alexandru Vaida-Voevod, a semnat, prin delegații săi la Conferința de Pace - generalul Constantin Coandă și Ion Pelivan, Tratatul de pace cu Austria de la Saint-Germain-en-Laye, Tratatul minorităților și Tratatul de pace cu Bulgaria de la Neuilly-sur-Seine. Prin acest ultim tratat (semnat la 27 noiembrie 1919), frontiera între România și Bulgaria

este stabilită ”astfel cum exista la 1 august 1914”.

Pentru delegația României la Conferința de Pace mai rămăseseră pe agendă trei probleme teritoriale importante – Banatul, Basarabia și Transilvania, a căror soluționare se va prelungi până în 1920. Situația Banatului s-a rezolvat relativ favorabil. După ce Ion I.C. Brătianu a insistat să încorporeze în România întreaga regiune, în baza criteriilor unității economice, geografice și a populației (600.000 de români față de 400.000 germani și 300.000 sârbi), Consiliul Suprem a trasat o frontieră aproximativ etnică între România și noua Iugoslavie – românii au primit două treimi din regiune, iar sârbii o treime. Armata sârbă, care ocupase cea mai mare parte a Banatului, inclusiv orașul Timișoara, a abandonat acea porțiune care revenea României în mâinile armatei franceze, care a predat-o apoi armatei române în iulie 1920, evitându-se un conflict armat româno-sârb.

Problema dobândirii de către România a Basarabiei, s-a dovedit a fi mai dificilă. Aceasta a fost discutată în fața Comisiei Teritoriale Românești încă din 22 februarie 1919, dar argumentele premierului Ion I.C. Brătianu că în Basarabia 70% din populație era românească și că unirea cu România a fost realizată liber de către o adunare legal constituită, Sfatul Țării, nu au reușit să-i convingă pe Aliați. Secretarul de Stat american, Robert Lansing i-a cerut premierului român un plebiscit în Basarabia. Brătianu a răspuns că nu are nici un dubiu în privința rezultatului, dar că nu este de acord cu o retragere a armatei române din regiune, deoarece ar expune populația la ”anarhie bolșevică”. Întreaga chestiune basarabeană a fost amestecată cu alte probleme în suspensie între Aliați și România și s-a prelungit aproape tot anul 1920. La începutul aceluși an, premierul român, Alexandru Vaida-Voevod, face vizite la Paris și Londra și ajunge la înțelegere cu Aliații în privința evacuării Ungariei. Cu toate acestea, ”Consiliul Ambasadorilor”, care se constituise în cadrul Conferinței de Pace după plecarea șefilor de state și de guverne din Paris, a declarat că nu va semna tratatul pe care îl elaborase cu privire la Basarabia, până când România nu va

semna pacea definitivă cu Ungaria.

Această ultimă chestiune a mai rămas de rezolvat în Europa Centrală, respectiv aducerea Ungariei la Conferința de Pace de la Paris. Problema a căzut în sarcina Misiunii Clerk. După mai multe contacte avute la Budapesta și București, Sir George Clerk obține acordul autorităților politice și militare române pentru retragerea armatei din Ungaria. Mai trebuia rezolvată instalarea la Budapesta a unui guvern capabil să mențină ordinea, format pe bază de alegeri libere, prin vot universal și care să semneze pacea cu Aliații. De asemenea, ”Comisia Generalilor” a obținut retragerea arhiducelui Joseph de Habsburg de la conducerea statului, însă persoana lui István Friederich, devenit ministru-președinte al Ungariei, nu este acceptată de Consiliul Suprem. În momentul în care capitala ungară a fost evacuată de trupele române, la 14 noiembrie 1919, în aceeași zi, sub supravegherea militarilor Antantei, amiralul Miklós Horthy a intrat în Budapesta, în fruntea unei forțe armate de 2000 de oameni. În zilele imediat următoare, delegatul Aliaților, Sir George Clerk, a purtat consultări cu partidele politice ungare și a realizat, la 24 noiembrie 1919, un guvern de coaliție condus de Károly Huszár, care s-a declarat de acord să îndeplinească cerința Consiliului Suprem de a semna Tratatul de pace. O delegație ungară, condusă de contele Albert Apponyi, a sosit la Paris pe 7 ianuarie 1920, iar prevederile Tratatului de pace i-a fost remis pe 15 ianuarie, cu o primă dezbateră în Consiliul Suprem Interaliat, la 16 ianuarie. Delegația ungară și-a apărat la Paris integritatea Ungariei ”istorice” și a încercat să o disculpe de responsabilitatea războiului. La încheierea ședinței, Georges Clemenceau a atras atenția șefului delegației ungare că deciziile nu pot fi luate ”exclusiv pe baza celor declarate de o singură parte” și a acordat un termen de două săptămâni pentru remiterea unui răspuns din partea Ungariei. Delegația ungară a depus la Secretariatul Conferinței de Pace o serie de ”note prelabile” privind poziția față de tratat, dar nu a reușit să determine o modificare a textului original.

La 20 februarie 1920, delegația română a depus la Conferința de Pace

un memoriu de răspuns la demersul ungar în problema frontierelor, iar la 24 februarie, un document similar este depus din partea delegațiilor română, sârbo-croato-slovenă și cehoslovacă. Acest ultim demers comun al celor trei delegații, a avut drept rezultat urgentarea lucrărilor conferinței. Consiliul Suprem s-a reunit la Londra la 3 martie 1920 și a dezbătut cu prioritate Tratatul cu Ungaria, iar la 8 martie, Consiliul miniștrilor de externe și a ambasadorilor a reluat această temă și a hotărât să nu mai fie revizuite clauzele teritoriale, militare, financiare și de tranzit din Tratatul cu Ungaria. De asemenea, cele două reuniuni din capitala britanică au decis să respingă toate cererile ungare, cu o singură excepție – a fost admis un referendum în Burgenland, teritoriu care urma să fie atribuit Austriei, unde numai orașul Sopron a votat rămânerea în Ungaria. Aceste ultime decizii au determinat o schimbare de guvern la Budapesta – cabinetul Károly Huszár este înlocuit la 15 martie 1920 cu un altul, condus de Sándor Simonyi-Semadan, care și-a asumat responsabilitatea semnării Tratatului de Pace. Consiliul Suprem răspunde obiecțiilor părții ungare la chestiunile teritoriale prin ”scrisoarea Millerand”, respectiv hotărârea acestuia de a nu schimba nimic din clauzele stabilite în proiectul de tratat. În loc de răspuns la această scrisoare, șeful delegației ungare, Albert Apponyi, anunță la 16 mai, demisia sa și a colaboratorilor săi. Drept consecință, Consiliul Suprem anunță data semnării tratatului la 4 iunie 1920 și solicită Ungariei să numească delegați cu depline puteri pentru semnarea acestuia. Evenimentul a avut loc la data propusă în clădirea Marelui Trianon din Versailles.

Tratatul de Pace de la Trianon a fost semnat la 4 iunie 1920 de 17 state aliene și asociate și Ungaria. În preambul se consacră încetarea existenței Austro-Ungariei, iar prin art. 73 se recunoaște Ungaria ca stat independent, care este obligată să nu renunțe la acest statut, pentru a împiedica pe viitor o posibilă ”uniune personală” cu un alt stat. Convenția militară de la Belgrad, din 13 noiembrie 1918, niciodată validată, dar întotdeauna invocată, a fost anulată prin acest tratat. La fel, este denunțat, prin art. 193, Tratatul de la Buftea-București, din 7 mai 1918, impus României de Puterile Centrale, de pe urma

căruia Ungaria, ca parte a Austro-Ungariei, a avut beneficii teritoriale și de altă natură. De asemenea, se stipulează că, odată cu intrarea în vigoare a tratatului, încetează starea de război și Puterile Aliate și Asociate pot stabili relații oficiale cu Ungaria. Prin art. 27 au fost fixate frontierele Ungariei cu Austria, cu Regatul Sârbo-Croato-Sloven, cu Cehoslovacia și cu România. Prin prevederile acestui articol a fost legalizată desprinderea de Austro-Ungaria a teritoriilor locuite de români (Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș), de slovaci (Slovia), ruteni (Rutenia, trecută la Cehoslovacia) și sud-slavi (Croato-Slavonia). Conform art. 46, o comisie formată din 7 membri (5 numiți de Puterile Aliate și Asociate și câte unul de România și Ungaria, urmează să traseze pe teren traseul frontierei. Comunități maghiare importante, dar minoritare, rămân în aceste teritorii și vor fi integrate noilor state. Tratatul prevede ca persoanele care au indigenatul într-un teritoriu și se deosebesc prin naționalitate și limbă de majoritatea populației să aibă dreptul ca în timp de 6 luni să opteze pentru cetățenia pe care o doresc. Pentru soluționarea eventualelor neînțelegeri sunt create tribunale arbitrale mixte. Prin articolele 54-60, Ungaria se obligă să asigure protecția minorităților rămase pe propriul ei teritoriu, prevederile fiind identice cu cele impuse celorlalte state succesore Austro-Ungariei, inclusiv Austriei. Din partea Ungariei, tratatul a fost semnat de Gaston de Bénard (Benard Agoston), ministrul Muncii și Ocrotirii Sociale și de Alfred Drasche-Lázár de Thorda, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar. Din partea României, acest tratat a fost semnat de Nicolae Titulescu, fost ministru și dr. Ion Cantacuzino, ministru de stat. Tratatul de la Trianon a fost ratificat de Parlamentul României la 17 august (Senatul) și 26 august 1920 (Camera Deputaților). Parlamentul Ungariei a ratificat tratatul la 14 noiembrie 1920. Instrumentele de ratificare au fost depuse la Ministerul Afacerilor Străine al Franței (depozitarul tratatelor), de guvernul român la 4 septembrie 1920, iar de guvernul ungar la 23 martie 1921. Tratatul de Pace cu Ungaria a intrat în vigoare la 26 iulie 1921, după ce în prealabil fusese ratificat și de celelalte puteri semnatare. Practic, din punct de vedere juridic, conform prevederilor acestui

tratat, starea de război din primul război mondial încetează la 26 iulie 1921.

Cu toate acestea, pentru România a mai rămas de rezolvat problema Basarabiei. Abia la 3 martie 1920, Consiliul Suprem adresează guvernului român o notă, semnată de David Lloyd George, prin care îl informează de decizia Conferinței de Pace privind recunoașterea unirii Basarabiei cu România. În baza acestei comunicări, la 28 octombrie 1920, se semnează la Paris Tratatul prin care principalele Puteri Aliate și Asociate – Marea Britanie, Franța, Italia, și Japonia, recunosc suveranitatea României asupra teritoriului Basarabiei, cuprins între Prut și Nistru. Tratatul a fost ratificat de Marea Britanie la 14 aprilie 1922, de România la 19 mai 1922, de Franța la 24 aprilie 1924 și de Italia la 23 mai 1927, dar nu a fost ratificat de Japonia.

Practic, abia în toamna anului 1920, toate noile câștiguri teritoriale ale României au primit confirmarea pe plan internațional. Acum, la 100 de ani de la recunoașterea de drept a Marii Uniri, se pune problema terminologiei pe care o folosim – mai putem spune România Mare sau România Întregită? Pierderile teritoriale suferite în 1940 – Basarabia, Bucovina și Ținutul Herța, Transilvania de Nord și Cadrilaterul, au fost numai parțial recuperate în 1944 și confirmate prin Tratatul de pace cu România de la Paris din 1947 (în cazul Transilvaniei de Nord). Consecințele Pactului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939, mai persistă încă în cazul României. România Mare de atunci a fost apogeul statalității românești moderne. În anul 1918, Transilvania, Banatul, Maramureșul și Bucovina au venit cu bogățiile solului și subsolului – cu aurul, cărbunele și sarea, dar și cu codrii seculari și multă industrie, Basarabia cu solul ei bogat și codrii de stejar, la care Vechiul Regat avea Dunărea și Gurile Dunării și poarta de respirație economică de la Marea Neagră – portul Constanța, dar și marea câmpie a Dunării, întregul Bărăgan și Lunca Siretului. Cel mai mare câștig de atunci au fost însă oamenii – populația României a crescut de la 7,5 milioane de locuitori (cât avea Vechiul Regat), la 14.669.841 de locuitori în 1919, pentru a ajunge în 1930 la 18 milioane de locuitori. Spațiul de locuire a

crescut și el de la 137.000 kmp, la 295.049 kmp. Și pentru că cei 100 de ani care au trecut de la confirmarea prin sistemul de tratate de la Versailles a României întregite și până azi, în 2020, sunt deja istorie, putem vorbi și noi de România ”istorică”.

Bibliografie:

Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan (coord.), *Istoria României. Compendiu*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2007.

Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Univers Enciclopedic, București, 1999.

Keith Hitchins, *România, 1866-1947*, Editura Humanitas, București, 1996.

Alexandru Ghișa, *România și Ungaria la început de secol XX. Stabilirea relațiilor diplomatice (1918-1921)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002.

Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016.

Victor Jinga, *Probleme fundamentale ale Transilvaniei*, Muzeul Județean de Istorie Brașov, 1995.

A.D. Xenopol, *Românii și Ungurii*, Editura Albatros, București, 1999.

Nicolae Enciu, *1918 pe ruinele imperiului spulberat de istorie. Basarabia în pragul modernității*, Editura ARC, Chișinău, 2018.

Ion Calafeteanu (coord.), *Istoria politicii externe românești în date*, Editura Enciclopedică, București, 2003.

UNIREA TRANSILVANIEI, BANATULUI, CRIȘANEI ȘI MARAMUREȘULUI CU REGATUL ROMÂNIEI

Constantin Ungureanu^{1*}

Populația din Transilvania și Banat, la sfârșitul sec. al XIX – începutul sec. XX

Transilvania și Banatul, timp de două secole s-au aflat în componența Imperiului Habsburgic. În 1699, prin Tratatul de la Karlowitz, Imperiul Otoman cedează Austriei, Ungaria, Transilvania, Croația și Slavonia. Banatul a fost anexat de Austria în 1718, prin Tratatul de la Passarowitz. Până în 1867, Transilvania și Banatul au dispus de autonomie în cadrul Imperiului Habsburgic. După constituirea Monarhiei Austro-Ungare, Bucovina a fost inclusă la partea austriacă a Imperiului, iar Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul au fost încorporate în Regatul Ungariei.

În decursul secolelor, românii au constituit populația autohtonă și majoritară în Transilvania. Conform statisticilor oficiale, către anii 1846-1847, românii constituiau cca. 57% în Principatul Transilvaniei, aproximativ 50% în Banat, 43,8% în teritoriul numit Partium, adică în teritoriile ungurești situate la vest și nord-vest de Transilvania istorică, și 43,3% în granița militară. În aceste teritorii, locuite în majoritate de români, populația era foarte diversă și după confesiuni. Astfel, în 1847, în Transilvania istorică, Banat, Partium și granița militară locuiau 732.300 (33,3%) ortodocși, 627.400 (28,4%) protestanți (luterani, reformați și unitarieni), 618.878 (27,8%) greco-catolici, 224.500

1 * **Constantin Ungureanu**, doctor habilitat în istorie, cercetător științific principal, șeful Secției Istorie Modernă în cadrul Institutului de Istorie din Chișinău. ungureanucos@yahoo.com

(10,2%) romano-catolici, 7.100 (0,3%) mozaici². O parte din greco-catolici erau ruteni din zona Maramureșului, iar o parte din ortodocși erau sârbi din Banat.

Începând cu anul 1880, recensămintele din Austro-Ungaria s-au realizat după criteriul limbii de comunicare a populației. Potrivit unor calcule, în 1880, în teritoriul ungar al Monarhiei Habsburgice, care după 1918 avea să revină României, locuiau 4.039.100 persoane, dintre care, după limba maternă, 2.224.336 (55,1%) erau români, 1.012.154 (25,1%) maghiari, 485.917 (12%) germani, 51.948 sârbi și croați, 25.196 slovaci, 16.457 ruteni. După confesiuni, cei mai mulți locuitori din acest spațiu erau ortodocși (37,1%) și greco-catolici (23,3%), urmați de romano-catolici (17,7%), reformați (12,4%), luterani (5,5%), mozaici (2,6%) și unitarieni (1,4%)³.

Până în 1910, numărul locuitorilor din teritoriul ungar al Austro-Ungariei, care după 1918 s-a unit cu România, a ajuns la 5.274.205 persoane, dintre care după limba maternă, 2.830.101 (53,6%) erau români, 1.669.376 (31,6%) maghiari, 566.573 (10,7%) germani, 52.084 sârbi, 31.660 slovaci, 26.473 ruteni⁴. Marea majoritate a românilor din Transilvania și Banat locuiau la sate și se ocupau cu agricultura. Populația urbană românească din Regatul Ungariei era redusă și a crescut de la 82.000 (3,4% din totalul românilor) în 1880, la 134.000 (4,5%) în 1910. Principalele orașe din Transilvania și Banat erau locuite în majoritate de maghiari și germani. În 1910, 85,9% din românii din Ungaria lucrau în agricultură, doar 3,6% fiind angajați în industrie, transporturi și comerț. Intelectualitatea românească era formată în principal din preoți (3.979 persoane), învățători (3.117), persoane din administrația locală (1.394), avocați (370) sau medici (314)⁵.

Învățământul în teritoriile locuite de români din Regatul Ungariei, la începutul sec. XX

După constituirea Monarhiei Austro-Ungare, în 1867, Transilvania,

2 *Istoria Transilvaniei, vol. III (de la 1711 până la 1918)*, Cluj-Napoca 2008, p. 65-67.

3 *Recensământul din 1880. Transilvania*, București 1997, p. 360-361.

4 *Recensământul din 1910. Transilvania*, București 1999, p. 597, 599.

5 Keith Hitchins, *România 1866-1947*, București: Humanitas 1998, p. 222-223.

Banatul și teritoriile ungurești cu populație majoritar românească din Crișana și Maramureș au fost incluse în componența Regatului Ungariei. Deja în 1868 a fost adoptată o lege a învățământului în Ungaria, asemănătoare cu legea similară din Austria. Însă, guvernele ulterioare de la Budapesta au promovat o politică de asimilare și maghiarizare, chiar și a minorității germane. Legislația școlară maghiară de după 1868 a urmărit scopul de modernizare a învățământului, dar și de a contribui la crearea națiunii unice maghiare, fiind încurajată transformarea școlilor confesionale cu alte limbi de instruire, în școli de stat, unde limba de stat era exclusiv maghiara.

La începutul sec. al XX-lea, în teritoriile ungare ale Monarhiei Habsburgice nu existau școli primare oficiale cu limba română de instruire, ci numai școli confesionale românești, susținute de Biserica ortodoxă și Biserica greco-catolică. Multe din aceste școli, însă, au fost închise din lipsă de mijloace pentru a zidi edificiile școlare și pentru salarizarea învățătorilor conform legii. Românii din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș erau divizați sub aspect confesional în ortodocși și greco-catolici. Din această cauză, școlile primare și secundare ale românilor din aceste teritorii erau divizate pe criterii confesionale, fiind susținute de comunitățile ortodoxe sau greco-catolice.

În 1913, Biserica ortodoxă română din Transilvania și Ungaria susținea 1.536 de școli primare cu 1.780 de învățători, iar Biserica greco-catolică română – 1.146 de școli cu 1.120 de învățători⁶. În total erau atunci 2.682 de școli confesionale românești cu 2.900 de învățători. În anul 1912, în 23 de comitate cu populație românească (15 în Transilvania, 3 în Banat și 5 în Crișana-Maramureș) funcționau 5.651 de școli primare, dintre care 1.369 de stat, 476 comunale și 3.762 confesionale (inclusiv 1.303 ortodoxe și 1.136 greco-catolice). În întreaga Ungarie erau 455.397 copii de vârstă școlară români, școlile primare erau frecventate de 296.952 de copii români (201.690 – la școlile românești, 59.396 – la școlile de stat maghiare, 29.734 – la școlile comunale, restul – la alte școli), iar 158.445 de copii (34,8% din total) nu frecventau nici o

6 Onisifor Ghibu, *Viața și organizarea bisericăscă și școlară în Transilvania și Ungaria*, București 1915, p. 46, 77.

școală⁷. Conform altor evaluări, în anul 1912, în cele patru dieceze ale Bisericii ortodoxe române din Transilvania și Ungaria au fost înregistrați 260.138 de copii ortodocși români în vârstă de 6-15 ani, dintre care 175.906 (67,6%) erau școlarizați, 130.350 fiind instruiți la cele 1.552 de școli ortodoxe românești, iar 45.556 frecventau alte școli primare străine⁸. După altă estimare, la o populație de peste 3.000.000 de români din Transilvania și alte teritorii din Ungaria, reveneau 302.376 de copii de 8-15 ani, dintre care 201.019 (66,5%) frecventau 2.648 de școli confesionale românești⁹.

Cea mai veche și importantă instituție școlară a românilor ardeleni a activat în Blaj. Încă în anul 1754, la Blaj au fost deschise o școală elementară, un gimnaziu și un seminar teologic. Până la revoluția din 1848, la gimnaziul din Blaj au studiat aproape 11.000 de elevi, majoritatea de naționalitate română¹⁰. În primii ani ai dualismului, în Transilvania funcționau 26 de licee, oficial numite gimnazii, dintre care 10 maghiare, 5 germane și 5 românești. Pe lângă gimnaziile românești mai vechi din Blaj și Beiuș, au mai fost deschise alte 3 gimnazii românești la Brașov (1850), Năsăud (1863) și Brad (1869). În teritoriile locuite de români au fost înființate și mai multe preparandii sau școli normale, unde erau pregătiți învățători pentru școlile primare. Cea mai veche preparandie românească exista la Arad (din 1812), pe parcurs mai fiind deschise astfel de școli la Blaj, Sibiu, Oradea, Deva, Năsăud, Gherla, Sighet, Orlat¹¹.

După 1869, românii nu au mai reușit să înființeze alte gimnazii cu predare în limba maternă. Potrivit unei statistici din 1912, în teritoriile locuite de români din Regatul Ungariei existau doar 4 licee românești (la Blaj, Beiuș, Brașov și Năsăud), un gimnaziu greco-ortodox de 4 clase la Brad, o școală reală greco-ortodoxă de 4 clase și o școală comercială superioară greco-ortodoxă, ambele la Brașov. Aceste 7 școli secundare cu instruire în limba română erau

7 *Ibidem*, p. 162, 165-166.

8 *Idem*, *Școala românească în anul 1912*, în *Anuar Pedagogic* (1913), Sibiu 1912, p. 222-223.

9 *Școala*, anul IV, nr. 3, Cernăuți 1913, p. 54.

10 Nicolae Bocșan, *Luminile și pașoptismul*, în *Istoria Transilvaniei*, vol. III ..., p. 126.

11 Ioan Bolovan, *Cultura românească*, în *Istoria Transilvaniei*, vol. III ..., p. 560.

frecventate de 1.937 de elevi. Tot atunci, 2.088 de elevi români frecventau alte școli secundare cu predare în maghiară sau germană. În 1912, românii mai dispuneau de 3 preparandii ortodoxe (la Arad, Caransebeș și Sibiu) și 3 greco-catolice (la Blaj, Gherla și Oradea), la care învățau 385 de elevi. Tot atunci existau 3 seminarii teologice ortodoxe, la Arad, Sibiu și Caransebeș, precum și două seminarii teologice greco-catolice, la Blaj și Gherla¹².

Deși vorbitorii de maghiară constituiau mai puțin de 1/3 din populația Transilvaniei și a teritoriilor românești din Banat, Crișana și Maramureș, majoritatea școlilor secundare erau cu instruire în limba maghiară. Astfel, în 1913, cu limba de instruire maghiară erau 106 din cele 117 gimnazii, 17 din cele 19 școli comerciale, 54 din cele 68 de licee. Sașii din Transilvania dispuneau, în 1911, de 7 gimnazii, două școli reale, un seminar teologico-pedagogic pentru învățători, un seminar pentru învățătoare, 9 școli de meserii, două școli comerciale, 3 școli agricole și 7 școli cetățenești, cu predare în germană¹³.

Așadar, până în anii '60 ai sec. al XIX-lea, românii ardeleni și bănățeni au avut posibilitatea să înființeze școli primare și secundare confesionale ortodoxe sau greco-catolice cu predare în limba maternă. După constituirea Austro-Ungariei, guvernele de la Budapesta, deși au adoptat o legislație modernă a învățământului, în realitate au îngădit accesul minorităților etnice la învățământ în limba maternă. Românii din Transilvania și Banat au reușit să-și păstreze învățământul în română doar prin intermediul școlilor confesionale ortodoxe sau greco-catolice, fiindcă școlile de stat funcționau doar cu instruire în limba maghiară.

Multe școli confesionale românești au fost nevoite să-și sisteze activitatea și din cauza sărăciei parohiilor ortodoxe sau greco-catolice, care nu dispuneau de surse financiare, pentru a întreține o școală. În aceste împrejurări, de mare utilitate au fost ajutoarele financiare substanțiale, acordate școlilor românești din Transilvania și Banat de către patriotul basarabean Vasile Stroescu. În perioada 1909-1914 el a acordat ajutoare materiale în valoare de

12 Onisifor Ghibu, *Școala românească în anul 1912*, p. 223-224.

13 *Istoria Transilvaniei*, vol. III ..., p. 571, 585.

milioane de coroane pentru o mulțime de școli primare și parohii ortodoxe sau greco-catolice. Vasile Stroescu a donat sume foarte mari pentru un fond școlar (226.765 coroane), Consistoriului din Sibiu (300.000 coroane), Școlii superioare de fete din Arad (100.000 coroane), mitropoliilor românești de la Sibiu și Blaj (500.000 coroane), Seminarului din Sibiu (100.000 coroane), a acordat ajutoare și burse pentru elevii și studenții români din familii sărace etc¹⁴.

Nivelul de instruire și viața politică a românilor din Transilvania și Banat

În Transilvania și Banat nivelul de instruire a populației era ceva mai bun decât în România, dar aceasta se datora în principal ponderii mai mici de analfabeți la maghiari, secui, sași și șvabi. În ajunul izbucnirii războiului, majoritatea românilor ardeleni și bănățeni erau analfabeți. În 1880, în teritoriul ungar al Monarhiei Habsburgice, care după 1918 avea să revină României, locuiau 4.039.100 persoane, dintre care 914.779 (22,6%) erau știutoare de carte. Până în 1910, numărul populației din acest teritoriu a ajuns la 5.274.205 persoane, iar al celor care puteau să scrie și să citească – la 2.296.205 sau 43,5% din totalul populației¹⁵. Astfel, pe parcursul a trei decenii, numărul știutorilor de carte din teritoriul respectiv a crescut cu 1.381.426 de persoane sau cu 151%.

În 1910, peste 50% din populația actualelor județe Brașov, Sibiu, Covasna, Timiș și Harghita era știutoare de carte. Aceasta se datora ponderii mari a populației germane și maghiare din aceste zone. Totodată, ponderea locuitorilor analfabeți era cea mai mare în teritoriul actualelor județe Maramureș, Hunedoara, Sălaj, Alba, Bistrița Năsăud și Cluj, unde majoritatea locuitorilor erau români. Către anul 1880, nivelul de instruire a populației din Transilvania și Banat era mai bun decât în Vechiul Regat și Bucovina, dar până către anul 1910 acest decalaj s-a micșorat simțitor. La începutul sec. al XX-lea erau știutori

¹⁴ Constantin I. Stan, *Vasile Stroescu, sprijinitor al școlii românești din Transilvania și Banat*, în *Destin Românesc*, nr. 2 / 1996, p. 81-86.

¹⁵ *Recensământul din 1880. Transilvania*, p. 360-361; *Recensământul din 1910. Transilvania*, p. 596, 599.

de carte 46,1% din locuitorii de peste 10 ani din Bucovina (în 1910), 43,5% din totalul populației din Transilvania și Banat (în 1910), 39,3% din locuitorii de peste 8 ani din România (în 1912) și doar 15,6% din totalul populației Basarabiei (în 1897)¹⁶.

Românii din Regatul Ungariei au protestat de nenumărate ori față de lichidarea autonomiei Transilvaniei și au boicotat alegerile pentru Parlamentul din Budapesta. În 1881 s-a constituit Partidul Național Român, care până la dezmembrarea Monarhiei Habsburgice a fost principala formațiune politică a românilor din Ungaria. PNR a optat pentru menținerea pasivismului în alegerile parlamentare, dar românii din Banat, Crișana și Maramureș au decis să participe la alegeri, pentru a avea reprezentanții săi în Parlamentul ungar. În 1894, Partidul Național Român a elaborat un Memorandum, prin care protesta împotriva politicii guvernului ungar față de naționalități. Autoritățile au intentat un proces comitetului executiv al PNR, majoritatea membrilor din conducerea partidului fiind condamnați și întemnițați pentru perioade de până la un an. În același an a fost dizolvat Partidul Național. În aceeași perioadă, Aurel C. Popovici a elaborat studii despre naționalitățile din Monarhie, iar în 1906 a publicat o lucrare fundamentală, în care opta pentru federalizarea Monarhiei Austro-Ungare¹⁷.

În 1905, noua conducere a Partidului Național Român a abandonat tactica pasivismului și în deceniul următor a participat activ la alegerile parlamentare. Însă, din cauza legii electorale, românii ardeleni au reușit să aleagă un număr redus de deputați în Parlamentul ungar. În septembrie 1910, conducerea Partidului Național a elaborat și a prezentat guvernului ungar un memorandum, care stipula autonomia națională a românilor din Regatul Ungariei. Principalele revendicări ale liderilor românilor din PNR era autonomia politică, administrativă, economică și în învățământ; introducerea sufragiului

¹⁶ Constantin Ungureanu, *Sistemul de învățământ din Bucovina în perioada stăpânirii austriece (1774-1918)*, Chișinău 2015, p. 401-402.

¹⁷ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București: Editura Enciclopedică 1998, p. 408.

universal sau lărgirea categoriilor cu drept de vot; crearea unui număr de 50 de circumscripții electorale românești; autonomie pentru Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică; folosirea limbii române în toate școlile frecventate de către elevi români și fondarea a 3 școli medii cu predare în română în zonele locuite de români. Guvernul ungar, condus de Istvan Tisza, a respins majoritatea revendicărilor românilor. În consecință, negocierile au fost suspendate. O nouă rundă de discuții a demarat în ianuarie 1913 și a continuat, cu întreruperi, până în februarie 1914. Principalii negociatori din partea Partidului Național Român au fost Iuliu Maniu și Vasile Goldiș¹⁸. Aceste negocieri de asemenea au eșuat, fiindcă guvernul ungar nu dorea să facă careva concesii românilor.

Situația din Transilvania și Banat în timpul Primului Război Mondial

În timpul războiului mondial, românii ardeleni, ca și întreaga populația a Transilvaniei, au răspuns cu loialitate la solicitarea împăratului Austro-Ungariei de mobilizare pe front. Concentrarea masivă a locuitorilor a demarat încă în luna iulie 1914. Din Transilvania au fost trimiși pe câmpurile de luptă 926.500 de soldați și ofițeri, ceea ce reprezenta 16,5% din totalul populației. După naționalități, 484.924 (52,3%) erau români, 257.110 (27,75%) maghiari, 87.500 (9,4%) germani și 96.966 (10,5%) de alte etnii (evrei, ucraineni, slovaci)¹⁹. Până în anul 1916, autoritățile de la Budapesta, fiind presate și de guvernele de la Berlin și Viena, au avut o atitudine binevoitoare față de românii din Transilvania și Banat. Pe această cale se spera în atragerea României în război, de partea Puterilor Centrale.

Comitetul Național al Partidului Național Român nu a reușit să se convoace la începutul războiului, pentru a face declarație în numele românilor ardeleni. În ianuarie 1915, PNR a declarat că nu acceptă „autonomii locale”, ci doar „unitatea tuturor românilor” într-un „stat național român”. Diplomația

¹⁸ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, p. 229-231.

¹⁹ Vasile Vesa, *Transilvania în timpul Primului Război Mondial (1914-1918)*, în *Istoria Transilvaniei, vol. III ...*, p.469.

germană a inițiat, începând cu luna mai 1915, tratative directe cu reprezentanții românilor ardeleni. La negocierile din iunie 1915, desfășurate la Viena, din partea Partidului Național Român au participat Aurel C. Popovici, Iuliu Maniu și Vasile Goldiș. Scopul acestor negocieri era de a stabili viitorul statut al românilor din Transilvania și Banat, pentru a atrage România în război de partea Puterilor Centrale. Liderii PNR au prezentat un program de revendicări, concretizat în trei puncte: autonomia deplină a Transilvaniei, cu Dietă și guvernator propriu; convocarea unei Adunări Naționale pentru ratificarea acordului; respectivul acord să fie confirmat printr-un manifest al împăratului Francisc Iosif I, care să fie contrasemnat de către prim-ministrul ungar Istvan Tisza. Totuși, guvernul de la Budapesta a refuzat să facă careva concesii românilor ardeleni, iar negocierile au intrat în impas²⁰.

Reprezentanții Germaniei la negocieri au propus unele concesii mai moderate pentru românii din Regatul Ungariei, precum autonomie școlară, întrebuințarea limbii române în fața autorităților locale, modificarea legii electorale, astfel ca românii să aibă cel puțin 30 de deputați în Parlamentul de la Budapesta. Premierul ungar a respins toate aceste concesii, iar la începutul anului 1916 s-a revenit la politica de opresiune a românilor din Transilvania. Mai multe ziare românești au fost suspendate, iar unii lideri ai românilor ardeleni au fost trimiși pe front. 17 intelectuali din Brașov și împrejurimi au fost acuzați de spionaj, 9 fiind condamnați la moarte, iar restul condamnați pentru diferiți ani de detenție.

După declanșarea războiului, România a reușit timp de doi ani să-și păstreze neutralitatea, dar autoritățile de la București au negociat cu reprezentanții țărilor beligerante condițiile de intrare în război, în speranța de a recupera cel puțin o parte din teritoriile locuite de români din Monarhia Austro-Ungară sau din Rusia Țaristă. În urma unor tratative îndelungate, la 4/17 august 1916, a fost semnat la București un tratat secret între România și țările Antantei, prin care Franța, Anglia și Rusia recunoșteau drepturile României asupra teritoriilor

²⁰ *Ibidem*, p. 470-471.

românești din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina. Acest tratat secret prevedea, la art. IV, că „linia de demarcațiune va începe pe Prut, la un punct al hotarului de acum între România și Rusia, aproape de Novoselița și va urca acest fluviu până la hotarul Galiției la confluența Prutului cu Ceremușul. Apoi ea va urma frontiera Galiției și Bucovinei și aceea a Galiției și a Ungariei până la punctul Stog (cota 1655). De acolo ea va urma linia de separație a apelor între Tisa și Vița, pentru a atinge Tisa la satul Trebușa deasupra locului care se unește cu Vișa. Din punctul acesta ea va coborî pe talvegul Tisei până la 4 km în josul confluenței sale cu Someșul, lăsând satul Văsăros-Nameny României. Ea va urma apoi direcțiunea sud-sud-vest până la un punct de 6 km la răsărit de orașul Debrecen. Din acest punct ea va atinge Crișul la 3 km, din jos de unirea celor doi afluenți ai săi, Crișul Alb și Crișul Repede. Ea va trece apoi pe Tisa la înălțimea satului Alde, la nord de Szeged trecând la apus de satele Orosháza și Békéssámson, la 3 km, de care va face o mică curbă. De la Algye linia va coborî talvegul Tisei până la confluența sa cu Dunărea și apoi va urma talvegul Dunării până la granița actuală a României”²¹. Prin semnarea acestui Tratat, țările Antantei recunoșteau dreptul României asupra întregului Banat și o frontieră mai avansată cu Ungaria față de cea actuală.

La 14/27 august 1916, România a declarat război Austro-Ungariei, iar în noaptea aceleiași zile, trupele române au pătruns pe teritoriul Transilvaniei, prin trecătorile Carpaților Meridionali și Orientali. Germania a declarat război României pe 15 august, Turcia și Bulgaria urmând exemplul în zilele următoare. Trei pătrimi din forțele disponibile ale armatei române (420 mii de oameni) au fost concentrate pentru operațiunile militare din Transilvania. În prima fază a campaniei (27 august – 15 septembrie), armata română a reușit să înainteze în sud-estul Transilvaniei, obținând Brașovul, Petroșani, Făgăraș, o parte din zona locuită de secui. Însă, din cauza ofensivei germano-bulgare în Dobrogea, Înaltul Comandament a fost nevoit să oprească ofensiva din Transilvania și să

21 <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/conventia-politica-intre-romania-si-antanta-4-17-august-1916>; Pavel Țugui, *Bucovina. Istorie și cultură*, București, 2002, p. 308.

transfere o parte din armată pe frontul din sud. Înfrângerea militară în bătălia de la Turtucaia a determinat retragerea armatei române din Transilvania. Trupele române, conduse de generalul Averescu, au apărut timp de două luni trecătorile spre Bran și Predeal, dar armatele austriacă și germană au reușit să pătrundă pe valea râului Jiu și au ocupat Oltenia. După noi înfrângeri, a avut loc o retragere generală a armatei române, iar germanii au intrat la 20 noiembrie / 6 decembrie în București²².

Înfrângerea și retragerea armatei române din Transilvania a avut consecințe nefaste pentru românii ardeleni. Un număr mare de preoți, învățători și fruntași ai satelor s-au refugiat în Regatul României. Numărul total al refugiaților s-a ridicat la cca. 80 mii de persoane, inclusiv în jur de 2.000 de ofițeri în rezervă din armata austro-ungară. Mii de români din Ardeal și Banat, în principal intelectuali, preoți, învățători, dar și mulți țărani au fost arestați. La începutul anului 1917, numărul românilor internați depășea o mie de persoane. După unele evaluări mai recente, numărul românilor deportați și privați de libertate la vest de Tisa a depășit 10 mii de persoane până în iunie 1918²³.

În decursul anilor 1917-1918, autoritățile ungare au promovat o politică de îngrădire a drepturilor și libertăților românilor ardeleni. Ministerul Cultelor și Învățământului din Ungaria a decis la 2 august 1917, instituirea așa-numitei „zone culturale maghiare”, care prevedea înlocuirea școlilor confesionale românești cu instituții de stat cu instruire în maghiară. Se prevedea fondarea a 1.600 de școli primare și a 800 de grădinițe de stat, cu predare în maghiară.

Politica guvernului ungar a provocat nemulțumirea, rezistența și radicalizarea românilor, care vedeau unica soluție pentru rezolvarea situației lor prin unirea cu România. În momentul demarării politicii de retorsiune, peste 100.000 de români se aflau înrolați pe diferite fronturi, în armata austro-ungară. Politica guvernului ungar a dus la creșterea numărului dezertorilor români. La sfârșitul

22 Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, p. 416-417.

23 Vasile Vesa, *Transilvania în timpul Primului Război Mondial ...*, p. 473-474.

anului 1916, în lagărele din Rusia se aflau cca. 120.000 de prizonieri. Un număr mare de prizonieri români erau concentrați în localitatea Darnița, de lângă Kiev. La 26 aprilie 1917, prizonierii români ardeleni au adoptat o proclamație, prin care declarau ca obiectiv prioritar unirea Transilvaniei cu România. Până la sfârșitul anului 1917, de la Darnița au plecat spre frontul din Moldova 450 ofițeri și 8.063 de soldați români, care au luptat alături de armata română²⁴.

Între timp, încă în 1917, cea mai mare parte a României a fost ocupată de armatele germane și austro-ungare, iar guvernul de la București s-a mutat temporar la Iași. În aceste împrejurări, la 20 februarie / 5 martie 1918 a fost semnată o pace preliminară la Buftea, iar armata română s-a retras din unele teritorii, inclusiv din districtele Suceava și Siret din sud-estul Bucovinei. La 24 aprilie / 7 mai 1918 era semnat Tratatul de pace de la București, prin care România renunța la unele teritorii românești din zona Munților Carpați în favoarea Austro-Ungariei, cedând mai multe trecători din munți. În urma semnării tratatului, România pierdea o mare parte din lanțul carpatic, cu o suprafață de 5.600 km² și 72.500 de locuitori, dintre care cca. 600 km² urmau să fie incluși în componența Bucovinei. Totodată, Bulgaria primea Cadrilaterul și o fâșie din sudul județului Constanța. Restul Dobrogei trecea sub condominiu român, german, austro-ungar și bulgar, lăsându-se României o cale de acces spre portul Constanța. Singurul aspect pozitiv al acestui tratat era recunoașterea unirii Basarabiei cu România²⁵. Articolul XI al acestui tratat descria hotarul din zona de munte a României, care urma să fie rectificat în favoarea Austro-Ungariei²⁶. Noua linie de hotar urma să fie delimitată la fața locului după ratificarea tratatului de pace. Dacă acest tratat ar fi intrat în vigoare, atunci o zonă importantă muntoasă de-a lungul Munților Carpați ar fi intrat în componența Austro-Ungariei, iar România renunța la teritoriile cu populație

24 *Istoria Transilvaniei, vol. III (de la 1711 până la 1918)*, p. 474-475.

25 <https://www.istorie-pe-scurt.ro/tratatul-de-la-bucuresti-din-1918-sau-cum-am-pierdut-carpatii-si-am-devenit-robii-germaniei/>

26 Viorica Moisuc, *Basarabia, Bucovina, Transilvania. Unirea 1918, documente*, București 1996, p. 326-330.

românească din Monarhia Habsburgică. După altă sursă, în rezultatul acestui Tratat, Ungaria urma să obțină în regiunea muntoasă din Carpați un teritoriu, care cuprindea 170 de sate, locuite de cca. 130.000 de locuitori²⁷.

În condițiile politicii intransigente a guvernului maghiar, românii din Transilvania și Banat nu s-au putut manifesta liber până în a doua jumătate a anului 1918. O bună parte din reprezentanții românilor au emigrat în Regatul României sau în țările Antantei, unde au continuat activitatea pentru unitate națională. Încă din mai 1917 a fost trimisă o misiune patriotică românească în SUA, condusă de ardelenii Vasile Lucaciu și Vasile Stoica, refugiați anterior în România. În principalele capitale europene s-au constituit asociații sau comitete naționale ale românilor din Transilvania și Bucovina. Astfel, la 30 aprilie 1918 s-a constituit un comitet național la Paris (președinte – Traian Vuia). În iulie 1918 s-a format Comitetul de Acțiune de la Roma, condus de Simion Mândrescu. Tot în iulie s-a constituit Liga Națională Română din America (la Washington), în frunte cu Vasile Stoica. După semnarea Păcii de la București, și o parte a elitei din Regatul României a emigrat în Occident, alăturându-se refugiaților ardeleni și bucovineni din Paris, Londra și Roma²⁸.

În zilele de 8 – 10 aprilie 1918 s-a desfășurat la Roma lucrările Congresului națiunilor asuprite din Monarhia Austro-Ungară, la care a participat și o delegație a românilor ardeleni. La acest Congres s-a adoptat o moțiune de recunoaștere a dreptului fiecărei națiuni din Austro-Ungaria de a se constitui în stat național independent sau de a se uni cu statul său național. La 2/15 septembrie 1918, Congresul de la New York al cehilor, croaților, polonilor, românilor, sârbilor, slovacilor și ucrainenilor a votat o moțiune, prin care se cerea dezmembrarea Monarhiei Austro-Ungare²⁹.

Evenimentele din toamna anului 1918

27 Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul roman unitar*, București, 1983, p. 538.

28 Vasile Vesa, *Unirea Transilvaniei cu România, în Istoria Transilvaniei, vol. III ...*, p. 610.

29 *Istoria Românilor*, coord. Ion Agrigoroaiei, Ion Toderașcu, București, 1996, p. 268.

Evenimentele militare de pe frontul de vest, din vara și toamna anului 1918, au contribuit la destrămarea Monarhiei Austro-Ungare. În lunile august și septembrie 1918, trupele austro-germane au suferit înfrângeri importante pe frontul de vest, ceea ce a grăbit încheierea războiului. La 4 octombrie 1918, în Parlamentul de la Viena s-au pus în discuție cele 14 puncte ale președintelui american Woodrow Wilson. Unul din puncte prevedea că, popoarele din Austro-Ungaria aveau dreptul să se organizeze autonom. Însă, cehii, polonezii, maghiarii și slavii din sudul Monarhiei nu mai acceptau o reorganizare politică a imperiului și optau pentru deplina independență față de autoritățile de la Viena. În ședința din 4 octombrie 1918, Constantin Isopescu-Grecul, în numele deputaților români din Bucovina, a cerut autonomie largă pentru cei 4 milioane de români din Austria și Ungaria, dar în cadrul unei monarhii federative. Isopescu-Grecul considera că „... acest nou stat (al românilor în cadrul monarhiei – n.n.) trebuie să exercite o mare putere de atracție asupra României libere și să determine o raliere a acesteia la monarhie”³⁰. Astfel, deși principalele naționalități din Austro-Ungaria deja optau foarte clar pentru independența deplină, deputații români din Parlamentul austriac încă erau loiali față de imperiu și optau pentru unirea românilor din Regatul Ungariei și Bucovina în componența unei monarhii reorganizate.

În condițiile dezagregării administrației austro-ungare, românii din Regatul Ungariei se mobilizează, pentru a soluționa problema națională. Conducerea Partidului Național Român reia activitatea politică și convoacă pentru ziua de 12 octombrie o ședință a comitetului executiv al partidului, la Oradea, în casa lui Aurel Lazăr. La această întrunire au fost prezenți personalități importante a PNR, printre care Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Ștefan Cicio-Pop, Aurel Lazăr, Aurel Vlad, Ioan Suciu ș.a. Aceștia au adoptat o declarație cu privire la dreptul la autodeterminare, pe baza principiului naționalităților, a românilor din Transilvania. Proclamația respectivă a fost citită de deputatul Alexandru Vaida-Voevod în Parlamentul de la Budapesta, în ședința din 5/18

30 Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, Cernăuți, 2011, p. 11.

octombrie³¹. În același timp, deputatul Iuliu Maniu se afla la Viena și s-a ocupat cu organizarea soldaților români din armata austro-ungară, care se îndreptau acasă, în Transilvania.

În toamna anului 1918 s-a activizat și emigrația românească din Occident. La 3 octombrie s-a desfășurat o adunare generală a românilor la Paris, care a constituit Consiliul Național pentru Unitatea Românilor. În comitetul de conducere al acestui Consiliu Național au intrat 28 de persoane, în frunte cu Take Ionescu (președinte) și patru vicepreședinți (Vasile Lucaciu, Octavian Goga, C. Angelescu și Jean Th. Florescu). Adunarea generală a românilor din Paris a adoptat o declarație, în care se arăta că, Consiliul Național exprima adevăratele sentimente politice de integritate ale poporului român și era chemat să stabilească raporturile necesare de colaborare cu Puterile Aliate³². În săptămânile următoare, guvernele francez, american, englez și italian au recunoscut acest Consiliu Național ca exponent al intereselor românești.

La 3/16 octombrie 1918, împăratul Carol I de Habsburg a emis proclamația *Către popoarele mele*, în încercarea de a salva Monarhia Austro-Ungară și a o reorganiza pe principii federative. Prin acest manifest, împăratul accepta reorganizarea Austro-Ungariei într-o federație de șase state „independente” – austriac, ungar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean, Transilvania rămânând în continuare, în componența Ungariei³³. În acest manifest nu se preciza statutul Bucovinei și a orașului Triest cu regiunea alăturată, dar se specifica că, locuitorii acestor provincii ar urma să decidă sub ce formă vor fi incluși în cadrul viitorului stat federativ. Deoarece guvernul ungar a refuzat propunerea împăratului Carol I de federalizare a Monarhiei Austro-Ungare, reprezentanții românilor și slovacilor din Regatul Ungariei și-au afirmat în zilele de 17 și 18 octombrie dreptul lor la viață națională proprie. Concomitent, la 18 octombrie,

31 Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac, *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, ediția a II-a, București 1972, p. 528-530.

32 Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul roman unitar*, p. 600-601.

33 Pavel Țugui, *Bucovina. Istorie și cultură ...*, p. 297.

conducerea SUA a anunțat explicit că sprijină dezmembrarea Austro-Ungariei³⁴.

În ziua de 21 octombrie 1918 a avut loc în hotelul „Residenz” din Viena o consfătuire a reprezentanților românilor din Transilvania și Bucovina. La acea consfătuire au participat Iuliu Maniu și Miron Cristea (din partea Transilvaniei), precum și deputații români bucovineni Gheorghe Grigorovici, Gheorghe Sârbu și Teofil Simionovici. La acea întrunire s-a discutat chestia românilor din toate punctele de vedere și s-a luat hotărârea de unire a tuturor românilor într-un singur stat național, reieșind din principiul de autodeterminare, proclamat de președintele Wilson³⁵.

La 22 octombrie, în ședința Parlamentului austriac s-au organizat dezbateri privind manifestul emis de împărat. În acea ședință, deputatul Isopescu-Grecul a cerut pentru românii din Bucovina și Ungaria dreptul de a se organiza într-un stat propriu în cadrul noii confederații de state din Austria. Ultima ședință a Parlamentului de la Viena a avut loc la 28 octombrie. La 3 noiembrie, Austro-Ungaria a cerut semnarea unui armistițiu și încheierea ostilităților militare, iar la 11 noiembrie, și Germania a semnat un armistițiu de încetare a războiului. Tot la 11 noiembrie 1918, împăratul Carol I de Habsburg a abdicat, fiind desființată Monarhia Austro-Ungară și proclamată republica.

La 17/30 octombrie are loc la Budapesta o întâlnire comună a liderilor PNR și ai social-democraților români, care au decis constituirea Consiliului Național Român Central, ca organ de conducere al românilor. CNRC a fost format pe bază de paritate, din șase reprezentanți ai Partidului Național Român (Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ștefan Cicio-Pop, Alexandru Vaida-Voevod și Aurel Vlad) și șase social-democrați (Tiron Albani, Ioan Flueraș, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu și Baziliu Surdu). La 18/31 octombrie a fost adoptată o Proclamație către națiunea română, prin care se aducea la cunoștința opiniei publice constituirea Consiliului Național Român Central ca

34 Vasile Vesa, *Unirea Transilvaniei cu România ...*, p. 611.

35 Ion Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, Cernăuți, Tiparul „Glasul Bucovinei”, 1938, p. 376-377.

unicul for de conducere al românilor ardeleni. Peste câteva zile, la 21 octombrie / 3 noiembrie, sediul CNRC este transferat de la Budapesta la Arad, în casa lui Ștefan Cicio-Pop, președintele acestui organism politic³⁶.

La începutul lunii noiembrie au început să se formeze consilii naționale în diferite localități. Bunăoară, la 3 noiembrie s-au constituit consilii naționale române în Lugoj, Dej, Năsăud și Beiuș, la 4 noiembrie s-a desfășurat o adunare populară la Blaj, în zilele următoare s-au format consilii naționale române la Caransebeș, Brașov, Mediaș, Făgăraș, Orăștie, Brad, Câmpeni, Sighet etc. În acele zile istorice au activat și s-au remarcat luptători hotărâți pentru unire, precum Andrei Bârseanu, Silviu Dragomir, Nicolae Bălan (la Sibiu), Valer Braniște (Lugoj), Aurel Lazăr (Oradea), Aurel Cosma, P. Cioban (Timișoara), Ionel Pop (Alba Iulia), Emil Isac, Amos Frâncu (Cluj) ș.a³⁷.

După reintrarea României în acțiune alături de Antantă, Consiliul Național Român Central s-a întrunit la 9/22 noiembrie 1918 și a adoptat o notă ultimativă, care cerea guvernului maghiar puterea de guvernare asupra teritoriilor locuite de români în Transilvania și Ungaria. CNRC revendica 23 de comitate (Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Satu Mare, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dăbâca, Sălaj, Cluj, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Alba de Jos, Târnava Mică, Târnava Mare, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Trei Scaune, Odorhei și Ciuc) și localitățile cu populație românească din alte trei comitate (Bekes, Csanad și Ugosca)³⁸.

Guvernul lui Mihály Károlyi, format la 31 octombrie la Budapesta, a încercat să intre în negocieri cu Consiliul Național Român Central. Tratatul între delegația Consiliului Național Român Central compusă din Ștefan Cicio-Pop, Vasile Goldiș, Aurel Lazăr, Gheorghe Crișan, cărora li s-a adăugat și Iuliu Maniu, social-democrații români Enea Grapini, Ion Flueraș, Iosif Jumanca, și delegația Consiliului Național Maghiar condusă de Oszkár Jászi, ministrul

36 Vasile Vesa, *Unirea Transilvaniei cu România ...*, p. 612.

37 *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, redactori Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, București, 1968, p. 372-373.

38 Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul roman unitar*, p. 622.

naționalităților în guvernul condus de Mihály Károlyi, au avut loc la Arad, în zilele de 13 și 14 noiembrie. Partea maghiară a propus ca Transilvania să rămână în continuare în cadrul Ungariei, sub forma unui guvernământ românesc autonom, reprezentat în guvernul maghiar. Reprezentanții CNRC, însă, au insistat asupra despărțirii totale de Ungaria. Datorită pozițiilor intransigente, tratativele au eșuat³⁹.

În același timp, guvernul maghiar a semnat la 31 octombrie / 13 noiembrie armistițiul de la Belgrad cu generalul Franchet d'Esperey, șeful armatei din Orient. În rezultat, s-a fixat o linie de demarcație arbitrară între Ungaria și Transilvania, cunoscută și ca „Linia Diaz”. Linia de demarcație în Transilvania a fost stabilită pe traseul reprezentat de cursul superior al Someșului Mare – Bistrița – Reghin – Târgu-Mureș – cursul râului Mureș până la vărsarea în Tisa⁴⁰. Totodată, Banatul era trecut sub administrație temporală sârbă, iar teritoriile cu populație românească din Crișana și Maramureș rămâneau în continuare sub controlul guvernului ungar.

La începutul lunii noiembrie, în teritoriul Transilvaniei se constituie consilii comitatense și comunale românești, maghiare, săsești și consilii mixte în localitățile populate de mai multe etnii. Ostașii care se întorceau de pe front, s-au organizat în gărzii naționale, pentru a asigura ordinea și a preîntâmpina furturile și dezordinile în masă. Imediat după capitularea Austro-Ungariei, Senatul Militar Român din Viena, condus de Iuliu Maniu și de generalul Ioan Boeriu, au organizat și au pus la dispoziția CNRC în jur de 50.000 de militari români. Întorși acasă, soldații români au format peste tot în Transilvania gărzii naționale românești. Bunăoară, doar în Făgăraș, garda națională număra 46 de ofițeri și 2.688 de soldați. S-a creat și un stat-major, sub conducerea maiorului Alexandru Vlad, ce coordona comanda tuturor gărzilor naționale⁴¹.

În săptămânile următoare, Consiliul Național Român Central a preluat controlul Transilvaniei, profitând de dezintegrarea administrației ungare.

39 Vasile Vesa, *Unirea Transilvaniei cu România ...*, p. 615-617.

40 [https://ro.wikipedia.org/wiki/Linia_de_demarcație_în_Transilvania_\(1918-1919\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Linia_de_demarcație_în_Transilvania_(1918-1919))

41 Vasile Vesa, *Unirea Transilvaniei cu România ...*, p. 612-613.

Gărzile naționale românești au asigurat ordinea publică, până la intrarea armatei române în Transilvania și Banat. Consiliul Național Român Central a stabilit legături cu guvernul român și familia regală, aflate încă la Iași, și a trecut la organizarea adunării naționale, care să confirme voința de unire a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș cu Regatul României.

Adunarea Națională de la Alba Iulia

La 7/20 noiembrie, Marele Sfat Național a lansat Manifestul privind convocarea Adunării Naționale de la Alba Iulia. Manifestul începea cu cuvintele „Istoria ne cheamă la fapte” și preciza obiectivul ce trebuia realizat de români „în numele dreptății eterne și al principiului liberei dispozițiuni a națiunilor”⁴². Consiliul Național Român Central a decis să convoace, pentru ziua de 18 noiembrie/1 decembrie, la Alba Iulia, o Adunare Națională a Românilor din Transilvania și Ungaria. Pentru această Adunare urmau a fi aleși 600 de deputați pe bază de vot universal și 628 reprezentanți ai organizațiilor și societăților culturale. Alegerile s-au desfășurat în decurs de 12 zile, într-o atmosferă de mare entuziasm popular, în comitatele și localitățile cu populație românească din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș. Au fost aleși câte 5 reprezentanți de circumscripție. Revendicările principale ale alegătorilor erau unirea cu România, reforma agrară, votul universal.

Adunarea de la Alba Iulia s-a ținut într-o atmosferă de sărbătoare. Au venit 1.228 de delegați oficiali, reprezentând 130 de cercuri electorale din comitatele cu populație românească. La această adunare națională a românilor au participat reprezentanți a Bisericilor Ortodoxă și Greco-Catolică, a societăților culturale românești, a școlilor medii și institutelor pedagogice, a reuniunilor de meseriași, a Partidului Social-Democrat Român, a organizațiilor militare și a tinerimii universitare. Toate păturile sociale și toate ramurile de activitate românească erau reprezentate la Alba Iulia⁴³. Bunăoară, Asociația ASTRA a avut 13 delegați; fondurile școlare din Transilvania – 8 delegați; reuniunile

42 *Istoria Românilor*, coord. Ion Agrigoroaiei, Ion Toderașcu, București, 1996, p. 270.

43 Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, vol. II, București 1989, p. 407.

de lectură din diferite localități – 28 delegați; reuniunile de cântări și muzică din mai multe localități – 40 de delegați; societățile studențești – 13 delegați; asociațiile bancare – 11 delegați; presa română – 12 delegați. Reuniunile de femei au avut 72 reprezentante, din partea corpului didactic de la licee, institute pedagogice și teologice au participat 27 de delegați, reuniunile învățătorilor din Transilvania și Banat au avut 60 de delegați, la fel 60 de delegați au participat din partea asociațiilor de meseriași, iar 65 de delegați au reprezentat gărzile naționale⁴⁴.

Pe lângă delegațiile oficiale, la Adunarea Națională de la Alba Iulia au sosit zeci de mii de oameni simpli, din localitățile românești din Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș. Ei au venit cu trenul, cu căruțele, călări ori chiar pe jos, îmbrăcați în haine de sărbătoare, cu steaguri tricolore în frunte, cu table indicatoare a comunelor ori a ținuturilor de unde veneau. Circa o sută de mii de oameni (după mărturiile din epocă) s-au adunat în această zi istorică, pentru a fi prezenți la cel mai important eveniment istoric al românilor ardeleni. Mulțimea imensă a urcat drumul spre Cetățuie, a trecut pe sub poarta lui Mihai Viteazul și s-a adunat pe Câmpul lui Horea.

În acest timp, în sala Cazinoului din Alba Iulia, numit de atunci Sala Unirii, cei 1.228 delegați s-au convocat la adunarea solemnă. Delegații la adunare au fost aleși pe baza votului universal și au primit mandate ce prevedeau ca adunarea de la Alba Iulia să decidă unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu Regatul României. Este aprobată propunerea ca Marea Adunare Națională să fie condusă de trei președinți (Gheorghe Pop de Băsești, episcopii Ioan I. Papp și Demetriu Radu), trei vicepreședinți și opt secretari. La această manifestare istorică au participat și reprezentanți ai Basarabiei (Pan Halippa și Grigore Cazacliu) și Bucovinei (Procopovici), care au ținut să aducă salutul acestor provincii istorice, care anterior au decis unirea cu România.

Președintele Consiliului Național Român Central, Ștefan Cicio-Pop a rostit cuvântul de deschidere, subliniind importanța istorică a momentului și

⁴⁴ Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie, p. 415-416.

misiunea adunării. George Pop de Băsești, ales președinte al biroului Adunării, a declarat că „națiunea română la toate evenimentele mari istorice în trecut, și astfel și astăzi, s-a adunat pentru a decide asupra sorții sale. Așa, onorată adunare, în anul 1848, când era cea mai grea sarcină asupra națiunii române, greutatea robotelor s-a adunat pe Câmpia Libertății la Blaj și acolo Adunarea Națională a luat hotărârea care avea să înfrunte iobăgia în care gemea sărmana națiune română ... Onorată adunare, la locul acesta sfințit de sângele marilor voștri martiri v-ați adunat și d-voastră, ca să sfârâmați și cătușele robiei noastre spirituale, ale robiei noastre seculare și să decidem ca un popor liber asupra sorții noastre”⁴⁵.

Vasile Goldiș a rostit un discurs solemn, în care a făcut o retrospectivă istorică asupra trecutului neamului românesc și a argumentat necesitatea istorică a Unirii. El a subliniat următoarele: „... unirea tuturor românilor într-un singur stat este cea mai firească pretențiune a civilizației. Teritoriile locuite de români de la descălecarea lui Traian și până astăzi au fost teritorii românești. ... După drept și dreptate, românii din Ungaria și Transilvania, dimpreună cu toate teritoriile locuite de dânșii, trebuie să fie uniți cu Regatul României. ... Va trebui să asigurăm tuturor neamurilor și tuturor indivizilor conlocuitori pe pământul românesc aceleași drepturi și aceleași datorinți”⁴⁶.

În finalul discursului său, Vasile Goldiș a prezentat spre adoptare rezoluția redactată de Consiliul Național Central Român, care prevedea autonomia provizorie a teritoriilor până la întrunirea Constituantei, deplina libertate națională și confesională pentru minoritățile din Transilvania, înfăptuirea unui regim democratic pe toate terenurile vieții publice, reforma agrară radicală, legislație de ocrotire a muncitorimii industriale. Adunarea națională dorea ca Congresul de pace să asigure dreptatea și libertatea națiunilor mari și mici, și să elimine războiul ca mijloc pentru reglementare a raporturilor internaționale. Menționăm câteva prevederi ale acestei Rezoluții:

„I. Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și

⁴⁵ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul roman unitar*, p. 630.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 631.

Țara Ungurească adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia în ziua de 18 noiembrie/1 decembrie 1918, decretează unirea acestor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânșii cu România. Adunarea Națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul, cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre.

II. Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus-indicate autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal.

III. În legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului stat român, Adunarea Națională proclamă următoarele: 1). Deplina libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc; 2). Egala îndreptățire și deplina libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din stat; 3). Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate tărâmurile vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 ani la reprezentarea în comune, județe ori parlament; 4). Desăvârșită libertate de presă, asociere și întrunire; liberă propagandă a tuturor gândirilor omenești; 5). Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri, desființând fidei-comisele în temeiul dreptului de a micșora după trebuință latifundiile, i se va face posibil țăranului să-și creeze o proprietate (arător, pășune, pădure) cel puțin atât cât o să poată munci el și familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare este, pe de o parte, promovarea nivelării sociale, pe de altă parte, potențarea producției; 6). Muncitorimei industriale i se asigură aceleași drepturi și avantagii, care sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus.

IV. Adunarea Națională dă expresiune dorinței sale, ca congresul de pace să înfăptuiască comuniunea națiunilor libere în așa chip, ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici, deopotrivă, iar în viitor să se

elimine războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale”⁴⁷.

În următoarele patru puncte ale rezoluției erau salutați frații din Bucovina și națiunile ceho-slovacă, austro-germană, sârbă, polonă și ruteană, eliberate de sub stăpânirea Monarhiei Austro-Ungare. Adunarea Națională se închina înaintea bravilor români, care și-au vărsat sângele în războiul pentru libertatea și unitatea națiunii române și exprima mulțumirea și admirația sa puterilor aliate, care, prin luptele purtate împotriva dușmanului, au scăpat civilizația din ghearele barbariei. Punctul IX al Rezoluției prevedea instituirea unui Mare Sfat Național Român „pentru conducerea mai departe a afacerilor Națiunii Române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească”⁴⁷.

Pe marginea Declarației de Unire au luat cuvântul Iuliu Maniu, din partea Partidului Național Român, și Iosif Jumanca, de la Partidul Social Democrat Român. Iuliu Maniu explică împrejurările în care se înfăptuiește unirea și roagă Adunarea Națională să primească proiectul de rezoluție, iar Iosif Jumanca a exprimat adevărată bucurie social-democraților români la unire. În cuvântarea sa, episcopul Ioan I. Papp al Aradului a subliniat asemănarea acestei zile cu ziua de 15 mai 1848, iar întreaga adunare a intonat imnul național „Deșteaptă-te române!”

În urma acestor cuvântări, Gheorghe Pop de Băsești a supus spre aprobare Rezoluția de unire, care a fost adoptată în unanimitate de cei 1.228 de delegați. Votată într-o atmosferă de mare entuziasm, Rezoluția a devenit documentul istoric prin care se înfăptuia visul de veacuri al poporului român. Cei peste 100.000 de participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, adunați pe Câmpul lui Horea, au aprobat cu aclamații entuziaste hotărârea de unire a Transilvaniei cu România. În ziua în care Adunarea Națională de la Alba Iulia adopta istorica hotărâre de unire, regele Ferdinand și regina Maria se reîntorceau la București, după doi ani de refugiu la Iași. Astfel, Bucureștiul devenea capitala României întregite.

Pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunii române din Transilvania,

⁴⁷ *Istoria României. Compendiu*, coord. Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca 2004, p. 532-533.

Banat și Țara Ungurească, Adunarea Națională a hotărât instituirea unui Mare Sfat Național Român, care era împuternicit să reprezinte națiunea română oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia decizii în interesul națiunii. La propunerea lui Alexandru Vaida-Voevod, Adunarea a aprobat componența Marelui Sfat Național, organism cu caracter legislativ, format din reprezentanți ai diferitelor profesii și categorii sociale. Marele Consiliu Național Român a fost format din 200 de membri aleși și 50 de membri cooptați. A doua zi, acest Consiliu numește un guvern provizoriu, numit Consiliul Dirigent al Transilvaniei, în frunte cu Iuliu Maniu. Din acest Guvern al Transilvaniei au făcut parte 15 membri, șefi de resort, inclusiv Iuliu Maniu (la Interne), Vasile Goldiș (Instrucție și Culte), Alexandru Vaida-Voevod (Externe și Presă), Vasile Lucaciu (fără portofoliu), Ștefan Cicio-Pop (Apărare și Siguranță Publică), Octavian Goga (fără portofoliu), Ioan Flueraș (Sănătate), Iosif Jumanca (Industria). Consiliul a trimis o delegație la București, condusă de episcopul de Caransebeș, Miron Cristea (viitorul patriarh al României), din care mai făceau parte episcopul Iuliu Hossu, Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș ș.a. La 1/14 decembrie, delegația a înmănat regelui Ferdinand I declarația de Unire de la Alba Iulia. La 11/24 decembrie au fost emise decretele regale de unire a Transilvaniei cu România și de organizare provizorie a Transilvaniei. La 17/30 decembrie 1918, Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș și Ștefan Cicio-Pop au fost numiți miniștri fără portofoliu din partea Transilvaniei în Guvernul României[□].

Desăvârșirea unității naționale

Rezoluția de Unire, adoptată de Adunarea Națională de la Alba Iulia, a consfințit dorința a milioane de români ardeleni de a se uni cu Regatul României. A urmat o perioadă complicată de unire efectivă a acestor teritorii cu România și de recunoaștere a acestui act istoric pe plan internațional. La momentul desfășurării Adunării Naționale de la Alba Iulia, armata română intrase doar în partea de sud-est a Transilvaniei. În Crișana, Maramureș și nord-vestul Ardealului se aflau în continuare unități militare ungare, iar în Banat se afla

armata franceză și sârbă.

La sfârșitul anului 1918 – prima jumătate a anului 1919, armata română a înaintat în Transilvania, deplasând progresiv linia de demarcație spre vest. Trupele române au trecut Munții Carpați în luna noiembrie și până la 15 decembrie au atins linia de demarcație de-a lungul cursului superior al Someșului și al râului Mureș, în conformitate cu Convenția militară de armistițiu de la Belgrad, din 13 noiembrie 1918. În urma tratatelor purtate cu sprijinul generalului francez Berthelot, până pe 24 decembrie România și-a deplasat trupele până la aliniamentul Baia-Mare – Dej – Cluj – Deva. Armata română a continuat să preseze și ca urmare a eforturilor Guvernului României și ale Consiliului Dirigent, linia de demarcație a fost mutată pe linia Sighetul Marmăției – Baia-Mare – Zalău – Ciucea – Zam. La ordinul aliaților francezi, trupele române s-au oprit pe acest aliniament la data de 22 ianuarie 1919. La sfârșitul lunii ianuarie, linia ocupată de trupele române începea de la nord la Trebușa și Câmpulung la Tisa, cobora spre sud de-a lungul Munților Apuseni, trecea prin localitățile Ciucea (în defileul Crișului Repede) și Zam (defileul Mureșului), ajungând la hotar cu Banatul, adică în mare coincidea cu hotarul istoric al Transilvaniei⁴⁸. Această linie de demarcație s-a menținut până în aprilie 1919, astfel că orașe importante precum Arad, Oradea sau Satu Mare s-au aflat în continuare sub controlul autorităților de la Budapesta. Totodată, Banatul se afla în întregime sub controlul trupelor franceze și a armatei sârbe.

Între timp, Guvernul României și Consiliul Dirigent, cu sediul în orașul Sibiu, au luat măsuri de integrare a teritoriului Transilvaniei cu România. La începutul lunii decembrie 1918, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiș și Aurel Vlad au participat la ședințele guvernului român, la care s-a discutat legiferarea unirii Transilvaniei cu România. În rezultat, la 11/24 decembrie au fost adoptate decretele-lege nr. 3631 și 3632, care legiferau actul unirii. Prin Decretul-lege nr. 3631 se consfințea pe plan intern unirea: „Ținuturile cuprinse în hotărârea Adunării Naționale de la Alba Iulia de la 18 noiembrie/1 decembrie

⁴⁸ *Minoritățile naționale din România 1918-1925*, coord. Ioan Scurtu, Liviu Boar, București 1995, p. 120.

1918 sunt și rămân de-a pururi unite cu Regatul României”. Decretul nr. 3632 cuprindea principiile și modalitatea administrării Transilvaniei în componența Regatului României. Guvernul de la București avea responsabilitatea pentru politica externă, armată, căile ferate, poștă, telegraf, circulația financiară, împrumuturile publice, vămile, siguranța națională. Transilvania urma să fie reprezentată în guvern de trei miniștri fără portofoliu, propuși de Consiliul Dirigent. În ședința solemnă din 29 decembrie 1919 a primului Parlament al României Mari au fost ratificate decretul de unire din 11/24 decembrie 1918⁴⁹.

Până în toamna anului 1919, sediul Consiliului Dirigent a fost la Sibiu. Timp de aproape 500 de zile, Consiliul Dirigent a desfășurat o activitate importantă pentru integrarea Transilvaniei în domeniul administrativ, social-economic, cultural, educație și sănătate publică. În această perioadă s-au ținut 256 de ședințe și au fost emise 24 de decrete. Consiliul Dirigent a decis să se autodizolve în data de 4 februarie 1920, iar un decret-lege în acest sens a fost emis la 2 aprilie 1920. Totodată, Marele Sfat Național Român a activat la Sibiu până în data de 11 august 1919, când și-a ținut a 21-a și ultima sa ședință. Acest legislativ provizoriu al Transilvaniei s-a dizolvat oficial la 20 noiembrie 1919, odată cu constituirea primului Parlament al României Mari⁴⁹.

În anul 1919 a continuat efortul de integrare efectivă a Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului. Până în aprilie 1919, Crișana, Banat și zona Satu Mare încă nu se aflau sub controlul armatei române. Situația s-a modificat după proclamarea, la 21 martie 1919, a Republicii Sovietice Ungare, care a încercat să salveze Ungaria multinațională. Unități militare ungare au atacat trupele cehoslovace și armata română din Transilvania, în speranța de a face joncțiune cu armatele sovietice, care înaintau în spațiul Ucrainei. După unele ciocniri cu unități militare ungare și lupte în Munții Apuseni, armata română a înaintat rapid și către 20 aprilie a atins linia Satu Mare – Carei – Valea lui Mihai – Oradea – Salonta. Până la 1 mai, teritoriul Ungariei la est de râul Tisa a fost ocupat de armata română⁵⁰. La 17 mai 1919, armata română a intrat

în orașul Arad. În mai 1919, regele Ferdinand și regina Maria au întreprins un lung turneu în Transilvania, oprindu-se la Brașov, Făgăraș, Sibiu, Blaj, Alba Iulia, Brad, Țebea, Câmpeni, Turda, Cluj, Bistrița, Careii Mari, Baia Mare, Oradea. Au fost însoțiți de Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent și de alte oficialități, fiind întâmpinați cu bucurie și entuziasm de populație.

Unirea efectivă a Banatului cu România s-a desfășurat cu întârziere și dificultate, din cauza prezenței în această provincie istorică a trupelor franceze și sârbe. În conformitate cu tratatul secret cu țările Antantei, semnat la București la 4/17 august 1916, României i se recunoștea dreptul asupra întregului Banat, până la râurile Tisa și Dunăre. Însă, situația în teren s-a modificat la sfârșitul războiului. La 13 noiembrie 1918, guvernul maghiar a semnat un armistițiu militar cu Antanta. Potrivit acestei convenții, armata maghiară s-a retras la nord de râul Mureș, tot Banatul fiind ocupat de forțele militare aliate franceze și sârbe. Antanta a convenit atunci cu Ungaria că, soarta Banatului va fi definitivată după Conferința de Pace. Profitând de această situație, armata sârbă deja la 14 noiembrie a intrat în Lugoj, la 17 noiembrie a ocupat Timișoara, iar până la 20 noiembrie a atins linia râului Mureș. Armata franceză a intrat în Banat abia la sfârșitul lunii noiembrie, la 3 decembrie ajungând la Timișoara⁵¹. Serbia a încercat atunci să obțină cea mai mare parte a Banatului, deși sârbii locuiau compact doar în sud-vestul provinciei. Românii bănățeni s-au împotrivit acestor intenții și au participat activ la Adunarea Națională de la Alba Iulia. Din 1.228 de delegați la această manifestare, 270 au fost din Banat (182 din județul Timiș și 88 din Caraș-Severin). De asemenea, un mare număr de români bănățeni, din circa 255 de localități, au participat la manifestarea de la Alba Iulia⁵¹. În Marele Sfat Național Român au fost incluși 44 români din Banat.

După sosirea generalului francez Berthelot în Banat și ca urmare a intervenției Consiliului Dirigent pe lângă Antanta, s-a decis retragerea treptată a trupelor sârbe. În ianuarie 1919, armata franceză a luat sub control partea de est a Banatului, locuită compact de români. Încă la 15 aprilie 1919, la

49 *Istoria Românilor*, coord. Ion Agrigoroaiei, Ion Toderașcu, București, 1996, p. 271.

50 Mai detaliat despre înaintarea armatei române în Ardeal - Constantin Kirițescu, *op.*

cit., p. 412-416.

51 Vasile Vesa, *Unirea Transilvaniei cu România ...*, p. 624.

Timișoara se desfășoară o mare adunare a reprezentanților germanilor, care s-au pronunțat atunci pentru unirea Banatului cu România. Aceeași atitudine au adoptat șvabii bănățeni și la marea lor adunare din 10 august 1919, când se pronunță pentru unirea cu România. Administrația română a fost instalată în Banat abia în vara anului 1919. În cursul lunii iunie 1919, autoritățile române au preluat controlul în județul Caraș-Severin, unde Gheorghe Dobrin a fost numit prefect. La 28 iulie 1919, noul prefect Aurel Cosma a preluat conducerea în județul Timiș-Torontal, cu sediul la Timișoara. La 3 august 1919, unități ale armatei române au intrat în Timișoara⁵². Delimitarea Banatului a fost decisă de Marile Puteri, astfel că Regatul României a obținut aproximativ 2/3 și Regatul sârbilor, croaților și slovenilor – aproximativ 1/3 din teritoriu.

În decursul anului 1919, sașii și țiganii din Transilvania, șvabii și slovacii din Banat au organizat adunări naționale, la care au susținut Rezoluția de unire a Transilvaniei cu România. Consiliul Național Săsesc a organizat la 8 ianuarie 1919 o adunare la Mediaș, unde s-a adoptat o rezoluție de susținere a unirii Transilvaniei cu România. Șvabii din Banat au organizat o adunare generală la Timișoara, în ziua de 10 august 1919, la care au adoptat o decizie de adeziune la unirea Banatului cu România. La 27 aprilie 1919 a avut loc la Târnăveni o adunare a locuitorilor țigani din Transilvania, unde s-a adoptat un memoriu în susținerea unirii Ardealului cu Regatul României⁵³.

Recunoașterea internațională a unirii Transilvaniei cu România

În decursul anului 1919, autoritățile române au depus eforturi pentru a obține recunoașterea internațională a unirii provinciilor românești cu România. La 18 ianuarie 1919, în capitala Franței și-a deschis lucrările Conferința de Pace, cu participarea a 32 de țări beligerante. Rolul principal în cadrul acestei Conferințe de Pace l-au jucat Franța, Anglia, SUA și Italia. Delegația română la această conferință a fost condusă de primul ministru Ion I.C. Brătianu, al doilea delegat fiind Nicolae Mișu. În diferite comisii au activat și experți sau delegați

⁵² *Ibidem*, p. 624-625.

⁵³ Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, p. 424-432.

din partea Transilvaniei, printre care Alexandru Vaida-Voevod, Alexandru Lepadatu, Gheorghe Crișan ș.a.[□].

Pe parcursul desfășurării Conferinței de Pace, delegația României s-a confruntat cu problema recunoașterii de către principalele state aliatale a valabilității Tratatului de la București din august 1916, în contextul semnării de către România a păcii separate cu Puterile Centrale, în primăvara anului 1918. În timpul negocierilor de pace, reprezentanții României au fost excluși din două comisii importante, care s-au ocupat de stabilirea noilor frontiere și de statului minorităților.

Către sfârșitul lunii ianuarie 1919, când începeau lucrările Conferinței de Pace de la Paris, armata română luase sub control în mare teritoriul istoric al Transilvaniei, stabilindu-se la 22 ianuarie pe aliniamentul Sighetul Marmăției – Baia Mare – Zalău – Ciucea – Zam. În ședința plenară a conferinței din 1 februarie 1919, prim-ministrul Ion I.C. Brătianu a prezentat revendicările României în baza Tratatului cu Antanta din august 1916 și a deciziilor de unire a celor trei provincii istorice (Basarabia, Bucovina și Transilvania), inclusiv a întregului Banat. După aproape o lună de discuții, Conferința de Pace a aprobat la 26 februarie un raport al Consiliului Suprem privind stabilirea unui nou spațiu de delimitare între forțele militare românești și maghiare. Se prevedea ca armata română să ocupe teritoriul de la est de calea ferată Arad – Salonta – Oradea – Satu Mare, dar aceste orașe să fie ocupate de trupe franceze, creându-se și o zonă neutră între armata română și cea maghiară. Guvernul Ungariei a fost informat despre această decizie, cunoscută ca Nota Vix, abia la 20 martie. Prim-ministrul Mihály Karolyi a respins categoric această hotărâre și și-a prezentat demisia. În urma crizei politice, la Budapesta s-a format un guvern din comuniști și socialiști, care la 21 martie a proclamat Republica Sovietică Ungară⁵⁴.

Noul guvern comunist maghiar, în frunte cu Béla Kun, nu numai că a respins

⁵⁴ Ioan Munteanu, Vasile Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire 1918*, Timișoara 1992, p. 45.

decizia Consiliului Suprem al Conferinței de Pace, dar a solicitat recunoașterea liniei de demarcație pe râul Mureș, în conformitate cu Convenția militară de la Belgrad din 13 noiembrie 1918. În consecință, relațiile dintre guvernul comunist de la Budapesta și țările occidentale s-au deteriorat și mai mult, iar în estul Europei exista pericolul extinderii comunismului. Noua situație geopolitică a fost fructificată din plin de România. La 16 aprilie, armata română a inițiat o ofensivă în Munții Apuseni, în câteva zile a intrat în orașele Oradea, Satu Mare, Salonta, Carei, iar până la 1 mai a ocupat estul Ungariei, până la râul Tisa. În rezultat, s-a evitat o joncțiune între Ungaria Sovietică și Uniunea Sovietică.

Noua situație militară din estul Ungariei a facilitat luarea unei decizii mai favorabile pentru România în problema trasării frontierei dintre cele două țări. Consiliul Suprem al Conferinței de Pace a luat o decizie în această chestie încă în luna aprilie, guvernul României fiind informat oficial despre aceasta la 13 iunie 1919. Frontiera româno-ungară a fost stabilită cu o deplasare spre est față de prevederile Tratatului secret din august 1916, luându-se în considerație amplasarea etnică a românilor și maghiarilor, precum și interesele economice. Delegația română a acceptat noua frontieră, care a fost întărită în Tratatul de la Trianon și este în vigoare până în prezent⁵⁵.

În timp ce armata română controla aliniamentul râului Tisa, armata maghiară a trecut la sfârșitul lunii mai în ofensivă în direcția nord-est și a luat sub control o bună parte din Slovacia. Încurajați de acest succes, liderii Republicii Sovietice Ungare au inițiat la 19-20 iulie o ofensivă împotriva armatei române de-a lungul râului Tisa. La 24 iulie, armata română a început o puternică contraofensivă. La solicitarea Antantei, armata română a inițiat la sfârșitul lunii iulie o ofensivă de anvergură contra forțelor comuniste maghiare, iar la 3 august a ocupat Budapesta, doborând regimul sovietic a lui Béla Kun. Armata română s-a retras din Budapesta la începutul lunii noiembrie 1919, dar s-a menținut la est de râul Tisa până în martie 1920. Prezența militară română pe teritoriul Ungariei a forțat autoritățile de la Budapesta să accepte noua frontieră româno-ungară.

55 *Ibidem*, p. 69.

Mult mai dificil a fost obținerea unei frontiere convenabile în Banat. Prim-ministrul Ion I.C. Brăteanu a fost intransigent în chestiunea Banatului, insistând ca întreaga provincie să revină României, în conformitate cu prevederile Tratatului cu Antanta din august 1916. Serbia, dar și delegația SUA la Conferința de Pace nu a recunoscut prevederile secrete ale acestui tratat. Tache Ionescu, liderul Partidului Conservator-Democrat, a fost la Paris în timpul desfășurării Conferinței de Pace și a intrat în divergență cu Ion I.C. Brătianu în chestiunea frontierei din Banat, fiind adeptul unui compromis. Tache Ionescu a purtat negocieri pentru a obține o porțiune cât mai mare în Banat, care să cuprindă linia Timișoara – Vârșeț – Baziaș, precum și zona limitrofă cu gura Mureșului⁵⁶.

Marile Puteri au propus diferite traseuri pentru împărțirea Banatului, dar delegația română a revendicat toată provincia și a refuzat purtarea unor negocieri de delimitare. În ședința din 8 februarie, delegația italiană a propus o linie de împărțire, care lăsa României doar județul Caraș-Severin. Un traseu aproape identic au propus și americanii. Cel mai favorabil traseu a fost propus de delegația engleză – o linie diagonală, întinsă de la vărsarea Mureșului în Tisa, până la portul Baziaș, la Dunăre, lăsând României localitățile Timișoara, Vârșeț, Biserica Albă, Alibunar și Baziaș. La 28 februarie, Conferința acceptase frontiera propusă de englezi, dar Ion I.C. Brăteanu a respins și această ofertă. În cele din urmă, Conferința a adoptat la 23 mai o soluție de compromis, propusă de delegația franceză, care în mare coincide cu actuala frontieră româno-sârbă. Această delimitare a frontierei a fost comunicată guvernelor interesate în ziua de 13 iunie 1919⁵⁷.

Tratatul de pace cu Ungaria a fost semnat la 4 iunie 1920, în palatul Marele Trianon de la Versailles. Din partea României, tratatul a fost semnat de Ioan Cantacuzino și Nicolae Titulescu. Prin acest tratat s-a recunoscut drepturile României asupra Transilvaniei și a teritoriilor cu populație românească din

56 Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, p. 475-476.

57 *Ibidem*, p. 481-482.

Banat, Crișana și Maramureș. Articolul 27 din Tratat preciza traseul frontierei dintre Ungaria și România. Tratatul a fost ratificat de cele două camere ale Parlamentului României la 17, respectiv 26 august 1920, iar de Parlamentul Ungariei – la 14 noiembrie 1920. După ce a fost ratificat de toate statele semnatare, Tratatul de la Trianon a intrat în vigoare la 26 iulie 1921⁵⁸.

La 10 august 1920 s-a semnat un tratat între principalele Puteri Aliate și țările vecine (Polonia, România, Regatul sârbo-croato-sloven și Cehoslovacia), prin care s-a reglementat frontierele între aceste state. Tratatul reprezenta o completare a Tratatului de la Trianon (cu Ungaria) și Tratatului de la Saint-Germain-en-Laye (cu Austria), prin care erau recunoscute reciproc frontierele între statele vecine⁵⁹.

În teritoriul din Regatul Ungariei, care în 1918 s-a unit cu România, majoritatea locuitorilor (peste 55%) erau de naționalitate română. După estimările oficiale, către anul 1919, în 22 de comitate (județe) din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș locuiau 5.208.345 de persoane, inclusiv 2.974.951 (57,1%) români, 1.378.189 (26,5%) maghiari, 513.794 (9,9%) germani (sași și șvabi), 170.943 (3,3%) evrei și 170.468 (3,3%) de alte naționalități (sârbi, ucraineni, slovaci, țigani)⁶⁰. În rezultatul desăvârșirii unității naționale a poporului român, provinciile istorice cu populație românească (Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat) s-au unit cu Țara, formând România Mare. Datorită realizării acestui eveniment istoric, numărul românilor din afara hotarelor s-a redus semnificativ, cele mai importante comunități existând în URSS (249.711 – majoritatea moldoveni în spațiul dintre Nistru și Bug), Iugoslavia (229.398 – în principal în Valea Timocului și în Banatul sârbesc), Bulgaria (60.080), Albania (cca. 40.000), Ungaria (23.760), Grecia (19.703), Cehoslovacia (13.711)[□].

La 15 octombrie 1922, la Catedrala Reîntregirii din Alba Iulia, a avut loc solemnitatea încoronării regelui Ferdinand I și a reginei Maria. Însemnele

58 Vasile Vesa, *Transilvania la Conferința de Pace ...*, p. 641.

59 Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul roman unitar*, p. 694.

60 *Minoritățile naționale din România 1918-1925*, p. 184.

Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei au fost adăugate coroanei regale de oțel a regelui Carol I, fapt ce a simbolizat actul unirii tuturor provinciilor istorice românești sub sceptrul aceluiași monarh.

100 DE ANI DE LA SEMNAREA TRATATULUI DE LA TRIANON

DESPRE PERENITATEA ȘI ACTUALITATEA TRATATULUI DE LA TRIANON¹

Prof. univ. dr., dr.h.c., ambasador (p), *ION M. ANGHEL* *

Academia de Științe Juridice din România

Academia Oamenilor de Știință din România

Motto:

Est modus in rebus, sunt certi denique fines!

ABSTRACT

Treaty of Trianon, an international document of unquestionable political-legal value and, at the same time, of capital value for Romania, which certifies the full legitimacy of its existence inside its current borders – also including Transylvania –, is unconditionally fully valid and thus remains as such, having been applied for a century. It is for the Romanians to comply with the sacred duty to know its provisions as rigorously as possible and to ensure, at any cost and without any hesitation, the strict observance of its provisions. Under no circumstance it is admitted a hesitating or passive attitude, without reply when its validity is questioned. Thus, it is created the impression that Romania would agree that the *Treaty of Trianon* is no longer of interest to the Romanian State or that there would be some indifference to the regulations which it contains, favouring confusions and forming opinions that prejudice the value of this Treaty.

¹ *Politica externă și diplomația României pe parcursul unui secol de la înfăptuirea României Mari*, I. M. Anghel (coord.), Editura Academiei Române, București, 2018, Vol. I (p. 18–71, 119–140, 146–148) și Vol. II (p. 303–366); I. M. Anghel, *Tratatetele de la Trianon și Paris din 1920 – Documentele prin care s-a consfințit înfăptuirea României Mari*, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, București, 2018; I. M. Anghel, *Tratatetele încheiate de România ca ultim criteriu de apreciere a politicii sale externe (scurte considerații cu privire la tratatetele bilaterale)*, Editura Junimea, Iași, 2013, p. 49–98.

* Membru onorific al Academiei Oamenilor de Știință din România, Membru de onoare al Academiei de Științe Juridice din România; e-mail - cab_avocat_v_anghel@yahoo.com

Dreptul, serie nouă, anul XXXI, nr. 5/2020

This study presents the context in which the *Treaty of Trianon* was negotiated and reached the signing; the Paris Peace Conference (1918–1920) is described and the principles underlying it and the decisions adopted are mentioned. Similarly, the author makes a characterization of the treaties signed after the end of the First World War and it is mentioned that the principle of nationalities was laid at the foundation of the new order in Europe. The Paris Peace Conference put an end to the oppressive empires, and the liberated nations were constituted in sovereign national states, and, as the case may be, new states emerged, while others were reformed or reunited – this being also the case of the achievement of Greater Romania.

In the final part of the study, it is described the series of irredentist attempts started since the Paris Peace Conference (1918–1920) and continued throughout the entire century, to revise or even repeal the *Treaty of Trianon*. The most brutal action in this regard was the Vienna Arbitration (30 August 1940), which fortunately was annulled by the Paris Peace Treaty (1947), which declared it null and void.

The Treaty of Understanding, Cooperation and Good Neighbourliness between Romania and the Hungarian Republic (1996) – necessary, of course, and useful insofar as it would be applied in good faith by both parties – contains nevertheless a series of extreme concessions granted by the Romanian side, that a kind of condominium has been created in the area where a population of Hungarian ethnicity is located next to Romanians. It is especially surprising that, although there is a provision regarding the intangibility of the borders, in the Treaty of 1996 it is not mentioned the Treaty of Trianon under which they are established, which raises many questions. The author does not overlook that, given that the Romanian citizens of Transylvania – Hungarian or even Romanian – are granted Hungarian citizenship, an attempt is made to extend the jurisdiction of Hungary on the territory of Romania, and the massive acquisition of property in Transylvania by Hungarian citizens aims to create a situation favourable for Hungary and to the detriment of Romania.

Key words:

Treaty of Trianon; the Paris Peace Conference; Greater Romania; the principle of nationalities; the dissolution of the Austro-Hungarian empire; the principle of the protection of minorities.

1. Cunoașterea și apărarea ca atare a Tratatului de la Trianon, un imperativ major pentru români, dar și o garanție a existenței României ca stat

Dintre toate tratatele încheiate de către România în perioada contemporană, *Tratatul de la Trianon* rămâne, și nu are cum să fie altfel, cel mai important document internațional, un act fundamental – un *summum*, pentru că tocmai prin acest document ne aflăm în normalitate –, în care se certifică legitimitatea existenței României în forma statală, pe care au aprobat-o și Marile Puteri, la vremea respectivă. *Tratatul de la Trianon* recunoaște apartenența Transilvaniei, așa cum este firesc și legitim, la România,

în vreme ce Ungaria este adusă în postura ce i se cuvenea ca legitimitate, după cea mai elementară rațiune, Transilvania nereprezentând pentru ea mai mult decât o zonă cu care se învecinează și care aparține *de drept* unui alt stat. Întrucât în Transilvania se află și o populație de etnie maghiară, Ungaria nu are de ales decât adoptarea unei atitudini rezonabile față de recunoașterea apartenenței legitime a acestei provincii istorice la România.

Reglementând și statuând asupra hotarelor de vest ale țării noastre, asaltate în decursul istoriei dinspre pustă, peste Tisa, spre curbura internă a Carpaților, *Tratatul* în sine reprezintă un document internațional solid, de fundamentală valoare, pe care se cuvine să-l evocăm prompt și să ne folosim de el, fără complexe, el constituind temeiul internațional doveditor și irefutabil, care ne confirmă legitimitatea noastră ca stat național pe aceste meleaguri.

Tratatul de pace cu Ungaria este și rămâne valid din punct de vedere al dreptului internațional, el având deplină legitimitate și se aplicându-se ca atare, de un secol, în ciuda disperată a unor curente irredentiste de a-i minimaliza sau contesta importanța. Dispozițiile acestuia se cer a fi invocate fără ezitare și apărate cu fermitate, de către cei care sunt români cu adevărat și își iubesc țara, împotriva oricăror încercări de a-i pune în discuție forța juridică.

Pe de altă parte, trebuie totodată a fi subliniat, atenționat și avertizat chiar pe cei care nu par să fi înțeles încă în ce secol ne aflăm și nu vor să vadă realitatea, că *Tratatul de la Trianon* reprezintă pentru români însuși actul de întronare a dreptății naționale, documentul internațional care atestă realizarea mărețului eveniment – *Marea Unire de la 1918* – și consfințește înfăptuirea *României Mari*. *Tratatul de la Trianon* constituie temeiul juridico-politic de încoronare a procesului care ne-a dus la înfăptuirea *României întregite*, o acțiune acceptată și consfințită de către *Conferința de Pace de la Paris*, iar fără Transilvania alăturată României, dimensiunile statului nostru s-ar fi redus la Vechiul Regat – ceea ce ar fi continuat să fie împotriva dreptății, neconcordând cu situația de fapt ce trebuia corectată la sfârșitul Primului Război Mondial.

În lumina celor mai sus arătate și ținând seama și de experiența pe care am acumulat-o pe parcursul celor aproape patru decenii de activitate diplomatică, inclusiv pe segmentul relațiilor româno-ungare, pornesc în cele ce urmează de la un fapt care mi se pare a fi cât se poate de clar și de notoriu, elementar pentru orice rațiune umană, având abordarea matură pe care o cere secolul nostru, și anume faptul că dintre toate relațiile pe care România le are cu alte state ale lumii cele mai complexe, dar și cele mai sensibile, sunt și rămân cele de vecinătate cu Ungaria, din care decurge și cerința desfășurării lor în conformitate cu principiile dreptului internațional, cu principiile și valorile pe care este întemeiată Uniunea Europeană și cu reglementările existente, în interes reciproc și armonie, precum și cu bună-credință.

Ne place sau nu, acesta este un fapt, o realitate, indiferent de explicațiile ce s-ar da, anume că împrejurările istorice (sau, și mai exact, situația ce a fost creată, atunci când triburile de războinici maghiari au năvălit peste românii care trăiau în Transilvania și pe care aveau să-i subjuge și să-i asuprească timp de secole) sunt și cele care au creat o situație controversată, ce există în mod efectiv. După semnarea Tratatului de la Trianon nu s-a pus niciodată problema, și nici nu ar fi fost de admis o abordare extremă,

de genul soluției schimbului de populație – așa cum a avut loc între Grecia și Turcia, în urma Tratatului de la Lausanne (1923), sau de expulzare a populației germane din Sudeți, în cazul Cehoslovaciei, după cel de-al Doilea Război Mondial –, încât faptul istoric al existenței unei populații maghiare pe teritoriul României trebuie perceput în mod rațional ca fiind un *datum* de la care atât România, dar mai ales Ungaria, trebuie să pornească în modul de a concepe și gestiona relațiile diplomatice româno-ungare.

Elementarul bun-simț dictează ca, de la acest fapt, să pornim în orice abordare, să conviețuim în termeni și condiții de bună vecinătate, ca popoare care, aflându-ne în secolul XXI, se respectă în mod reciproc, fără ca unul să-și aroge dreptul de a fi stăpânul celuilalt și de a-i da lecții, aceasta fiind singura soluție rezonabilă și responsabilă pe un continent în care principiile și normele dreptului internațional și valorile europene au recunoaștere unanimă.

Ca atare, dacă diplomați și oameni politici din *Ungaria* doresc cu adevărat și în mod sincer să acorde sprijin persoanelor de etnie maghiară – care *nota bene* trăiesc pe teritoriul statului român și sunt cetățeni ai României și, drept urmare, trebuie să rămână loiali acesteia –, s-ar cuveni să întrețină relații cordiale cu autoritățile din România și nu să se folosească de această populație în scopuri ce nu concordă cu un asemenea deziderat, să se abțină de la declarații politice împotriva României și să aplice cu strictețe principiile universale ale dreptului internațional. Cele două state trebuie să aibă, deci, relații corecte, pentru că relațiile de prietenie dintre ele reprezintă modalitatea ideală prin care interesele acestei populații minoritare în statul român să fie luate în considerare, în modul convenit – degrevat de suspiciuni, frecușuri și neînțelegeri. Etnicii maghiari din România vor fi principalii beneficiari ai prieteniei româno-ungare, iar Ungaria, la rândul ei, să-și limiteze pretențiile doar la ceea ce oferă și ea altor minorități etnice aflate pe teritoriul ei, nefiind loc de a se aplica adagiul *quod licet Iovi, non licet bovi*.

România este interesată, desigur, să aibă asemenea relații corecte și decente, pentru că o stare normală în societate este în beneficiul tuturor cetățenilor ei, indiferent de etnia lor, iar înțelegerea și atitudinea pașnică sunt benefice pentru ambele părți.

Din perspectiva acestor considerații teoretice, *Tratatul de la Trianon* reprezintă documentul de o valoare capitală pentru existența României ca stat și, de aceea, trebuie să fie cunoscut în profunzime și apărat cu orice preț de români, pentru că altfel România se va reduce la ceea ce reprezenta ea înainte de Primul Război Mondial.

Există – în opinia noastră – temeiuri indiscutabil solide, precum și o deplină legitimitate de a invoca și reaminti public acest tezaur al națiunii române care este *Tratatul de pace cu Ungaria* (Trianon, 4 iunie 1920). Ignorarea acestuia alimentează ideea ineptă a căderii sale în desuetudine sau a revizuirii lui. Avem, într-un mod cât se poate de clar, acea *legitima ratio*, un *imperatum* care ni se impune în chip inexorabil, ca o datorie de onoare ce ne revine, în mod peremptoriu, față de cei care s-au jertfit, pentru ca noi, cei de astăzi, să putem supraviețui ca națiune română; este vorba despre *comandamente naționale* imperative – pecetluite cu sângele vărsat al strămoșilor noștri, care nu pot fi ignorate și nesocotite ori puse în discuție în vreun fel.

În legătură cu claritatea poziției noastre față de *Tratatul de la Trianon* și modul ei de afirmare, trebuie să avem în vedere un principiu, cu o aplicație generală în dreptul

canonic, potrivit căruia cine tace, nu dezmente și nici nu respinge ceea ce i se impută, înseamnă că recunoaște în mod implicit ceea ce se spune despre el – *qui tacet, consentire videtur*.

Dacă cei care ne reprezintă nu știu acest lucru, să binevoiască a mai pune mâna pe carte, spre a nu rămâne ignoranți, să-și îndeplinească în modul convenit misiunea pe care nu evită să și-o revendice; dar, dacă tac în mod deliberat, atunci este vorba despre cu totul altceva, adică lipsa de reacție la învinuire nedreaptă generează îndoieli, confuzie și suspiciunea că afirmația ar fi adevărată. Oricum, tăcerea interlocutorului diplomat încurajează pe cel care face afirmația, invitându-l să continue și să insiste, deoarece i se sugerează că cei în cauză ar subscrie la pretențiile Ungariei sau, în orice caz, lasă a se înțelege ori a se deduce un asemenea lucru. Dar mai contează și dramul de demnitate al unei națiuni, ce nu poate fi la discreția oricui și sub nicio formă negociată de alții, pentru elementara rațiune că nu putem accepta învinuiri nefondate ori să fim terfeliți pe nedrept, în continuare. Lipsa unei replici, nepunerea la punct echivalează cu recunoașterea tacită a susținerilor făcute, iar o asemenea atitudine este impardonabilă, dacă nu chiar periculoasă. Diplomații noștri trebuie să înțeleagă că nu trebuie să faciliteze o asemenea tentativă, devenind părtași la comiterea unor asemenea acte împotriva propriei lor țări.

Nesocotind elementara prudență ce se cere în acest domeniu al raporturilor dintre state, așa cum am și descris-o mai sus, deși frontiera româno-ungară fusese stabilită și descrisă în *Tratatul de la Trianon*, iar despre aceasta se face apoi mențiune, în mod explicit, în *Tratatul româno-ungar referitor la regimul de frontieră* din 1963 (art. 1)², precum și în *Acordul privind regimul frontierei de stat româno-ungare, colaborare și asistență mutuală în probleme de frontieră* (1983), atunci când în art. 4 din *Tratatul de înțelegere, colaborare și bună vecinătate dintre România și Republica Ungară* (1996) se referă la problema inviolabilității frontierei, această problemă nu este abordată sub toate aspectele și în termeni lipsiți de echivoc.

Ținând seama de importanța, mereu subliniată, a problemei frontierei dintre cele două state și de modul în care a fost rezolvată aceasta, se impun următoarele comentarii: dacă angajamentul de a respecta inviolabilitatea frontierei comune – convenit prin *Tratatul încheiat în 1996* – s-ar fi făcut prin referire la *Tratatul de la Trianon*, prevederea ar fi avut sens (conținut) și ar fi apărut ca ceva care nu mai poate fi interpretat. Formula nu ar fi fost vagă, dacă ar fi existat în *Tratat* un punct de referință – *frontierele existente sau frontierele stabilite prin Tratatul de la Trianon*. Dar și mai grav este faptul că în *Tratatul româno-ungar din 1996* nu se face referire nici la *Tratatul de pace din 1947*, prin care a fost anulată Sentința de la Viena din 30 august 1940 și s-a restituit României nordul Transilvaniei ce-i fusese răpit în vara anului 1940. Or, dacă nu sunt menționate documentele juridice anterioare prin care este fixată frontiera româno-ungară, ci se fac doar referiri generale și interpretări diferite, nu se poate ști în raport de ce element se va determina încălcarea principiului integrității teritoriale a unui stat.

² I. M. Anghel, „Tratatul de înțelegere, colaborare și bună vecinătate dintre România și Republica Ungară (neajunsuri și învățăminte)”, în *Pagini din diplomația României*, Vol. III, Editura Junimea, Iași, 2011, p. 41–42.

Referirea în Tratatul din 1996 la principiile Actului final de la Helsinki nu rezolvă problema, pentru că acesta este doar un document politic, deci neangajant din punct de vedere juridic și fără sancțiuni în cazul încălcării lui. Mai mult, pentru că admite ca revizuirea frontierei să se facă pe cale pașnică, lasă deschisă posibilitatea ridicării acestei probleme, fără a fi considerat un act ilicit. A reconfirma angajamentul de a respecta inviolabilitatea frontierei nu înseamnă, în mod riguros, și faptul că se exclude orice discuție despre stabilirea acesteia, pentru că obligația de a nu viola frontiera funcționează în raport cu ceea ce este convenit, cu o frontieră existentă, ce a fost menționată – ceea ce nu s-a întâmplat în speță –, pentru că nu a fost menționat documentul prin care s-a stabilit frontiera (una este să se încalce frontiera și alta să se ceară modificarea sa). Sintagma „nu au pretenții teritoriale” poate căpăta în contextul *Actului final* și alte sensuri (posibilitatea antamării problemei fără a formula oficial pretenții).

Ca atare, omițând *Tratatul de la Trianon*, atunci când este vorba de frontiera dintre România și Ungaria, deși se știe că aceasta a constituit motiv de neînțelegere și conflicte pe parcurs de un secol, s-ar putea înțelege că România sugerează ori acceptă ideea că nu mai pune preț pe *Tratatul de la Trianon*, ca nemaifiind de actualitate, și lasă loc să se deducă disponibilitatea înlocuirii acestuia cu un document politic neangajant juridic.

Prin diplomații ei, România are temei, dar se vede și obligată, neavând cum să evite o asemenea replică explicită, ca, fără nicio notă de ezitare, să demonstreze, cu un răspuns direct la obiect, că totul este cât se poate de clar și că are la baza existenței sale un temei legal solid și indiscutabil, arătând, totodată, și care este acel stat care, persistând în pretențiile sale, nejustificate și nesăbuite, apelează la tot felul de malversațiuni și ajunge să impună o notă de răceală, suspiciune și neîncredere, tulburând desfășurarea normală a raporturilor dintre două state vecine, cu reflexe destabilizatoare în întreaga zonă. O replică față de campania deșănțată și fără vreun temei „anti Trianon” reprezintă un gest diplomatic normal și o mișcare justificată, de a aduce lucrurile pe făgașul lor corect, bazat pe respect și bună-credință. În schimb, evitând replica, oferim motive să se înțeleagă că ne-am îndoi de dreptatea recunoscută la Trianon sau că am fi chiar lași, iar afirmațiile necombătute generează o impresie generală de achiesare. Mai mult, atitudinea evazivă întreține o stare de confuzie, care ne pune într-o situație dezavantajoasă.

2. România ca parte la reglementările statuate la Conferința de Pace de la Paris (1918–1920) sub forma tratatelor ce au fost semnate

Constituind una dintre *Puterile Aliate și Asociate*, România a participat la Conferință³, devenind astfel parte la toate reglementările acesteia: *Tratatul de pace dintre Puterile Aliate și Asociate și Germania* (Versailles, 28 iunie 1919), care constituie

³ V. Moisuc, *Istoria Relațiilor Internaționale. Până la mijlocul secolului al XX-lea*, Fundația „România de Măine”, București, 2002, p. 98–99. Referitor la tratatele adoptate în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, a se vedea A. Preda, *Aspecte teoretice, practice și diplomatice românești în domeniul tratatelor politice*, Editura Lumina Lex, București, 2007, p. 188–420.

trunchiul fundamental al reglementărilor, punct de referință al tuturor deciziilor Conferinței (document ce decurgea din dimensiunile adversarilor care s-au înfruntat), un document fundamental, diriguitor și determinant, prin spiritul lui – în care se stabilesc condițiile păcii cu Germania învinsă și constituie totodată actul prin care s-a înființat Societatea Națiunilor și Organizația Internațională a Muncii⁴; *Tratatul de pace dintre Puterile Aliate și Asociate și Austria* (Saint-Germain, 10 septembrie 1919), România fiind parte și la *Aranjamentul privind contribuția la cheltuielile de eliberare a teritoriilor fostei monarhii austro-ungare* (Saint-Germain, 10 septembrie 1919), precum și la *Convenția referitoare la comerțul cu arme și muniții* (10 septembrie 1919); *Tratatul de pace dintre Puterile Aliate și Asociate și Bulgaria* (Neuilly, 27 noiembrie 1919); *Tratatul de pace dintre Puterile Aliate și Asociate și Ungaria* (Trianon, 4 iunie 1920); *Tratatul de pace încheiat de Puterile Aliate și Asociate cu Turcia* (Sèvres, 10 august 1920); *Tratatul dintre România și Franța, Marea Britanie, Italia, Japonia cu privire la Unirea Basarabiei cu România* (Paris, 28 octombrie 1920); *Tratatul încheiat între principalele Puteri Aliate și Asociate și România, Polonia, Statul Sârbo-Croat-Sloven și Cehoslovacia* (Sèvres, 10 august 1920); *Tratatul asupra minorităților, încheiat cu principalele Puteri Aliate* (Paris, 9 decembrie 1919) și *Tratatul pentru rezolvarea anumitor chestiuni ridicate de dizolvarea monarhiei austro-ungare* (Sèvres, 10 august 1920). Cinci dintre cele unsprezece tratate semnate în cadrul Conferinței de pace au ca obiect de reglementare problemele teritoriale, iar pentru problemele privind despăgubirile de război s-au adoptat alte câteva.

Fiind pus la baza reglementărilor adoptate de Conferință, *principiul naționalității* – principala și înțeleapta decizie ce s-a impus ca o consecință a acestui prim război mondial –, consemnat la Conferința de Pace de la Paris, s-a materializat în plan statal în descompunerea marilor imperii multinaționale și opresive (adevărate închisori pentru națiunile europene), un proces ce avea să se desfășoare și săvârși odată cu încetarea războiului⁵, să se legitimeze și să se concretizeze în tratate (care învedeau în ce situație fuseseră ținute populațiile aflate sub dominație – tratamentul nedrept, inuman, imoral impus de acele stăpâniri vetuste și de-a dreptul barbare).

Dacă în cazul unora dintre imperii, precum Germania, a avut loc doar o ajustare a frontierelor sale cu vecinii (cedarea Alsaciei și Lorenei) și pierderea de colonii, Imperiul Austro-Ungar, zdruncinat din țâțâni, s-a prăbușit – *finis Austro-Hungariae!* Nu numai că cele două componente – Austria și Ungaria – s-au despărțit, dar, aflându-se în degringoladă, fiecare dintre ele căuta cu disperare diverse formule de salvare și de menținere, pe cât se poate, a stării existente, ajungând chiar până la conflicte între ele. Desprinzându-se una de alta, pe principiul *sauve qui peut*, încercau acum să se prezinte și să-și repare imaginea, în mod penibil și trufaș afișată, altfel decât deveniseră și cum erau în realitate. Cele două state treceau acum de la megalomania ofensator cultivată, la starea de disperare în care se zbăteau – venise timpul implacabilei judecăți a istoriei.

⁴ În toate tratatele de pace sunt reproduse, în partea introductivă a acestora, prevederile cu privire la Societatea Națiunilor și Organizația Internațională a Muncii.

⁵ A se vedea modul în care era apreciată situația Austro-Ungariei de către David Lloyd George – „Fapte săvârșite și ireversibile” sau „Ceasul Austro-Ungariei a trecut”, în *Memoirs of the Peace Conference*, vol. I, 1929, p. 50–51, citat din V. Moisuc, *op. cit.*, p. 96–97.

Ca urmare a faptului că, prin Tratatul de la Versailles, s-a recunoscut și s-a aplicat principiul naționalităților și de către celelalte state, s-a ajuns la restabilirea statului independent și suveran polonez și s-a recunoscut independența statelor baltice; alte state s-au întregit. Germaniei i s-a impus renunțarea, în favoarea Puterilor Aliate și Asociate, la toate drepturile sale asupra teritoriilor de dincolo de mări.

Deși s-a intenționat, după cum s-a susținut cu insistență și multă emfază, să se creeze state viabile, pentru că doar în acest mod s-ar fi ținut seama de imperativul comandamentului suprem – cel al realizării unei păci durabile și fără fisuri –, autorii noii ordini internaționale au trebuit totuși să se mulțumească cu o aplicare parțială a *principiului naționalităților*⁶ și nu s-a mers cu consecvență până la capăt cu această măsură. Neaplicând complet *principiul naționalităților* și ignorându-se prevederile din tratatele încheiate, un număr mare de români a rămas în afara granițelor țării noastre și, în general, nici nu au fost atinse în întregime scopurile pretins a fi avute în vedere de Conferință. Drept urmare, cu toate că la baza noii organizări a Europei a stat *principiul naționalităților*, *România Mare* nu i-a cuprins între hotarele sale pe toți românii, rămânând astfel pe dinafară cei din Vest (până la Tisa), din Est (Transnistria) – la care se referea marele istoric român *Nicolae Iorga* în 1918⁷ –, precum și cei de pe Valea Timocului.

Statutul juridic al minorităților a constituit una dintre cele mai delicate probleme de reglementat la *Conferință* – inclusiv pentru țara noastră. Dacă până la Conferința de la Paris jumătate dintre români se aflaseră în afara granițelor României sub o stăpânire străină, *România Mare* – ca stat național unitar rezultat – avea și ea un profil multietnic și multicultural. Cu toate acestea, România avea cea mai omogenă structură națională dintre toate statele succesoare ale Austro-Ungariei, în vreme ce în afara granițelor țării rămânea un număr important de români. Tratamentul ce urma să fie acordat minorităților etnice – care, într-adevăr, trebuia reglementat printr-un *statut* – avea un impact ce nu putea fi ignorat în ceea ce privește viabilitatea noii structuri statale, dacă nu chiar existența statului, ca atare – așa cum s-a și văzut mai târziu. De aici, importanța crucială pe care o avea găsirea unei formule judicioase și, totodată, rezonabile în conținutul ei, dar și prudența cu care acest regim trebuia să fie constituit. Așadar, punând *principiul naționalității* la baza soluțiilor adoptate de către Conferință, atât constituirea de noi state, cât și modificarea teritoriului celor existente, în urma prăbușirii imperiilor anacronice, atrăgeau convenirea de soluții între statele respective și pentru cazul minorităților naționale. De aceea, în prima versiune a proiectului *Pactului Societății Națiunilor* (art. 21) se menționase, cu titlul de soluționare democratică, *principiul protecției minorităților*, ce urma să aibă o aplicație generală.

Aplicarea acestui principiu, la scară mondială, implica însă desființarea imperiilor coloniale existente la acea dată (reprezentantul Marii Britanii s-a opus, în mod categoric,

⁶ G. Sofronie, *Principiul naționalităților în Tratatul de pace din 1919–1920*, Editura Albatros, București, 1999, p. 145.

⁷ N. Iorga, *România de peste Nistru. Lămuriri pentru a-i ajuta în lupta lor*, Editura Excelsior, Slatina, 1990, p. 7; I. Popa, L. Popa, *România, Basarabia și Transnistria*, Fundația Europeană „Titulescu”, București, 2012, p. 49.

includerii acestei prevederi). În această situație, președintele american, *T.W. Wilson* – care în cele 14 puncte avusese în vedere inițial doar autonomia în cadrul Imperiului Austro-Ungar –, a sugerat înscrierea clauzei numai în cazul statelor care au apărut ori care și-au desăvârșit unitatea lor națională, în urma încetării monarhiei austro-ungare, ceea ce constituia o inconsecvență regretabilă și nejustificată, dar și o crasă ipocrizie, deoarece tocmai tratamentul minorităților se afla la originea războiului. Marile Puteri nu numai că se exceptau pe ele, derogându-se de la o asemenea obligație – prezervându-și poziția lor neatinsă de metropole –, dar își creau în plus și o modalitate de a interveni în treburile interne ale statelor mai mici. Se declanșa astfel un mecanism de a le controla pe acestea.

Principalelor Puteri nu li s-a impus un regim de protecțiune pentru minoritățile naționale de pe teritoriile lor – deși, pentru identitate de situații, era cazul. Delegațiile interesate (inclusiv I. C. Brătianu) au condiționat această aplicare de generalitatea obligativității (pentru toate statele).

3. Tratatul de la Trianon – conținutul acestuia

Textul *Tratatului dintre Puterile Aliate și Asociate și Ungaria*, împreună cu cele ale *Protocolului și Declarațiunii* (Trianon, 4 iunie 1920), intrat în vigoare la 26 iulie 1921, este, la fel ca și celelalte tratate care au fost semnate la *Conferința de Pace de la Paris*, extrem de întins, amănunțit, cu multe detalii (364 de articole, pe 120 de pagini). Această situație se explică prin numeroasele anexe incluse în corpul *Tratatului*. Magnitudinea documentului se datorează și amănunțitei reglementări ce trebuia să fie dată problemelor care s-au pus în cazul transferului de teritoriu și de populații, cu multitudinea de consecințe ce le antrenează acest act de cesiune teritorială. Tratatul se încheia între principalele Puteri Aliate și Asociate și statul învins (Ungaria), când se stabileau drepturile statului învingător (România), ca beneficiar al acestora, precum și obligațiile statului învins și poziția Marilor Puteri de garant și supraveghetor al respectării acestora. Pe de altă parte, Marile Puteri au căutat să-și asigure o poziție din care să poată interveni în treburile interne ale altor state și să influențeze politica acestora.

Explicația acestei situații specifice de reglementare, în ansamblu, dar și în detaliu, rezidă în faptul că Tratatul semnat la *Conferința de Pace de la Paris* poartă și pecetea contextului (împrejurărilor – proporțiilor dezastrului și problemelor de rezolvat, într-un mod în care să nu mai poată fi reluate de către cei care o produsese) și a modului în care s-a organizat Conferința și s-au purtat negocierile, precum și ce soluții puteau fi convenite pentru problemele ce urmau a fi rezolvate, pentru totdeauna.

Tratatul de pace nu au fost negociate de părțile în cauză, așa cum se întâmplă în mod normal, ci elaborate în cadrul unor comisii și comitete ale Conferinței. Erau supuse apoi aprobării celor cinci Puteri Aliate și Asociate, soluțiile stabilite în Tratatul fiind impuse atât statelor beligerante învinse, cât și celor învingătoare, iar dialogul era rezervat pentru Marile Puteri.

Cele cinci puteri principale au convenit nu numai soluțiile ce le erau impuse statelor învinse și drepturile statelor învingătoare, ci și măsurile prin care să se asigure

aplicarea deciziilor, formulând ca atare textul însuși al tratatului respectiv. În aceste condiții, pentru situațiile cu care se confrunta și pentru definirea modalităților de reglementare, era necesară înscrierea în fiecare tratat, într-un mod amănunțit, a tuturor problemelor, astfel încât toate acestea să fie soluționate, în întregime, prin documentul respectiv. Principala preocupare era de a formula textul cât se poate de precis – fără ambiguități –, pentru a evita interpretări și tot felul de neînțelegeri ce ar fi dus la scăderea autorității acestuia, dacă nu chiar la blocarea aplicării lui. Așa se explică amploarea și detalierea acestor documente, principalele Puteri Aliate și Asociate având grijă să determine strict drepturile și obligațiile părților.

Prin *Tratatul de la Trianon*⁸, semnat între Puterile Aliate și Asociate (România numărându-se printre acestea) și Ungaria (4 iunie 1920)⁹, separat de cel de la Saint-Germain – cu Austria, s-a consfințit ceea ce devenise o Austro-Ungarie dezmembrată, într-o stare dezastruoasă, oficializându-se și trăgându-se consecințele din starea de marasm în care se afla imperiul, acum zdruncinat și divizat. Statul pretins a fi fost și cerut să rămână milenar al Ungariei, bazat pe violență barbară și bun plac, se desființează și *de iure*, nu numai *de facto*, el reducându-se la doar 8 milioane de locuitori – numai atâția câți se aflau pe propria sa suprafață și cât se cuvenea să fie.

României i s-a recunoscut astfel, de către Conferință, în conformitate cu regulile instituite și, drept urmare, de către comunitatea internațională, mult visata *unire a Transilvaniei cu România*. Cu titlul de clauză politică, în Tratat se prevede că „Ungaria renunță în ceea ce o privește în favoarea României la toate drepturile și titlurile asupra teritoriilor fostei monarhii austro-ungare, situate dincolo de frontierele Ungariei, astfel cum sunt fixate la art. 27, Partea a IV-a (Frontierele Ungariei) și recunoscute prin prezentul Tratat sau orice alte Tratamente încheiate în scop de a reglementa afacerile actuale, ca făcând parte din România.” (art. 45).

În același sens, Ungaria declara că recunoaște și acceptă frontierele României, așa cum au fost ele fixate de către principalele Puteri Aliate și Asociate, obligându-se să recunoască deplina valoare a Tratatelor de pace (art. 74). Frontiera româno-maghiară – cea mai lungă dintre toate cele 6 frontiere pe care le avea acum România – este descrisă în art. 27 (pct. 3); „De la Punctul mai sus definit, spre est-nord-est și până la un punct de ales pe râul Maros la aproximativ 3 kilometri ... apoi spre nord-est ... cursul râului Maros spre amonte ...”. În art. 46 se prevede constituirea unei comisii, în vederea trasării liniilor de frontieră. Reamintim faptul că linia frontierei de stat româno-ungare a fost hotărâtă de *Comisia teritorială a Conferinței de pace* fără consultarea României și fără participarea ei la luarea deciziei respective; această linie nu era cea specificată în *Tratatul de alianță* din 1916 și nici nu a acoperit întreaga zonă locuită de români (în stânga Tisei)¹⁰.

⁸ Referitor la negocieri și textul, a se vedea A. Preda, *op. cit.*, p. 116–245.

⁹ Despre negocierile la Tratatul de pace (1919–1920) privind Transilvania, a se vedea A. Ghișe, *România și Ungaria la început de secol XX (Stabilirea relațiilor diplomatice – 1918–1921)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 185–223.

¹⁰ A. Preda, *op. cit.*, p. 190–191.

În *Tratatul de la Sèvres* (10 august 1920), se face referire în art. 3(1), în ceea ce privește descrierea frontierei româno-ungare, la *Tratatul de pace cu Ungaria – Trianon*¹¹. Suprafața astfel definită, prin *Tratatul de la Trianon*, ce s-a alăturat României, este de 102.787 km², mai mult de 1/3 din suprafața României Mari. În ceea ce privește populația din Transilvania, românii erau în proporție de 53,8%, conform recensământului din 1910, ajungând să aibă un caracter etnic unitar și mai omogen. În 1930 exista un număr de 5.548.363 locuitori – constituind 1/3 din întreaga populație a țării; dintre aceștia, 3.207.880 erau români, iar ungurii (inclusiv secuii) erau în număr de 1.353.276 locuitori¹². Este de menționat însă faptul că linia de frontieră cu Ungaria nu a fost stabilită de *Consiliul Suprem*, pe *Tisa*, în conformitate cu *Tratatul de alianță* (1916) și *Convenția de neutralitate cu Rusia* (1914), și, cum s-ar fi convenit, pe baza compoziției etnice a populației din zonă – unde precumpănea populația de etnie română –, ci a fost mutată mult mai spre est, pe o lărgime de 20–30 km, lăsând în afara țării populația română și stăpânirea teritorială, la vărsarea râurilor Mureș și Crișuri¹³. În proclamația de război, *regele Ferdinand* folosea sintagma „*România întregită de la Nistru până la Tisa*”. Cum *I.C. Brătianu* a continuat să țină trupe pe *Tisa*, a existat o reacție dură din partea „Celor 5 Puteri”.

Menționăm ca fiind, de asemenea, important *art. 47* din Tratat, prin care România se angajează față de Ungaria să le acorde același regim persoanelor de altă rasă, limbă sau religie, la fel ca și cel stabilit pentru populația majoritară română; dar menționăm în același timp și *art. 54 și 55, prin care Ungaria, la rândul ei, s-a angajat să acorde același regim tuturor locuitorilor de pe teritoriul său*.

Negocierile, precum și semnarea Tratatului de la Trianon, s-au desfășurat într-o situație internațională complicată – de tensiune și confuză, cu presiuni exercitate și amenințări adresate României, o stare creată și de atitudinea refractară și obstrucționistă a Ungariei.

În discursul pe care l-a ținut la Conferință, Albert Apponyi se plângea de faptul că Ungaria a fost crunt nedreptățită pentru că pierdea două treimi din teritoriu și din populația sa, distrugând o unitate politică – Ungaria Mare, care exista de 1000 de ani. *Consiliul Suprem al Conferinței* a replicat la acest demers, ultragiant peste măsură, menționând faptul că politica imperialistă a Ungariei constituie unul dintre factorii care au declanșat războiul – „*chiar și un stat vechi de 1000 de ani nu este îndreptățit să dureze, atunci când istoria lui este aceea a unei lungi asupriri de către o minoritate lacomă de a administra popoarele cuprinse între frontierele sale*” – era o lecție de istorie ce i se administra Ungariei. Ca atare, dezintegrarea Ungariei a fost consecința firească a politicii sale de asuprire națională și socială a naționalităților din Transilvania.

Astfel, după secole de subjugare și cruntă tiranie cu care i-a tratat pe supușii români – locuitorii băștinași majoritari ai Transilvaniei –, după persecuția barbară la care

¹¹ I. M. Anghel, *The borders of Great Romania*, Annals, Series on History and Archaeology nr. 8/2016, p. 42–44.

¹² Despre populația din Transilvania, inclusiv o descriere amănunțită pe etnii, a se vedea M. G. Lehrer, *Ardealul, pământ românesc*, Editura Vatra Românească, Cluj-Napoca, 1991, p. 1–19.

¹³ Referitor la decizia „celor 4 mari” asupra frontierei româno-ungare, a se vedea A. Preda, *op. cit.*, p. 345–352.

au fost aceștia supuși, precum și implantarea de populații aduse de prin diverse părți ale Europei (Saxonia) spre a schimba compoziția populației din Transilvania, Ungaria a fost obligată, prin deciziile *Conferinței* și prin *Tratatul* pe care l-a semnat, în consonanță cu spiritul *Conferinței* și cu opinia publică, cât și pe baza normelor dreptului internațional, să recunoască faptul că această zonă pe care și-o apropiase și o stăpânise prin forță nu-i mai aparține. Ungaria nu mai avea temei de a o deține și trebuia să renunțe astfel la ea, spre a le reveni celor care erau îndreptățiți să o dețină, punându-se, astfel, capăt robiei pe care o menținuseră în decursul timpului.

Comunitatea internațională, prin însăși vocea președintelui Conferinței, reproșa în această privință, „*partea de răspundere ce-i incumba Ungariei în dezlănțuirea războiului*”, învinuind-o, totodată, pentru politica sa imperialistă și asuprirea de către o minoritate, a popoarelor pe care le subjugase. Se constata și se sancționa astfel lipsa de legitimitate a unei stări de fapt nedrepte și barbare, acesta constituind un mod de a condamna, în mod explicit, fărădelegile practicate de Ungaria în secolele anterioare. Cu toate acestea, Ungaria, incorrigibilă fiind, a recidivat după numai două decenii, prin uneltirile pe care nu le-a încetat niciodată, obținând darul ce i-a fost oferit pentru zelul și slugărnicia manifestate față de fascism de către criminalii vremii – Ribbentrop și Ciano.

În ceea ce privește reparațiile orientale (puse în sarcina Austriei, Ungariei, Bulgariei și Turciei), acestea vizau cu precădere România. La încheierea *Tratatelor de la Saint-Germain, Trianon, Neuilly și Sèvres, Marile Puteri* au considerat imposibilă plata imediată a reparațiilor și au acordat mai multe moratorii. În tratatele cu Austria, Ungaria și Turcia, nici nu se precizau sumele despăgubirilor datorate.

În legătură cu *compensațiile maghiare*, este de notat că Ungaria a încercat să se sustragă de la plăți, propunând discuții bilaterale româno-ungare, unde să i se anuleze despăgubirile, în schimbul pagubelor suferite de ea în urma ocupației din 1919 și dezdăunării marilor latifundiari maghiari din Transilvania, expropriați în 1921 – propuneri pe care România nu le-a acceptat.

Au fost încheiate totuși unele înțelegeri între cele două țări. Prin Convenția din 1924, Ungaria a renunțat la suma pretinsă ca despăgubiri pentru intervenția armatei române în 1919, iar România a renunțat la cheltuielile de război și de ocupație. În același an, s-a încheiat un acord forțat, prin care România renunța la restituirea materialelor românești de pe teritoriul ungar, în schimbul unei sume globale. Prin afacerea *optanților unguri* (exproprierea marilor latifundiari unguri din Transilvania în cadrul reformei agrare din 1921 a pus în discuție o problemă din *Tratatul de la Trianon* cu privire la cetățenie și bunurile imobile, ce a fost proiectată în arena internațională) s-a ridicat încă o problemă în contenciosul româno-ungar, cu care s-a ajuns, după mai multe etape, la *Societatea Națiunilor* (1923). România a propus un compromis, constând în cedarea unei părți din reparațiile datorate de Ungaria. Guvernul ungar a respins această propunere, dar mai târziu, la cererea *Consiliului Societății Națiunilor*, la Viena, în 1929, s-au purtat negocieri româno-maghiare. Chiar dacă nu se rezolva problema generală a reparațiilor maghiare, la Conferința de la Paris din 1929 – când s-a discutat despre reparațiile orientale – s-a

luat notă de refuzul Ungariei de a accepta compensații dintre reparații și pretențiile optanților¹⁴.

4. Un secol care a reținut atenția omenirii prin malversațiuni și încercările de contestare sau anulare a Tratatului de la Trianon

În secolul care a trecut de la semnarea *Tratatului de la Trianon*, nu au încetat să se manifeste acțiuni directe, când pentru contestarea și anularea *Tratatului de la Trianon*, când pentru restrângerea efectelor acestuia – uneori în surdina, alteori mai vocal și, întotdeauna, fără măsură. În toată această perioadă, România a constituit o țintă pentru plângeri și acuze nedrepte – cele mai multe respinse la Societatea Națiunilor –, doar pentru motivul că după 1918 românii din Transilvania au scăpat din asuprirea austro-ungară. Despre relații de bună vecinătate sau relații cordiale dintre două state vecine – așa cum au fost cele dintre România și Cehoslovacia – nu putea fi vorba, pentru că și atunci când raporturile diplomatice aparent erau calme și se putea dialoga, cu toată duplicitatea la care s-a recurs, tot era ușor să ne dăm seama că ceva se pune la cale, în ciuda declarațiilor ce se făceau.

Nici după un veac de la disoluția anacronicului imperiu austro-ungar și de la eliberarea românilor transilvăneni din strânsoarea monarhiei austro-ungare prin realizarea *României Mari*, diplomați și oameni politici din Ungaria nu au reușit încă să înțeleagă că principiile și valorile care stau la baza Uniunii Europene resping spiritul revizionismului, acțiunile iredentiste și contestarea, în general, a tratatelor de pace.

În pofida noilor realități politice înfăptuite suveran de popoare în temeiul *principiului naționalității* și apoi legitimate de dreptul internațional, în urma deciziilor adoptate la *Conferința de pace* și a actelor juridice încheiate în cursul acesteia, iredentismul maghiar și apetitul incorrigibil al acestuia de răsturnare a situațiilor politice ce-i deveniseră neconvenabile – o obsesie irațională și păguboasă, în egală măsură atât pentru *România*, cât și pentru *Ungaria* – nu au încetat totuși, nici după trecerea unui secol (vezi acțiunile *Ungariei* – mai mult sau mai puțin fățișe, ale emigrației maghiare și procesiunea cu drapelul în bernă, arborat an de an cu diferite prilejuri).

După eșuarea stratagemelor disperate folosite spre a-și salva imperiul, prin împărțirea lui în ducate, ori de a-și menține dominația în Confederația Danubiană, plasându-se în rândul statelor revanșarde, a urmat perioada post Versailles, marcată de obstrucții și amenințări, când Ungaria încerca, atât în dialogul direct cu România, cât și în orice alt context (în cadrul acțiunilor de la Liga Națiunilor)¹⁵, să elimine ori să facă ineficiente reglementările din *Tratatul de la Trianon*, revizuirea acestuia devenind un obiectiv obsesiv pentru ea.

În mod constant, în perioada interbelică aflată printre statele revizioniste, Ungaria a blocat o serie de acțiuni și în special realizarea unui pact de securitate colectivă,

¹⁴ L. Delbez, *Les principes généraux du Droit International Public*, 3ème édition, LGDJ, Paris, 1964, p. 208–209.

¹⁵ Referitor la poziția Ungariei, a se vedea V. V. Pella, *În slujba științei dreptului și a cauzei păcii*, Fundația Europeană „Titulescu”, București, 2011, p. 71.

condiționându-l de revizuirea prealabilă a tratatelor încheiate după încheierea Primului Război Mondial și insistând pentru modificarea granițelor ce fuseseră stabilite. Amenințând România chiar cu forța, Ungaria își concentrase un efectiv de 250.000 de oameni la frontiera cu România. În această acțiune de revizuire a *Tratatului de la Trianon*, Ungaria se coalizase cu Bulgaria, având susținerea U.R.S.S. și a Germaniei hitleriste, ceea ce a condus în final, așa cum este bine cunoscut, la *sentința* de la Viena din 30 august 1940.

Acțiunile iredentiste împotriva *României* au început încă din timpul *Conferinței de pace* (idei rasiste despre superioritatea rasei maghiare, jignindu-i pe români – inclusiv pe cei pe care încercau să-i ademenească spre a-i menține în robie). Atacul bandelor comuniste pro-sovietice, sub comanda anarhistului *Bela Kun* asupra armatei române în 1919, ca și cel din 1944, nu lasă nicio umbră de îndoială cât privește atitudinea belicoasă maghiară din acea perioadă.

Ungaria a susținut proiectul *Confederației danubiene*, cu scopul de a prelua inițiativa restaurării situației dinainte de război și de a se eluda *Tratatul de la Trianon*. Printre alte acțiuni asemănătoare pot fi menționate încercarea de refacere a monarhiei habsburgice, reluarea înarmării Ungariei și traficul de arme pe care îl făcea aceasta în perioada interbelică. În fine, raptul nordului Transilvaniei din 1940 cu ajutorul diplomatic al Germaniei și Italiei fasciste și calvarul însoțit de crimele de genocid suferit de românii transilvăneni, precum și acțiunile criminale ale grupurilor paramilitare cărora le-au căzut victime numeroși români din nordul Transilvaniei în timpul ilegitei ocupații horthyste rămân în memoria Europei ca acte degradante care nu trebuie să se mai repete. Nu pot fi date uitării nici încercările Ungariei de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial de a cere Conferinței de Pace de la Paris din 1947 menținerea raptului din 1940 asupra nordului Transilvaniei¹⁶.

¹⁶ La 14 august 1946, în plenul Conferinței, János Gyöngyösi, ministrul afacerilor externe ungar, referindu-se la afirmația ministrului afacerilor externe român, Gh. Tătărescu, din 13 august 1946 – potrivit căreia Delegația română consideră problema Transilvaniei ca reglementată de Consiliul miniștrilor afacerilor externe ai celor patru mari puteri, l-a contrazis pe acesta, arătând că această chestiune nu constituie „obiectul unei reglementări definitive”. El a cerut, totodată, să se redea Ungariei 22.000 km² din teritoriul Transilvaniei, care să cuprindă orașele Satu Mare, Carei, Oradea, Salonta și Arad. Acest aspect a fost totuși discutat în Comisia politică și teritorială pentru România, datorită insistenței delegației Ungariei. Astfel, la propunerea Australiei, care a fost acceptată cu opt voturi „pentru” și patru „contra”, la lucrările Comisiei politice și teritoriale pentru România, a fost invitată, când s-a discutat articolul 2 din Tratat, și delegația Ungariei, iar la propunerea delegației Ucrainei, susținută de Cehoslovacia și URSS, a fost invitată și delegația României. Primul a vorbit delegatul Ungariei, Paul Aner, ministrul Ungariei la Paris. El a arătat că cei 22.000 km², reclamați de ministrul de externe Gyöngyösi, au o populație cu interese economice mai strâns legate de Ungaria decât de România. Ungaria n-a avut câștig de cauză, lucru care l-a făcut pe un ziarist britanic de la „Times” să remarce cu năduf: „Dacă ați fi participat măcar cu o divizie contra Germaniei naziste!” Dintre cei 13 membri ai Comisiei, niciunul nu și-a însușit pretențiile teritoriale ungare. Astfel, art. 2 din proiectul Tratatului de Pace cu România a fost acceptat cu 10 voturi „pentru” și două abțineri (Australia și Uniunea Sud-Africană). Discuțiile au continuat oficial până pe 5 septembrie 1946, zi în care Comisia, în ședința sa plenară, a confirmat hotărârea din 7 mai 1946 a celor patru miniștri ai afacerilor externe.

Dictatul de la Viena (30 august 1940)¹⁷, prin care s-a modificat, practic, prin forță, un tratat internațional ce fusese aprobat – sancționat, la timpul respectiv, de către cele cinci Mari Puteri, produs sub presiunea amenințării cu folosirea forței, a constituit, pur și simplu, o crimă internațională¹⁸. Dictatul a reprezentat actul prin care țara noastră a fost obligată să cedeze o parte din Transilvania Ungariei horthyste¹⁹ – o suprafață de 42.243 km² (14,3%) cu 2.603.589 români (13%) –, deși *Tratatul de la Trianon* nu prevedea o asemenea procedură.

La Viena, în 1940, României nu i s-a prezentat temeiul legal de modificare a frontierei cu Ungaria, pentru că acesta nici nu exista, dar a fost amenințată politic și militar și nu a avut o altă soluție. Invitată la discuții, delegația română s-a trezit cu un text față de care nu avea altă soluție decât să-l semneze. Desfășurarea procedurilor impuse de miniștrii de externe Ciano și Ribbentrop s-a redus la un dictat, fără posibilitatea României de a-și prezenta punctul de vedere. Textul improvizat satisfăcea cererea Ungariei pe deplin – ceea ce a cerut Ungaria, aceea i s-a dat, în vreme ce României nu i s-a permis nici măcar să-și prezinte documentele pentru susținerea poziției sale. Totul a fost o formalitate de a se face public ceea ce se hotărâse dinainte. De aceea, Dictatul de la Viena este în esența sa un act discreționar, o sordidă înscenare de acord între state, pe seama altuia.

Nici după *Tratatul de pace* din 1947 – când raptul din 1940 a fost declarat nul și neavenit – revizionismul maghiar nu s-a descurajat și a încercat tot timpul și pe orice cale să recupereze ideea Transilvaniei istorice ori să-și mai atragă de partea sa susținători, prin tactica pașilor mărunți – un *fait accompli*.

Sloganurile revizioniste n-au lipsit nici după evenimentele din 1956 – când a avut loc contrarevoluția maghiară, reprimată sângeros de către URSS –, iar reprezentanții Ungariei – din cauză că guvernului maghiar nu i se mai recunoștea legitimitatea – aveau dificultăți în admiterea lor la conferințele internaționale. România a fost cea care i-a întins mâna Ungariei, prin acceptarea – în opinia noastră, nesăbuită – a schimbării sediului Comisiei Dunării de la Galați la Budapesta, fără ca un asemenea gest să aibă drept răspuns calmarea poftelor imperialiste de acaparare și subjugare a unei părți din teritoriul românesc.

Ca atare, în perioada postbelică, reprezentanții Ungariei, nerenuțând la politica de revizuire a granițelor, au susținut din când în când – este drept că într-un cadru mai discret și moderat – probleme de ordin revendicativ. De pildă, János Kádár, conducătorul Partidului Comunist Ungar (la întâlnirea de la Oradea, din 1977), și succesorul acestuia, Károly Grósz (la Arad, în 1988), au ridicat un asemenea gen de probleme președintelui

¹⁷ Despre scenele penibile petrecute în timpul arbitrajului de la Viena, a se vedea C. Vlad, *Diplomația Secolului XX*, Fundația Europeană „Titulescu”, București, 2006, p. 158–159.

¹⁸ Mijloacele pașnice, fără caracter jurisdicțional, nu presupun, ci exclud dictatul ca mod de soluționare a diferendelor; a se vedea I. Diaconu, *Tratat de drept internațional public*, vol. III, Editura Lumina Lex, București, 2005, p. 279–291.

¹⁹ Ungurii ceruseră cca. 60 000 km², din cei 62 000 km² – cât are Ardealul; după eșecul negocierilor de la Turnu Severin, miniștrii de externe ai Germaniei și Italiei l-au convocat pe ministrul de externe român la Viena, unde i-au impus raptul (a se vedea A. Preda, *op. cit.*, p. 278–280).

României, Nicolae Ceaușescu. Deși a respins în mod categoric asemenea pretenții, Nicolae Ceaușescu a cedat totuși, în unele privințe, acceptând unele acțiuni diplomatice care, la prima vedere, păreau inofensive, deși prin acestea se marca o mișcare în direcția pe care și-o doreau vecinii noștri.

Astfel, pentru a menaja relațiile cu Ungaria, Nicolae Ceaușescu convenise o listă de acțiuni prin care se promovau în România interesele Ungariei, adăugând câte ceva în sensul revendicărilor pe care aceasta le avea: înființarea unui consulat maghiar la Cluj (în vreme ce România refuza un asemenea lucru altor state) și a unui centru cultural, construirea în România a unui grup statuar al generalilor ce măcelăriseră peste 11.000 de români în timpul Revoluției de la 1848 ș.a.

Cum partea română și-a dat seama că a mers prea departe cu aceste angajamente și de aceea amâna realizarea lor, partea maghiară era nemulțumită, iar reacțiile ei erau dure (în cursul întâlnirilor ce aveau loc între reprezentanții ministerelor de externe din cele două țări, partea ungară condiționa organizarea întâlnirilor dintre conducătorii celor două țări de îndeplinirea măsurilor convenite). Treptat, autoritățile române și-au dat seama că oficiul consular de la Cluj se ocupă cu acțiuni de spionaj. România a renunțat la consulatul ei de la Gyula și la centrul cultural, în timp ce partea maghiară se opunea. Cu prilejul mai multor întâlniri diplomatice, s-a ridicat și problema valabilității sau încetării unor tratate bilaterale, s-au purtat discuții cu privire la proprietatea clădirilor misiunilor diplomatice, s-au făcut note de protest ș.a.

Deci, fără a avea un ecou deosebit, dezacordurile au continuat, pentru că partea maghiară, aflându-se în ofensivă, împiedica desfășurarea normală a relațiilor diplomatice dintre cele două state.

Recurgând la orice mijloace și cu orice preț, Ungaria întreține disputa cu privire la *Tratatul de la Trianon*, făcând din el un element de discordie care a umbrit, a blocat și contorsionat niște relații care ar fi trebuit să rămână de adevărată bună vecinătate. Acesta este rezultatul unei politici revanșarde practicate de Ungaria față de un stat pașnic, cum este România și cu care, este în interesul ei, să se înțeleagă și să coopereze în mod loial, ca state membre ale Uniunii Europene.

Contestarea continuă și fără noimă a acestui document, când este clară lipsa de temei și de perspectivă a acesteia, constituie un obstacol absurd și dăunător pentru toți – părțile în cauză –, dar și pentru comunitatea internațională, în menținerea unor relații normale.

5. Aspecte contemporane ale raporturilor diplomatice între România și Ungaria cu ignorarea valorilor comune ale Uniunii Europene

Imediat după evenimentele care au avut loc în România în decembrie 1989, Ungaria și-a accentuat presiunea asupra României, obținând o satisfacție totală la cererile sale, în urma încheierii, așa cum am arătat, a *Tratatului de înțelegere, cooperare*

și bună vecinătate, din 1996²⁰, în care nu se face nicio referire la *Tratatul de la Trianon*. De notat că menționarea Tratatului semnat la 4 iunie 1920 nu a lipsit, până atunci, din acordurile bilaterale importante dintre România și Ungaria. În Tratatul încheiat în 1996 în locul *Tratatului de la Trianon* este menționat Actul final al C.S.C.E.

Prin noul tratat între cele două state se slăbește, în opinia noastră, temeiul juridic al dreptului României asupra Transilvaniei. Ignorarea *Tratatului de la Trianon* lasă să se înțeleagă că s-ar fi pierdut din actualitatea acestui document – ceea ce este foarte grav.

Pentru mine, ca fost diplomat de carieră, șochează dispariția din vocabularul diplomației române a termenului de *Tratat de la Trianon*. Mă întreb dacă evitarea referirii la acest document creează cumva un complex de jenă și de vinovăție față de cei care și-au vărsat sângele pentru a avea o *Românie Mare* ori este vorba de menajarea unor susceptibilități presupuse sau cunoscute, din dorința de a obține o atitudine de bunăvoință din partea vecinilor noștri. În niciun caz, nu poate fi vorba de o atitudine demnă, așa cum s-ar fi convenit.

Reglementările cuprinse în Tratatul din 1996 constituie o cedare în fața tuturor cererilor părții maghiare. Dacă, de regulă, un tratat internațional are efect sinalagmatic, producând pentru părțile semnatare atât drepturi, cât și obligații, unele dintre prevederile acestuia avantajează Ungaria, de vreme ce beneficiarii maghiari ai Tratatului care trăiesc în România sunt peste 1.600.000, în vreme ce beneficiarii români din Ungaria sunt într-un număr cu totul redus. Rezultă, așadar, că Tratatul din 1996 este un tratat inegal.

În condițiile în care diplomații români au fost atât de generoși în dilatarea și detalierea regimului minorității maghiare din România, mergând până la acceptarea discriminării pozitive pentru aceasta, jurisdicția României asupra populației sale – cetățenii români de etnie maghiară – este substanțial redusă și tinde să fie eliminată. Când un stat acordă în masă cetățenia sa unor persoane care nu se află pe teritoriul său și care au deja *cetățenia* statului pe al cărui teritoriu locuiesc – nu este greu de înțeles în ce scop o face –, așa încât acesta săvârșește un act de subminare a autorității statului în cauză, deci un act inamical, care nu ține de regulile de bună vecinătate, o acțiune de destabilizare a ordinii juridice și politice din țara respectivă²¹.

Adăugăm faptul că în Constituția Ungariei și în Legea cetățeniei maghiare există mențiunea despre faptul că toate persoanele de etnie maghiară de pe teritoriul altor state (cu excepția Austriei) fac parte din națiunea maghiară, iar Ungaria are obligația să le asigure protecția oriunde s-ar afla. Menționăm de asemenea și interesul Ungariei în zona carpato-danubiană, ceea ce reprezintă o avertizare sau o formă voalată de pretenții formulate față de statele vecine (inclusiv față de România). Asemenea sintagme

²⁰ I. M. Anghel, „Tratatul de înțelegere, colaborare și bună vecinătate dintre România și Republica Ungară (neajunsuri și învățăminte)”, în *Pagini din diplomația României*, vol. III, Editura Junimea, Iași, 2011, p. 129–164.

²¹ I. M. Anghel, „Problema dublei cetățenii în legislația României”, în „Dreptul” nr. 2/1999, p. 10–12 și „Implications generated by dual citizenship situation in Romanian's case”, în *Quo vadis Romania (a point of view)*, Editura Junimea, Iași, 2013, p. 35–142.

reprezintă și motivul pentru care Parlamentul European, precum și Comisia de la Veneția au adoptat o rezoluție prin care recomandă Ungariei să-și revizuiască Constituția²².

În aceste condiții – pe care diplomații noștri le tolerează – nu este de mirare comportamentul, provocator și umilitor la adresa românilor, al oficialităților maghiare, care incită la nesupunere și formulează cereri din ce în ce mai radicale, sfidând autoritățile române, care nici nu mai reacționează. Dacă la aceasta mai adăugăm și acțiunile populației secuiești, care încearcă să impună României acordarea unui tratament în afara Constituției române, cred că avem o imagine despre diferența între valoarea pe care o are pentru noi *Tratatul de la Trianon*, pe care Ungaria îl respinge însă, și situația reală, creată prin noile reglementări, și toleranța pe care o manifestă partea română, aflată într-o continuă defensivă.

BIBLIOGRAFIE

- Amititeloaie A. (2014), *Memoria istoriei*, Lumea, 6 (253), 84–88.
- Anghel I. M. (1999), *Problema dublei cetățenii în legislația României*, *Dreptul*, 2, 10–12.
- Anghel I. M. (2011), „Tratatul de înțelegere, colaborare și bună vecinătate dintre România și Republica Ungară (neajunsuri și învățăminte)”, în *Pagini din diplomația României*, Vol. III, Editura Junimea, Iași, p. 41–42.
- Anghel I. M. (2013), „Implications generated by dual citizenship situation in Romanian’s case” în *Quo vadis Romania (a point of view)*, Editura Junimea, Iași, p. 35–142.
- Anghel I. M. (2013), *Tratatele încheiate de România ca ultim criteriu de apreciere a politicii sale externe*, Editura Junimea, Iași.
- Anghel I. M. (2016), *The borders of Great Romania*, *Annals, Series on History and Archaeology*, 8, 42–44.
- Anghel I. M. (2018), *Tratatele de la Trianon și Paris din 1920 – Documentele prin care s-a consfințit înfăptuirea României Mari*, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, București.
- Anghel I. M. (coord.) (2013), *Quo vadis Romania (a point of view)*, Editura Junimea, Iași.
- Anghel I. M. (coord.) (2018), *Politica externă și diplomația României pe parcursul unui secol de la înfăptuirea României Mari*, vol. I, vol. II, Editura Academiei Române, București.
- Delbez L. (1964), *Les principes généraux du Droit International Public*, 3ème édition, LGDJ, Paris.
- Diaconu I. (2005), *Tratat de drept internațional public*, vol. III, Editura Lumina Lex, București.
- Ghișe A. (2002), *România și Ungaria la început de secol XX (Stabilirea relațiilor diplomatice – 1918–1921)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
- Lehrer M. G. (1991), *Ardealul, pământ românesc*, Editura Vatra Românească, Cluj-Napoca.

Pella V. V. (2011), *În slujba științei dreptului și a cauzei păcii*, Fundația Europeană „Titulescu”, București.

Sofronie G. (1999), *Principiul naționalităților în Tratatul de pace din 1919–1920*, Editura Albatros, București.

Vlad C. (2006), *Diplomația Secolului XX*, Fundația Europeană „Titulescu”, București.

²² Referitor la Rezoluția Parlamentului European prin care recomandă revizuirea Constituției ungare precum și poziția Comisiei de la Veneția, a se vedea *Quo vadis Romania (a point of view)*, Editura Junimea, Iași, 2013, p. 111–127.

TRANSILVANIA ȘI UNITATEA TERITORIILOR

ROMÂNEȘTI

Prof. univ. dr. Adrian Năstase

În anul sărbătoririi Centenarului Marii Uniri de la 1918, se impune să readucem în atenție trecutul teritoriilor românești și condițiile în care ele s-au reunit și, în același timp, să căutăm soluții înțelepte pentru conviețuirea noastră, în viitor, cu vecinii.

Simion Mehedinți ne arată, citându-l pe Herder, că „secretul” unei corecte abordări geografice îl reprezintă înțelegerea faptului că „istoria este geografie în mișcare”, adăugând el faptul că istoria este și „etnografie în mișcare”, fiind necesară, ca atare, examinarea „blocurilor etnografice” și a frontierelor.¹

Istoria continentului nostru a fost marcată, de „creșterea și descreșterea” imperiilor și de invazii ale unor triburi migratoare venite de pe alte continente. În aceste condiții, extinderea, în urmă cu două milenii, a „frontierei romane”, pentru a acoperii și teritoriul vechii Dacii, a generat evoluții complexe, din punct de vedere teritorial și etnografic.

Sărbătorirea centenarului reunirii teritoriilor românești într-un stat național unitar pune în lumină „miracolul” supraviețuirii milenare a unei populații latine – „daco-romanii” – în spațiul danubiano-carpato-pontic, într-o zonă de competiție a unor mari imperii, populație înconjurată de popoare ce vorbeau limbi complet diferite de „latina rustică”, transmisă de la vechii locuitori până în prezent.

În anul 2017, am pornit, cu sprijinul Institutului Cultural Român, un

proiect cartografic inedit – acela de alcătuire a unor albume cuprinzând hărți ale teritoriilor românești, mergând în urmă până la cele mai vechi documente. Primul volum în această serie a fost dedicat hărților Basarabiei². Era vorba și de o continuare a albumelor publicate, anterior, cu hărțile Dunării³ și hărțile Mării Negre⁴.

Lucrarea de față reprezintă un prim volum cuprinzând hărți ale Transilvaniei. Este un exercițiu dificil, dar necesar. Dificil pentru că aceste hărți au fost realizate în diferite cancelarii și cu diferite interese, în funcție de statutul politic al Transilvaniei sau de către diverși călători în urma unor constatări adeseori parțiale. Unele s-au pierdut, altele nu sunt accesibile.

Hărți ale teritoriilor românești se găsesc în diferite arhive, în capitale europene, dar și în arhivele secrete ale Vaticanului. Spre exemplu, în anul 1996, a fost organizată la Vatican, în Capela Sixtină, o mare expoziție cu documente din arhivele secrete ale Vaticanului, referitoare la teritoriile românești, **cuprinzând și unele hărți relevante pentru zona noastră**⁵.

Atunci când am editat volumul cu hărțile Basarabiei, am evidențiat miza strategică, de-a lungul secolelor, a acestui teritoriu, între Imperiul Rus, Imperiul Otoman și Imperiul Austro-Ungar.

Și în cazul **Transilvaniei**, examinarea istorică arată importanța sa **geostrategică, economică, politică, la intersecția aceluiași imperii**.

Desigur, interesele Ungariei au vizat și teritoriul transilvan, locuit majoritar de români. Pentru rațiuni explicate, pe larg, de academicianul Ioan Aurel Pop, în acest volum, românii majoritari, multe secole la rând, nu au fost, din păcate, recunoscuți pe acest teritoriu, ca „națiune”, alături de maghiari, sași, secui. În felul acesta, ei au fost lipsiți de drepturi politice, de posibilitatea de a avea o reprezentanță politică, școli sau protecția cuvenită pentru confesiunea lor religioasă. Cu toate acestea, românii din Transilvania, au luptat pentru supraviețuire, iar romanitatea Transilvaniei este dovedită prin numeroase docu-

mente cartografice, așa cum arată în acest volum dr. Mihai Gribincea.

Grăitoare pentru a defini, într-o formulă sintetică, miza geostrategică a Transilvaniei, pentru poporul român, sunt cuvintele lui Nicolae Titulescu, dintr-un faimos discurs intitulat „*Inima României*”, discurs rostit la Ploiești, în 3 mai 1915, într-un context în care România se afla în perioada neutralității, iar marele diplomat și om politic susținea ca, de altfel, majoritatea clasei politice românești, intrarea în război pentru Unirea Transilvaniei cu Țara Mamă. **„România – declara Titulescu – nu poate fi întreagă fără Ardeal... Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața... Ardealul nu e numai inima României politice, priviți harta: Ardealul e inima României geografice.”**⁶

În esență, volumele pe care le-am pornit în această serie (ne propunem să **alcătuim** în viitor, și albume cu **hărțile Țării Românești, ale Moldovei și ale Bucovinei**) **subliniază două dimensiuni**. Prima este aceea a **continuității românilor în vechea vatră a Daciei**. A doua idee este aceea a **unității teritoriilor românești, decurgând din elementul etno-demografic, din elementele de limbă, cultură, obiceiuri, viață economică, ce au determinat formarea poporului român și apoi, gradul, formarea națiunii politice române**.

Consider că hărțile prezentate în acest album sunt convingătoare sub ambele aspecte.

Hărțile prezentate în acest album provin, în mare parte, din colecția Muzeului Național al Hărților și Cărții Vechi – muzeu creat în urma donației pe care am oferit-o în 2003, împreună cu soția mea, statului român, din colecția noastră particulară, dar și hărți de la Biblioteca Academiei Române, sau de la Institutul Național de Istorie.

Menționez și faptul că Atlasul publicat în 2004, cu o parte din hărți-

le donate⁷, cuprinde și un număr impresionant de hărți ale Transilvaniei. În cuvântul înainte pe care l-am scris la volumul *Descriptio Romaniae*, în 2004, arătam că realizarea unui muzeu național al hărților, la București, prin donarea celor aproape 1000 de documente cartografice, cu vechimi de câteva secole, a însemnat un efort de **a pune din nou** România pe o hartă europeană a prezentului, contribuind și la o cunoaștere mai bună a propriului nostru trecut sau a țărilor din zona noastră. „A nu figura pe nicio hartă” este, echivalentul, în general, al enigmei, al marilor întrebări sau al misterelor. Ori, căutarea simplă pe hărțile istorice arată că teritoriul de etnogeneză românească este desemnat de fiecare dată iar numele de Dacia se află pe toate hărțile ce consemnează frontierele imperiului Roman în această parte a lumii dar și după retragerea trupelor romane.

Sigur că uneori hărțile sunt desenate de învingători. Ele pot să rescrie trecutul prin prisma prezentului. Din acest punct de vedere, subiectivitatea unor consemnări cartografice este de înțeles. Alteori, hărțile trebuiau realizate cât mai exact pentru a permite operațiuni militare reușite. Există și multe hărți realizate de călători care descriau drumurile pe care le-au parcurs și oamenii pe care i-au întâlnit.

Transilvania nu a făcut excepție. Există numeroase astfel de povestiri, consemnări, interesante sau nu, subiective sau nu, într-o zonă complexă din punct de vedere etnic, religios și cultural.

Un rol important în căutarea și prezentarea informațiilor referitoare la documente cartografice românești, l-a avut Marin Popescu-Spinieni⁸.

În 2013, a fost publicat un volum, „**Descriptio Transylvaniae**”, realizat de Petelei Klara. Acest volum, foarte interesant și foarte reușit din punct de vedere cartografic, are, din păcate, o introducere care ne amintește de o abordare din secolul XV, atunci când subliniază că, prin acest album, „**vom căpăta informații despre popoarele Transilvaniei: maghiari, secui sași, români, evrei, greci...** toți cei care au participat împreună la construirea

Transilvaniei”. Observăm că pe primele 3 locuri din această enumerare între „popoarele Transilvaniei” figurează cei care, la 1437, au încheiat o înțelegere – așa numita **Unio Trium Nationum** – maghiarii, secuii și sașii, - românii, deși cei mai numeroși, fiind „tolerați”.

Cred că această abordare trebuia corectată.

Albumul de față dovedește că, în ciuda obstacolelor create de Marile Puteri pentru românii din spațiul carpato-danubiano-pontic, românii din aceste provincii au reușit să comunice între ei, construind în timp conștiința națională care a permis, în 1918, realizarea Statului Național Unitar Român.

Amintesc și faptul că în anul 2000, am republicat un atlas istoric, geopolitic, etnografic și economic al României realizat de Romulus Seișanu în 1936⁹. Era vorba de, așa cum scriam în **Cuvântul înainte**, în 2000, de **primul atlas geopolitic românesc**, o valoroasă lucrare cu statut unicat în literatura română. Este o lucrare extraordinară, din care putem învăța multe lucruri despre istoria și geografia românilor.

Formarea națiunii române

Există mai multe elemente de configurare pentru identificarea unei națiuni. Așa cum arăta academicianul Ștefan Pascu, este vorba de factorul geografic, de factorul lingvistic, de factorul etno-demografic, de factorul economic și de factorul spiritual. Care ar fi mai important? Ce relație există între acești factori? În opinia sa, factorul determinant este totuși **factorul etno-demografic**. „Același popor, de aceeași origine daco-romană, vorbind aceeași limbă, de origine latină, creatorul unei culturi populare și culte unitare, al unor obiceiuri și datini adânc înrădăcinate în cugetul și simțirea oamenilor, cu aceleași nevoi de îndestulat și cu aceleași posibilități de câștigat, locuiește de milenii întreg teritoriul carpato – dunăreano – pontic. Același popor născut pe întreg acest cuprins, ca urmare a simbiozei și contopirii substratului dac cu super stratul

roman în Transilvania, în Țara Românească, în Moldova și Dobrogea.”¹⁰

Ceea ce au subliniat numeroși istorici, dar și călători străini, este **legătura dintre această populație și teritoriul pe care de-a lungul secolelor s-a desăvârșit națiunea română.**

În opinia sa, ponderea importantă de populație românească, de o parte și de alta a Carpaților, a anulat, în mare măsură, de-a lungul secolelor, semnificația politică a hotarelor artificiale dintre cele trei țări românești iar originea, vechimea și continuitatea românilor pe teritoriile acestor provincii, au fost subliniate în numeroase documente.

În timp, conștiința de neam s-a transformat în conștiință națională, iar poporul român devine o națiune politică¹¹.

Una dintre teoriile care au circulat privind formarea națiunilor a fost aceea care a împărțit **națiunile în „istorice” și „neistorice”**. Din prima categorie ar fi făcut parte acele „națiuni” care în evul mediu au avut o clasă conducătoare – creatoare de cultură și care au format state (germanii, maghiarii, polonezii și croații dintre popoarele din fosta monarhie austro-ungară), iar din a doua categorie „națiunile” care n-ar fi avut asemenea clase și nu și-ar fi creat state feudale (sârbii, românii, slovacii, cehii și ucrainenii). În realitate, și cehii, și slovacii, sârbii, românii, ucrainenii, - considerați, în mod incorect „națiuni neistorice” – au avut clase conducătoare, state feudale și o cultură proprie.

Confuzii au conținut și unele teorii ale anumitor istorici referitoare la situația concretă a Transilvaniei. Au fost considerate națiuni „națiunile” medievale, constituite la 1437, când s-a format cunoscuta „Unio Trium Nationum”, neînțelegându-se că, în acest caz, noțiunea de națiune avea o accepțiune social-politică, referindu-se la **clasele și păturile dominante**, cu caracter feudal: nobilimea (în primul rând cea maghiară sau maghiarizată), fruntașii seculilor și patriciatul săsesc. Această confuzie a dăinuit și la unii reprezentanți politici ai românilor din sec. XVIII, care în lupta lor pentru egala îndreptățire

a românilor din Transilvania cu maghiarii, sașii și secuii, cereau drepturi egale pentru „națiunea” română cu cele trei „națiuni” medievale (Inocențiu Micu și chiar autorii memoriului cunoscut sub numele de **Supplex libellus Valacorum**).

Națiunea nu reprezintă însă doar o comunitate de neam, ci o comunitate umană **stabilă**, formată atunci când se împlinesc unele trăsături. Cea dintâi, **comunitatea de limba**, este absolut necesară, deoarece nu există o națiune care să vorbească în același timp limbi diferite. Nu există hotare între oameni care vorbesc aceeași limbă. Națiunea se constituie însă numai ca urmare a unor legături îndelungate și neîntrerupte, numai prin conviețuirea oamenilor timp de generații.

În cazul românilor, elementele fundamentale – consideră academicianul Ioan-Aurel Pop – sunt **originea și limba**. Suntem obsedați să răspundem întrebării, de unde venim? Asta este obsesia tuturor popoarelor. Originea asta traversează existența de-a lungul timpului. „În cazul românilor, ea se referă la latinitate, chiar dacă originea este mult mai complexă, iar limba este vehiculul nostru de comunicare și ne-a dat ființa noastră. Fără limbă am fi fost de nedefinit. Împreună, originea și limba, și așa adăuga imediat și confesiunea, religia noastră creștină ortodoxă, ne-au modelat statutul, cu precădere în Transilvania, unde am fost înconjurați de oameni cu alte confesiuni creștine. La fel de importante pot să fie și tradițiile, cultura populară, viața spirituală în general, portul de multe ori impresionant, arhitectura. Sunt elemente care trebuie clasificate. Pe primul loc, repet, așa plasa originea și limba.”¹²

Iar Nicolae Iorga sublinia, în cunoscuta sa lucrare despre istoria românilor din Ardeal și Ungaria, că „limba românească stăpâna, cum stăpânise totdeauna, de la un capăt la altul al țării. Ardelenii găseau învățământul în această limbă biruitoare cu totul asupra celui grecesc, care nu se mai simțea decât prin saloane, unde pierdea pe încetul limba la modă. Găsiseră însă înainte de toate o armată și un steag –, și nu în zadar glasul lui Tempea Brașoveanul se unise

întru salutarea ei cu al lui Cîrlova și al lui Grigore Alexandrescu. Cunoștința posibilității unei vieți românești independente, acesta a fost elementul pe care Romîni de dincolo coborîți aici pentru a dascăli, îl puteau duce sau vesti în Ardealul lor.”¹³

Sunt interesante, sub acest aspect, obiectivele Școlii ardelen. După cum arăta **Septimiu Albini**, în condițiile în care sub stăpînire ungară sau austro-ungară, românii au fost tot mai mult marginalizați, lipsiți de drepturi și doar tolerați în patria lor, argumentul scriitorilor unguri și sași fiind acela că ei nu sunt locuitori autohtoni ai țării, ci niște venetici, pătrunși în Transilvania pe încetul și pe furiș, începând de prin secolul XIII, ca păstori nomazi, fiind negată nu doar continuitatea românilor în Dacia, dar chiar romanitatea limbii lor și că românii nu ar fi fost nici autohtoni în țară și nici de origine romană, în aceste condiții, scopul principal al școlii latiniste era „nu să facă știință și literatură, ci în **prima linie să justifice prin argumente istorice și științifice dreptul de existență și de cultură națională a românilor din Dacia Traiană**”. De asemenea, fonologia, în direcție latinistă, era o expresie a unui naționalism necesar.¹⁴

Aceasta a fost, deci, rațiunea etimologismului latin, corectată însă la începutul secolului XX, în 1904, de către Academia Română care a stabilit noua ortografie, fonetică. Școala latinistă a reprezentat deci **o reacție la politica de maghiarizare, a limbii, a bisericii, a administrației și a dus, în mod paradoxal** la unitatea literară și la unitatea aspirațiilor culturale ale tuturor românilor.

Conceptul de națiune la români s-a construit, în aceste condiții, și pentru a afirma o identitate națională distinctă față de lumea slavă, care încerca să influențeze prin intermediul bisericii, sau de lumea grecească care era interesată de influență culturală și la nivelul învățămîntului sau de influența germană sau de influența maghiară. Pentru a contracara aceste influențe, mai puternice de-a lungul diferitelor perioade, românii s-au refugiat în **limba și cultura**

latină sau mai târziu, în **limba și cultura franceză**.

Alături de limbă¹⁵, **comunitatea de teritoriu** este o altă trăsătură caracteristică a națiunii. Dar pentru a se constitui o națiune, mai este nevoie, pe lângă comunitatea de limbă și de teritoriu, și de legături economice care să sudeze diferitele părți ale națiunii. Așadar **comunitatea vieții economice**, legăturile economice regulate și frecvente, constituie o altă trăsătură componentă a națiunii. Pe lângă toate acestea, pentru a putea socoti o națiune formată, mai e nevoie să existe o **fizionomie spirituală** a oamenilor uniți în cadrul națiunii. Națiunile se deosebesc între ele nu numai prin condițiile vieții materiale, ci și prin fizionomia lor spirituală care se exprimă în particularitățile culturii naționale. Prin urmare factura psihică comună, reflectată în comunitatea culturii, este o altă trăsătură constitutivă a națiunii. Trăsăturile caracteristice se întregesc unele pe altele și numai toate la un loc constituie națiunea. În procesul de formare a diferitelor națiuni apare mai **reliefață fie o trăsătură, fie alta**, adică fie **caracterul național, fie limba, fie teritoriul sau unitatea economică**.

Dacă procesul de formare a națiunilor cunoaște, în general, aceleași caracteristici, **perioada** desfășurării acestui proces este în raport de condițiile istorice concrete ale fiecărei țări. În unele țări din Apusul Europei, procesul **formării națiunilor începe mai devreme și se desăvârșește mai devreme**. În țările din Centrul și Răsăritul Europei, acest proces **a cunoscut o anumită întârziere, din multiple cauze**.

Iată cum definea **A. Rosetti** limba română: „**Limba româna este limba latină vorbită fără întrerupere în partea orientală a Imperiului Roman – și anume în provinciile dunărene romanizate (Dacia, Panonia de Sud, Moesia Superioară și Inferioară) de la epoca pătrunderii limbii latine în aceste provincii până în zilele noastre**”.¹⁶ Aceasta este, în opinia sa, definiția genealogică a limbii române, transmisă din tată în fiu de către cei care erau conștienți că vorbesc aceeași limbă, evident,

această limbă fiind influențată de alte limbi cu care a venit în contact. Iar în ceea ce privește **teritoriul** de formare a limbii române, acesta a cuprins – în opinia sa – un vast teritoriu romanizat, înglobând Dacia nord-dunăreană (propriu-zisă), dar și teritoriile care nu fuseseră supuse autorității în 106, teritorii locuite de către dacii liberi din Valahia și din Sudul Moldovei.¹⁷

Comunitatea teritorială, adică unitatea geografică a teritoriului locuit de români a fost o realitate în toate timpurile. Factorul geografic a jucat un rol important și în dezvoltarea poporului român. **Spațiul carpato-danubiano-pontic** a reprezentat o unitate teritorială. Carpații nu au constituit nicio dată zid despărțitor între „ramurile” poporului român locuind de o parte și de alta a lor. Numeroasele **trecători și drumuri** au fost frecventate fără nici o opreliște în toate timpurile de negustori, cărturari etc.

Comunitatea spirituală a românilor a fost, de asemenea, un factor unificator în toate timpurile. Același **fond spiritual**, aceleași **datini și obiceiuri**, se găseau pretutindeni, cu unele deosebiri neesențiale. De asemenea, obiceiurile juridice nescrise, **cunoscute sub numele de „dreptul românesc”**, au fost **unitare, cu mici deosebiri**, atât în Transilvania, cât și în Moldova și Țara Românească, folosite de „oameni buni și bătrâni” în rezolvarea neînțelegerilor dintre locuitorii satelor. Aceleași elemente explică **statornicia românilor în credința lor**. Patriarhul Constantinopolului, Ciril Lukaris, atrăgea atenția principelui Gavril Bethlen, la 1628, că românii transilvăneni nu vor putea fi smulși cu sila de la religia ortodoxă câtă vreme există între ei și cei din Țara Românească și Moldova atât de puternice legături de sânge, de limbă și de credință.¹⁸

Cele dintâi traduceri de **texte în limba română**, de la sfârșitul secolului al **XV-lea** și începutul celui următor, **realizate în Maramureș**, au circulat și în Moldova; cea dintâi carte tipărită în limba română, **catehismul luteran de la Sibiu din 1544** era destinat și **nevoilor Țării Românești**; tipăriturile **coresiene din a două jumătate a secolului al XVI-lea**, scrise

într-o limbă înțeleasă de cât mai mulți, trebuiau să satisfacă trebuințele tuturor românilor; ca și Vechiul Testament din 1648, tipărit, în chip deliberat spre a îndeplini aceleași nevoi, ca și Cazania lui Varlaam, Pravilele lui Matei Basarab și Vasile Lupu, copii ale cărora s-au descoperit și în Transilvania, sau operele cu caracter istoric din secolul XVII-lea și în deosebit **Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor** ale lui Dimitrie Cantemir etc. etc., ale căror copii manuscrise au circulat deopotrivă și în Transilvania.

Schimbul de cărți și de cărturari dintr-o parte în alta a Carpaților a continuat fără întrerupere, cu tot mai mare intensitate și în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Au fost descoperite în diferite părți ale Transilvaniei peste 1 000 de cărți tipărite în Țara Românească și în Moldova. Cea mai răspândită dintre acestea a fost Cazania lui Varlaam, descoperită în diferite biserici de pe întreg cuprinsul Transilvaniei. Aceste cărți au fost dăruite, cumpărate sau purtate de dieci sosiți în Transilvania, cum a fost moldoveanul Vasile Sturza, care-și desfășoară activitatea în părțile Bihorului, apoi în părțile Hunedoarei și ale Banatului, copiind la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul veacului următor, mai multe cărți, răspândite apoi în întreaga Transilvania. De la Cetatea de Baltă, diacul Ion mergea în Moldova pentru a-și copia mai multe cărți bisericești, iar diacul Toader din Feldru Năsăudului, se întoarce din Moldova cu o mulțime de cărți pe care le copiază și le răspândește apoi în Transilvania. Din Țara Românească era trimis în Transilvania cel mai harnic dintre ucenicii lui Antim Ivireanu, Mihail Ștefanovici, care-și schimbă aici numele în Mihail Iștvanovici și care tipărește nu numai cărți cu caracter religios, ci și cărți școlare. La episcopia ortodoxă de la Oradea erau chemați dascăli din Moldova care să-i învețe pe elevi carte românească și cântările bisericești în românește. Un dascăl din Mehedinți își desfășoară activitatea la Brașov. Dintre cărturarii ardeleni desfășoară o activitate politică și culturală deosebit de valoroasă în Țara Românească frații brașoveni David și Teodor Corbea. Cel dintâi a fost priceputul diplomat de credință al lui Constantin Brâncoveanu, iar Teodor a alcătuit cel dintâi dicționar latin-român, Lexicon latino-român și o Psaltire în versuri,

pe care autorul o dăruiește bisericii din Șcheii Brașovului.¹⁹

Comunitatea de limbă, la care s-a adăugat și **comunitatea etnică**, au intrat în conștiința poporului român, atât a reprezentanților săi, oameni de cultură, dar și în conștiința oamenilor simpli. Această conștiință este exprimată tot mai limpede începând din secolul al **XV-lea** și cu deosebire din **secolul al XVI-lea și al XVII-lea în scrierile religioase și laice, cu caracter istoric și juridic. Varlaam, Simion Ștefan** și alții, dintre cărturarii **veacului al XVII-lea**, ridică în scrierile lor problema unei **limbi literare comune tuturor românilor**, indiferent de provincia în care locuiesc. Ideea căpătă un suport științific și ideologic în scrierile lui **Miron Costin**, ale stolnicului Constantin Cantacuzino sau în cele ale lui **Dimitrie Cantemir**.

Răspândirea cărților, manuscrise sau tipărite, în toate teritoriile locuite de români a fost înlesnită și de faptul că, în secolul al XVI-lea, mulți preoți din Transilvania erau din Moldova și din Țara Românească, după cum numeroși clerici și laici ardeleni și-au desfășurat activitatea în Țările Române de la sud și est de Carpați. Bisericile și mănăstirile înființate de moldoveni și munteni în Transilvania au constituit, la rândul lor focare de răspândire a culturii și a conștiinței unității spirituale a românilor.

Și mișcarea revoluționară din 1821 a avut unele urmări importante în procesul formării națiunii române. Ea a înlăturat domniile fanariote și a deschis calea reformelor favorabile mișcării de eliberare și unire națională. „Întâmplărilor de la 1821, scria M. Kogălniceanu în 1843 în **Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană**, suntem datori cu orice propășire ce am făcut de atunci; căci ele ne-au deșteptat duhul național ce era adormit cu totul”²⁰. Încă și mai mult apreciază N. Bălcescu importanța mișcării revoluționare din 1821. „Spiritul național și patriotic, scrie el în **Mersul Revoluției în istoria românilor**, lucrare publicată la Paris în 1850, în revista „**România viitoare**”, luase o putere mare din revoluția din 1821 și din restatornicirea unui guvern mai național decât cel trecut” ... „O

jună partidă națională se întocmește și își ia de misie de a continua programa revoluției de la 1821 și de a realiza întru tot dorințele și trebuințele poporului, surpând ciocoismul și fanariotismul și înălțând românismul la putere”.²¹

Dezvoltarea mișcării naționale românești îngrijora, în mod evident, elita maghiară în Transilvania. Ca urmare, **dieta feudală a Transilvaniei a votat în 1842** un proiect de lege care prevedea ca, în 10 ani, limba statului, latina medievală, dar și cea română a școlilor și a administrației bisericilor – greco-catolică și greco-ortodoxă – exceptându-se deci germana școlilor și bisericilor sașilor – **să fie înlocuite cu limba maghiară. Se continua acțiunea de maghiarizare forțată a românilor**. Conducătorii transilvani s-au opus cu dârzenie acestei primejdii. Foile lui G. Barițiu au publicat articole în care se combătea maghiarizarea forțată prin limbă, profesorul de filozofie de la liceul din Blaj, Simion Bărnuțiu, ajutat de câțiva colegi și de elevii claselor mari, s-a împotrivit acțiunii de maghiarizare a școlii, acceptată cu docilitate de episcopul Ioan Lemeni, din care cauză acesta l-a îndepărtat din învățământ, împreună cu colegii care îl susțineau și cu 12 elevi. Și o parte din sași s-au opus maghiarizării limbii statului. Unul dintre ei, învățatul umanist **Stephan Ludwig Roth**, a publicat în **1842 o broșură** în limba germană în care combătea înlocuirea limbii latine a statului cu limba maghiară și declara că **limba națională a principatului Transilvaniei nu putea fi decât româna**, vorbită de majoritatea populației țării și cunoscută, atât de sași, cât și de maghiari, fără să o fi învățat în școli. Proiectul de lege votat de dietă nu a fost sancționat de împărat, dar nobilii maghiari nu au renunțat la el, din care cauză contradicțiile naționale s-au intensificat. Situația tensionată, apărută încă din anii 1838-1839, s-a accentuat în ultimii ani dinainte de 1848. Momentul declanșării luptei pentru desăvârșirea procesului formării națiunii române se apropia. Împrejuraarea că teritoriul locuit de majoritatea românilor era împărțit între cele trei țări române lipsite de independență și că aspirațiile de unire și de independență ale poporului român li se opuneau nu numai exponenții cei mai reacționari ai orânduirii feudale, în acel moment, adânc subminată de ascensiunea capitalis-

mului, ci și cele **trei imperii feudale – absolutiste – Imperiul otoman, Austria habsburgică și Rusia țarilor** – care dominau sub diferite forme întregul teritoriu locuit de români, impunea luptei pentru formarea națiunii române o puternică organizare și colaborare similare organizațiilor similare ale altor popoare.

De-a lungul secolelor, au existat numeroase proiecte de unire a teritoriilor locuite de români sub o singură conducere politică. Interesant, în 1790, Ecaterina a II-a făcea, la Viena, propunerea ca toate țările dintre Nistru, Marea Neagră, Dunăre și Olt să formeze un stat liber și independent. Proiectul de „**Regat al Dacilor**” (Royaume des Daces) cuprindea și Transilvania.

Un document interesant îl reprezintă **scrisoarea** pe care a adresat-o boierul **Dimitrie Golescu** lui Ion Ghica, în 7 august 1838, redactată în franțuzește, privitoare la unirea tuturor românilor într-un stat național omogen pe temeiul principiului naționalităților:

„Aruncam într-o zi ochii pe **o hartă tipărită la Viena**, acum mai bine de 20 de ani, care nu cuprindea decât țările de rasă română. Valachia, Basarabia, Moldova, Bucovina, Transilvania și Banatul. Știți Dvs că asta ar forma un frumos mic regat, rotunjit, cu frontiere pe care natura pare să le fi indicat? Marea Neagră, Dunărea, Tisa, vor alcătui o mândră cingătoare de mireasă, un frumos zid împotriva ultragiilor străinilor. Centrul acestui regat ne va da Iașii sau Romanul de capitală, care va fi ca un far pentru națiunile slave ce ne înconjoară și care va împrăștia razele sale de lumină printre ele.”²²

În timpul Revoluției de la 1848, au existat, de asemenea, numeroase proiecte de unire, exprimate și printr-o solidaritate a românilor din Transilvania și Banat, pentru care unirea forțelor putea fi garanția făuririi unei Români independente. Fie că era vorba de unirea provinciilor locuite de români într-o Daco – Românie, Moldo – Românie, Daco – Românie, Regatul Daciei, Regatul Daco – Roman, pentru toți ideea de bază era **unitatea țărilor române**.

Expresie a existenței națiunii române, **Societatea literară (Academică) română**, înființată în 1866, ca o continuare a **Societății literare** din 1845-1848, a cuprins, în activitatea ei, întregul teritoriu al **națiunii române**, reprezentat de cei mai de seamă oameni de știință și de artă din toate provinciile românești. La prima ei sesiune, din iulie-august 1867, învățatul transilvan Timotei Cipariu își dorea „**ca tot românul să se simtă a fi fiu al României**”²³ iar B. P. Hașdeu al cărui tată Al. Hașdeu era membru al Societății Literare (Academice) Române și fusese împiedicat de a veni la sesiune, scria în articolul Părțile României: „**Moldova, Transilvania, Muntenia nu există pe fața pământului; există o singură Românie cu un picior în Dunăre și altul în ramificațiunile cele mai depărtate ale Carpaților, există un singur corp și un singur suflet**”.²⁴

În ceea ce privește populația, am menționat faptul ca, într-o vreme, istoricii maghiari au sugerat că poporul român ar fi emigrat din sudul Dunării în Transilvania, după venirea ungarilor. Este interesant însă faptul că în perioada de maghiarizare, din a doua parte a secolului XIX, **un număr important de români transilvăneni au trecut în Regatul României**, iar preocuparea conducătorilor români din Transilvania așa cum rezultă, spre exemplu, din revista „Transilvania. Foaia asociației transilvane pentru literatură română și cultura poporului român”, din 1875, viza îngrijorarea față de faptul că populația română din Ardeal, sub presiune maghiară, căuta să emigreze spre Regat. În acest sens, un amplu studiu despre „migrație, colonizare, invazie” a fost publicat în numerele 1, 2 și 3 din 1875, fiind semnat de **George Barițiu**. Foarte interesant este și faptul că în aceeași revistă găsim un așa numit „**document de emigrație**”, semnat de un proprietar, **Grigorie Caracasiu**, pentru cei care ar dori să se mute pe moșia sa, aproape de Ploiești. El declara, în calitate de „proprietar absolut al moșiei Strâmba din plasa Târgșor, districtul Prahova” că cedează pe veci „câte 10 stânjeni fațadă și 30 de-a lungul pământului pe zi sau în șir **la alți cultivatori români din Transilvania**. Vor dori să vină pentru a se stabili pe dânsa până la un număr de 30 de familii în anumite condiții: in

primul rând să fie român de naționalitate , sa-și construiască în 2 ani o casa de locuit, în 15 ani să nu poată vinde casa decât sătenilor români cultivatori și să nu poată schimba destinația casei timp de 15 ani.” Această declarație a fost certificată la „Primăria de albastru”, la București, la 10 iunie 1874.²⁵

Statul național unitar român

Într-un context extern complicat, sub presiunea marilor imperii vecine – roman, otoman, austro-ungar sau țarist – românii, în ciuda faptului că secole de-a rândul s-au dezvoltat în cadrul a trei state feudale, au reușit o primă unificare politică, la sfârșitul secolului al XVI-lea, sub conducerea lui Mihai Viteazul. Pe această bază, s-a dezvoltat lupta națională a românilor în cursul secolelor următoare și, mai ales, în secolul al XIX-lea, când au și obținut două mari victorii: Unirea Moldovei cu Țara Românească în 1859 și obținerea independenței absolute a statului român modern în 1877.

În aceste condiții, lupta națională a românilor a intrat către sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în ultima ei fază, având drept scop final **făurirea unității statului național modern**. Ea s-a desfășurat într-o strânsă unitate între românii din teritoriile aflate încă sub dominație străină și cei din vechiul Regat, către care românii din Transilvania își îndreptau speranțele. Statul român modern a constituit, astfel, forța de susținere a luptei de emancipare în jurul căreia se va desăvârși idealul național al poporului român.

România – arăta Constantin Schifirneț în studiul său introductiv la o lucrare a lui R. Seișanu – este un **exemplu de constituire a unui stat național**. Înscris în frontiere etnice proprii, populația românească a traversat fazele evoluției formelor de organizare statală în mod organic, adică desfășurarea treptată a vieții sociale într-un context istoric și geopolitic foarte complex. „Naționalul nu s-a întemeiat în urma unor conflicte cu alte popoare sau ca urmare a cuceririi altor popoare. El a apărut ca o consecință a dezvoltării conștiinței naționale la cei care au înființat și acționat ca români în granițele etnice și naționale.”²⁶

România Mare nu a apărut ca stat nou, ci statul român existent și-a recăpătat teritoriile ce i se cuveneau de drept pentru că erau locuite majoritar de populație românească.

Ceea ce este important este că, de-a lungul secolelor, între toate zonele locuite de români au existat puternice legături culturale, economice, religioase și politice. Istoria provinciilor istorice românești, în pofida despărțirii lor, este una comună. Ea nu s-a redus la relații politice sau de putere și este mult mai profundă. Circulația intensă a românilor, aceeași limbă, obiceiuri, sărbători, credința și biserica comună, toate sunt constituenți trainici ai naționalității române într-o durată istorică amplă.

În secolul al XIX-lea când societatea românească, grupurile ei conducătoare au acționat pentru unire pe temeiul principiului naționalităților, condițiile interne erau pregătite. Nu a fost necesară crearea unei ideologii despre crearea națiunii române. Ideea de bază a dezbaterilor autohtone a fost **deșteptarea națională**, deci **trezirea spiritului național și a conștiinței naționale**, iar **orientarea claselor politice spre principiul naționalităților nu a fost întâmplătoare, unitatea spirituală, culturală, etnică a poporului român a fost conștientizată încă din a doua jumătate a sec al XVIII-lea și a devenit o axioma a gândirii elitei românești, ea fiind prezentă și în mentalul colectiv popular.**²⁷

Adevăruri și legende

Confruntarea dintre istorici și oameni politici români și maghiari a vizat în mod evident, de-a lungul secolelor, problemele legate de trecutul și de viitorul Transilvaniei. Din acest motiv, această bătălie, bazată uneori și pe documente cartografice, unele lacunare sau interesate, s-a derulat în special în secolele XIX și XX prin încercarea de a influența la anumite momente decisive, pozițiile puterilor occidentale. Iată, spre exemplu, lucrarea de la 1899, publicată la Paris de A. de Bertha, „**Magyars et Roumains devant l’histoire**”²⁸. Erau criticate opiniile lui Petru Maior, Treboniu Laurian, Hașdeu, Hurmuzachi

și, desigur, teoria originii și continuității daco-romane considerându-se că Ungaria a fost „țara gazdă” care a primit imigranții români de la sud de Dunăre după așezarea ungarilor pe acest teritoriu. De altfel, există o lucrare de la 1827, publicată la Buda, de către Sava Tukulija, intitulată „**Arătare că Valahii sau Rumâni nu-s de viță romani**”, lucrare publicată și în germană, dar și în variantă românească cu litere chirilice, ca să fie un „răspuns” la teoriile continuității românilor.²⁹

Dar, spunea Nicolae Iorga, „n-avem de făcut numai propagandă la străinii de afara despre noi ci, una din condițiile consolidării statului roman este să facem propagandă despre noi la noi.”³⁰

Este evident, diferitele acțiuni de maghiarizare, desfășurate de-a lungul secolelor în Transilvania și, în special, în a doua jumătate a secolului XIX, au lăsat numeroase răni.

Într-o lucrare de la 1875, intitulată „**Românii și Magiarii**”, publicată la Brașov, se arăta: „din momentul când strămoșii noștri au devenit în puterea armelor și a civilizației romane, domni în pământul Daciei, Românii dintre Tisa și Carpați n-au avut a lupta cu niciun popor atât de lung și atât de crâncen, cum au trebuit să lupte cu maghiarii. După 1000 de ani, aceste lupte continuă cu același foc. 1000 de ani striviți și despuiți, 1000 de ani puși la discreția invadatorilor, românii până în ziua de azi țin încă sub picioarele lor pământul strămoșilor.”³¹

Este semnificativ și un manual, de acum aproape 200 de ani, „**Graiul român în linba domnitoare sau modul mai ușor d'a învăța românul linba ungurească**” scris de Mousi Bota, publicat în 1836, la Buda, „cu tipariul crăescii tipografii”. Era, în mod evident, un „ghid” de învățat ungurește pentru românii din Transilvania, în cadrul unei strategii ample de maghiarizare.³²

În anul 1879, Parlamentul ungar a adoptat chiar o lege prin care predarea în limba maghiară devenea obligatorie în școlile elementare române ortodoxe și

greco-catolice. Aceasta era prima dintr-o serie de legi menite să pună educația românilor (și a altor naționalități) în consonanță cu ideea de Ungarie ca **stat național maghiar**. Ea a fost urmată în 1883 de o lege similară, care afecta școlile secundare cu altă limbă de predare decât maghiara, și, în 1891, de o lege care impunea folosirea limbii maghiare în grădinițele nemaghiare. S-a votat, de asemenea, o legislație care era menită să submineze autoritatea Bisericii Ortodoxe Române și a Bisericii Greco-Catolice, în special legea din 1893, care prevedea plata de către stat a salariilor învățătorilor din școlile confesionale românești, și legea din 1899, prin care statul oferea prime preoților români. Scopul celor două legi era de a extinde controlul guvernului asupra învățătorilor și preoților români, care erau considerați instigatori la rezistența împotriva politicii de asimilare.³³

Tot în acea perioadă, s-a constituit „Societatea centrală pentru schimbarea numelor” (Központi név magyarosítórsaság), cu aprobarea Ministerului de Interne ungar, și prin intermediul acestei singure societăți s-au schimbat până în 1896 nu mai puțin de 14 090 nume de familii nemaghiare. „Adevărata epocă de maghiarizare a numelor începe însă o dată cu serbările milenare din 1896 și durează până la izbucnirea războiului mondial, o perioadă de aproape douăzeci de ani, în care s-au maghiarizat aproape un milion de nume.”³⁴

Într-o lucrare intitulată „Transilvania românească. Cu hărți și diagrame”, publicată în 1941, Romulus Seișanu prezintă diverse planuri secrete adoptate pentru maghiarizarea românilor din Transilvania. Spre exemplu, planul întocmit de Beksicsi Gusztay („Maghiarimea și Maghiarizarea”, publicat la Budapesta, în 1863, sau planul secret întocmit de Antal Huszar, în 1907, cu măsurile ce urmau să fie luate împotriva românilor din Transilvania (publicat în doar câteva exemplare și pentru folosire confidențială). A mai existat un al treilea plan întocmit de contele Bethien Istvan în 1912-1914 împotriva „pericolului român din Transilvania” sau planul secret întocmit în 1917 care, în esență, propuneau maghiarizarea metodică și rapidă a românilor fie prin asimilare fie

prin alte mijloace.³⁵

Hărți și revendicări teritoriale

Cartografia a reprezentat un domeniu important pentru a justifica diverse argumente teritoriale privind tratatele de pace sau „arbitrajele” realizate de Marile Puteri.

Astfel, așa cum arăta Romulus Seișanu, delegația ungară de pace în 1920 a încercat să conteste drepturile istorice și etnice ale românilor asupra teritoriilor ce li s-au atribuit prin tratatul de la Trianon, cunoscute sub numirile istorice Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat. „În acest scop ea a susținut teza următoare: Românii nu sunt băștinași în Transilvania și în Banat. Când Ungurii s’au stabilit în Panonia, – noua lor patrie, – Transilvania și cu teritoriile învecinate, erau aproape pustii. Românii s’au infiltrat în Transilvania pe la începutul sec. al XIII-lea. Ei au venit de la sudul Dunării, spre Nord, au trecut Carpații și s’au stabilit în Transilvania. Ca să poată susține teoria transmigrației Românilor în evul mediu, din peninsula Balcanică, spre nord, peste Dunăre și Carpați, istoriograful delegației ungare de pace au împrumutat argumentele cunoscute ale lui Rössler și alții, privitoare la lipsa de continuitate a elementului daco-roman din Dacia, după părăsirea acestei provincii romane de Aurelian.”³⁶

În scrisoarea delegației ungare de pace comunicată președintelui Conferinței Păcii de la Paris, datată Neully sur Seine, 14 Ianuarie 1920, se afirma: „**Nici una dintre rasele ne-maghiare nu pot să se laude că reprezintă populația de baștină și Românii a căror imigrație începe în sec. al XIII-lea... au cele mai puține drepturi.**”³⁷ Harta lacunară prezentată de Teleki în cadrul negocierilor este un exemplu clasic.

Instrucțiunile părții române, pe de altă parte, pentru a demonstra îndreptățirea graniței stabilite prin Tratatul de la Trianon între România și Ungaria, erau de a invoca toate hărțile etnografice, anterioare anului 1914, de proveniență ungară, austriacă, germană și italiană (**Colecția de hărți etnografice edi-**

tată de Ministerul Afacerilor Străine în 1940), o deosebită importanță prezentând lucrarea „A népfajok Magyarországon” cu hărțile anexe. Se atrăgea atenția mai ales asupra hărții VII-VIII c. (anexa XXII a lucrării) care poartă titlul „A nyelvhatárok és nyelvszigetek. A délvidéken és az ország mélyén”. Pe această hartă, limitele indicate pentru limba maghiară și limba română coincid în mod frapant cu frontiera trianonică.³⁸

Este adevărat, și autoritățile ungare erau alertate în privința „propagandei românești” în Transilvania. Punctele de graniță, poșta, poliția urmăreau și circulația cărților, a publicațiilor tipărite în România. În perioada neutralității, chiar dacă guvernul român nu a încurajat o campanie veritabilă cu caracter naționalist, organizații nonguvernamentale din principalele orașe, secțiuni ale *Ligii pentru Unitatea Națională* căutau să transmită pe căi diferite materiale de natură propagandistică. Astfel, spre sfârșitul anului 1915, Ministerul de Interne budapestan trimitea o circulară prefectilor, prin care le atrage atenția asupra **răspândirii de hărți** «care prin redactarea și compunerea lor, se văd potrivite să exercite o influență negativă (stricăcioasă), din punct de vedere al statului, asupra stării de spirit a păturilor inferioare ale concetățenilor noștri de naționalitate română». **Un număr de șase hărți erau menționate în respectivul act oficial, iar intrarea lor în Transilvania era interzisă.** Ele erau: ***România Mare, harta ideală a națiunii întocmită de Ioan Brătîlă; Harta românească a Ardealului și a Bucovinei, de colonelul Teodorescu; România viitoare, hartă pentru educația națională și culturală a tuturor românilor***, întocmită de Vasile T. Niculescu, profesor din Ploiești; ***Harta etnografică a Europei Centrale, redactată de George Gane; Pompierii Europei, hartă referitoare la războiul european, editor I. Negreanu, București; Harta Europei humoristo-politică, tipografia fraților Mosovek, București.*** Alături de hărți, autoritățile vamale și poștale au confiscat seturi de cărți poștale, ilustrate etc., cu caracter propagandistic.³⁹

Așa cum arăta Liviu Maior într-un discurs în Parlamentul României în 28 noiembrie, 2001, „**1 Decembrie semnifică victoria națiunii care intră în matca sa naturală, statul național unitar.**”⁴⁰

Principala preocupare a guvernelor României, după război, a fost confirmarea prin tratate internaționale a actelor de unire din 1918. Conferința de Pace a pus la baza hotărârilor sale privind Europa principiul naționalităților, astfel că a recunoscut existența unor noi state: Polonia, Cehoslovacia, Austria, Ungaria și întregirea teritorială a altor: România, Iugoslavia. Această idee era prezentă în tratatele de pace încheiate în 1919-1920, începând cu cel de la Versailles semnat de Puterile Aliate și Asociate (Antanta) cu Germania la 28 iunie 1919.

Prin Tratatul de la Saint Germain, încheiat cu Austria, la 10 septembrie 1919, se recunoștea unirea Bucovinei, prin cel de la Trianon cu Ungaria din 4 iunie 1920 se confirma unirea Transilvaniei, iar prin Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920 încheiat de Marea Britanie, Franța, Italia și Japonia, pe de o parte, și România, de cealaltă parte, era recunoscută unirea Basarabiei cu România. Astfel, cel mai înalt for internațional al vremii confirma, prin semnătura șefilor de stat sau guverne, hotărârile de unire adoptate de poporul român în 1918.

După Marea Unire, s-a desfășurat o susținută activitate pentru organizarea și consolidarea statului național unitar român. Au fost adoptate măsuri pentru integrarea noilor provincii în cadrul României: în noiembrie 1919 s-a întâlnit primul Parlament alcătuit din deputați și senatori din vechiul Regat, Basarabia, Bucovina și Transilvania; în toate guvernele au fost incluși reprezentanți ai teritoriilor unite în 1918; a fost adoptată o nouă stemă a țării; în octombrie 1922 a avut loc încoronarea lui Ferdinand I la Alba Iulia, ca rege al tuturor românilor, iar în martie 1923 a fost adoptată o nouă Constituție a României.

Îmi aduc aminte cu emoție de cuvintele rostite de **Corneliu Coposu** la ședința comună a Camerei Deputaților și Senatului, la 30 noiembrie 1992, ședința prin care se sărbătorea Ziua Națională a României, ședință pe care am avut onoarea de a o conduce, **în calitate de președinte al Camerei Deputaților:**

„Domnilor președinți,

Doamnelor și domnilor parlamentari,

Românii din Transilvania au trăit veacuri lungi și grele despărțiți prin hotarele nedrepte ale altor împărății, cu credința nezdruccinată în dreptul lor nepieritor de stăpânire. Frontierele vechi nu au despărțit niciodată sufletul, tradițiile și limba românească. Puterea deprinderii și speranța au ținut aprinsă scânteia dragostei de neam și încrederea în destinul românesc. **Patrimoniul nostru spiritual de supremă valoare a fost dorul de unire, pe care luptele înaintașilor l-au împlinit într-o dreaptă biruință.** Peste toate neajunsurile și suferințele noastre seculare, virtutea românească a realizat, la 1 Decembrie 1918, mult râvnita unitate națională.

Drumul istoriei noastre, trasat în constelația neliniștii, a fost trudnic și anevoios. De când trăim aici, din epoca de piatră, am cunoscut puține zile senine. Ne-am înscris resemnați în destinul dramatic al ursitei. Înfrângerile nu ne-au ocolit, de multe ori s-au năruit cerurile peste noi, am plătit tributuri amarnice, dar i-am înfrânt pe toți urzitorii neliniștirilor, cu o convingere că un popor nu poate fi învins în lupta lui pentru libertate, pentru înfrățire.

Alba Iulia a cunoscut triumfuri și dizgrații, victorii și înfrângeri: după descălecarea lui Mihai, de la 1599 – supliciu martirilor de la 1784, după epopeea lui Iancu de la 1848 – Unirea cea Mare, pe care o sărbătorim azi. Puterea născută din morminte s-a adăugat la puterea de viață și la curajul

celor care, înfruntând nenumărate primejdii, au zidit o țară care nu mai poate fi destrămată. Nu este pe lume putere care să ne știrbească moșia strămoșească!”⁴¹

Un mesaj pentru Mileniul III

Iată ce afirma Take Ionescu, în parlament, cu ocazia ratificării tratatului de pace de la Trianon: „Este interesul Statelor vecine să facă viața Ungariei imposibilă? Nu, d-lor! Interesul nostru este să facă viața Ungariei posibilă, pentru că **scopul final al oricărei politici este pacea, iar nu războiul, conciliațiunea, nu rivalitatea...**”

Unei astfel de Ungarii noi suntem datori – și voi interveni și la Belgrad și Praga, în acest sens – suntem datori să-i întindem mâna, silindu-ne să uităm ce s-a petrecut în timpul celor 1000 de ani și să dorim sincer să trăim în prietenie o altă mie de ani.

Unei Ungarii, care însă ar lucra ca să revină asupra celor ce votăm azi, noi nu am putea să le răspundem lor, decât în unire cu vecinii noștri, tot așa de interesați la mențiunea stării de lucru, cum știe să răspundă un popor de bărbați, care este atacat în drepturile și suveranitatea lui.”⁴²

Iar Nicolae Iorga sublinia: „Va să zică profesorul ungar la Cluj sau cel rus de la Chișinău să învețe naționalitățile ce este nația românească dar noi o sa trăim cu acești oameni și deci ei trebuie câștigați nu numai la ideea permanenței statului românesc, dar la posibilitatea unei colaborări, măcar materiale, dacă nu frățească.”⁴³

Făurirea națiunilor a fost un proces extrem de lung. Identitatea națională, lupta de emancipare, exercitarea dreptului la autodeterminare, au dus la crearea statelor naționale. Globalizarea, procesele de integrare au determinat, într-o anumită perioadă numeroase proiecte de federalizare, dar ultimii ani au consemnat și revigorarea curentelor „suveraniste” și revigorarea intereselor naționale ale statelor naționale. Viitorul ne poate rezerva surprize...

Relațiile româno-ungare poartă, în continuare, amprenta istoriei controversate a Transilvaniei. Sigur, așa cum scria, la 1864, parohul și profesorul de limba română Ioane V. Rusu într-un „Compendiu de istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români”: „cel ce nu cunoaște trecutul națiunii sale, cel ce nu cunoaște faptele străbunilor săi (bune, rele, cum or fi fost, că nimeni nu este fără păcat), acela nu-și cunoaște nici existența sa, nici baza viitorului său.”⁴⁴

Putem avea opinii diferite în ceea ce privește trecutul. Întrebarea este dacă putem găsi puncte comune privind viitorul. Eu cred că da. Un argument îl reprezintă „Parteneriatul strategic pentru secolul XXI” între România și Ungaria, pe care l-am semnat, în 2002, cu premierul Ungariei Péter Medgyessy. Dar și apartenența comună la NATO și la Uniunea Europeană.

Mulțumiri

La finalul acestui material aș vrea să adresez mulțumirile mele tuturor celor care au participat la realizarea prezentului volum. În primul rând, autorilor studiilor introductive, academicianul Ioan Aurel Pop și Ambasadorului Mihai Gribincea. De asemenea, directoarei, Cristina Toma și echipei de la Muzeul Național al Hărților, Institutului Cultural Român care a asigurat finanțarea acestui proiect și în mod special celei care a reprezentat persoana de contact, Corina Incrosnatu, expert în cadrul Direcției Generale Reprezentanțe în Străinătate.

Mulțumesc și instituțiilor cu care am colaborat:

Biblioteca Academiei Române, Muzeul Național de Istorie, Editura Eurodidactica.

Note

1. Simion Mehedinți, Opere complete, vol. I, Biblioteca Enciclopedică, Fundația Regală, București, 1943, p. 211 și urm.
2. Adrian Năstase, Mihai Gribincea, Ovidiu Dumitru, *Descriptio Bessarabiae. Basarabia în cinci secole de cartografie*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2017
3. Adrian Năstase, Ovidiu Dumitru, *Descriptio Danubii. Hărțile Dunării în patru secole de cartografie*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2015
4. Adrian Năstase, Ovidiu Dumitru, *Descriptio Ponti Euxini. Marea neagră în patru secole de cartografie*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2016
5. I. Dumitriu-Snagov, *Monumenta Romaniae Vaticana*, Edit. Monitorul Oficial, București, 1996
6. Nicolae Titulescu, în „Pledoarii pentru pace”, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 93
7. Ion Ciortan, Măriuca Radu și Octavian Ion Penda, *Descriptio Romaniae*, Editura Regia Autonomă Monitorul Oficial, București, 2004
8. Vezi, de exemplu,
Marin Popescu-Spineni, *România în istoria cartografiei până la 1600*, Vol. I și II, București, 1936-1938; Marin Popescu-Spineni, *Geografi din secolele XV-XVI*, București, 1942; Marin Popescu-Spineni, *România în izvoare geografice și cartografice. Din antichitate până în pragul veacului nostru*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1978. Vezi și lucrările Colonelului Carol Begenau din 1843-1844. „Cel puțin, acestea sunt singurele lucrări ale sale cartografice, pe cari le cunoaștem: Harta granițelor Țerii Românești din 1854, Harta cordonului Dunărei din 1856, Harta cordonului munților din 1855, Planul liniei Dunărei din 1843 și 1844” („Hărțile colonelului Carol Begenau”, O. Lugoșianu, în volumul omagial I. Bianu, 1916/1920, p. 140).

9. Romulus Seișanu, *România, Atlas istoric, geografic, etnografic și economic*, retipărit de Editura ARED, în anul 2000

10. Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, Vol. I, Editura Academiei, 1983, p.11

11. Idem, p.64

12. Ioan-Aurel Pop, *Românismul cumpătat și bine gândit cred că are un viitor extraordinar*, în vol. Nicolae Melinescu (editor), *Întoarcerea la românism*, Edit. Cetatea de Scaun, p.13

13. Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria (de la mișcarea lui Horea până astăzi)*, București, 1915, p. 109; „Căci emigrații și cei mulți cari rămăseseră acasă erau în continuă corespondență, și a venit o vreme, când informațiile din Țara-Românească și din Moldova au trecut din belșug dincolo pentru a fi cuprinse în foile culturale și politice pe care Românii ardeleni începuseră să le scoată. Este vremea când «Foaia» din Brașov se ridică, tocmai prin această comunitate sufletească între reprezentanții aceleiași generații ardeleni, parte așezați la noi, parte rămași acasă, la însemnătatea de întâiul organ pan-romănesc, întâia gazetă cuprinzând informațiuni despre toți Românii în acest spirit al culturii românești unice.” (Ibidem)

14. S. Albini, *Direcția nouă în Ardeal. constatări și amintiri în volumul „Lui Ion Bianu, Amintire”*, 1916/1920, p. 12-14; „Principala ocupare a școlii ardeleni era nu de a scrie în limba românească vorbită și înțeleasă de toată lumea și cu ortografie simplă, ușoară și practică, accesibilă și ca învățătură ci de a dovedi prin limbă și ortografie că noi suntem nu Români ci Romani. Nu descendenții coloniilor romane aduse în Dacia din toate părțile imperiului, altoiți pe substratul tracic al Dacilor și pe urmă amestecați cu slavi și alte rămășițe de popoare ce au trecut peste teritoriul Daciei sau cu care am trăit împreună pe pământul ei, ci urmașii cei mai direcți și mai puri ai Romanilor, vorbind limba latină rustică, nealterată prin nicio influență străină și numai modificată, în cursul veacurilor după legile evoluției naturale.” (Idem, p. 5)

15. *Limba română a fost o limbă unitară de la formarea ei, la sfârșitul primului mileniu al erei noastre pe întreg cuprinsul teritoriului locuit de români. Lim-*

ba română n-a cunoscut dialecte propriu-zise, așa cum au cunoscut multe din celelalte limbi neolatine, ci doar graiuri, cu particularități neesențiale, într-una sau alta dintre provinciile istorice: Țara Românească, Moldova și Transilvania. Locuitorii dintr-o regiune cu cei din altă regiune, oricât de depărtate ar fi fost acestea, se înțelegeau cu ușurință între ei. Migrațiile populației dintr-o provincie în alta, păstorii ce-și purtau turmele de asemenea dintr-o provincie în alta, dar mai ales din Transilvania spre Moldova și Țara Românească, negustorii ce-și duceau mărfurile fie pe drumurile oficiale, fie pe căi ascunse, au contribuit, de asemenea, toți la un loc, la menținerea sau chiar dezvoltarea unității și a comunității de limbă. Pe baza acestor realități, formarea limbii literare române, în a doua jumătate a secolului al XVI – lea, prin impunerea graiului vorbit în părțile nordice ale Țării Românești și a celui vorbit în părțile meridionale ale Transilvaniei, a fost un proces inerent. Limba literară română s-a dezvoltat, firește, neîntrerupt, prin îmbogățirea ei cu alte elemente, din graiul moldovean și din graiurile altor provincii. Importanța factorului lingvistic rezultă și din hotărârea cu care poporul român și-a apărât limba în fața tendințelor de a o îndepărta din școală, biserică, justiție.

16. A. Rosetti, *Histoire de la langue roumaine des origines au XVIIe siècle*, Édition de Dana-Mihaela Zamfir, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 2002, p. 1

17. Ibidem

18. Vezi, pe larg, capitolul „Părerii puțin lămuritoare despre Unirea Românilor. Ea nu a răsărit din dărnicia vreunei puteri lumești, ci dintr-o tainică și îndelungată pregătire istorică. Temeiurile ei sunt adânci și nezugduite” în I. Lupaș, *Istoria unirii românilor*, Fundația culturală regală, 1937, p.7-48

19. Menționez și câteva dintre textele biblice cele mai importante: „Biblia de la București” (1688) – Biblia de la București (1688), cunoscută și sub numele de „Biblia lui Șerban Cantacuzino”. Ea reprezintă prima traducere integrală a textului biblic în limba română. Traducerea a fost efectuată de către un grup de cărturari dintre care menționăm pe Ghermano Nisis și frații Radu Greceanu și Șerban Greceanu și a văzut lumina tiparului sub îndrumarea tipografului șef Mitrofan.

„Biblia de la Blaj” (1795) – lucrare fundamentală, cunoscută și ca Biblia lui Bob sau Biblia lui Clain, este un produs tipografic de excepție prin monumentalitate și prin sobrietate, iar din punct de vedere filologic, textul este redactat în

cea mai frumoasă limbă românească. Samuel Clain, traducătorul din greacă, a lucrat circa trei ani la realizarea acestei traduceri, pe vremea când era prefect de studii la Colegiul Sf. Barbara de la Viena (1783-1785). În prefața pe care o semnează, vorbește, de altfel, despre grija mare pentru respectarea textului biblic și despre faptul că, nedorind să introducă de la el nici un cuvânt, oricât de lămuritor ar fi fost acesta pe alocuri, există, după părerea lui, pasaje „întunecate”, adică mai neclare, ca exprimare. Este a doua traducere a Sfintei Scripturi în limba română, după Biblia lui Șerban Cantacuzino din 1688, pe care Samuil Clain a și folosit-o, de altfel. Caracterele sunt chirilice. Așadar, Biblia poate fi socotită ca fiind a lui Clain, pentru că acesta a făcut traducerea.

„Biblia lui Șaguna” (1856-1858) – Este a patra Biblie completă tipărită în teritoriile românești, de această dată de un aromân cu un parcurs de excepție, anume Atanasie Șaguna. Născut la Miscolc, în Ungaria, în 1809, din părinți catolici, cu studii de filozofie, drept și teologie la Buda, trece la ortodoxie în 1826, cu o declarație redactată în limba latină, pentru ca, în 1833, să se călugărească, luându-și numele de monah Andrei. În 1846, devine vicar de Sibiu, apoi arhimandrit în locul lui Vasile Moga (mort în 1845), iar în 1848, devine episcopul românilor din Transilvania. În programul lui stă scris: „Pe românii din Transilvania (vreau) să-i trezesc și cu voia către tot ce e adevărat, plăcut și drept să-i îndrumez.” Pe această direcție, înființează în 1850 tipografia eparhială de la Sibiu, cu banii personali. La această tipografie urma să fie tipărită Biblia lui Șaguna, deopotrivă cu alte cărți trebuitoare românilor, precum abecedare, manuale teologice, istorioare biblice. Acțiunile lui atrag reproșurile Blajului, singurul centru care avea privilegiul să tipărească cărți în limba română.

20. Mihail Kogălniceanu, *Opere*, Tomul I, *Scrieri istorice*, Ediție critică adnotată cu o introducere și note de Andrei Oțetea, București, 1946, p. 652

21. N. Bălcescu, *Opere*, I 2, *Scrieri istorice, politice și economice*, Ediție critică adnotată cu o introducere de G. Zane, București, 1940, p. 103

22. Apud et. Romulus Seișanu, *Principiul Naționalităților*, op. cit., p. 178

23. Apud Dan Berindei, *Înființarea Societății Literare (academice) (1866) și sesiunea din 1867*, în *Studii*, IX (1856), Nr.5, p.41

24. *Românul*, Nr. din 6 august 1867, apud Dan Berindei, *Op. cit.* p.39

25. Interesant este și faptul că Emily Gerard, vorbind despre călătoriile sale în Transilvania a fost surprinsă să descopere că în casele din Transilvania, la loc de onoare se găsea portretul regelui României și că niciodată nu a găsit pe pereți, agățat, portretul împăratului Austriei. A mai văzut vechi gravuri ale lui Mihai Viteazul, ale lui Horia, iar denumirea birturilor din zonă erau de genul „La Regele României” sau „La Regatul Unit al României”. E. Gerard, *The land beyond the forest, facts, figures and fancies from Transylvania*, Harper & Brothers, Franklin Square, New York, 1888, p. 178

26. C. Schifirneț, studiu introductiv la vol. R. Seișanu, *Principiul naționalităților*, București, Editura Albatros, 1996, p. XVII

27. Idem, p. XVIII

28. A. de Bertha, *Magyars et Roumains devant L’histoire*, Librairie Plon, E. Plon, Nourrit et Cie, Imprimeurs-Éditeurs 10, rue Garancière, Paris, 1899

29. Sava Tukulija, *Arătare că valahii sau rumânii nu-s de viață romani*, Buda, 1827

30. N. Iorga, *Propaganda în străinătate*, în vol. „Politica externă a României”, Institutul Social Român, 1925, p. 273

31. *Românii și Magiarii*, reproducere din ziarul „Orientul Latin”, Brașov, 1875, p. 1

32. Bota Mousi, *Graiul român în linba domnitoare*, Buda, 1836

33. Vezi Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Ediție revăzută și adăugită, Editura Corint Educațional, București, 2014, p. 335; Vezi și Milton G. Lehrer, *Ardealul, pământ românesc (Problema Ardealului văzută de un american)*, Edit. Vatra Luminoasă, Cluj-Napoca, 1991, p.287-303

34. Titus Podea, *Transilvania*, Edit. Fundației Culturale Române, reproducere după ediția din 1936, p. 46

35. Romulus Seișanu, *Transilvania românească, cu hărți și diagrame*, Bucureș-

ti, 1941, p. 48-49.

Iată ce scria Emily Gerard în „Țara de dincolo de păduri”, despre situația românilor din Transilvania: „în primul rând, limba maghiară era stabilită peste tot ca limbă oficială. În toate școlile, indiferent că erau sârbești, românești sau germane, era obligatorie predarea limbii maghiare; fără o bună cunoaștere a acestei limbi, nimeni nu putea să aspire la o poziție oficială; tribunalele, chiar în districtele complet nemaghiare, își desfășoară activitatea în maghiară și de asemenea maghiara este limba de comandă în armată. Acestea sunt mijloacele prin care guvernul speră să realizeze maghiarizarea tuturor locuitorilor săi”. (op. cit. p.12)

36. Romulus Seișanu, *Transilvania românească, cu hărți și diagrame*, București, 1941, p. 7

37. Idem, p. 7

38. Vezi Valeriu Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, Edit. Enciclopedică, București, 1992, p. 199

39. A.N.D.J.A.S. Cluj, Document nr. 4754/1915, Fond Probleme Culturale. Vezi Liviu Maior, *Doi ani mai devreme. Ardeleni, bucovineni și basarabeni în război. 1914-1916*, Edit. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2016, p. 165-166

40. Vezi Gh. Sbârnă, op.cit.

41. Gheorghe Sbârnă, *Marea Unire în Parlamentul României*, ed. II, Edit. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2017, p. 254. Interesantă ideea lui Gheorghe Sbârnă de a reuni într-un volum discursurile rostite în Parlamentul României întregite, referitoare la evenimentul de la 1 Decembrie 1918 inclusiv pe cele rostite în Parlament după 1989, după ce ziua de 1 Decembrie a fost declarată Ziua Națională a României

42. Cuvântarea lui Take Ionescu în ședința Senatului României în care s-a dezbătut ratificarea Tratatului de pace de la Trianon cu Ungaria, 17 august 1920; Iată ce scria, înainte de război, Ioan Russu-Șirianu: „Atunci însă Ungurii se vor convinge de legătura noastră etnică și dacă nu-s orbi bărbații lor politici, vor trebui să vadă că ceea-ce natura închéga, ei nu pot să distrugă și nici este cuminte să încerce.” Ioan Russu-Șirianu, *Românii din Statul Ungar* (Statistică,

Etnografie), Editura Autorului, 1904, p. 330

43. N. Iorga, *Contra dușmăniei dintre nații – Români și Unguri*, București, 1932, p.274

44. Ioane V. Rusu, parochul și v. protopopul gr. cath. al Sibiului, profesorul de limba română la C.R. Gimnasiu de Stat din Sibiu, și Secretar II. al Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român, *Compendiu de Istoria Transilvaniei cu distincta privire la romani*, S. Filtsch, Sibiu, 1864, p. IV

ESTE NECESARĂ O LEGE PENTRU DECLARAREA ZILEI DE 4 IUNIE CA ZI A TRATATULUI DE LA TRIANON

dr. *TITUS CORLĂȚEAN*^{1*}

Conf. univ. – Facultatea de Științe Juridice și Administrative
Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir” din București

ABSTRACT**

La 4 iunie 2020, România marchează Centenarul de la semnarea Tratatului de pace de la Trianon. O pagină esențială a istoriei națiunii române, care a îmbrăcat forma unui tratat de pace încheiat de Puterile Aliate și Asociate, între care și România, cu Ungaria, în calitate de stat succesor al Imperiului Austro-Ungar, stat învins în Primul Război Mondial. Prin conținutul acestui tratat de pace, Marile Puteri recunoșteau Unirea Transilvaniei (și a părții răsăritene a Banatului) cu România, respectiv, voința suverană românilor ardeleni exprimată plebiscitar la 1 Decembrie 1918 și, respectiv, Rezoluțiunea Adunării Naționale de la Alba Iulia.

Tratatul de la Trianon a consacrat realizarea dreptului la autodeterminare al națiunilor din monarhia dualistă Austro-Ungară. Pentru România, Tratatul de pace menționat a însemnat nu doar recunoașterea juridică internațională a unirii Transilvaniei cu Patria Mamă, ci și confirmarea drepturilor politice

1

* e-mail: titus.corlatean@senat.ro

** Articolul este transmis spre publicare simultană în *Revista Dreptul*, nr. 6 /2020, și în *Transylvanian Review* vol. XXIX, nr. 2/2020

*** Proiectul de lege pentru declararea zilei de 4 iunie Ziua Tratatului de la Trianon a fost adoptat în Camera Deputaților în data de 13.05.2020, cu 236 de voturi pentru, 21 contra și 25 abțineri. A fost trimis la promulgare în data de 19.05.2020.

și civile ale românilor care constituiau populația majoritară în acest teritoriu.

Dincolo de semnificațiile istorice și politico-juridice ale Tratatului de la Trianon, acesta este în sine un document care pentru români are și puternice valențe spirituale, ceea ce și justifică marcarea semnării sale printr-un act legislativ solemn al Parlamentului României. Din această perspectivă, autorul se referă la o propunere legislativă – aflată în procedură finală de adoptare*** – prin care se urmărește declararea zilei de 4 iunie ca **Zi a Tratatului de la Trianon** și reglementarea măsurilor adecvate pentru marcarea corespunzătoare a acestei zile la nivel național și local.

Totodată, autorul face analiza critică a două legi adoptate în 2010 de Ungaria, respectiv o nouă lege a cetățeniei ungare și o lege a „unității națiunii maghiare”, menită să „comemoreze dictatul” de la Trianon. Analiza politică și juridică a celor două legi ungare dezvăluie voința politică și intenția legiuitorului din țara vecină, de a pune sub semnul întrebării sau chiar de a contesta dispozițiile sau consecințele Tratatului de pace din 4 iunie 1920 – preluate ulterior în diferite alte reglementări internaționale bilaterale sau multilaterale majore. Adoptând cele două acte legislative, Parlamentul ungar contrazice relația bilaterală de parteneriat strategic cu România, dar și sensul și spiritul principiilor construcției europene, în care cele două țări vecine ocupă poziții egale.

Keywords:

Tratatul de la Trianon, 4 iunie 1920, România, Ungaria, minorități naționale, dreptul la autodeterminare al națiunilor, cetățenie

1. Introducere

La 4 iunie 2020, România marchează Centenarul de la momentul semnării Tratatului de pace de la Trianon. O pagină esențială a istoriei națiunii române, care a îmbrăcat forma unui tratat de pace încheiat de cele 16 Puteri Aliate și Asociate, între care și România, cu Ungaria, în calitate de stat succesor al Imperiului Austro-Ungar, stat învins în Primul Război Mondial. Prin con-

ținutul acestui tratat de pace, Marile Puteri recunoșteau Unirea Transilvaniei (și a părții răsăritene a Banatului) cu România, respectiv voința suverană a românilor ardeleni exprimată la 1 Decembrie 1918 și respectiv Rezoluțiunea Adunării Naționale de la Alba Iulia.

Tratatul de la Trianon² a fost semnat din partea „Maiestății sale Regele României”³ de către dr. Ion Cantacuzino, ministru de stat și Nicolae Titulescu, fost ministru, secretar de stat și a intrat în vigoare la 26 iunie 1921, ca parte integrantă a sistemului de tratate de pace încheiate la Versailles, prin care s-a consfințit încheierea Primului Război Mondial și s-a confirmat *de jure*, mutațiile intervenite în relațiile internaționale, după anii de conflict militar⁴.

Tratatul de la Trianon este structurat în patru părți. Prima secțiune include Pactul Ligii Națiunilor, parte comună tuturor tratatelor de pace încheiate la finalul primei conflagrații mondiale. Partea a doua definește frontierele Ungariei cu statele vecine, respectiv cu Austria, cu statul sârbo-croato-sloven, cu România (art. 27 pct. 3) și cu Cehoslovacia. Partea a treia, denumită „Clauze politice europene”, consacră un set de dispoziții referitoare la cadrul bilateral al relațiilor Ungariei cu statele vecine, recunoașterea unor clauze cu o serie de alte state europene (Belgia, Luxemburg, Italia etc.), cuprinde reguli referitoare la cetățenie și, respectiv, protecția minorităților naționale. În sfârșit, partea a patra, denumită „Interesele ungare în afara Europei”, consacră dispoziții referitoare la renunțarea de către Ungaria la tratatele încheiate de fostul Imperiu Austro-Ungar cu Maroc, Egipt, Siam (în prezent Thailanda) și China.

Tratatul de la Trianon a consacrat realizarea dreptului la autodeterminare al națiunilor din Dualitatea Austro-Ungară, proces care le-a permis acestora ca, odată cu ieșirea din fostul imperiu, să își formeze, după război, propriile state naționale. În ceea ce privește România, Tratatul de pace a însemnat

2 [Traité de paix entre les Puissances alliées et associées et la Hongrie \(Trianon, 4 juin 1920\); https://mjp.univ-perp.fr/traites/1920trianon.htm](https://mjp.univ-perp.fr/traites/1920trianon.htm)

3 Ibidem.

4 Expunere de motive a proiectului de lege L 459/2019, <https://www.senat.ro/legis/PDF/2019/19L459EM.pdf>

nu doar recunoașterea juridică internațională a unirii Transilvaniei cu Patria Mama, ci și confirmarea drepturilor politice și civile ale românilor care constituiau populația majoritară în acest teritoriu.⁵

Tratatul a fost ratificat de Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei în mai 1921 și de Franța în iunie 1921. Cu ocazia dezbaterilor referitoare la ratificarea tratatului de către Franța, Președintele Consiliului de Miniștri, Aristide Briand, a confirmat frontierele fixate pentru România și integritatea sa teritorială, afirmând: „Franța nu va interveni niciodată împreună cu guvernele aliatale și prietene, pentru a dăuna dreptului României la suveranitate națională, oricât de puțin.”⁶

În acest context, este important de menționat faptul că în articolul 45 al Tratatului se preciza că: „Ungaria renunță, în ceea ce o privește, în favoarea României, la toate drepturile și teritoriile asupra fostei monarhii Austro-Ungare situate dincolo de frontierele Ungariei, astfel cum sunt fixate la art. 27, partea a II-a (frontierele Ungariei) și recunoaște prin prezentul Tratat sau prin orice alte Tratatate încheiate în scopul de a îndeplini prezenta încheiere, ca făcând parte din România.”⁷

Recunoașterea politică și juridică internațională a voinței românilor exprimată plebiscitar la 1 Decembrie 1918 ar fi fost probabil mai dificil de obținut, în absența proclamării de către Președintele Statelor Unite ale Americii, Woodrow Wilson, a „dreptului (principiului) autodeterminării naționalităților (popoarelor)”⁸, ca unul dintre cele 14 puncte prezentate de acesta la sesiunea Congresului american din 8 ianuarie 1918.⁹ Chiar dacă în final numai 4 puncte

5 Ibidem

6 M. Mușat, I. Ardeleanu, *From ancient Dacia to modern România*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 771.

7 *Traité de paix entre les Puissances alliées et associées et la Hongrie (Trianon, 4 juin. 1920)*; <https://mjp.univ-perp.fr/traites/1920trianon.htm>

8 M. N. Shaw, *International Law*, Cambridge University Press, sixth edition, third printing, New York, 2010, p. 251.

9 În cadrul Conferinței de pace, președintele Wilson a afirmat că ”aspirațiile naționale trebuie să fie respectate; de acum înainte popoarele nu trebuie să mai fie dominate și guvernate decât pe baza consimțământului lor. Autodeterminarea nu este o simplă frază. Este un principiu imperativ

ale Proclamației au fost acceptate complet în arhitectura normativă internațională a reconstrucției postbelice a Europei, iar principiul autodeterminării naționalităților nu a fost preluat în Pactul Ligii Națiunilor¹⁰, în ciuda eforturilor președintelui american, este indubitabil că impactul politic al acestui însemnat document a fost determinant la nivelul relațiilor internaționale aflate în proces de reconfigurare între actorii statali și non-statali din Europa. Acest principiu a fost fundamentul constituirii unor noi state și afirmării dreptului la autodeterminare, doar câteva luni mai târziu, de către o serie de națiuni ieșite din fostul Imperiu Austro-Ungar, inclusiv pentru românii majoritari în Transilvania și pentru realizarea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.¹¹

Tratatul a consfințit și înființarea unui stat ungar independent, care nu existase anterior în structura Dublei Monarhii, ideal promovat de revoluționarii maghiari de la 1848, dar și o serie de dispoziții în materia protecției minorităților naționale.¹² În ceea ce privește România, prin articolul 47 statul român se angaja în următorii termeni: „România recunoaște și confirmă, față de Ungaria, angajamentul de a consimți la inserțiunea într-un tratat cu principalele Puteri Aliate și Asociate, a unor dispoziții pe care aceste puteri le vor socoti necesare pentru a ocroti în România interesele locuitorilor ce se deosebesc prin rasă, limbă sau religie de majoritatea populației...”¹³

Pe de altă parte, dispozițiile Tratatului referitoare la minoritățile naționale din Ungaria au fost aplicate doar parțial și cu titlu temporar, astfel că procesul de asimilare a acestora a continuat în timp sistematic, adesea cu

de acțiune, pe care în viitor oamenii de stat nu-l vor putea ignora, decât în detrimentul lor. (W. Wilson, *Messages, discours, documents diplomatiques relatifs a la guerre mondiale*, Editions Bossard, Paris, 1919, p. 249).

10 Ibidem

11 A se vedea pentru detalii C. Ionescu, *Desăvârșirea unității statale și naționale a României – un proiect istoric obiectiv*, ”Dreptul”, nr.12/2018, p.29-30.

12 A se vedea pe larg asupra problematicii protecției minorităților naționale, M. Bălan, *Considerații în legătură cu drepturile minorităților în România Mare*, ”Dreptul”, nr.11/2018.

13 I. A. Pop, I. Bolovan, I.-M. Bonda, A. V. Sima, T. L. Popescu-coordonatori, *Construind Unirea cea Mare*, vol. III, *De la Marele Război la România Reîntregită (1914-1922)*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2018, p. 903

agresivitate, inclusiv sau mai ales în ceea ce privește minoritatea română din această țară, astfel că statul ungar constituie în prezent unul dintre statele cele mai omogene din Europa din punct de vedere etnic. Există autori în literatura de specialitate din Ungaria¹⁴ care admit ca protecția minorităților naționale în baza Tratatului de la Trianon a avut un caracter temporar, făcând mențiunea, de exemplu, că în 1923 Președintele Consiliului de Miniștri, Istvan Bethlen, a promulgat ordonanța 4800, care punea în practică articolele pertinente din Tratat. Se creau astfel trei tipuri diferite de școli, așa-numitele școli primare de categoriile A, B și C. Acestea au funcționat însă doar până în 1935, până în timpul guvernării lui Gyula Gombos, moment în care aceste reguli au început să fie respectate „într-o mai mică măsură.”¹⁵

2. De ce o lege românească a proclamării Zilei Tratatului de la Trianon

Tratatul de pace de la Trianon semnat la 4 iunie 1920 are pentru națiunea română o semnificație aparte, care, în mod necesar, trebuie marcată politic, juridic, dar și simbolic la nivelul statului român. Cu atât mai mult cu cât în 2020 românii aniversează la 4 iunie Centenarul acestui eveniment istoric pentru unitatea neamului românesc. Iar Centenarul nu se poate marca decât o singură dată.

Ideea promovării unui proiect de lege care să consacre declararea zilei de 4 iunie drept Ziua Tratatului de la Trianon în țara noastră aparține autorului prezentului articol și ea datează încă din 2015. La acea dată, am înregistrat la Senat, în calitate de senator, propunerea legislativă L 235/2015. Propunerea era susținută de un număr de 90 de parlamentari în calitate de coinițiatori, reprezentând majoritatea grupurilor parlamentare, mai puțin ale UDMR.

¹⁴ Dr. H. Gábor, *Traité de Paix de Trianon et la protection des minorités en Hongrie*, p. 20, <http://www.vmtt.org.rs/mtn2009/Hamza.pdf>, publicat și în *Journal of the History of International Law/Revue d'histoire du droit international* Volume 10, Number 1, 2008, Publisher: Brill | Nijhoff, <https://brill.com/view/journals/jhil/10/1/jhil.10.issue-1.xml>

¹⁵ Ibidem

Inițiativa a primit punctul de vedere favorabil al Guvernului PSD de la acel moment¹⁶, precum și avizele favorabile ale Consiliului Legislativ și, respectiv, al Consiliului Economic și Social. Propunerea legislativă a primit raport de adoptare și avize favorabile din partea comisiilor permanente de specialitate ale Senatului. Din rațiuni de politică internă și care țineau de raporturile dintre grupurile politice parlamentare și echilibrele interne din Parlament, proiectul de lege a fost retras de inițiator la data de 3 iunie 2015, înainte de votul final, întrucât din considerente politice conjuncturale nu ar fi întrunit majoritatea necesară în Senat pentru a fi adoptat.

În 2019 am reluat inițiativa legislativă și am înregistrat-o la Senatul României cu numărul L 459/ 2019. Proiectul legislativ a fost avizat favorabil de Consiliul Legislativ și de Consiliul Economic și Social, a primit susținerea Guvernului PSD de la acel moment, raport și avize favorabile din partea comisiilor senatoriale competente. Proiectul a fost adoptat de Senat la 21 octombrie 2019 și transmis Camerei Deputaților spre dezbateră și adoptare. Schimbarea guvernului României la începutul lunii noiembrie 2019 a antrenat solicitarea unui nou punct de vedere al noului Guvern, în cadrul procedurii de legiferare din cadrul Camerei Deputaților în calitate de Cameră decizională. În ședința din 16 ianuarie 2020, Guvernul PNL condus de primul-ministru Ludovic Orban, a adoptat un punct de vedere oficial prin care a declarat că „nu susține inițiativa legislativă”.¹⁷

Proiectul legislativ a primit raport de adoptare și avize favorabile, în general cu majorități strânse, motivate de rațiuni politice, din partea comisiilor competente ale Camerei Deputaților și se află de mai multe luni în așteptarea dezbaterilor în plen și a votului final al acestei Camere.

În esență, „propunerea legislativă urmărește declararea zilei de 4 iunie

¹⁶ Punct de vedere al Guvernului României; <https://www.senat.ro/legis/PDF/2019/19L459PV.PDF>

¹⁷ Puncte de vedere ale Guvernului României cu privire la unele initiative legislative parlamentare aflate în dezbaterile Camerei Deputaților, pct. 54; http://www.cdep.ro/proiecte/2019/500/20/1/pvgDPSG33_17.01.2020%20140%20initiative.pdf

ca Ziua Tratatului de la Trianon și reglementarea măsurilor adecvate pentru marcarea corespunzătoare a acestei zile la nivel național și local”.¹⁸ Astfel, proiectul de lege propune ca pentru marcarea în România a zilei de 4 iunie ca Zi a Tratatului de la Trianon, să se organizeze, „la nivel național sau local, manifestări cultural-educative și științifice consacrate conștientizării semnificației și importanței Tratatului de la Trianon.”¹⁹ Totodată, se statuează modalitățile prin care autoritățile administrației publice centrale și locale, organizațiile ne-guvernamentale și reprezentanții societății civile se pot implica în aceste activități, pot acorda sprijin, inclusiv bugetar pentru desfășurarea acestor manifestări. Totodată, proiectul legislativ dispune arborarea drapelului României la data de 4 iunie de către autoritățile administrației publice centrale și locale. Nu în ultimul rând, este statuată obligația pentru „Societatea Română de Radiodifuziune și Societatea Română de Televiziune, în calitate de servicii publice, să includă în programele lor emisiuni ori aspecte de la manifestările dedicate acestei sărbători.”²⁰

Expunerea de motive a proiectului de lege prezintă câteva dintre rațiunile promovării acestei inițiative legislative. Fără a apela la o ordine a priorităților, menționăm câteva dintre ele.

În primul rând, momentul Marii Uniri din 1918 și respectiv cel al recunoașterii sale internaționale, constituie reperele unui ciclu de trei ani, care, între 2018 și 2020, necesitau o specială și privilegiată marcă ca simbolistică națională din partea statului român, subsumate conceptului de centenar.

În consecință, mai ales (și perfect explicabil) 1 Decembrie 2018 și întreaga an 2018 au beneficiat de un ansamblu de decizii și evenimente de natură politică, culturală, științifică și academică cu caracter național, menite să cele-

18 Expunere de motive a proiectului de lege L 459/2019, <https://www.senat.ro/legis/PDF/2019/19L459EM.pdf>

19 Proiect de lege L459/ 2019 Senat- PL-x 521/2019 Camera Deputatilor ; <https://www.senat.ro/legis/PDF/2019/19L459FG.pdf>

20 Ibidem

breze Centenarul Marii Uniri.

Printre acestea, se înscrie și marcarea sub semnul Centenarului, a zilei de 4 august 1919²¹, ca dată de referință pentru un eveniment politico-militar petrecut în urmă cu 100 de ani și care a avut un rol esențial pentru apărarea și consolidarea regională și internațională a statului român reîntregit. Reamintim, în acest sens, că „primăvara anului 1919 avea să aducă proclamarea Republicii Sovietice a Sfaturilor în Ungaria, noua putere instalată la Budapesta, nemulțumită de prevederile aplicate prin Convenția de armistițiu de la Belgrad, declanșând o serie de acțiuni militare atât în zona graniței cu nou proclamatul stat cehoslovac, cât și în zona Tisei și a Munților Apuseni. În fața atacurilor armatei ungare, Marele Cartier General al armatei române a declanșat ofensiva, mobilizând 119 batalioane, 6 escadroane și 98 baterii de artilerie, cu un efectiv de aproximativ 120 000 de soldați, puși sub comanda generalului Gheorghe Mărdărescu. La 27 iulie 1919 armata română a trecut linia Tisei, până la 3 august anihilând orice formă de rezistență și ocupând pentru câteva luni Budapesta (august-noiembrie 1919), acțiune care a dus la prăbușirea Republicii Sovietice a Sfaturilor”.²²

În mod firesc, data de 4 iunie 1920 trebuie, pe cale de consecință, marcată în primul rând la nivel politic și legislativ de statul român, declararea acestei zile în țara noastră drept Zi a Tratatului de la Trianon încununând întreg ciclul de trei ani aflat sub semnul Centenarului.

Simbolistica în viața unei națiuni și respectiv a unui stat presupune un set de decizii, politici publice, promovarea unor proiecte de respirație națională, ale căror rădăcini profunde se pot regăsi în istoria mai îndepărtată sau mai apropiată, dar care au drept obiectiv consolidarea coeziunii și solidarității națiunii în jurul valorilor fundamentale care o definesc identitar. În special pentru

21 La această dată, armata română, respingând atacurile trupelor bolșevice conduse de comunistul Bela Kun, a intrat în Budapesta și a ocupat-o militar.

22 I. A. Pop, I. Bolovan, I.-M. Bonda, A. V. Sima, T. L. Popescu-coordonatori, op. cit., p. 14

tinerele generații, a căror apetență în ultimii ani, din diferite rațiuni obiective sau subiective, pentru reperele istorice naționale a scăzut, este necesar un efort al elitelor responsabile și educate de informare și sensibilizare. O zi națională onorată la 4 iunie în fiecare an poate ajuta în acest sens.

Există în același timp și rațiuni de politică externă, bilaterale, regionale sau pe un plan mai larg, internațional, care obligă statul român la o astfel de atitudine și decizie legislativă. Menționăm anterior ca Tratatul de la Trianon constituie un document politic și juridic de o importanță deosebită pentru națiunea română și un element esențial al realității geopolitice actuale la nivel european, la o sută de ani de la semnarea sa. Din această perspectivă, „Tratatul reprezintă, în primul rând, unul dintre instrumentele juridice fundamentale care guvernează desfășurarea relațiilor bilaterale româno-ungare”, chiar și după parcurgerea a o sută de ani, dar are o relevanță esențială și pe un plan mai extins, regional, în Europa Centrală și de Sud-Est. „Respectarea prevederilor sale – și a celorlalte norme ale Dreptului internațional relevante – este o condiție *sine qua non* a dezvoltării relațiilor dintre cele două state, în conformitate cu valorile unei Europe unite, a libertății, democrației, statului de drept și a solidarității. Astăzi, aproape toate statele succesoare ale Imperiului Austro-Ungar sunt membre ale Uniunii Europene. România și Ungaria au o relație de Parteneriat Strategic și sunt parte integrantă a aceluiași sistem durabil de alianțe și contribuie împreună la construcția europeană actuală, care a dovedit că este capabilă să asigure condițiile optime de conviețuire pașnică în Europa.”²³

Iată de ce încercările resuscitate în ultimii ani în Ungaria, în principal din rațiuni de politică internă (și fără a neglija și interese de politică externă ale unor actori politici semnificativi de la Budapesta), de a impune o viziune distorsionată în ceea ce privește semnificația Tratatului de la Trianon trebuie tratate de statul român politic, diplomatic și juridic, în termeni profesioniști, clari și

²³ Expunere de motive a proiectului de lege L 459/2019, <https://www.senat.ro/legis/PDF/2019/19L459EM.pdf>

fermi, fără a neglija potențialul impact distructiv al demersurilor ungare în relațiile externe sau chiar și în interiorul arhitecturii politice și social-etnice din România. „Orice încercare de rescriere a istoriei, de aducere în discuție a unor poziții revizioniste, nu poate fi acceptată astăzi, în Uniunea Europeană.”²⁴ În acest context, atragem atenția că acțiunile mai vechi dar și recente ale autorităților ungare, prin care atacă direct și continuu Tratatul de la Trianon, constituie permanente provocări și o încălcare evidentă a literei și spiritului Tratatului de înțelegere, cooperare și buna vecinătate semnat la 16 septembrie 1996 de România și Ungaria²⁵, începând cu dispozițiile referitoare la buna vecinătate, relațiile de încredere și respect reciproc, continuând cu interpretarea juridică și politica comună a standardelor aplicabile în materia drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale și nu în ultimul rând, a dispozițiilor referitoare la respectarea principiului de Drept internațional al inviolabilității frontierelor și integrității teritoriale a statelor. Pentru că, de exemplu, susținerea politică publică a unor modele de autodeterminare sau de „autonomii” politice pe criterii etnice în România pentru minoritatea maghiară, cu susținerea inclusiv de natură legislativă a statului ungar, nu reprezintă decât una dintre modalitățile concrete și specifice de subminare a fundamentelor Tratatului politic de bază bilateral româno-ungar, ca și ale Actului Final al CSCE de la Helsinki din 1975.

Ne vom referi în cele ce urmează exact la unele acțiuni ale Ungariei, de rescriere a istoriei, de reinterpretare revizionistă a Tratatului de pace de la Trianon, inclusiv prin adoptarea în ultimii ani a unor legi care urmăresc anularea peste timp a unor dispoziții și efecte esențiale ale Tratatului din 1920. Lipsa reacției adecvate a statului român și a prezentării în spațiul public național și extern a poziției României și a adevărului istoric pot genera un risc pentru țara

²⁴ Ibidem

²⁵ Tratatul de înțelegere, cooperare și buna vecinătate dintre România și Ungaria, semnat la Timișoara la 16 septembrie 1996; <http://www.dri.gov.ro/lege-nr-1131996-pentru-ratificarea-tratatului-de-in-telegere-cooperare-si-buna-vecinatate-dintre-România-si-republica-ungara-semnat-la-timisoara-la-16-septembrie-1996/>

noastră, oferind o platformă publică neîngrădită și univocă pentru versiunea dramatizată și structural revizionistă a celeilalte părți. **Iată un alt argument pentru o lege românească a Tratatului de la Trianon.**

3. Ungaria și acțiunea de rescriere revizionistă a istoriei și a consecințelor Tratatului de la Trianon

Acțiunea programatică a Ungariei de rescriere și reinterpretare a istoriei și a consecințelor politico-juridice care decurg din Tratatul de pace de la Trianon a înregistrat un episod semnificativ în 2010. Deloc întâmplător, guvernul de dreapta Fidesz condus de premierul Viktor Orbán, cu sprijinul formațiunii extremiste, xenofobe și antisemite Jobbik, a promovat și adoptat în Parlamentul de la Budapesta, la 90 de ani de la semnarea Tratatului de pace, două legi care corespundeau acțiunii programatice în acest domeniu a autorităților ungare, respectiv o *Lege care stabilea data de 4 iunie ca zi a „unității națiunii maghiare”* și o a doua, de *modificare a Legii cetățeniei ungare*. Vom face în cele ce urmează o scurtă analiză a ambelor legi și a conținutului revizionist al acestor reglementări.

La 31 mai 2010 Parlamentul ungar a adoptat *Legea care stabilea data de 4 iunie ca zi a unității națiunii maghiare*. Decizia a fost pregătită de depunerea la 14 mai 2010 de către grupul parlamentar Jobbik a unei inițiative legislative care propunea declararea datei menționate ca „*Zi națională de comemorare a Trianonului*”.

Nota de fundamentare a legii, parte integrantă a actului normativ adoptat de Parlamentul ungar, statua următoarele:

– Tratatul de pace semnat la 4 iunie 1920 este calificat drept „Dictat” și „cauza principală a tensiunilor din Europa Centrală”, o „tragedie națională” pentru Ungaria²⁶, prin care s-ar fi pierdut 2/3 din teritoriu, 60% din populație

²⁶ Rezoluție privind poziția Comisiei pentru politica externă a Senatului României față de legea de modificare a Legii cetățeniei maghiare și de Legea unității națiunii maghiare, București, 8 iunie 2010; https://www.senat.ro/pagini/comisii/activitatea%20in%20comisii/Comisia_Politica_Externa/Buletine/Rezolutia%20Comisiei%20pentru%20politica%20externa%20fata%20de%20legea%20de%20modificare%20

și 1/3 din populația de naționalitate maghiară;

– necesitatea de rezolvare a obiectivului autodeterminării și cel al drepturilor colective pentru „comunitățile” maghiare din afara țării;

– este necesară stabilirea unei zile pentru „comemorarea Trianonului... și conștientizarea apartenenței maghiarimii din Bazinul Carpatic la națiunea maghiară”;

– proclamarea faptului că responsabilitatea principală pentru soarta „comunităților” din afara granițelor aparține Republicii Ungare.²⁷

Simbolistica politică negativă și revizionistă promovată legislativ de Parlamentul ungar este evidentă și ea era și este în continuare conturată, prin acțiunea de redeschidere a subiectului Tratatului de pace de la Trianon, prin conținutul Notei de fundamentare și conținutul provocator al legii propriu-zise.

O reacție politică fermă la acel moment, a avut-o Comisia pentru politică externă a Senatului României, singurul organism în statul român care a exprimat o luare de poziție publică oficială, nici Președintele României și nici Guvernul²⁸, condus în acel moment de Emil Boc, neavând vreo reacție, în condițiile cunoscutei conivențe politice motivate de interese politice și electorale pragmatice și reciproce decurgând din apartenența la aceeași familie politică europeană, PPE, a liderilor politici ai statului român și ungar.

Comisia pentru politică externă a Senatului României a adoptat la 8 iunie 2010 o *Rezoluție*²⁹, care pune în evidență *caracterul provocator și cu conținut simbolic revizionist al legii ungare*. Comisia sesizează și încălcarea unor principii fundamentale ale Dreptului internațional, care guvernează relațiile internaționale, precum:

²⁷ [a%20Legii%20cetățeniei%20maghiare.pdf](#)

²⁸ Ibidem

²⁸ Este vorba de Guvernul susținut politic de PDL, UDMR și Uniunea Națională pentru Progresul României.

²⁹ Ibidem Aici ar trebui să se reia conținutul notei 25 și să se renunțe la Ibidem.

- principiul bunei vecinătăți între state;
- caracterul suveran al responsabilității primordiale a statului de reședință pentru cetățenii săi aparținând unei minorități naționale;
- promovarea unor concepte care încalcă standardele europene în materia drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale („autodeterminare”, „drepturi colective”, „comunități” minoritare);
- respingerea de către majoritatea din Parlamentul Ungariei a amendamentului depus la proiectul de lege de către socialiștii ungari, prin care se reiterea principiul respectării inviolabilității frontierelor, fapt de natură să stârnească îngrijorarea opiniei publice internaționale și a statelor din regiune, inclusiv România, cu privire la intențiile guvernului ungar.

Un comentariu se impune la acest punct. Reamintim că frontierele de azi ale Ungariei cu vecinii săi nu au fost stabilite numai prin Tratatul de la Trianon. Ele își au originea, este adevărat, în dispozițiile articolului 27 Partea II din Tratatul din 1920, inclusiv frontiera cu România (art. 27 para. 3), dar ele au fost reconfirmate juridic și politic după al Doilea Război Mondial prin Tratatul de pace de la Paris din 1947, Actul final de la Helsinki al CSCE din 1975 și prin tratatele bilaterale încheiate de Ungaria cu vecinii săi în anii '90. Toate acestea fac și mai contestabilă legislația ungară menționată.

Aceeași Rezoluție solicită Președintelui României, Guvernului și Ministerului Afacerilor Externe luarea unei poziții oficiale. Membrii comisiei senatoriale subliniau, în același timp, necesitatea organizării de consultări politico-diplomatice bilaterale româno-ungare, pe marginea imperativului respectării standardelor europene în materia protecției minorităților naționale din cele două țări, precum și a onorării angajamentelor internaționale bilaterale și multilaterale asumate de Ungaria. Și nu în ultimul rând, Rezoluția reiterea angajamentul autorităților române pentru consolidarea unor relații de cooperare și parteneriat româno-ungar în spirit european, bazat pe principiul bunei vecinătăți,

pe interesele europene și euro-atlantice comune și pe puntea de legătură pe care o reprezintă minoritatea română din Ungaria și cea maghiară din România.

La 26 mai 2010 Parlamentul Republicii Ungare a adoptat un proiect de *lege de modificare a Legii cetățeniei ungare*, în scopul *acordării preferențiale a cetățeniei acestui stat cetățenilor străini care invocă ascendență maghiară*. *Rezoluția Comisiei pentru politica externă* abordează, de asemenea, și acest act normativ.

Astfel, se pot distinge următoarele aspecte importante³⁰:

- legea ungară a fost adoptată în absența unor informări și respectiv consultări prealabile care trebuiau organizate de autoritățile ungare cu statele vecine în care exista o minoritate națională maghiară. Prin aceasta, Ungaria a încălcat liniile directoare stabilite în Raportul Comisiei de la Veneția privind tratamentul preferențial al minorităților naționale³¹ și Recomandările de la Bolzano (iulie 2008) privind rolul minorităților naționale în relațiile inter-statale. Lipsa de transparență și de deschidere în tratarea unor chestiuni cu serioase implicații bilaterale poate avea efecte nedorite asupra climatului de încredere reciprocă în relația dintre România și Ungaria;

- legea ungară invocă un *așa-zis caracter reparatoriu* pentru noul mecanism de acordare a cetățeniei ungare. Această poziție este pe deplin nefundamentată, în condițiile în care articolul 63 al Tratatului de la Trianon a garantat persoanelor de peste 18 ani, foști cetățeni ai Dualității Austro-Ungare, posibilitatea opțiunii libere timp de 1 an de zile de la intrarea în vigoare a acestuia, fie pentru dobândirea cetățeniei române, fie a celei noului stat ungar, proces care a avut loc efectiv în practică. Același articol statua că soțul decide și pentru soție, iar părinții, la rândul lor, pentru copiii sub 18 ani. Aceasta a fost o opțiune liberă, garantată printr-un tratat de pace, acompaniată atât de garanții

³⁰ Ibidem

³¹ Adoptat de Comisia de la Veneția în cadrul celei de a 48-a Reuniuni Plenare (Veneția, 19-20 octombrie 2001)

privind drepturile de proprietate asupra bunurilor mobile și imobile, cât și de angajamente asumate de Statele Părți la Tratatul de la Trianon de „a nu aduce nicio piedică la exercitarea dreptului de opțiune...” (art. 65).³² O opțiune liberă, garantată printr-un tratat de pace, nu poate genera pretenții de acțiuni reparatorii din partea unui stat față de conaționalii săi, cetățeni ai celuilalt stat, nici după un an, nici după o sută;

– mecanismul de acordare „reparatorie” a cetățeniei ungare este unul lipsit de rigurozitate, de reperatele obiective existente în general în acest tip de legislații naționale sau în tratatele internaționale în materie. Apare evident un caracter consistent etnic al acordării cetățeniei ungare pentru persoanele care pretind că au această identitate. Se solicita „cunoașterea limbii maghiare”, termen vag și greu de aplicat ori evaluat. Legea este vagă, deoarece nu stabilește exact gradul de rudenie sau limita de descendență până la care persoanele respective pot solicita dobândirea cetățeniei ungare, astfel că elementele obiective obișnuite consacrate de alte legislații naționale în materie, de tipul de loialitate sau fidelitatea față de o anumită identitate și un anumit stat nu se pot regăsi efectiv. Practic, se confirmă *absența caracterului real reparatoriu al naturalizării preferențiale*.

– apare evidența, din această perspectivă a fundamentului esențialmente etnic, încălcarea prevederilor Convenției europene asupra cetățeniei (6 noiembrie 1997), la care România și Ungaria sunt parte, în special cele ale art. 5 privind nediscriminarea, inclusiv pe criteriul etnic.³³ Pe această bază, în lipsa unei proceduri riguroase, chestiunea cetățeniei ungare era apreciată încă din 2010 ca generând riscul unei acordări în masă, colectivă, fapt care contravine convenției europene citate și standardelor internaționale în materie;

32 Ion M. Anghel, *Tratatele de la Trianon și Paris din 1920, Documentele prin care s-a consfințit înfăptuirea României Mari*, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, București, 2018, p. 97

33 Convenția europeană asupra cetățeniei, art. 5: „Nediscriminarea - 1. Reglementările unui stat parte referitoare la cetățenie nu trebuie să conțină deosebiri sau să includă practici care să constituie o discriminare bazată pe sex, religie, rasă, culoare sau originea națională ori etnică. 2. Fiecare stat parte trebuie să se conducă după principiul nediscriminării între cetățenii săi, fie că sunt cetățeni prin naștere, fie că au dobândit ulterior cetățenia acestuia.”; <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802ed91d>

– nu se specifică la care stat maghiar se face referire în textul legii (Monarhia Austro-Ungară, Regatul interbelic al Ungariei?). În cazul în care se face referire la perioada 1939-1944, nu trebuie ignorat faptul că „arbitrajele de la Viena” (Dictatul de la Viena) au fost declarate nule și neavenite după cel de-al Doilea Război Mondial, prin Convenția de pace din 1947.

Istoric vorbind, diferitele aranjamente adoptate sub egida Ligii (Societății) Națiunilor stabileau regimul aplicabil minorităților naționale fie sub forma unor *tratate special consacrate minorităților* și încheiate de Principalele Puteri Aliate și Asociate, pe de o parte, cu Polonia (Versailles, 1919), Cehoslovacia (Saint-Germain-en-Laye, 1919) și alte state, pe de altă parte; capitole speciale în tratatele de pace încheiate cu Austria (Saint-Germain-en-Laye, 1919), Bulgaria (Neuilly-sur-Seine, 1919), Ungaria (Trianon, 1920) și Turcia (Lausanne, 1923); convenții speciale, precum cea referitoare la Silezia Superioară (Geneva, 1922); declarații adoptate în fața Consiliului Ligii Națiunilor de către Finlanda (1921), statele baltice (1922-1923), ca și condiții prelabile admiterii lor în Organizație.³⁴ Prima dintre cele patru tipologii de norme consacrate prin aceste tratate sau declarații în ceea ce privește regimul aplicabil minorităților naționale este cea referitoare la modalitățile de obținere sau de pierdere a cetățeniei³⁵. Dispozițiile articolelor 63-65 ale Tratatului de la Trianon, prezentate anterior, sunt exemplificative și extrem de clare din acest punct de vedere.

Din punctul de vedere al Dreptului internațional contemporan, doctrina de specialitate menționează că în general condițiile de acordare a cetățeniei sunt lăsate în competența jurisdicției naționale a statelor.³⁶ Totuși, deși statele pot prescrie condițiile pentru acordarea cetățeniei, Dreptul internațional este relevant, în special acolo unde alte state sunt implicate. Doctrina citează cu titlu de exemplu art. 1 al Convenției de la Haga din 1930 referitoare la conflictul dintre legile privind cetățenia: „Aparține fiecărui stat dreptul de a determina

34 Gaetano Pentassuglia, *Minorités en droit international*, Editions du Conseil de l'Europe, 2004, p. 27-28

35 Ibidem

36 Malcom N. Shaw, *op. cit.*, p. 660

în conformitate cu legislația sa cine îi sunt cetățenii. Această legislație trebuie recunoscută de alte state în măsura în care este conformă convențiilor internaționale, cutumei internaționale și principiilor de drept general recunoscute cu privire la cetățenie.”³⁷ De altfel, Curtea Internațională de Justiție statua în cazul *Nottebohm* că, în conformitate cu practica statelor, cetățenia este „o legătură juridică având la bază un fapt social de atașament, o conexiune originară a existenței, intereselor și sentimentelor, împreună cu existența reciprocă de drepturi și obligații.”³⁸

Dreptul internațional menționează funcționarea, în general, a celor mai importante două principii (sisteme) pe baza cărora se fundamentează cetățenia, respectiv descendența din părinți care au o anumită cetățenie (*jus sanguinis*) sau locul ori teritoriul unui stat unde se produce nașterea (*jus soli*).³⁹

4. Manipularea ungară privind Legea cetățeniei

Încă din 2010 Ungaria a pretins că noua sa legislație în materia acordării cetățeniei este inspirată din legea română a cetățeniei. Unul dintre argumentele invocate a fost cel al punerii în aplicare de către statul ungar a principiului reparatoriu în cadrul procesului de naturalizare preferențială, similar principiului evocat de legislația românească în materie.

Am arătat anterior că cel puțin în ceea ce privește legislația ungară nu poate fi vorba de aplicarea unui astfel de principiu, în condițiile extrem de clare consacrate de dispozițiile articolelor 63-65 ale Tratatului de la Trianon, dar și de practica reală și verificabilă a aplicării acestor dispoziții. Pe scurt, a fost vorba de o retorică ungară cu caracter politic, menită să ofere un pretext în relațiile sale externe bi și multilaterale, pentru a justifica adoptarea unei *legi cu caracter etnic și cu simbolistică revizionistă*, cel puțin din punctul de vedere al raportării la populație.

Orice comparație de fond cu legislația românească în materia cetățeniei

³⁷ Ibidem

³⁸ Ibidem

³⁹ Ibidem, p. 661

nu este acceptabilă. Legea cetățeniei din România se fundamentează explicit pe principiul *jus sanguinis*. Altfel spus, orice *persoană care provine din părinți sau măcar un părinte deținător al cetățeniei române* va obține *de jure*, de la momentul nașterii, automat și prin efectul legii, cetățenia română. Chiar și neatestată imediat de certificatul de naștere, care poate fi eliberat și mai târziu de autoritățile române competente. Remarcăm că nu elementul etnic este cel determinant, așa cum este cazul legii ungare, ci cel al raportului juridic dintre individ și statul român, altfel spus cel al *cetățeniei, indiferent de identitatea etnică a individului în cauză* (român, maghiar, german, evreu etc.).

Problema efectului reparatoriu al legislației românești s-a pus în raport cu foștii cetățeni români care și-au pierdut cetățenia în condiții neimputabile lor, la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, sub imperiul deciziilor politice adoptate de regimurile sovietic și comunist din statele direct vizate de acest subiect. Pierderea cetățeniei în condițiile istorice cunoscute nu a fost rezultatul unor opțiuni, ci al unor decizii politice, care le-au fost impuse indivizilor. Statul român a considerat justificată și necesară adoptarea unei *norme legislative cu caracter moral și juridic reparatoriu* pentru această categorie de persoane. Cu precizarea că, spre deosebire de legislația ungară, acest drept cunoaște o limită pe linia de descendență până la gradul III de rudenie.⁴⁰

Dacă adăugăm și alte elemente, criterii și proceduri care diferă în mod obiectiv, vom înțelege pe deplin *caracterul nefundamentat al afirmațiilor privind o așa-zisă similitudine a legilor ungară și românească de acordare a cetățeniei*.

5. Actualitatea și importanța Tratatului de pace de la Trianon. Concluzii

Într-o Declarație politică pe tema semnificației istorice majore a Tratatului de la Trianon pentru națiunea română, prezentată în plenul Senatului României la data de 6 iunie 2018⁴¹, în calitatea mea de senator, am făcut referire

⁴¹ Stenograma ședinței Senatului din 6 iunie 2018; <https://www.senat.ro/PAGINI/Stenograma/Stenograma2018/18.06.06.pdf>

la raportul prezentat de Ion I.C. Brătianu, Președinte al Consiliului de Miniștri și Ministru al Afacerilor Străine al României, Conferinței de pace de la Paris, la data de 1 februarie 1919. Raportul prezentat de Brătianu, în baza Memoriului delegației române în fața Congresului de pace de la Paris⁴², menționa faptul că „intrarea țării noastre în Primul Război Mondial alături de puterile Antantei a avut ca scop fundamental eliberarea Transilvaniei și Bucovinei de sub dominația Austro-Ungariei, demonstrând totodată aportul economic, politic și militar adus de România la obținerea victoriei aliaților asupra Puterilor Centrale. De asemenea, Brătianu a probat cu argumente istorice și etno-demografice că Transilvania și Banatul sunt teritorii românești. Reamintim că statisticile ungare îi menționau pe români ca fiind populația majoritară a acestor ținuturi. I.I.C. Brătianu a ținut să pună în relief faptul că: „Înainte ca armata română să pătrundă în Transilvania, deputații români din toate județele acestei provincii, în virtutea dreptului la autodeterminare, s-au întrunit la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, unde au hotărât unirea definitivă a Transilvaniei și a regiunilor românești din Ungaria cu România.”⁴³

Consiliul Suprem Aliat a hotărât, în cadrul ședinței sale din 1 februarie 1919, formarea unui Comitet de specialiști reprezentând Statele Unite ale Americii, Imperiul Britanic, Franța și Italia, care să studieze problemele ridicate de I.I.C. Brătianu cu privire la interesele teritoriale ale României și să prezinte propuneri pentru delimitarea frontierelor cu Ungaria „pe criteriul etnic, geografic și al necesității economice”.⁴⁴ Pe baza acestor criterii, Comitetul de experți a supus discuției și aprobării Consiliului miniștrilor de externe al Conferinței de pace, întrunit în ședința din 11 iunie 1919, linia de frontieră româno-ungară.

Este necesar a fi menționat, în acest context, rolul esențial pe care trupele franceze, în contextul operațiunilor militare din Primul Război Mondial (dar și

42 I. A. Pop, I. Bolovan, I.-M. Bonda, A. V. Sima, T. L. Popescu-coordonatori, op. cit., p. 877-889

43 Stenograma ședinței Senatului din 6 iunie 2018, p. 23; <https://www.senat.ro/PAGINI/Stenograma/Stenograma2018/18.06.06.pdf>

44 La paix de Versailles, Questions territoriales (avec de nombreuses cartes et tableaux statistiques) / Tchecoslovaquie-Pologne-Ukraine-Roumanie-Yougoslavie, Les Editions Internationales, Paris, 1939, p. 281-376

ulterior...) și misiunea militară condusă de generalul Henri Mathias Berthelot, inclusiv în cadrul convorbirilor de pace de la Paris, l-au avut pentru desenarea corectă a frontierelor dintre România și Ungaria. De altfel, „Comitetul aliat a luat în considerare rapoartele Misiunii militare franceze, inclusiv rapoartele generalului Berthelot, legate inclusiv de aspectele economice, de viabilitate economică, de infrastructură de transport feroviar din nord-vestul Transilvaniei, cele din zona Satu Mare, Oradea și, respectiv, Arad, pentru a confirma faptul că aceste unități administrativ-teritoriale trebuie menținute în teritoriul care se unea cu România⁴⁵, inclusiv pentru a respecta viabilitatea economică, care altfel ar fi fost distrusă.”⁴⁶

Tratatul semnat la 4 iunie 1920 la Trianon a fost un *tratat de pace*. De la data intrării sale în vigoare, „starea de război” a luat sfârșit.⁴⁷ Tratatul afirma încă din Preambul obiectivul unei „*păci solide, juste și durabile*”. Dispozițiile Tratatului de pace reprezintă o reglementare justă, clară, cuprinzătoare și generoasă, nu doar în ceea ce privește aspectele teritoriale și stabilirea frontierelor, dar și din punctul de vedere al dreptului persoanelor direct interesate de a opta pentru cetățenia lor, referitor la regimul bunurilor lor mobile și imobile, la regimul de protecție acordat minorităților naționale sau la crearea fundamentului pentru reglementarea despăgubirilor de război.

Aspectele la care ne-am referit succint în acest articol, arată clar că tentația Ungariei și acțiunile sale politice și diplomatice de redeschidere unilaterală și rescriere a semnificației și consecințelor Tratatului de la Trianon, ca un act fundamental de pace, și a unor episoade din istoria noastră comună în regiune, tentație manifestată constant peste timp, inclusiv în prezent, la un secol de la semnarea Tratatului, nu este numai un act inamical din punct de vedere diplomatic, ci și o încălcare directă a principiilor adoptate la Conferința pen-

45 Ibidem, p. 341-350

46 Stenograma ședinței Senatului din 6 iunie 2018, p. 24; <https://www.senat.ro/PAGINI/Stenograma/Stenograma2018/18.06.06.pdf>

47 <https://mjp.univ-perp.fr/traites/1920trianon.htm>

tru Cooperare și Colaborare de la Helsinki din 1975, precum a principiilor pe care este clădită Uniunea Europeană. Această tentație generează riscuri pentru eforturile care se doresc durabile pentru reconciliere, pe model franco-german, dar și pentru aprofundarea proceselor de integrare europeană și euro-atlantică, în spiritul unei Europe unite, a libertății, democrației, statului de drept și solidarității.

Acțiunea politică a Ungariei de promovare a unor legi complementare, menite să pună sub semnul întrebării sau chiar să conteste dispozițiile sau conținutul Tratatului de pace din 4 iunie 1920, contrazic relația bilaterală de parteneriat strategic a celor două țări, dar și sensul și spiritul construcției europene.

Pentru România nu există alternativă la principiile și normele dreptului internațional, la relațiile de bună vecinătate și la modelul european de integrare, respect și toleranță. Ceea ce nu înseamnă nici compromis și nici renunțări la fundamentele statului român, la adevărul istoric sau la aprofundarea proiectului european.

Iată de ce, o dată în plus, marcarea reperelor și simbolisticii istorice esențiale ale națiunii române reprezintă o conduită firească și, în același timp, o necesitate, inclusiv pentru generațiile care vin. Un argument în plus pentru o Lege care să proclame data de 4 iunie în România ca Zi a Tratatului de la Trianon.

BIBLIOGRAFIE

1. **Tratate, cursuri, monografii**

Ion M. Anghel, *Tratatele de la Trianon și Paris din 1920, Documentele prin care s-a consfințit înfăptuirea României Mari*, Editura Academiei Oamenilor de Știință din România, București, 2018

Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *From ancient Dacia to modern Romania*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985

Gaetano Pentassuglia, *Minorités en droit international*, Editions du conseil de l'Europe, 2004

Ioan Aurel Pop, Ioan Bolovan, Ioana-Mihaela Bonda, Ana Victoria Sima, Teodor Laurentiu Popescu-coordonatori, *Construind Unirea cea Mare*, vol. III, De la Marele Război la România Reîntregită (1914-1922), Editura Scoala Ardeleana, Cluj-Napoca, 2018

Malcom N. Shaw, *International Law*, Cambridge University Press, sixth edition, third printing, New York, 2010

La paix de Versailles, Questions territoriales (avec de nombreuses cartes et tableaux statistiques) / Tchecoslovaquie-Pologne-Ukraine-Roumanie-Yougoslavie, Les Editions Internationales, Paris, 1939

2. **Articole, reviste, studii, material documentar**

Dr. Hamza Gábor, *Traité de Paix de Trianon et la protection des minorités en Hongrie*, <http://www.vmtt.org.rs/mtn2009/Hamza.pdf>, publicat și în *Journal of the History of International Law/Revue d'histoire du droit international* Volume 10, Number 1, 2008, Publisher: Brill | Nijhoff, <https://brill.com/view/journals/jhil/10/1/jhil.10.issue-1.xml>

Traité de paix entre les Puissances alliées et associées et la Hongrie (Trianon, 4 juîn 1920) ;

<https://mjp.univ-perp.fr/traites/1920trianon.htm>

Proiect de lege L459/ 2019 Senat ; PL-x 521/2019 Camera Deputaților ; <https://www.senat.ro/legis/PDF/2019/19L459FG.pdf>

Expunere de motive a proiectului de lege L 459/2019, <https://www.senat.ro/legis/PDF/2019/19L459EM.pdf>

Punct de vedere al Guvernului României; <https://www.senat.ro/legis/PDF/2019/19L459PV.PDF>

Puncte de vedere ale Guvernului României cu privire la unele inițiative legislative parlamentare aflate în dezbateră Camerei Deputaților, pct. 54; http://www.cdep.ro/proiecte/2019/500/20/1/pvgDPSG33_17.01.2020%20140%20initiative.pdf

Stenograma ședinței Senatului din 6 iunie 2018, p. 23; <https://www.senat.ro/PAGINI/Stenograme/Stenograme2018/18.06.06.pdf>

Tratatul de înțelegere, cooperare și buna vecinătate dintre România și Ungaria, semnat la Timisoara la 16 septembrie 1996; <http://www.dri.gov.ro/lege-nr-1131996-pentru-ratificarea-tratatului-de-intelegere-cooperare-si-buna-vecinatate-dintre-Romania-si-republica-ungara-semnat-la-timisoara-la-16-septembrie-1996/>

Rezoluție privind poziția Comisiei pentru politica externă a Senatului României față de legea de modificare a Legii cetățeniei maghiare și de Legea unității națiunii maghiare, București, 8 iunie 2010; https://www.senat.ro/pagini/comisii/activitatea%20in%20comisii/Comisia_Politica_Externa/Buletine/Rezolutia%20Comisiei%20pentru%20politica%20externa%20fata%20de%20legea%20de%20modificare%20a%20Legii%20cetateniei%20maghiare.pdf

Convenția europeană asupra cetățeniei; <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802ed91d>

Legea cetățeniei române nr. 21/1991 (**republicată**)(*actualizată*); <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/121439>

Domnul prof. univ. dr. Ion Bulei a avut amabilitatea să ne răspundă la câteva întrebări, prin care și-a exprimat punctele de vedere referitoare la abordarea istorică legată de situarea României în această parte a Europei.

„România e geografie, nu e istorie”

Emil Cioran

Adina Rențea: Stimate domnule profesor, dintr-o abordare istorică, cum priviți localizarea românilor în acest spațiu european ?

Ion Bulei: Românii sunt situați într-o zonă aparte a Europei¹, într-un spațiu de mari diferențe etnice. Nici o țară de aici nu e omogenă din punct de vedere etnic. Și în același timp nu e omogenă din punct de vedere lingvistic. În acest mozaic lingvistic și etnic, nici o țară nu e de mare putere culturală. Și între aceste limbi nu există o comunicare directă. Scriitorii importanți din această zonă nu au fost cunoscuți de către vecini decât după ce au fost traduși într-o limbă a Occidentului, de unde apoi au fost preluați. Spațiul balcanic este al resturilor marilor imperii și al statelor noi, definite în urma acordurilor și convențiilor internaționale. Aici frontierele au o mobilitate mai mare. Nu au sigiliul definitivului pentru că, exceptând Grecia, România și Serbia, toate celelalte state sunt independente abia odată cu secolul 20. Din această cauză există o instabilitate a granițelor mult mai pronunțată decât în alte părți.

A.R.:Cum caracterizați raporturile interstatale din punct de vedere

¹ Vezi Georges Prévélakis, *I Balcani*, Il Mulino, 1997; Predrag Matvejevic, *Osservazioni sui Balcani e la “balcanizzazione”*, Interventie prezentata cu ocazia conferintei internationale organizata de Aspen Institute Italia, Venezia, 8-10 octombrie 1999.

geopolitic ?

I.B.: Aproape toate popoarele de aici nu au încredere în vecini (un sondaj din 1997 efectuat în Polonia constata că doar 2% dintre polonezi aveau încredere în aceștia). Despre români, se spune că cel mai bun vecin al lor este Marea Neagră. Această neîncredere e determinată de conflictele teritoriale de până acum (cu excepția sârbilor și a românilor, toate celelalte popoare au avut între ele o istorie de conflicte). E suficient să observăm folclorul din zonă. Eroul negativ este totdeauna un altul, eventual un vecin. Nu este decât arareori un autohton. Cărțile de școală alimentează mentalitatea națională (din acest punct de vedere este o întârziere de circa două generații față de Occident).

În sfârșit, din punct de vedere economic, nu există o interdependență între țările de aici. Aceste țări nu fac comerț între ele, decât într-o măsură nesemnificativă. Economii lor nu sunt complementare. Din toate aceste motive, și din altele, zona noastră a fost un spațiu care a făcut posibilă manifestarea unui naționalism pasiv și uneori activ.

Aici sunt multe, prea multe împărțiri, linii de demarcație, frontiere materiale, spirituale, politice, sociale și culturale. Unele părți din acest spațiu amintesc răni și suferințe, determinate de istorie sau de un trecut căruia nu i-a fost dat să devină cu adevărat istorie. Orice dorință de mărire teritorială e împiedicată de vecini și se dovedește iluzorie sau sfârșește în nebunia naționalismului. Nu e loc pentru o „Mare Serbie”, o „Mare Bulgarie”, pentru o Croație împreună cu Bosnia și Herțegovina, pentru o „Albanie mărită”... Spațiul e prea mic pentru ambiții de acest fel. Frontierele lor n-au unde să se extindă.

La diferențele de mai sus se adaugă și cele imaginare și mitologice. Fiecare pretinde că are rădăcini mai adânci decât celălalt, rațiuni mai convingătoare pentru a se înstăpâni într-un teritoriu sau altul. Evenimentele reale și reprezentarea lor succed unele altora. Istoria și mitul se confundă. Revendicările se bazează când pe unele, când pe altele sau, uneori, pe amândouă. Argumentele invocate și „dovezile” furnizate sunt considerate irefutabile sau chiar sacre. Se

impun în numele „dreptului istoric”, sau al „dreptului natural”: cu pretenția că fiecare este deținătorul „adevărului istoric” sau al „dreptului absolut”.

A.R.: Cum a fost influențată activitatea elitelor, raportată la poziția noastră geografică ?

I.B.: A fost cu atât mai dificil pentru elite să-și definească menirea într-un astfel de context. Apăsând prea tare pe naționalism pentru a se justifica în fața propriului popor riscau să trezească naționalisme și mai evidente din partea vecinilor. Pentru că suntem într-o regiune în care se produce mai multă istorie decât se consumă. Generație după generație construiesc România modernă. Dar nu ei, oamenii lui 1848, aveau să aducă Occidentul. Acesta venea singur, împins spre zona Europei Centrale și Orientale de propria-i dezvoltare. Pașoptiștii însă mijlocesc venirea Occidentului și o încurajează. Va fi generația idealului național în acțiune.

După 1918, nu mai sunt generații determinate istoric. Statul tuturor românilor se realizase. Acum era momentul „să se facă puțină cultură”, cum spunea Mircea Eliade. Până ce nu avea să vină „teroarea istoriei”, care tot a venit. I-a urmat generația unei experiențe eșuate.

Interviu realizat de *Adina Rențea*

O CHESTIUNE DE ISTORIE ȘI DREPT INTERNAȚIONAL ÎNTR-UN CONTEXT ACTUAL DE SECURITATE NAȚIO- NALĂ – PROCESUL OPTANȚILOR UNGURI DIN TRAN- SILVANIA

Codrin Dumitru Munteanu¹

„Decret P.M. nr. 1.450 din anul 1941 al ministerului regal maghiar despre extinderea efectelor actelor normative referitoare la închirierea locuințelor și altor spații în zonele țării din est și din Ardeal eliberate de sub dominația românească.

Ministerul regal maghiar, prin autoritatea sa dobândită prin art. 3 din Legea XXVI/1940 referitoare la reintegrarea în Coroana Sfântă Maghiară și reunificarea cu țara a zonelor țării din est și din Ardeal, eliberate de sub dominația românească decretează următoarele:

(...)

Art.14 - Se interzice operarea după 30 august 1940 a înscrierilor dispuse înainte de intrarea în vigoare a prezentului decret dar încă neoperate, și înscrierile operate înainte de intrarea în vigoare a prezentului decret sunt nule; aceste înscrieri se vor șterge din oficiu.

(...)

Art. 19 – Prezentul decret intră în vigoare la data publicării (23 februarie 1941) și responsabil cu executarea – în concordanță cu ministerele interesate prin competență – este ministerul regal maghiar al justiției”.

(...)

Budapesta, 21 februarie 1941

Contele Teleki Pal

m.p.

Prim-ministru regal Maghiar

¹ Lector asociat, SNSPA – Facultatea de administrație publică

1. Istorie și drept al proprietății în contextul celor două războaie mondiale

Cu unele diferențe, în toate statele lumii agricultura constituie o ramură de bază a economiei naționale. Rezultatele economice din agricultură depind de utilizarea eficientă a suprafețelor de teren iar, lotizarea și modul de repartizare a proprietății funciare sau, altfel spus, structura acesteia, tinde să influențeze definitiv performanțele economice. Pe de altă parte, structura proprietății comportă în mod obligatoriu o analiză din perspectiva securității societale, în aproape toate componentele sale. Structura proprietății funciare, inclusiv din perspectiva titularilor dreptului de proprietate, determină o serie de riscuri economice, sociale și de mediu iar, din perspectivă istorică și abstract constituțională putem identifica inclusiv riscuri de securitate teritorială.

Argumentat de această lapidară și introductivă argumentație România a suferit mai multe reforme agrare odată cu intrarea în epoca modernă. Dacă inițial reforma agrară s-a produs pe fondul emancipării clasei țărănești, numeric cea mai importantă pătură socială dar și cea mai săracă reformele agrare ulterioare au cumulat alți factori politico-istorici determinați de consecințele celor două războaie mondiale, de intrarea și ieșirea de sub influența sovietică.

Nașterea Statului Român modern se întemeiază pe dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza pe 5 ianuarie 1859 în Moldova și pe 24 ianuarie în Țara Românească. Odată cu desemnarea lui Mihail Kogălniceanu ca Prim-ministru începând cu anul 1863 se inițiază un amplu proces de reformă și modernizare din care reținem în legătură cu prezentul studiu adoptarea și implementarea legislației reformei agrare respectiv adoptarea în decembrie 1863 a Legii privind secularizarea averilor mănăstirești, ce reprezentau 26,26% din teritoriul țării, din care peste 10% deservea interese străine, urmată în anul 1864 de Legea rurală care prevedea desființarea clăcii și împroprietărirea țăranilor. Reforma agrară a reprezentat o condiție sine qua non de reformă și

modernizare a Statului Român având ca principală consecință desființarea relațiilor feudale din agricultură și înfrângerea conservatorismului marilor boieri, deținători de imense suprafețe agricole, stoparea fenomenului spolierii cu aproximativ 25% a bugetului național prin transferul de venituri nedeclărate către entități bisericești din alte state cărora le erau închinat mănăstirile și averile bisericești din Principatele Unite. În cifre, reforma agrară dintre anii 1863 - 1865 a presupus: împroprietărirea cu loturi agricole în suprafață totală de 1.654.964 ha a 406.429 țăranii, alocarea de loturi de casă pentru 60.000 de săteni țăranii ajungând să dețină 30% din terenul agricol, în timp ce 70% reprezenta teren deținut de moșierime sau teren proprietate de stat². În pofida abuzurilor săvârșite în procesul de aplicare a legislației, a nemulțumirilor create, nemulțumiri ce au stat la baza tulburărilor țărănești de mai târziu, reforma agrară poate fi apreciată ca reprezentând pentru România unul din cele mai importante și însemnate evenimente istorice marcând trecerea de la orânduirea feudală către epoca modernă.

Pe acest fond, răscoala din 1907 vine să confirme faptul că problema situației sociale a țăranimii, în fapt modul de distribuire a proprietății funciare, nu doar că nu fusese rezolvat ba mai mult inechitățile sociale par a se fii adâncit.

Pornind de la o necesitate reală și preexistentă, în contextul istoric complicat al retragerii Familiei regale și Consiliului de ministrii la Iași și al operațiilor militare austro-ungare din vara anului 1917 ce vizau lichidarea statalității române prin ocuparea Moldovei, regele Ferdinand se adresează la 23 martie 1917 Armatei a II-a cantonată la Răcăciuni promițând țăranilor împroprietărirea cu pământ: „Ostași, vouă, fiilor de țăranii, care ați apărut cu brațul și cu pieptul vostru pământul unde v-ați născut, unde ați crescut, vă spun eu, regele vostru, că pe lângă răsplata cea mare a izbânzii care vă asigură fiecăruia recunoștința neamului întreg, ați câștigat totodată dreptul la a stăpâni într-o

² A se vedea Adăniloiaie Nichita, *Cuza Vodă și problema agrară în Cuza Vodă In memoriam*, Editura Junimea, Iași, 1973.

măsură mai largă pământul pentru care v-ați luptat. Vi se va da pământ! Eu, regele vostru, voi fi întâiul a da pildă, vi se va da și o largă participare la treburile statului.” Proiectul de revizuire a Constituției ce deschidea calea reformei agrare pe calea exproprierii marilor proprietăți, dar și reforma electorală prin acordarea dreptului de vot universal, este promulgat la 19 iulie 1917. Ofensiva austro-ungară este stăvilită de ostașii țărani la Mărăști 11 – 19 iulie 1917, Mărășești – 24 iulie – 6 august 2017 și Oituz – 26 iulie – 9 august 2017, sub admirabila conducere a viitorului mareșal Alexandru Averescu.

Finalul Primului Război Mondial găsește România în fața a două mari provocări impuse de realitatea politico-socială a vremii și de promisiunile făcute în timpul războiului. Astfel, pe o parte este declanșată și implementată o amplă reformă constituțională odată cu adoptarea Constituției de la 1923, lege fundamentală apreciată ca fiind una dintre cele mai moderne Constituții europene din epocă. Pe de altă parte este inițiată reforma agrară, promisă în contextul istoric expus cu particularitatea funciară a Transilvaniei unită cu țara mamă conform Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

Situația socială a vremii relevă date ce susțin fără tăgadă nevoia și justetea reformei agrare. Ne vom limita deocamdată să amintim trei aspecte esențiale:

a) În ciuda reformei agrare inițiate sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza, proprietatea funciară din Regatul României cunoștea la începutul secolului XX o distribuție inechitabilă și irațională. Câteva cifre sunt relevante: 5.000 de proprietari, reprezentând 0,6% din totalul proprietarilor dețineau 4 milioane de hectare în timp ce 920.939 familii de țărani aveau în proprietate 3,9 milioane hectare teren agricol. În aceeași statistică regăsim 360.000 de familii de țărani cu proprietăți între 3 și 5 hectare de teren agricol, 420.000 de familii de țărani cu suprafețe între 0,5 și 3 hectare de pământ și 300.000 de familii care nu dețineau de loc proprietăți agricole³. Un calcul simplu arată că

³ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Editura Humanitas, București, 1994 p. 363-364.

mai puțin de 1% dintre proprietari dețineau aproximativ jumătate din terenul agricol al țării, în timp ce 99% din proprietari dețineau cealaltă jumătate, cifre relevante ce au argumentat fără putință de tăgadă nevoia unei ample reforme agrare încă înainte de declanșarea și încheierea Primului Război Mondial și, indiferent de finalitatea acestuia. De altfel, răscoala din 1907 a condus la dezbateri și propuneri de soluții, unele contradictorii pe fondul rezistenței și influenței marilor moșieri. Propunerile au variat în epocă de la planuri de împroprietărire a țăranilor prin parcelarea și vânzarea unor loturi către țărani sau pe seama exproprierilor marilor moșieri și statului în limita a 1.000.000 de hectare, egal suportate de stat și moșieri ori exproprierea moșiilor mai mari de 1.000 de hectare⁴.

b) Încorporată Imperiului Austro-ungar, în Transilvania situația este similară având în plus și particularitatea politicii publice de pauperizare și lipsire de drepturi și libertăți fundamentale a populației românești majoritare ca mijloc de maghiarizare a populației și a proprietăților funciare. Aici, potrivit statisticilor vremii, strict pe criteriul întinderii proprietăților regăsim următoarele date: 25,13% din suprafața totală a exploataților agricole era reprezentată de proprietăți mai mari de 1.000 de jugăre⁵. O altă întindere de 35,74% era reprezentată de proprietăți mai mari de 100 de jugăre deținute 6.126 proprietari reprezentând 0,72% din totalul deținătorilor de teren. În același tablou mai amintim că 598.132 gospodării reprezentând 71% din totalul gospodăriilor erau deținătoare de suprafețe sub 10 jugăre. Un centralizator al acestor date relevă faptul că 37% din totalul proprietăților funciare, cumulând 2,7 milioane de teren agricol era deținut de 4601 mari proprietari în proporție flagrantă cu cele 2,5 milioane hectare, 34% din suprafața agricolă totală, deținută de 843.448 hectare teren agricol⁶.

⁴ Dumitru Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, p. 18-23

⁵ Unitate de măsură pentru aria terenurilor agrare, egală cu 5775 m² sau 1600 de stânjeni pătrați. Definiție Dex online.

⁶ Dr. Anton Drăgoescu (coordonator), *Istoria României, Transilvania*, Editura „George Barițiu”, Cluj Napoca, 1999, p. 936

După criteriu naționalității proprietarilor, ca argumentat al celor ai sus afirmate, situația proprietăților din Transilvania se prezintă astfel: proprietățile mai mari de 1.000 de jugăre erau deținute de maghiari în procent de 81%, germani 7,7% și români 5,5%; proprietățile între 100 și 1.000 de jugăre aparțineau maghiarilor în procent de 61,4%, românilor în procent de 20,3% și germanilor în procent de 16,1%. Disproporția este evidentă în condițiile în care românii erau majoritari în Transilvania, în ciuda aprigului proces de maghiarizare și relevant este faptul că doar la proprietățile de sub 10 jugăre proprietari de naționalitate română au un procent covârșitor respectiv, 69,4% în cazul exploataților între 5-10 jugăre și 70,5% pentru exploatațiile între 0,1 și 5 jugăre⁷.

Cumularea acestor cifre este relevantă pentru situația Transilvaniei la începutul secolului XX, rod al politicilor medievale de asimilare, aservire și sărăcire a populației majoritare românești, autohtone, din Transilvania. În acest context, peste 70% din totalul terenului agricol ajunsese în posesia maghiarilor în pofida faptului că românii reprezentau mult peste 50% din totalul populației Transilvaniei.

c) Pe acest fond, se poate lesne conchide că reforma agrară din 1921 a avut ca izvor situația, cauzele și frământările din vechiul Regat al României, anterioare Primului Război Mondial, și nu situația particulară din Transilvania a generat această reformă. Desigur, situația la rându-i inechitabilă din Transilvania a constituit un capitol important și distinct a reformei agrare din 1921 care însă s-a adăugat unui proces deja inițiat în fostul Regat al României. Astfel, o primă critică a vremii cum că reforma agrară ar fi avut un izvor și ar fi constituit o măsură antimaghiară este intru-totul demontată. De altfel, de planul de împrumut, ce a urmat exproprierii marilor exploatații, au beneficiat nediscriminatoriu și după aceleași criterii și maghiarii din Transilvania, deveniți cetățeni români, indiferent de faptul că fuseseră înrolați în armata austro-ungară și luptaseră împotriva României.

⁷ Dumitru Șandru, Reforma agrară din 1921 în România, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, p. 18-23.

2. Reforma agrară din 1921 și chestiunea optanților unguri

În mod evident schimbarea granițelor cu ocazia războaielor a condus, de o parte și de alta a statelor ce au suferit atare modificări, la o serie de acte normative vizând regimul juridic al proprietății, publice sau private precum și măsuri în domeniul publicității imobiliare, lucru care s-a întâmplat și la finele celui mai sângeros război cunoscut de omenire.

Așa cum am arătat deja, cauzele reformei agrare din 1921 le regăsim în structura proprietății din vechiul Regat, chiar înainte de declanșarea Primului Război Mondial. După cum am arătat anterior, acestei situații preexistente i se adaugă contextul istoric al Marelui Război în care Regele Ferdinand promite în 1917 măsuri de reformă electorală și agrară. La patru luni după discursul său de la Răcăciuni, M.S. Ferdinand emite Decretul Regal nr. 721 din 19 iulie 1917 pentru sancționarea Legii pentru modificarea articolelor 19, 57 și 67 din Constituție⁸, deci anterior alipirii Transilvaniei și fără a anticipa acest final al războiului. Actul normativ a avut menirea de modificare a Constituției de la 1866 lărgind sfera exproprierii proprietății rurale și pentru cauză de utilitate națională.

Potrivit Decretului Regal se expropria în întregime:

- a) Terenurile cultivabile ale Domeniului Coroanei, ale Casei Rurale, și ale tuturor persoanelor morale publice sau private (...)
- b) Proprietățile rurale ale supușilor statelor străine (...)
- c) Proprietățile absenteiștilor⁹ (...)

și se expropria parțial, proprietăți rurale particulare, de la 100 de ha în sus, cumulând o suprafață totală de 2 milioane de hectare.

⁸ Publicat în Monitorul Oficial nr. 913 din 20 iulie 1917.

⁹ Din franceză absentéisme. Absență îndelungată a deținătorului unei proprietăți funciare, pe care o exploatează printr-un intermediar. Definiție Dex online. În speță privește românii ce locuiau în străinătate, își administrau proprietățile prin intermediari și își încasau veniturile în străinătate, unde le și cheltuiau.

La finele războiului, implementarea procesului de reformă agrară se transpune într-un proces efectiv și concret odată cu emiterea Decretului Lege nr. 3697 din 16 decembrie 1918. Legea nr. 17/1921 privind reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea¹⁰ fixează cadrul legal definitiv al reformei agrare din vechiul regat.

Până la sfârșitul anului 1924 s-au expropriat 1/3 din totalul suprafeței agricole, adică 2.700.000 hectare. De unde în 1916 marea proprietate cuprindea 48% din întinderea cultivabilă, în 1924 ea este redusă la 8%. În schimb, procentul suprafeței ocupate de mica proprietate se dublează de la 40% la 80%¹¹.

În Transilvania, având ca fundament aceeași împărțire irațională a suprafețelor agricole dar și forestiere, rezultat în principal al politicilor agresive consecvente de maghiarizare și aservire a populației majoritare, reforma agrară are totuși un izvor diferit, respectiv Declarația de la Alba Iulia. Astfel, la punctul 5 al declarației se menționează: Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri, desființând fidei-comisele și în temeiul dreptului de a micșora după trebuință latifundiile, i se va face posibil țăranului să-și creeze o proprietate (arător, pășune, pădure) cel puțin atât cât o să poată munci el și familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte, potențarea producției.

Desființarea marilor proprietăți aparținând minorității nobiliare maghiare și împrumutarea țăranimii aservite, în majoritatea lor români în fapt (63%), desființarea unui sistem feudal nedemn de secolul XX, se impunea ca act de emancipare națională a majorității românești și deopotrivă ca act de emancipare a clasei țăranesti. Deseori țăranii împilați ceruseră o împărțire mai democratică a proprietății rurale. Răscoalele din 1784 și 1848 erau manifes-

¹⁰ Publicată în Monitorul Oficial nr. 82 din 17 iulie 1921.

¹¹ Constantin D. Cutcutache, *Un mare conflict internațional: Optanții unguri ai Transilvaniei și reforma agrară din România*, Ed. a II-a, Editura Semne, București, 2018, pag. 23.

țările firești ale unei țăranimii lipsite de pământ și neomenos speculată de latifundiarii unguri¹². Dreptele doleanțe ale sătenilor au întâmpinat totdeauna rezistența statornică a Guvernului ungar, compus din membrii nobilimii posezoare de pământ și cu vederi feudale¹³. Peste puțini ani, în 1927, contele Mihály Károlyi¹⁴ confirmă indubitabil nevoia amplei reforme agrare în Transilvania afirmând imperativ că dacă ar fi fost el însuși guvernator al Transilvaniei, nu s-ar fi temut să impună magnaților maghiari asemenea sacrificii¹⁵.

În cadrul acestei realități sociale și istorice, în contextul încheierii Primului Război Mondial cu finalitățile istorice cunoscute, este adoptată, având ca punct de plecare Decretul – lege nr. 3911/1919 al Marelui Sfat Național și invocând în preambul punctul 5 al Declarației de la Alba-Iulia, Legea nr. 3610/1921 pentru Reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș¹⁶ după ce, anterior, fusese sancționată (promulgată) Legea nr. 3608/1921 pentru reforma agrară din Bucovina¹⁷.

Ca o concluzie generală, analizând legislația exproprierii se poate lesne constata că deși reglementată prin acte normative diferite, corespunzător vechiului Regat și provinciilor unite, principiile reformei sunt în genere unitare și nediscriminatorii. Spre exemplu, art. 2 al Legii nr. 3610/1921 pentru Reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș a prevăzut expres că Exproprierea atinge proprietatea fără privire la calitatea proprietarului, capacitatea lui juridică sau caracterul imobilului expropriat. Potrivit actului normativ citat, în Transilvania exproprierea viza în principal:

a) cu unele excepții, toate proprietățile rurale și extravilanele urbane aparținând tuturor persoanelor juridice, care urmăresc satisfacerea unui interes public ca: corporațiuni, fundațiuni, instituțiuni, biserici, mănăstiri, capitaluri, universități, școli, spitale, județe, comune etc.

b) pământul rural al absenteiștilor. Absenteist în sensul legii de față este acela care de la 1 decembrie 1918 până la depune-

rea legii de față a lipsit din țară, fără a avea vreo însărcinare oficială în străinătate. Fac excepție proprietățile rurale până la 50 jugăre.

c) toate proprietățile rurale și extravilanele urbane aparținând tuturor persoanelor juridice, care urmăresc satisfacerea unui interes privat ca: Bănci, societăți comerciale și anonime, comunitățile de avere, sindicatele profesionale, etc.

d) proprietățile rurale care au fost trecute actualilor proprietari după 1 decembrie 1917, în baza ordonanțelor fostului guvern ungar, privitor la restrângerea liberei circulații a imobilelor, cerându-se prealabilă învoire a comitetului agrar.

e) pământul cultivabil rural și extravilan urban al proprietarilor particulari din: moșiile partea întrecătoare peste 30 jugăre cad. în comunele rurale și 10 jugăre cad. în comunele urbane care au fost arendate timp de 10 ani agricoli, între 1904 și 1918; moșiile arendate la 1 mai 1921 partea întrecătoare peste 50 jugăre cad. la munte și deal și 100 jugăre cad. la șes.

f) moșiile cultivate de proprietarii lor, partea întrecătoare peste: 50 jugăre cad. la munte, 100 jugăre cad. la deal, 200 jugăre cad. la șes în regiunile cu cereri de împrumutare mari, 300 jugăre cad. la șes în regiunile cu cereri de împrumutare mijlocie, 500 jugăre cad. la șes în regiunile cu cereri de împrumutare satisfăcute.

g) loturile celor colonizați după 1 ianuarie 1885¹⁸, expropriate până la limita lotului fixat în regiune pentru împrumutarea îndreptățiților.

f) părți din islazurile urbariale, posesorale, comunale, asociațiilor particulare organizate în baza Legii 1913, precum și ale co-

18 Textul legal face referire la amplul proces de colonizare în Transilvania a maghiarilor din Ungaria inițiat de guvernul Francisc Deak, cu scopul vădit al deznaționalizării românilor. Acestora li se oferă pământuri ce aparținuseră românilor, după o exproprieare injustă, fără fundament juridic și cu vădit caracter de deznaționalizare a elementului majoritar românesc.

munităților de avere, pășunile de munte în acele regiuni cu cereri de împrumutare mari se vor expropria pentru cultură.

Comparând actele normative ce au stat la baza reformei agrare din 1921 concluzionăm lesne faptul că, nu doar că reglementarea vizând exproprierea în Transilvania nu este mai severă decât legislația din vechiul Regat, unde inclusiv terenurile cultivabile aparținând Domeniului Coroanei fac obiectul exproprierii și împrumutării țărănilor ci, dimpotrivă, există cel puțin două situații în care reforma agrară din Transilvania a acordat circumstanțe mai favorabile latifundiarilor maghiari. Astfel, spre deosebire de condițiile exproprierilor din vechiul Regat, în Transilvania:

a) se permite străinilor (în fapt persoanelor cu cetățenie maghiară), rezidenți în străinătate să-și păstreze proprietățile rurale în Regatul României, în Transilvania desigur, sub condiția de a nu se încadra în categoria absenteiștilor. Acest privilegiu nu a fost acordat românilor din vechiul Regat care dobândiseră cetățenia altui stat prin căsătorie sau alte mijloace legale și nici altor străini deținători de suprafețe agricole în Regat.

b) pe de altă parte, chiar și în cazul absenteiștilor, în Transilvania a fost reglementat un privilegiu – nu au fost suspuse exproprierii pământurile absenteiștilor până la 50 de jugăre, în timp ce în vechiul Regat absenteiștii au fost expropriați în întregime.

Cu alte cuvinte reforma agrară a privilegiat străinii și absenteiștii din Transilvania printr-un regim derogatoriu de la principiul general al exproprierii avut ce a fundamentat reforma agrară din 1921 în Regatul României sau, altfel spus, străinii au avut un regim net favorabil în Transilvania în raport cu românii aflați în situație juridică identică. Reforma agrară în Transilvania nu a fost concepută, reglementată și aplicată într-un registru al lichidărilor de război sau confiscărilor.

Câteva concluzii generale, complementar celor deja expuse, se mai impun înainte de prezentarea problematicii optanților unguri:

a) reforma agrară din 1921 are cauze preexistente Primului Război Mondial, respectiv repartizarea inechitabilă și irațională a proprietății funciare între marii moșieri și clasa țărănească, situație socială ce a generat tulburări și răscoale deopotrivă în Transilvania, ca provincie a Imperiului austro-ungar cât și în vechiul Regat al României, cu particularitatea că în Transilvania regimul juridic al proprietății avea și o componentă de deznaționalizare a populației de naționalitate română, de altfel majoritare;

b) pe fondul acestei situații sociale, în vechiul Regat al României problematica reformei agrare fusese ridicată ca necesitate înainte și independent de Primul Război Mondial;

c) reforma agrară din Transilvania s-a fundamentat pe Declarația Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia, nu a fost îndreptată împotriva a maghiarilor sau a latifundiarilor maghiari, neavând un caracter etnic așa cum vădit avusese reforma agrară maghiară din 1885, făcută pe seama românilor transilvăneni, cu scopul de colonizarea maghiarilor din pusta ungară în Transilvania în cadrul unui proces de maghiarizare inițiat după realizarea dualismului austro-ungar din 1867;

c) spre deosebire de străinii și absenteiștii din vechiul Regat al României, străinii și absenteiștii din Transilvania (maghiari în proporție covârșitoare) au avut un regim privilegiat după cum am arătat deja;

d) clasa țărănească a beneficiat de împroprietări indifereent de apartenența etnică, țăranii maghiari fiind beneficiari ai reformei agrare similar românilor și indiferent de faptul că luptaseră în armata austro-ungară împotriva Regatului României.

În mod evident studiul, analiza și relevarea condițiilor reformei agrare din 1921, a subiecților exproprierii cât și a subiecților împroprietării nu poate fi epuizată în cadrul unui material condiționat de specificul prezentării de față.

Astfel, alegem în cele ce urmează să ne limităm la prezentarea chestiunii unei categorii de absenteiști, așa cum au fost ei deja definiți, respectiv optanții unguri.

Urmare a destrămării la finele Primului Război Mondial a imperiului austro-ungar, cetățenilor fostului imperiu, aflați pe teritoriul statelor succesoare asupra unor provincii ce aparținuseră monarhiei imperiale, le-a fost acordată în temeiul art. 61 al Tratatului de la Trianon, semnat la 4 iunie 1920, cetățenia statului ce își exercita suveranitatea asupra respectivelor teritorii. Cu alte cuvinte, cu excluderea cetățeniei maghiare, Regatul României a recunoscut și acordat cetățenia Română, maghiarilor din Transilvania și celelalte provincii românești reunite cu țara mamă, regim juridic de care au beneficiat și celelalte minorități din aceste teritorii.

Art. 63 al aceluiași Tratat de la Trianon acordă însă persoanelor majore, aflate în această situație juridică, dreptul de a opta între cetățenia maghiară și cetățenia statelor succesoare, în cazul nostru cetățenia română.

Chestiunea cetățeniei persoanelor din teritoriile fostei monarhii austro-ungare, aflate acum în cadrul granițelor statelor succesoare este astfel soluționată nu doar pe principii logice și în acord cu principiile de drept internațional dar și în deplin consens cu un democratic exercițiu de libertate individuală. Astfel, conform art. 63 al Tratatului de la Trianon persoanele peste 18 ani care au dobândit de drept cetățenia română puteau opta pentru cetățenia maghiară în decurs de 1 an de zile, opțiunea soțului atrăgând după sine pe cea a soției și opțiunea părinților pe cea a copiilor minori, cu obligația mutării domiciliului în statul în favoarea căruia a optat într-un nou termen de 1 an de zile.

Este de precizat faptul că o reglementare similară regăsim și în Tratatul pentru protecția minorităților din 13 decembrie 1919: România recunoaște ca supuși români deplin drept și fără nicio altă formalitate orice persoană domiciliată la data punerii în vigoare a prezentului tratat (...) în teritoriile atribuite prin tratatele de pace, cu Ungaria (...). Cu toate acestea supușii (...) unguri

în vârstă de mai mult de 18 ani , vor avea facultatea să opteze pentru orice altă naționalitate le-ar fi deschisă.

Cu acest statut juridic, de optanți în alegerea cetățeniei maghiare potrivit propriului exercițiu de voință, o pondere însemnată a latifundiarilor maghiari fac alături de alte categorii de persoane fizice și juridice, din Transilvania dar și din Vechiul Regat și celelalte provincii unite Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina subiect al Reformei agrare din 1921. Este menționat aici și faptul că, optanții, nu erau din punct de vedere istoric doar mari nobili maghiari, latifundiarilor ce acaparaseră în timp terenurile agricole și forestiere din provinciile românești anexate Imperiului austro-ungar în detrimentul clasei țărănești din rândul căreia se desprindeau românii ca majoritate națională în aceste teritorii. O parte importantă a optanților era reprezentată de coloniștii sau urmașii coloniștilor maghiari, beneficiari ai așa zisei reforme agrare din 1885 la care am făcut deja referire, o reformă agrară ce a presupus dislocarea în Transilvania majoritar românească a unor coloniști maghiari și împrumietărirea acestora, în detrimentul populației românești majoritare cu suprafețe vaste, de la 50 de ha, în schimbul plății unor anuități timp de 50 de ani. Într-un calcul simplu aceștia urmau să devină proprietari abia în 1935, nefiind deci proprietari la momentul reformei agrare din 1921¹⁹. Remarcăm aici două diferențe între cele două reforme agrare:

a) cea dintâi a avut un vădit caracter etnic, de colonizare a membrilor unei etnii în scopul deznaționalizării populației majoritare, aspect care nu a doar că a lipsit în cadrul reformei agrare din 1921 dar care chiar a și creat condiții mai favorabile absenteiștilor maghiari din Transilvania în raport cu absenteiștii români din Vechiul Regat al României.

¹⁹ Constantin D. Cutcutache, *Un mare conflict internațional: Optanții unguri ai Transilvaniei și reforma agrară din România*, Ed. a II-a, Editura Semne, București, 2018, pag. 25.

b) beneficiarii reformei agrare din 1885, coloniști maghiari trebuiau să plătească o sumă anuală timp de 50 de ani pentru terenurile cu care fuseseră împrumietăriți, în timp ce beneficiarii reformei agrare din 1921 au fost împrumietăriți cu titlu gratuit. Acest aspect este important în contextul în care între beneficiari se regăseau nediscriminatoriu membrii clasei țărănești maghiare, ale căror doleanțe legate de împrumietărirea fuseseră ignorate de chiar nobilimea latifundiară maghiară. Iar această împrumietărirea nediscriminatorie s-a făcut fără a se lua în considerare calitatea de fost combatant împotriva Regatului României.

În mod evident, nemulțumiți de faptul că după secole de privilegii feudale, terenurile agricole și forestiere le sunt împărțite clasei țărănești, care de altfel le și lucra, interpretând art. 250 al Tratatului de la Trianon potrivit căruia „bunurile, drepturile și interesele supușilor unguri, situate pe teritoriul fostei monarhii austro-ungare, nu vor putea fi confiscate sau lichidate în conformitate cu aceste dispozițiuni. Aceste bunuri, drepturi sau interese vor fi restituite celor în drept, libere de orice măsură de acest fel sau de orice altă măsură de dispozițiune, de administrare forțată sau sechestru. Ele vor fi restituite în starea în care se găsesc înainte de aplicarea măsurilor în chestiune, adică la confiscare sau lichidare”, optanții unguri consideră că nu pot intra sub incidența unei legi românești a exproprierii și, în temeiul aceluiași articol care reglementa și faptul că „reclamațiile care ar putea fi făcute de către supușii unguri vor fi supuse Tribunalului arbitrar mixt, prevăzut de art.239” s-au adresat acestei instanțe. O parte a optanților, nu însemnată, apreciază că problematica este o chestiune internă a Statului Român și se adresează instanțelor din România.

Astfel, putem identifica o primă fază în ceea ce se cheamă procesul optanților, respectiv faza din fața instanțelor judecătorești române, cu parcurgerea tuturor etapelor procesuale.

Câteva aspecte lămuritoare se impun: este cert faptul că art. 250 al trata-

tului are în vedere lichidarea sau confiscarea bunurilor cetățenilor unguri din teritoriile ce s-au alipit potrivit principiilor wilsoniene statelor vecine imperiului, noi sau preexistente, ca o măsură de protecție față de eventuale asemenea situații care potențial se vor fi petrecut la acel moment istoric. Acest text însă nu putea și nu poate fi interpretat ca o barieră în față unei măsuri constituționale, nediscriminatorii, de expropriere a unor bunuri imobile aflate pe teritoriul statelor succesoare. Astfel, adoptarea și aplicarea unei legii nediscriminatorii, pe întreg teritoriul unui stat, ține de însăși exercițiul de suveranitate al acelui stat asupra bazei sale fizice – teritoriul. În virtutea suveranității sale statul poate să și are obligația de a stabili regimul juridic al proprietății și de a lua măsuri de reglementare și reorganizare a fondului funciar, indiferent dacă aceste proprietăți aparțin cetățenilor săi ori străinilor. Din acest punct de vedere, conflictele născute de aplicarea reformei agrare puteau face exclusiv obiectul instanțelor naționale prin sancționarea unor eventuale situații punctuale de eronată aplicare a legii. Cu toate acestea, procesul optanților, a fost adus în fața jurisdicțiilor străine ale vremii contestându-se însăși dreptul suveran al Statului Român de a reglementa fondul funciar și regimul juridic al proprietăților aflate pe teritoriul său, aparținând cetățenilor străinilor, optanților.

Solicitând sume exorbitante drept despăgubiri, optanții unguri s-au bucurat de sprijinul guvernului ungar care aduce, în numele supușilor săi, disputa artificial creată cu Regatul României în contextul istorico-juridic mai sus arătat, în fața Conferinței Ambasadorilor. Cererea guvernului ungar este respinsă în numai două săptămâni de la depunere ca urmare a faptului că acestui organism îi fuseseră stabilite prin Tratatul de pace competențe în domeniul fixării frontierelor și nu avea căderea să interpreteze texte ale tratatelor ori să se pronunțe în aspecte privind minoritățile naționale.

O a treia etapă în procesul optanților este reprezentată de sesizarea de către guvernul maghiar, după eșecul suferit în fața Conferinței Ambasadorilor, a Societății Națiunilor. De această dată este invocat art. 11, alin. (2) din Pac-

tul Societății Națiunilor în temeiul căruia membrii Societății națiunilor pot să atragă în mod amical atenția Adunării sau a Consiliului asupra oricăror împrejurări de natură să atingă relațiile internaționale și care amenință în urmă să tulbure pacea, sau buna înțelegere între națiuni, de care depinde pacea.

În cadrul sesizării sale, guvernul ungar solicită Consiliului Societății Națiunilor să analizeze cu celeritate fondul problematicii, să constate că legislația reformei agrare este contrară tratatelor de pace, să dispună ca bunurile optanților expropriate (confiscate prin reformele agrare în varianta originală) să fie restituite foștilor proprietari și să se acorde optanților despăgubiri pentru lezările suferite. Argumentele guvernului ungar s-au subsumat interpretării dispozițiilor Tratatului de la Trianon în sensul că cetățenii fostului imperiu care au optat pentru cetățenia maghiară își pot păstra proprietățile situate pe teritoriile statelor succesoare. Prin ministrul său de externe, România contraargumentează strict pe argumente de drept, respectiv: exproprierea nu este o formă de confiscare sau lichidare a bunurilor, aplicarea legii reformei agrare a vizat fără deosebire cetățenii români și cetățenii străini (optanți), scutirea de la aplicarea legii reformei agrare a optanților unguri reprezentând pe de o parte un privilegiu pentru aceștia în raport cu cetățenii români și, pe de altă parte, o știrbire a suveranității statului care s-ar vedea lipsit de dreptul de a dispune și aplica legi pe întreg teritoriul național. Nu în ultimul rând partea română a arătat și faptul că ideea reformei agrare a apărut și se datorează unor cauze peexistente războiului și indiferent de finalitatea acestuia.

În lipsa unui acord, Consiliul Societății Națiunilor amână soluționarea și recomandă celor două părți soluționarea problematicii printr-un aranjament prietenesc. În acest context pentru pregătirea unei noi întruniri a Consiliului este desemnat ca raportor ambasadorul Japoniei în Belgia. La 25 mai 1923, în cadrul întâlnirilor dintre cele două părți, sub medierea raportului japonez, partea maghiară ajunge să admită că exproprierea nu este incompatibilă cu prevederile tratatului, fapt care, a concluzionat partea română, este de natură

să închidă cazul deoarece exproprierea este o chestiune de ordin intern, fără legătură cu lichidările prevăzute în tratatele de pace, operațiune cu caracter internațional. Ulterior proiectului de rezoluție redactat în acest sens, Ungaria își repudiază delegații, contrar uzanțelor internaționale. Pentru a își repudia delegații, Ungaria a argumentat că: mandatul negociatorilor săi a fost limitat exclusiv la negocieri directe cu România, în pofida faptului că luase act de decizia Consiliului Societății Națiunilor ca discuțiile să aibă ca raportor pe ambasadorul Japoniei în Belgia, că reprezentanții săi au luat parte la negocieri cu titlu privat și că aceștia și-au depășit limitele mandatului.

Fără a soluționa pe fond chestiunea, asupra căreia oricum nu avea vreo competență, pe baza documentelor întocmite de raportorul internațional neutru Consiliul Societății Națiunilor a luat act de declarații și și-a exprimat speranța că guvernele Ungariei și României vor depune eforturi pentru ca problematica optanților să nu devină cauza afectării relațiilor de bună vecinătate între cele două state. Cu excepția Ungariei care s-a abținut toate celelalte state membre au votat pentru adoptarea rezoluției cu acest conținut.

Până la această etapă, guvernul maghiar a invocat în susținerea pozițiilor sale exclusiv art. 63 al Tratatului de la Trianon iar analiza fondului demersurilor cât și a organismelor cărora li s-a adresat indică mai degrabă o atitudine de tatonare și de încercare speculativă de a tranșa această chestiune conform unei opticii subiective. Cu atât mai mult însă este de reținut consecvența și îndârjirea părții maghiare, aspect pus în lumină de modul în care litigiul este adus, dincolo de eșecurile suferite, în fața a noi organisme și schimbând cadrul legal și filozofia sesizărilor sale.

Astfel, în decembrie 1923 cele câteva sute de optanți, cu sprijinul și îndrumarea guvernului de la Budapesta își reiau sesizarea dar de această dată invocând art. 250 al tratatului și adresându-se Tribunalului Mixt Româno -Maghiar²⁰,

²⁰ Tribunalele arbitrarie mixte sunt creații ale Tratatelor de pace imaginate ca structuri garante ale nesupunerii statelor învinse arbitrariului statelor învingătoare în ce privește aplicarea măsurilor de reparare a pagubelor cauzate populației civile a statelor aliate

capetele de cerere rămânând în principal aceleași. Aceasta, în ciuda faptului că, principial, chestiunea fusese tranșată încă din 1919, la momentul discuțiilor asupra art. 250 al Tratatului de la Trianon, invocat începând cu 1923 de Ungaria după eșecul acțiunilor deja expuse derulate în perioada 1921 – 1923. Pe scurt, în cadrul discuțiilor referitoare la regimul juridic al optanților prealabile tratatelor de pace și care au stat la baza art. 250 invocat, cu referire la textele vizând optanții unguri potrivit cărora persoanele exercitând dreptul de opțiune, sunt libere să-și păstreze bunurile imobiliare, delegația cehoslovacă anticipând cumva viitoarea poziție a optanților unguri și a Ungariei în această chestiune, solicitase o completare, respectiv circumstanțierea dreptului de păstrare a bunurilor de condiția ca aceste bunuri să fie supuse aceluiași regim ca și bunurile supușilor cehoslovaci. Cu alte cuvinte dezavuarea unei condiții de discriminare pozitivă a străinilor – optanți unguri, în raport cu naționali. Propunerea Cehoslovaciei a fost respinsă pe motiv că este redundantă, fiind de la sine înțeles toate bunurile de pe teritoriul său urmând a avea același regim juridic fără preferințe. În mod evident această optică, statuată de însăși Comisiunea Noilor State, organism al Conferinței de pace de la Paris²¹, nu putea să nu fie aplicată similar și în cazul României.

Conflictul, evident de natură politică, nu putea face obiectul de dezbatere și soluționare a unei instanțe judecătorești internaționale precum Tribunalul Arbitrar Mixt Româno – Maghiar cu atât mai mult cu cât, așa cum s-a arătat deja, exproprierea este o chestiune de ordin intern unde spețe punctuale pot fi soluționate exclusiv de instanțele judecătorești naționale. În plus, conflictul născut ca urmare a pretențiilor optanților excedea competenței materiale a Tri-sau asociate pe timpul războiului, în special cu privire la reținerea și lichidarea bunurilor și drepturilor inamice aflate pe teritoriile cedate de statele învinse. Tribunalele arbitrarie mixte, inclusiv cel româno – maghiar, erau constituite din 3 judecători, câte unul din fiecare stat la care se adaugă cel de al treilea membru, având funcția de președinte, ales de comun acord guvernele celor două state.

²¹ Conferința de pace de la Paris și-a început lucrările la 18 ianuarie 1919 având ca obiective soluționarea problemelor economico-financiare consecințe ale Primului Război Mondial, discutarea în același context a noilor configurații politico-teritoriale și a unei noi ordini europene în consecință precum și elaborarea și semnarea tratatelor de pace.

bunalului care nu avea atribuții în sfera problematicilor funciare. Condiția de reclamant fiind la acest gen de instanță excepțională strâns legată de dovedirea interesului direct și personal, reclamanți au fost doar optanții unguri, și nici aceștia toți, și nu guvernul maghiar care însă i-a susținut extrem de ferm. Făcând abstracție de inadmisibilitatea reclamațiilor datorită lipsei de competență a Tribunalului Arbitrar Mixt Româno - Maghiar pe cale de consecință soluțiile ce urmau să fie pronunțate nu puteau produce efecte juridice în ce privește guvernul maghiar ori optanții ce nu depuseseră astfel de plângeri.

În ciuda competenței limitate și exclusive, cu votul judecătorului maghiar și al Președintelui său, în ianuarie 1927 Tribunalul Arbitrar Mixt Româno – Maghiar se declară competent și solicită părții române să depună concluzii pe fond, aspect care atrage retragerea judecătorului român de la cauzele ce vizau chestiunile agrare pe motivul uzurpării de putere de către Tribunal prin exercitarea unui drept ce nu îi fusese conferit în competență. Pe cale de consecință activitatea Tribunalului arbitrar mixt româno-maghiar a fost suspendată cu referire la aceste spețe, având în vedere dreptul părților de a stopa continuarea activității instanței dacă constată un exces de putere din partea tribunalului, sub condiția ca acest fapt să se petreacă înaintea sentințelor dar și faptul că Tribunalul prin poziția judecătorului maghiar și a președintelui său a refuzat la solicitarea părții române ca, în prealabil soluționării fondului, să se pronunțe cu privire la diferențele dintre lichidare, pentru care tribunalul era competent și expropriere, operațiune juridică ce nu intra în sfera de competență a acestei instanțe judiciare.

Aflată în acest blocaj, după mai bine de 7 ani de la generarea ei, chestiunea optanților unguri este repusă pe tapetul Societății Națiunilor, de această dată la solicitarea României care, cu bună credință și în spirit de conciliere a relațiilor româno-maghiare, invocând art. 11, alin. (2) Pactul Societății Națiunilor în temeiul căruia membrii Societății Națiunilor pot să atragă în mod amical atenția Adunării sau a Consiliului asupra oricăror împrejurări de natură să

atingă relațiunile internaționale și care amenință în urmă să tulbure pacea, sau buna înțelegere între națiuni, de care depinde pacea. Consiliul Societății Națiunilor însărcinează un Comitet de Trei format din delegatul Marii Britaniei, Chile și Japoniei care analizeze problematica și argumentele părților. În baza consultării a 6 dintre cei mai mari specialiști de drept internațional ai vremii, de naționalitate diferită și a opiniilor lor unanime, Comitetul întocmește un raport având ca principale concluzii, desigur însoțite de argumente de natură juridică care exclud privilegiul solicitat de optanții unguri constatându-se că aceștia pot fii subiecți ai reformei agrare sub condiția de a nu fii supuși unor situații de inegalitate în raport cu românii, aspect nu doar respectat dar și invocat de partea română. În plus, raportul clarifică termenii de sechestrare și lichidare, ca măsuri interzise de art. 250 al Tratatului de la Trianon invocat de optanții unguri, ca operațiuni prohibite dacă acestea sunt derulate în teritoriile alipite statelor succesoare ca măsuri discriminatorii raportat exclusiv la criteriul naționalității maghiare a proprietarilor, ceea ce nu era cazul în cadrul Reformei agrare din 1921 aplicate pe întreg teritoriul național al Regatului României și fără deosebire de apartenența etnică a proprietarilor. Acordul în acest sens, sub auspiciile cărora Tribunalul Arbitrar Româno – Maghiar urma să își reia activitatea a fost agreat de partea română și votat în unanimitate de Consiliul Societății Națiunilor dar neagreat de partea maghiară care a solicitat un aviz al Curții Permanente de Justiție Internațională.

Conflictul rămâne astfel nesoluționat iar pentru deblocarea activității Tribunalului Arbitrar Româno – Maghiar în martie 1928 se propune și se votează de către Consiliul Societății Națiunilor suplimentarea componenței Tribunalului cu doi judecători neutrii. De această dată România se opune soluției invocând două aspecte: intransigența Ungariei de a accepta în toți acești ani rapoartele și punctele de vedere deja existente și pe de altă parte faptul că nu lărgirea componenței Tribunalului este soluția, cu trei sau cu 5 membrii Tribunalul nefiind competent numai cu privire la lichidări și nu cu privire la expropriere ori, acceptarea ad-hoc a soluționării de către Tribunal a chestiu-

nii exproprierii ar însemna asimilarea a acestei operațiuni juridice, ce ține de dreptul intern și se constituie într-un exercițiu de suveranitate, cu lichidările interzise de Tratat.

O nouă etapă se consumă fără rezultat în cadrul unor negocieri directe între Regatul României și Ungaria, negocieri ce au avut loc la Viena în anul 1929 ca urmare a recomandărilor Consiliului Societății Națiunilor.

Conflictul a căpătat o soluționare definitivă în cadrul Conferinței de la Haga din ianuarie 1930, acorduri încheiate cu această ocazie luând formă definitivă în aprilie 1930 la Paris. Ungaria și România ratifică acordurile de la Paris în mai 1930.

Cele două acorduri aveau ca izvor reclamațiile optanților unguri din România, Cehoslovacia și Yugoslavia și au reglementat aspecte privind reformele agrare și tribunalele arbitrare mixte, respectiv, constituirea, funcționarea și modul de alimentare a fondului agrar din care să se efectueze plățile generate de exproprieri.

Din perspectiva părții române modul de soluționare a fost satisfăcător atât politic, întrucât nu se admiteau privilegiile acordate străinilor în raport cu cetățenii săi și implicit se recunoștea Reforma agrară din 1921 ca legitimă, în acord cu dreptul internațional neaducându-se astfel atingere suveranității sale prin lipsirea de aplicabilitate pe teritoriul său a legilor în raport cu cetățenii străini cât și financiar, deoarece România nu a trebuit să plătească sume suplimentare din bugetul de stat peste cele deja aprobate în cadrul reformei agrare.

Fondului agrar astfel constituit i s-a stabilit o valoare de 219.500.000 coroane aur și a fost alimentat din: rentele de împrumut, neridicate de foștii reclamanți, puse la dispoziție de România, Cehoslovacia și Yugoslavia, parte din anuitățile datorate de către Ungaria ca despăgubiri de război Belgiei, Franței, Japoniei, Marii Britanie și Portugaliei pentru perioada 1931 – 1943, parte din despăgubirile de război, în valoare de 6.100.000 coroane aur conveni-

te României, Cehoslovaciei și Yugoslaviei din plățile pe care Ungaria urma să le facă aliaților între anii 1944 – 1966, precum și alte anuități din contribuții ale Angliei, Franței, Italiei.

Interesant este și faptul că, în cadrul acordurilor Ungaria a încercat să anuleze sentințe a tribunalelor arbitrare – mixte date în favoarea cetățenilor români sau cehoslovaci care au suferit lichidări abuzive pe teritoriul Ungariei și cărora, conform sentințelor, Ungaria urma să le plătească despăgubiri.

Acordurile au fost satisfăcătoare pentru România nu doar pentru rațiuni deja expuse dar și pentru faptul că prin crearea fondului, acesta se substituie în locul României, Cehoslovaciei și Yugoslaviei în toate litigiile funciare cele trei state fiind scutite de orice răspunderi viitoare. Acordurile satisfac și optanții unguri care primesc indemnizații suplimentare în baza supraalimentării Fondului prin mecanismele mai sus arătate dar și Ungaria care se vede descărcată de obligațiile plății anualităților cu titlu de despăgubiri de război, plăți pe care le eșalonează cu scopul alimentării Fondului în vederea alocării lor ca plăți pentru proprii cetățeni.

3. Al Doilea Război Mondial – consecințe în domeniul regimului juridic și structurii proprietății din România

Cu excepția caracterului dictatorial, ideologia nazistă și ideologia comunistă sunt perfect contradictorii fapt care a și fost pus în evidență în cea de a doua parte a celui de al Doilea Război Mondial prin sângeroasa confruntare dintre cel de al III-lea Reich și URSS. În ciuda acestei contradictorialității cele două state convin la semnarea unui tratat de neagresiune semnat la Moscova la 23 august 1939, tratat cunoscut sub numele de Pactul Ribbentrop-Molotov. Rațiunile pentru care cei doi dictatori ai vremii convin asupra acestei înțelegeri sunt îndeobște cunoscute și nu fac obiectul prezentului studiu. Cert este că, în doar câteva rânduri, cele două mari puteri animate de ideologii extremiste parafează și decid într-un mod samavolnic destinul statelor și națiunilor baltice, destinul Poloniei și al poporului polonez, dar și soarta României și a poporului

român²². Atacarea Poloniei de către Germania la 1 septembrie 1939, în baza neutralității URSS astfel obținute, declanșează cel de al doilea Război Mondial.

În acest context istoric, urmărindu-și consecvent idealurile revizioniste, în primul Diktat de la Viena, semnat la 2 noiembrie 1938, cu sprijinul Germaniei naziste și Italiei fasciste, Ungaria condusă de regentul Miklos Horthy obține o porțiune din Slovacia iar, în martie 1939 reușește să ocupe Transcarpatia (Rutenia), astăzi aflată pe teritoriul Ucrainei²³.

Anexarea Basarabiei și Bucovinei de nord de către URSS, conjunctura istorică la nivel european dar și tabloul politico-militar al României din 1939, a deschis calea pretențiilor revizioniste ale Ungariei horthyste și cu privire la România. Astfel ministrul de externe german, Joachim von Ribbentrop îi convoacă la 29 august 1940 pe miniștrii de externe român și maghiar cărora le comunică și le impune preacceptarea necondiționată a arbitrajului germano-italian, cunoscut ulterior ca al doilea Diktat de la Viena. Urmare acestei impuneri, Transilvania de nord – vest, cu populație majoritar românească este înglobată în granițele Ungariei²⁴.

Dincolo de evenimentele istorice asupra cărora nu insistăm remarcăm cum, unele dintre cele mai radicale măsuri luate de către ocupantul maghiar la scurt timp după anexarea Transilvaniei de Nord Vest s-au luat în materia regimului juridic al fondului funciar. Un astfel de exemplu vădit contrar oricăror principii de drept general acceptate, indiferent că ne referim la neretroactivitate legii civile sau la inviolabilitatea proprietății, care poate fi afectată

22 În ce privește România, în timp ce URSS și-a manifestat un interes direct pentru Basarabia, partea germană și-a declarat totalul dezinteres pentru acest teritoriu și a arătat că nu are obiecții asupra modificării granițelor URSS pe seama României, prin anexarea Basarabiei. Protocolul adițional ce reglementa inclusiv chestiunea Basarabiei a fost clasificat strict secret de către ambele state.

23 La finele celui de-al Doilea Război Mondial, arbitrajul a fost declarat nul *ab initio* fiind anulat de facto de Tratatul de la Paris din 1947.

24 Este vorba de o suprafață de 43.492 km² și o populație totală de 2.609.000 locuitori din care, potrivit recensământului din 1930, români 1.176.900, maghiari 912.500, germani 68.300, evrei 138.800 și 96.800 alte etnii.

doar pe calea exproprierii, așa cum procedase Regatul României în 1921, este reprezentat de Decretul P.M. nr. 1450 din 21 februarie 1941 al ministerului regal maghiar care, cu referire proprietățile din teritoriile românești anexate:

- a) interzice retroactiv începând cu 30 august 1940, operarea în cărțile funciare a înscrierilor dispuse anterior acestei date dar neoperate și,
- b) declară nule înscrierile operate anterior datei de 30 august 1940.

În mod evident măsura s-a constituit nu doar într-un abuz ce nesocotea principii elementare de drept dar și într-o violare a acordurilor și tratatelor internaționale, precum cel încheiat în cazul optanților. Principii ale dreptului civil și internațional precum și tratatele internaționale au constituit însă detalii nesemnificative în raport cu masacrele săvârșite de către armata de ocupație, alături de organizații extremiste paramilitare, împotriva populației românești sau evreiești, deseori elemente ale acestei fiind incitate de către latifundiarul maghiari, optanți sau nu. Masacrarea, maltrarea, jefuirea și confiscarea bunurilor s-au constituit în practici menite a determina deznaționalizarea, epurarea etnică și expulzarea peste graniță a populației majoritare românești din Transilvania de Nord Vest anexată Ungariei horthyste.

La 12 septembrie 1944 România semnează Convenția de armistițiu cu Uniunea Sovietică, Regatul Unit și Statele Unite ale Americii și, potrivit pct. 2 al Convenției se obligă să ia măsurile pentru dezarmarea și internarea forțelor armate ale Germaniei și Ungariei, aflate pe teritoriul României în timp ce, conform pct. 19 al Convenției Guvernele Aliate socotesc hotărârea Arbitrajului de la Viena, cu privire la Transilvania, ca nulă și neavenită și sunt de acord ca Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituită României sub condiția confirmării prin Tratatul de Pace, și Guvernul Sovietic este de acord ca forțele sovietice să ia parte în acest scop, în operațiuni militare, conjugate cu România, contra Germaniei și Ungariei.

Finalul celui de al II-lea Război Mondial găsește din România în situația

de a lua măsuri în domeniul regimului juridic al proprietății. În mod evident vorbim de măsuri legitime, luate în baza unui cadru legal predictibil și nu de măsuri brutale de natura celor luate de statul fascist maghiar în perioada 1940 – 1944.

Astfel, în baza pct 8 al Convenției de armistițiu²⁵ este adoptată Legea nr. 91 din 10 februarie 1945 pentru înființarea Case de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice²⁶. Subsidiar Legii 91/1945 este emis Decretul nr. 228 din 4 septembrie 1948 pentru desființarea Comisiei ministeriale pentru executarea Tratatului de pace pentru desființarea Casei de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice (C.A.S.B.I.) și pentru reglementarea conservării, administrării și lichidării bunurilor administrate în aceasta Casa²⁷. Potrivit

²⁵ Potrivit pct. 8 al Convenției de armistițiu, *Guvernul și Înaltul Comandament Român se obligă să nu permită exportul sau exproprierea a oricărei forme de proprietate (inclusiv obiecte de valoare și bani) aparținând Germaniei, Ungariei sau naționalităților lor, sau persoanelor cu reședința în teritoriile lor, sau în teritoriile ocupate de ele, — fără autorizația Înaltului Comandament Aliat (Sovietic). Guvernul și Înaltul Comandament Român vor păstra aceste bunuri în condițiile ce urmează a se stabili de Înaltul Comandament Aliat (Sovietic)*

²⁶ Casa de Administrare și Supraveghere a Bunurilor Inamice, avea potrivit art. 2 al legii următoarele atribuții:

a) administrează bunurile mobile și imobile, aparținând persoanelor prevăzute de art. 8 din Convenția de Armistițiu din 12 Septembrie 1944, și anume Statele german și ungar, persoanele fizice și juridice de naționalitate germană sau ungară, ori persoanele cu reședința sau sediul în teritoriul Germaniei sau Ungariei ori în teritoriile ocupate de acestea;

b) Supraveghează și controlează administrarea întreprinderilor comerciale sau industriale, al căror capital aparține într-o proporție de cel puțin 20% persoanelor arătate la punctul a);

c) De asemenea va putea supraveghea și controla, numind în acest scop un administrator, și întreprinderile comerciale care au funcționat sub controlul financiar netăgăduit al persoanelor prevăzute la punctul a).

²⁷ Potrivit art. 5, 6. §7 7 aceste bunuri au avut următorul regim:

Art. 5: *Bunurile germane de orice fel, aflate în prezent sub controlul C.A.S.B.I., precum și cele ce se vor mai încadra ca atare, trec sub controlul și supravegherea Comisiei de Lichidare a C.A.S.B.I. până în momentul predării lor către U.R.S.S., conform legii Nr. 182 din 1946. Până la efectivă predare a lor, în conformitate cu prevederile legii susmenționate, aceste bunuri se vor administra și conserva de către ministere, cărora vor fi predate de către Comisia de Lichidare a C.A.S.B.I.*

Art. 6 *Bunurile aparținând cetățenilor austrieci, vor rămâne sub controlul și supravegherea Comisiei de Lichidare a C.A.S.B.I., până la reglementarea situației lor definitive. Aceste bunuri se vor administra de către ministerele cărora vor fi predate de către Comisia de*

art. 10 al Decretului nr. 228/1948 cei îndreptățiți puteau solicita restituirea bunurilor administrate de C.A.S.B.I. pe baza de cerere și documente justificative iar, în cazul în care cererile nu se depuneau în 90 de zile de la publicarea legii imobilele nerevendicate treceau de drept în patrimoniul Statului Român. Cu toate că nu ne aflăm într-o situație de preluare abuzivă a imobilelor în proprietatea statului comunist ci, într-o situație de reglementare a regimului juridic al proprietăților supușilor statelor inamice conform Convenției de armistițiu, unii dintre ei absenteiști, uzanță regăsită în toate statele la finalul celui de al II-lea Război Mondial, în principal Legea 10/2001 privind regimul juridic al unor imobile preluate în mod abuziv în perioada 6 martie 1945 - 22 decembrie 1989²⁸ a deschis și calea retrocedării acestor imobile, practica care nu s-a regăsit la niciunul din celelalte statele din blocul comunist. Practic, fără a fără a se mai face distincție între actele de lichidare a proprietății, conform convențiilor și tratatelor de la finele celui de al II-lea Război Mondial și actele de preluare abuzivă în proprietatea statului specifice perioadei comuniste, de după 1948, legiuitorul, autorități ale administrației publice dar și instanțe de judecată dispun în mod ilegitim din punct de vedere istoric reconstituirea dreptului de proprietate privată asupra imobilelor aflate în această situație istorică și juridică.

Nu de puține ori în categoria imobilelor C.A.S.B.I. revendicate și retrocedate inclusiv prin sentințe judecătorești pronunțate după 2000 s-au regăsit inclusiv terenuri cu vegetație agricolă și forestieră ce făcuseră obiectul reformei agrare din 1921, inclusiv ca proprietății ale optanților, conflict finalizat așa cum am arătat în capitolul anterior în favoarea României. La această situație a contribuit pe de o parte lipsa înscrierilor în cartea funciară a măsurilor reformei agrare din 1921 ca urmare a încheierii conflictului optanților abia după ani de zile în preajma declanșării celui de al II-lea Război Mondial dar și măsurile de radiere din cărțile funciare dispuse de ocupantul maghiar în perioada 1940 –

Lichidare a C.A.S.B.I. sau se vor da în custodie.

Art. 7 *Bunurile aparținând cetățenilor maghiari, vor fi administrate de către ministerele cărora vor fi predate de către Comisia de Lichidare a C.A.S.B.I. sau se vor da în custodie. Clarificarea situației juridice a acestor bunuri se vor face pe temeiul [legii Nr. 333 din 1947](#).*

1944.

Decretul Lege nr. 260/1945 privitor la legislația aplicabilă în Transilvania de Nord, precum și la drepturile dobândite în acest teritoriu în timpul ocupației maghiare²⁹, act reparatoriu la finele celei de a doua conflagrații mondiale socotește ca fiind nule și fără ființă legală actele săvârșite și drepturile dobândite în temeiul ordonanțelor maghiare Nr. 1.440 din 1941 M.E.; Nr. 1.630 din 1941 M.E.; Nr. 5.200 din 1943 M.E.; Nr. 970 din 1943 M.E.; Nr. 3.710 din 1943 M.E.; Nr. 2780 din 1941 M.E.; Nr. 18.900 din 1941 I.M.; Nr. 3.400 M.E.; Nr. 2.660 din 1942 M.E.; Nr. 9.370 din 1940 M.E.; Nr. 8.230 din 1940 M.E.; Nr. 50.000 din 1942 M.E. și în general, în temeiul oricăror dispozițiuni legale sau regulamente maghiare discriminatorii. Se socotesc discriminatorii, în înțelesul prezentei legi, acele dispozițiuni legale sau regulamente maghiare, derogatorii de la dreptul comun ungar, care nu au fost aplicate decât în Transilvania de Nord sau în acest ținut și în celelalte teritorii ocupate de Ungaria, după data de 15 Martie 1939.

Cu alte cuvinte, în mod legitim, sunt desființate pe de o parte actele discriminatorii în domeniul proprietății adoptate și aplicate pe teritoriul Transilvaniei de Nord Vest cedate Ungariei ca urmare a Diktatului de la Viena în perioada 1940 – 1944 și, implicit, măsurile ce lipseau de efecte în acest teritoriu legitima Reforma Agrară din 1921 realizată de Regatul României în condițiile deja explicitate.

Acestor acte normative din materia regimului juridic al proprietății, preexistente naționalizărilor comuniste și ale căror urmări și efecte nu puteau fi contestate ori lipsite de consecințe prin legislația de reconstituire a dreptului de proprietate de după 1989, ori prin interpretarea și aplicarea ei, i se adaugă Legea 187/1945 pentru înfăptuirea reformei agrare³⁰. Potrivit art. 3 al acesteia: în scopul reformei agrare trec asupra Statului pentru a fi împărțite plugarilor îndreptățiți la împrumut și pentru a constitui rezervele prevăzute la art.

²⁹ Publicat în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 78 din 4 aprilie 1945.

³⁰ Publicată în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 68 din 23 martie 1945.

2, pct. c și d, următoarele bunuri agricole cu inventarul viu și mort afectat lor;

a) Pământurile și proprietățile agrare de orice fel aparținând cetățenilor germani și cetățeni români, persoane fizice sau juridice, de naționalitate (origine etnică) germană, care au colaborat cu Germania hitleristă.

b) Pământurile și alte proprietăți ale criminalilor de război și ale celor vinovați de dezastrul țării;

c) Pământurile celor care s-au refugiat în țările cu care România este în stare de război ori s-au refugiat în străinătate după data de 23 August 1944;

d) Terenurile și toate bunurile agricole ale absenteiștilor;

e) Terenurile a celor care în ultimii șapte ani consecutivi nu și-au cultivat pământurile în regie proprie, cu excepția loturilor până la 10 ha;

f) Bunurile agricole de orice fel ale cetățenilor români care s-au înscris voluntari pentru a lupta împotriva Națiunilor Unite;

g) Bunurile de mână moartă.

h) Prisosul terenurilor agricole constituind proprietăți ale persoanelor fizice care depășesc suprafața de 50 ha, și anume: pământul arabil, livezile, fânețele, bălțile și iazurile artificiale, fie că servesc sau nu pentru pescuit, mlaștinile și terenurile inundabile.

În rândul celor expropriați în cadrul reformei agrare se regăseau printre alții, încă o dată, persoanele expropriate și recompensate în cadrul Reformei agrare din 1921, inclusiv optanții ungurii, beneficiari ai legislației hortyste din perioada de ocupație, persoane titulari ai dreptului de proprietate a unor imobile aflate sub incidența C.A.S.B.I., absenteiști și criminali de război. Nu putini dintre aceștia se regăseau în toate categoriile mai sus enumerate. Pe fondul unei legislații parcă rezultat a lobbyului urmașilor acestora, a superficialității, a lipsei de cunoaștere înțelegere a substratului istoric al modului de intrare în patrimoniul statului a acestor imobile, a lipsei de patriotism a reprezentanților Statului Român din toate cele ale trei sale puteri, dar și a corupției endemice în materie, proprietăți uriașe, terenuri agricole, terenuri cu vegetație forestie-

ră sau mii de clădiri au ajuns să fie acordate cu titlu de retrocedare urmașilor persoanelor regăsite în rândul categoriilor indicate mai sus. Pentru un tablou complet trebuie menționat că acestor beneficiari nelegitimi, persoane fizice, li se adaugă o serie de alți beneficiari nelegitimi, instituții, forme asociative și organizații erijate în continuatoarele ale unor entități care, anterior celor două războaie mondiale fie dețineau doar administrarea imobilelor fie fuseseră lipsite de ele ca urmare a legitimelor exproprieri ori a lichidărilor și confiscărilor dispuse conform tratelor de pace.

Aplicarea principiului restitutio in integrum, plățile de despăgubiri neplafonate cuantificate pe bază unor expertize de evaluare deseori controversate și reconstituirea dreptului de proprietate pentru imobile cu istoricul prezentat în secțiunile anterioare, reprezintă un caz singular, neregăsit în niciuna din țările fostului bloc comunist. Într-o pondere însemnată, aplicarea legilor proprietății în România de după 1989, a restabilit situația proprietății dinaintea celor două războaie mondiale și a anulat efectele reformelor agricole postbelice a căror justețe și legitimitate fuseseră recunoscute la nivel internațional, grație eforturilor depuse de responsabilii clasă politică românească a vremii. Nu în ultimul rând o altă consecință a fost lipsirea de la reconstituirea dreptului de proprietate a urmașilor țăranilor împrumărați în cadrul reformelor agrare care nu au avut forța, priceperea, resursele financiare pentru a se opune urmașilor latifundiarilor expropriați în condițiile expuse în secțiunile anterioare.

4. Regimul juridic al proprietății și securitatea națională

Doctrina, a furnizat în timp numeroase definiții ale statului. Oprindu-ne aleator asupra uneia dintre ele potrivit căreia: „statul este o grupare de indivizi, reuniți printr-o legătură națională, ocupând un teritoriu determinat și fiind guvernați de o putere superioară voințelor individuale”³¹, desprindem, de altfel consacratele deja elemente constitutive ale statului: teritoriul, populația suveranitatea sau puterea de stat. În mod evident, pentru a ne afla în prezența unui

31 Alexianu, Grigore, *Drept constituțional*, București, 1926, pag. 88.

stat, cele trei elemente trebuie să coexiste cumulativ, neputându-se imagina existența și recunoașterea unui stat în lipsa unuia din cele trei elemente.

Teritoriul, căci acesta face cu precădere obiectul nostru de interes, “fixează întinderea competenței statale, spațiul asupra căruia se exercită puterea de stat³²”, fiind un element fundamental al statului națiune. Prin delimitarea geografică strictă a teritoriului său, teritoriu asupra căruia se exercită puterea de stat ori altfel spus, forța publică denumită suveranitate, statul națiune este conceput deopotrivă ca un stat teritorial prin excelență.

Fără a intra în alte considerente de drept constituțional, reținem importanța teritoriului din punct de vedere al existenței statului și, concluzionăm că subsumat, proprietatea asupra teritoriului sau mai bine spus ponderea proprietății străine asupra teritoriului statului face fără echivoc subiectul studiilor de securitate societală. Deținerea unor părți însemnate din teritoriu național de către cetățeni străini, persoane juridice străine, sau chiar state străine prin intermediul unor persoane juridice, ar putea părea la prima vedere inofensivă, atâta timp cât respectivele proprietăți se află în interiorul granițelor statale iar statul își exercită suveranitatea asupra lor.

Problematica trebuie însă în mod responsabil nuanțată în cel puțin câteva situații:

- a) ponderea proprietății străine devine semnificativă,
- b) suprafețe întinse de terenuri agricole, forestiere ori imobile de mare valoare economică trec din proprietatea publică în proprietatea privată în mod fraudulos, cu agravanta eventualei vânzări a acestora către persoane fizice sau juridice străine, considerate cumpărători de bună credință;
- c) lipsa de voință și de capacitate administrativă a instituțiilor de resort ale statului în stoparea fenomenului și, ideal, de readuce-

32 Vrabie, Genoveva, *Drept constituțional și instituții politice contemporane*, Ed. Ștefan Procopiu, Iași, 1993, pag. 55.

re a imobilelor înstrăinate abuziv în patrimoniul statului, reprezintă o cauză a amplorării fenomenului dar și o manifestare a disoluției forței publice, incapabilă să protejeze proprietatea publică în fața demersurilor de fraudare a acesteia;

d) vânzarea către persoane fizice sau juridice străine a unor suprafețe întinse de teren agricol sau forestier, pe fondul prețului scăzut al acestora și lipsei de resurse financiare pentru astfel de achiziții a populației autohtone;

e) apariția unei conjuncturi istorice în care un eventual arbitraj să țină cont de ponderea proprietății străine vs. proprietatea autohtonă³³.

Din punct de vedere constituțional, în mod cert, diminuarea contribuției la crearea statalității a elementului constitutiv teritoriu, este proporțională cu raportul dintre întinderea proprietății autohtone vs proprietate străină. Cu siguranță, deținerea de locuințe și terenuri aferente nu reprezintă riscuri de securitate. Cu totul altfel se pune problema însă, atunci când ponderea proprietății străine tinde să se aproprie sau chiar să depășească proprietatea autohtonă.

Regimul proprietății și capacitatea de ocrotire a acesteia fac în bună măsură dovada statului slab, atunci când statul prin instituțiile sale nu poate apăra

33 Actualul mediu de securitate este suficient de imprevizibil iar, la scara istoriei, nimic nu este imposibil. Nimic nu anticipa după 1918, Pactul Ribentrop – Molotov, cu consecința ruperii Basarabiei sau, Diktatul de la Viena, cu consecința raptului teritorial din nord-vestul Transilvaniei. Desigur, România face astăzi parte din Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană, situație incomparabilă în raport cu sistemul de alianțe al României din perioada interbelică. Adăugând la înstrăinarea unor importante suprafețe de teren agricol și forestier din Transilvania, dobândirea cetățeniei maghiare de către cetățeni români aparținând minorității maghiare din aceeași provincie istorică, în baza legii privind acordarea cetățeniei ungare pentru maghiarii care traiesc în afara hotarelor Ungariei adoptate în luna mai 2010 Parlamentul de la Budapesta, cu intrare în vigoare de la 1 ianuarie 2011, cele două elemente constitutive ale statului, teritoriul și populația, par a fii măcar ușor alienate. O eventuală regionalizare/descentralizare care să nu țină cont de aceste realități, și care să dădeze autoritatea statală în teritoriu, ar reprezenta o alienare și a celui de al treilea element constitutiv al statului. Desigur, aceasta este însă o altă discuție și, poate face obiect de interes al unei analize distincte.

proprietatea sau, a statului puternic, când relația dintre proprietate și interesul public este una justă iar temeiul dobândirii și deținerii proprietății este legal, mai presus de orice dubiu.

Concluzionând, teritorialitatea în general și regimul juridic al proprietății în mod particular interesează ideea de statalitate, teritoriul reprezentând, alături de populație baza fizică a statului³⁴. Pe cale de consecință, înstrăinarea prin orice mijloace a teritoriului național și/sau acordarea în masă a cetățeniei unui stat terț, aduce atingere bazei fizice a statului în limite care, funcție în principal de criteriul cantitativ al celor două tipuri de acțiuni, generează riscuri de securitate manifestate sub diferite forme și ori niveluri de amploare.

Într-o atare situație nu vorbim de riscuri militare de securitate ci, în principal de riscuri economice, sociale și de mediu. Abia în plan secund, în conjunctură cu alți factori lapidar mai sus amintiți, putem vorbi de riscuri de securitate teritorială.

Securitatea economică este determinată de funcția economică a teritoriului. Amenințările la adresa securității economice în cazul înstrăinării teritoriului se manifestă prin limitarea accesului statului și a cetățenilor săi la resurse și piețe precum și prin limitarea posibilităților statului de intervenție și reglare a mecanismelor de exploatare și punere în valoare a resurselor și bogățiilor naționale, în principal a celor aflate în legătură cu teritoriul (bogății ale subsolului, vegetație forestieră, exploatare agricolă, etc). Este în acest fel afectată atât puterea de stat cât și capacitatea statului de a susține un nivel de bunăstare proporțional cu resursele și bogățiile solului și subsolului³⁵. Pe lângă acest im-

34 Buzan, Barry, *Popoarele, statele și teama*, ediția a II-a, *O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după războiul rece*, traducere de Vivia Săndulescu, Editura Cartier, Chișinău, 2000, pag. 106.

35 Este elocvent de amintit faptul că în conștiința populară românească este de secole percepută discrepanța dintre resursele oferite de teritoriul național și nivelul de bunăstare al poporului român, aspect consacrat prin *ziceri populare* precum: „săracă țară bogată” ori „munții noștrii aur poartă, noi cerșim din poartă în poartă”.

portant aspect al gestionării eficiente și în interes public al reurselor presupuse de teritoriul național, subspecie a securității economice, securitatea alimentară, este la rândul-i periclitată de proasta gestionare a proprietății teritoriului național.

Cauzele afectării securității economice sunt multiple și nu fac, în cadrul acestui material, obiectul nostru de interes. Ele sunt însă în directă legătură cu afectarea securității politice, generate de instabilitate organizațională și legislativă, proastă guvernare și proastă administrare³⁶ izvorâtă fie din lipsa de educație sau competență a celor care asigură administrarea statului fie, în varianta agravată, de confiscarea statului de către grupări de interese care subordonează interesul public interesului național.

Poate o consecință a lipsei de securitate politică, înstrăinarea teritoriului are ca și consecință nu doar lezarea securității economice ci și afectarea securității mediului. Fenomenul de deșertificare al terenurilor agricole, cumpărate ieftin și exploatate intensiv și fără conștiința îngrijirii lui cu responsabilitatea moștenirii de către următoarea generație, consecințele de netăgăduit ale defrișărilor, sunt doar două riscuri de securitate a mediului.

Iată dar, chiar și pe scurt, cum trei din cinci componente sau sectoare ale securității societale: securitate economică, securitate politică, securitate de mediu³⁷ sunt afectate de acest fenomen al înstrăinării teritoriului național. Această situație ar trebui să reprezinte nu doar o temă de reflecție ci să îngrijeze și să genereze măsuri concrete pentru eliminarea factorilor de lezare a securității economice sau de mediu. În mod indiscutabil, această asanare de riscuri presupune în primul rând măsuri severe de înlăturare a factorilor care au condus la afectarea securității politice deoarece, în speță, sferei politice i se poate reproșa actuala situație sub aspectul generării unei legislații, unicat la nivelul fostelor state comuniste, legislație care a permis spolierea patrimoniului

³⁶ În antiteză cu „*bună guvernare*” și „*bună administrare*”.

³⁷ Alături de securitatea economică, securitatea politică și securitatea de mediu mai regăsim securitatea socială și securitatea militară.

lui național indiferent că vorbim de teritoriu, element constitutiv al statului, ori de patrimoniu imobiliar sau bunuri patrimoniale mobile de mare valoare. Pentru o deplină obiectivitate însă, reținând fenomenul cert al retrocedărilor nelegale chiar dincolo de o legislație oricum criticabilă, va trebui în mod cert să reținem vinovăția acestui fenomen și în sarcina administrației publice, care nu de puține ori a generat soluții nelegale de retrocedare, fie din ignoranță ori superficialitate, fie ca urmare a unor acte de corupție, precum și în sarcina justiției, atât prin soluții de retrocedare nelegală ale unor instanțe judecătorești cât și prin pasivitatea organelor de urmărire penală.

În fața unui fenomen care a bulversat întreaga securitate societală românească tot sferei politice i se poate reproșa pasivitatea legislativă actuală manifestată prin lipsa de reacție legislativă care să stăvilească fenomenul retrocedărilor nelegale și al înstrăinărilor teritoriului național. Într-o asemenea situație a anticipa o legislație care să repună Statul Român în termenul de revizuire a deciziilor de retrocedare ilegală pare o utopie.

TITULESCU ȘI TRIANONUL - SAU DESPRE DEBUTUL UNUI TITAN ÎN ARENA DIPLOMAȚIEI EUROPENE

„Românii vor să toarne ei tiparul propriei lor vieți naționale
și sunt foarte sensibili la gândul că făcând ceea ce fac
s-ar putea crede că imită pe cineva”

Nicolae Titulescu (1936)

Liviu Țăranu

Socotit atât de contemporani cât și de istorici, după moartea sa, drept o „personalitate diplomatică de proporții universale” (Ion M. Oprea), Nicolae Titulescu a reușit să dea o înaltă expresie artei de a conduce politica externă a României într-una din perioadele complicate ale istoriei României, ne referim aici la intervalul interbelic, fiind cel care a făcut din apărarea intereselor românești peste granițe, drept rostul suprem al vieții sale.

Născut la 4 martie 1882, la Craiova, în familia avocatului Ion Titulescu și a Mariei Urdăreanu, Nicolae Titulescu și-a petrecut copilăria la moșia tatălui său, de la Titulești, jud. Olt. Tatăl fusese deputat în Parlamentul Vechiului Regat, prefect de Dolj și președinte al Curții de Apel din Craiova.

Micul Titulescu a urmat cursurile școlii primare la pensionul „Jules Javet” din Craiova, apoi, la 1900, a absolvit Liceul „Nicolae Bălcescu” din Craiova (actualul Colegiu „Carol I”) și, fiind premiant de onoare, a obținut o bursă la

Paris, la Facultatea de Drept. Aici, îndrumat de renumiți juriști precum Marcel Planiol și Charles Lyon-Caën, obține premiul „Ernest Beaumont” la un concurs organizat la toate facultățile de drept din Franța, cu lucrarea intitulată *Efectele actelor cu titlu gratuit, consimțite sub regimul comunității, fie de către femeia singură fie de către cei doi soți în profitul copilului din prima căsătorie, al unui copil comun sau unui al treilea*.

După finalizarea studiilor, în ianuarie 1905, Titulescu primește diploma de doctor în Drept Civil, cu o teză intitulată „La theorie des droites éventuels”, sub îndrumarea profesorului Charles Lyon-Caën. Tot în acei ani este inițiat în francmasonerie, într-o lojă masonică din Paris, este perioada în care aprofundează cunoștințele de limbi străine, ajungând să vorbească curent franceza, engleza, germana și italiana.

Revenind în țară, se înscrie în barou, iar la 23 martie 1905 este numit profesor de Drept Civil la Universitatea din Iași, la catedra condusă de eminentul jurist Dimitrie Alexandrescu. În această calitate publică câteva materiale în care propune unele reforme în învățământul juridic românesc: *Observațiuni asupra reorganizării facultăților de drept și Cum trebuie să înțelegem educațiunea juridică*. Profesorul Titulescu pleda pentru eliminarea metodelor învechite de predare a cursurilor și realizarea unor prelegeri atractive, precum și pentru punerea accentului pe latura economică a științelor juridice.

La 29 aprilie 1907 se căsătorește cu Ecaterina Burcă, fiica unui proprietar din Tituleștii de Olt, cei doi formând unul dintre cele mai cunoscute, ambițioase și elegante cupluri ale Vechiului Regat, la început de secol XX. În cariera politică a soțului, Caterina a știut, cu delicatețe și fermitate, să-l susțină din umbră, l-a încurajat mereu, fiind prima care îi asculta discursurile celebre, opere oratorice apreciate și astăzi.

La 13 aprilie 1909, Titulescu obține docența Facultății de Drept din Iași, în urma unei hotărâri semnate de ministrul Educației, Spiru Haret, pentru ca ulterior să fie transferat la catedra de Drept Civil de la Universitatea din

București.

Intră în politică, în anul 1909, devenind membru al Partidului Conservator-Democrat condus de Take Ionescu, iar ca adept al reformelor sociale și economice, în remarcabilele sale discursuri, susținute atât în calitate de deputat (din 1912) cât și de avocat, insistă pe ideea corelării între dezvoltarea statului și mersul evenimentelor sociale și politice. Din perspectivă socială, pledează pentru împroprietărirea țăranilor, susține introducerea votului universal, și, loial convingerilor sale, se angajează ca un înfocat susținător al românilor ardeleni.

Este numit ministru de Finanțe în guvernul Averescu, în 1917, iar în această calitate inițiază reforma fiscală, cu caracter național, pentru toate provinciile românești, și cu repartizarea sarcinilor fiscale după principiile echității și creșterii impozitelor directe.

În vara anului 1918, pleacă la Paris, unde activează ca membru al Consiliului Național Român, înființat de el alături de alte mari personalități românești, precum Take Ionescu, Octavian Goga, Traian Vuia sau Constantin Mille. Scopul organizației era, conform planului lui Take Ionescu, de a iniția o mișcare propagandistică în favoarea intereselor României. Plecarea spre capitala Franței avusese loc în vremea guvernului Marghiloman care semnase deja pacea separată cu Puterile Centrale, pace care, pe lângă pierderile teritoriale, supunea România unor despăgubiri financiare fără precedent.

După un drum cu numeroase obstacole, legate îndeosebi de traversarea teritoriului austro-ungar, grupul de oameni politici români, între care se afla și Titulescu, ajunge la Paris în iulie 1918. La începutul lunii septembrie ia ființă Consiliul Național Român condus de Take Ionescu (Președinte) și care avea ca membri fondatori pe Nicolae Titulescu, Octavian Goga, Constantin Mile, Traian Vuia ș.a.

La scurtă vreme CNR-ul a fost recunoscut oficial de către guvernele Franței, Angliei, Statelor Unite ale Americii și Italiei. Șefii acestor state au manifestat deschidere și chiar simpatie pentru activitatea Consiliului în

favoarea intereselor României și a legăturilor acesteia cu Marile Puteri.

Titulescu s-a dovedit a fi unul dintre cei mai activi și entuziaști membri ai CNR, prin conferințe, articole de presă, cuvântări, scrisori și contacte personale, iar prin legăturile pe care și le-a creat atât în capitala Franței cât și în Anglia, s-a făcut repede cunoscut lumii diplomatice în mijlocul căreia urma să lucreze tot restul vieții sale. Discursurile sale, la întâlnirile cu ziariștii francezi au rămas ca exemplu al elocvenței și perseverenței, totodată, în lupta alături de aliați:

„Noi cei câțiva români care ne aflăm la Paris suntem o parte din garda Antantei în Orient, din acea veche gardă care urmează neîncetat și nu murmură niciodată; suntem dintre cei care iubesc fără a cere să fie iubiți în schimb; suntem dintre cei care cred fără a pretinde paradisul drept răsplată a credinței lor”.

Lupta și poziția sa față de Antantă nu aveau la bază ambiții personale „căci știam că adeseori după victorie soldații care defilează sub arcurile de triumf nu sunt întodeauna cei care au luat cele mai multe tranșee”.

Deși activitatea Consiliului a avut ca efect crearea unui curent de opinie favorabil cauzei românești, în Apus, totuși acțiunea de cucerire a încrederii și simpatiei Marilor Puteri pentru interesele României era socotită ca fiind nesatisfăcătoare. Titulescu era nemulțumit de poziția oamenilor politici de la București, dezinteresați tocmai de crearea acestui curent favorabil în Occident, iritarea sa fiind vizibilă într-una din scrisorile expediate lui Take Ionescu: „Ce mi scrii D-ta asupra lipsei de simț moral de la noi mă îngrozește” „Sunt speriat dragă coane Take, de ce văd aci; suntem inexistenți în politica generală. Desigur vina cea grea cade pe evenimente care au dus la probleme mari la ordinea zilei și față de care ce ni se pare nouă mare, pentru că e românesc, pălește. Dar e și vina noastră”.

Amintim totuși că, până la finele anului 1918, când și ultimii soldați germani se retrag din România, cele două curente, proantantist și cel colaboraționist (apropiat de Puterile Centrale) s-au înfruntat continuu, existând voci puternice și de o parte și de cealaltă. La debutul Conferinței de

Pace însă politica externă românească s-a limpezit și a fost orientată către linia politică a Puterilor Învingătoare. Delegația română condusă de Ion I.C. Brătianu și-a propus ca principală țintă recunoașterea de către Marile Puteri a României Mari, cerând ca, potrivit tratatului încheiat la 1916 cu Antanta, România să aibă drepturi egale cu celelalte puteri învingătoare. Cererea a fost respinsă, țara noastră primind alături de statele mici și mijlocii doar statutul de țări cu interese speciale. În pofida protestului energic al lui Ionel Brătianu, nu a putut fi schimbat acest statut. Din septembrie 1919, guvernul prezidat de Arthur Văitoianu, a continuat aceeași strategie a politicii de rezistență față de Marile Puteri, la Conferința de Pace, dar fără a înregistra vreun succes notabil. Abia guvernul Alexandru Vaida-Voievod a reușit să smulgă o atitudine mai conciliantă din partea Marilor Puteri, s-au putut semna tratatele de pace cu Austria și Bulgaria, pornindu-se și negocierile pentru încheierea tratatului de pace cu Ungaria.

Tratativele au fost continuate de cabinetul Averescu care, încă de la instalarea sa în luna martie 1920, a hotărât să numească un nou delegat la Conferința de Pace, în persoana lui Take Ionescu, care înțelesese greșelile tacticii lui Ionel Brătianu și știa cum să le îndrepte. Doar că vizând el însuși postul de ministru de Externe, l-a propus în locul său, ca delegat, pe nimeni altul decât Nicolae Titulescu. Prin acest statut oficial de prim delegat la Conferința de la Paris, Titulescu a făcut și primii pași pe arena diplomației europene, unde avea să fie o figură proeminentă timp de un deceniu și jumătate.

Trebuie spus că numirea sa n-a fost prea bine primită, adversării săi politici criticând aspru nominalizarea sa. Membrii delegației române l-au întâmpinat într-o atmosferă ostilă, iar Legația română din Paris a refuzat multă vreme să-i înmâneze decretul de numire. În plus, contextul în care Nicolae Titulescu a preluat conducerea delegației române, era unul destul de tulbure marcat de conflictul aproape violent anglo-francez pe tema ocupării zonelor neutre ale Renaniei de către armata franceză, de nerezolvarea problemei strâmtorilor Bosfor și Dardanele, ca și de nerezolvarea chestiunii dezarmării Germaniei,

situația Rusiei bolșevice și intervenția armată în această țară. Scriind lui mentorului său politic, Take Ionescu, de la Paris, Titulescu sintetiza situația politică drept „o epocă de confuzie, de *sauve qui peut* (salvează-se cine poate) de lipsă de directive, cele ale lui Clemenceau nefiind aplicate la timp, apărând ca învechite, cele noi nefiind bune”.

Ca șef al delegației, Titulescu a înțeles că, în Europa postbelică, doar o vastă activitate diplomatică se poate constitui drept mijloc de apărare a intereselor României Mari. Însă problema cea mai urgentă pe care o avea de rezolvat era încheierea tratatului de pace cu Ungaria. Chestiunea interesa îndeosebi statele cu interese speciale și fusese lăsată la urmă de Marile Puteri, după rezolvarea chestiunilor majore în care erau interesate. Șeful delegației române stabilind noi legături cu personalități politice franceze și engleze, a trecut la întocmirea unei largi documentații privind chestiunile economice, financiare și politice care aveau strânsă legătură cu încheierea tratatului cu Ungaria, al cărui proiect fusese înaintat Conferinței încă din martie 1920. Au fost trei luni de efort concentrat, în vederea susținerii punctului de vedere românesc, care a triumfat în ziua de 4 iunie 1920, când Titulescu a semnat la Trianon tratatul de pace cu Ungaria, prin care se recunoștea unirea Transilvaniei cu România. Deși tratatul în esența sa reprezenta o victorie pe tarâm diplomatic pentru delegația României, au existat și prevederi care afectau suveranitatea țării, precum cele legate de liberul tranzit al Marilor Puteri prin România, plata unor obligații financiare sau drepturi minime asupra volumului reparațiilor pe care le datora Ungaria ca stat învins.

Chiar și așa, pe lângă bucuria cercurilor politice din țară, satisfacția lui Titulescu a fost chiar mai profundă, el fiind unul din cei care luptase pentru acest deziderat, nu doar la Conferința de Pace, ci încă de când intrase în viața politică, alături de Take Ionescu. Amintim aici doar un fragment dintr-un discurs intitulat sugestiv, „Inima României”, ținut la un mare miting de la Ploiești, în mai 1915: „Ardealul nu e numai inima României politice; priviți harta: Ardealul e inima României geografice. Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e

școala care i-a făcut neamul, e farmecul care i-a susținut viața”.

De asemenea, mărturie a convingerilor sale de o viață stă și testamentul său redactat la 5 ianuarie 1940, la Saint Moritz, în Elveția, unde Titulescu arăta: „În ce mă privește, cum m-am considerat totdeauna ca un soldat al teritoriilor alipite României între 1918 și 1920, doresc să fiu îngropat la Brașov, într-un loc ceva mai la o parte. Prietenii mei din Ardeal vor ști să găsească un loc potrivit dorinței mele. Take Ionescu sus la Sinaia și eu la picioarele lui, jos la Brașov, pentru repauzul etern...”.

ÎNAINTE ȘI DUPĂ TRIANON

Ionuț Cojocaru

Evenimentele politice și militare care au avut loc în vara anului 1919 – instaurarea bolșevismului în Ungaria și riposta hotărâtă a armatei române – au înăspriț relațiile României cu statele membre ale Consiliului Suprem și explică, în bună măsură, amânarea încheierii tratatului de pace cu Ungaria până în iunie 1920.

La 16 ianuarie 1920, Consiliul Suprem a remis delegației ungare Tratatul de Pace. Încercând să impresioneze Conferința printr-un discurs rostit în trei limbi, șeful delegației ungare, contele Apponyi a arătat că Ungaria a fost statul cel mai crunt lovit „*deoarece a pierdut două treimi din teritoriul și populația de dinainte de război*“.

Mai mult, Apponyi susținea că „*se transferă hegemonia unor rase cu civilizație inferioară*“ și că „*nu se ține seama de voința popoarelor care se transferă dintr-un stat în altul*“.

Delegația ungară cerea plebiscit, care să asigure alipirea fostelor teritorii la statul ungar, iar în cazul în care dezmembrarea se va menține, „*o uniune economică a părților dezlipite și garanții temeinice pentru ocrotirea minorităților*“.

Aceste observații, ca și altele de aceeași factură, au provocat împotrivirea

vehementă a delegațiilor română, cehoslovacă și iugoslavă. După ce reaminteau Conferinței de Pace orientarea imperialistă a politicii externe promovate de Austro-Ungaria, cele trei delegații demonstau, pe baza unor izvoare documentare autentice, drepturile istorice ale națiunilor asuprite din Imperiul Habsburgic asupra teritoriilor pe care le locuiau de veacuri.

Tratatul cu Ungaria a fost semnat de România la 4 iunie 1920, la Trianon. Tratatul cuprindea, în cele 14 părți, 364 de articole. La ceremonia semnării, delegații României, Iugoslaviei, Cehoslovaciei au sosit împreună. Ședința a fost prezidată de Alexandre Millerand. Lângă el se aflau reprezentanții SUA, Marii Britanii, Italiei, Japoniei, Canadei, Greciei și Poloniei.

În urma semnării Tratatului, Ungaria era nevoită să cedeze: la est, Transilvania (pentru România); la sud regiunea Fiume, Croația, Slovenia, Banat – între Dunăre și Tisa –, Banatul occidental (toate revenind Iugoslaviei, mai puțin regiunea Fiume); și, la nord, Slovacia și Rutenia subcarpatică, ce constituiau o parte a noii Cehoslovacii. După cedarea acestor teritorii, Ungaria dispunea de o populație de 8 457 000 de locuitori și un teritoriu de 92 915 km².

În afara art. 1-26, referitoare la Pactul Ligii Națiunilor, Tratatul prevedea: art. 27-35 se referea la traseul frontierei româno-ungare; art. 45 preciza că Ungaria renunță, în favoarea României, la drepturile pe care le avea în fosta monarhie asupra Transilvaniei și Banatului; la art. 74 se preciza: „*Ungaria declară de pe acum că recunoaște și primește fruntariile Austriei, Bulgariei, Greciei, Poloniei, României, Statului Sârbo-Croato-Sloven și ale Statului Ceho-Slovac, astfel precum aceste fruntarii vor fi fixate de către principalele Puteri Aliate și Asociate*”.

Ca și în Tratatul cu Austria, și în cel de la Trianon era înscris un articol potrivit căruia România consimțea să semneze un document special cu principalele

Puteri Aliate și Asociate privind ocrotirea intereselor „*locuitorilor care se deosebeau prin rasă, limbă sau religie de majoritatea populației, precum și de a ocroti libertatea tranzitului, de a aplica un regim echitabil comerțului cu celelalte națiuni*”.

Prin semnarea acestui tratat, de la 4 iunie 1920, Marele act de autodeterminare de la 1 Decembrie 1918 s-a impus opiniei publice internaționale și reprezentanților Puterilor Aliate și Asociate ca un drept istoric inalienabil al națiunii române: „*Tratatul de la Trianon, aprecia Nicolae Titulescu, apare tuturor românilor și îndeosebi celor din Ardeal, ca o consfințire a unei ordini de drept mult mai redusă decât aceea pe care veacuri de conviețuire și suferințe comune au săpat-o în conștiința istorică (...) Această reacție instinctivă constituie cel mai frumos omagiu adus Conferinței Păcii și cea mai strălucită mărturie a permanenței operei ei*”.

Semnat în numele României de savantul Ion Cantacuzino și de Nicolae Titulescu, Tratatul de la Trianon „*a reglementat un complex de probleme și de raporturi cu caracter economic, juridic, financiar, comercial, militar, național și teritorial*”.

În mod deosebit acest tratat a consfințit noua configurație teritorială care a rezultat din dezmembrarea Austro-Ungariei și a consemnat angajamentul Ungariei de a recunoaște frontierele Italiei, Austriei, Poloniei, României, Iugoslaviei și Cehoslovaciei. Totodată, tratatul amintit confirmă recunoașterea unirii Transilvaniei cu România.

Paisprezece ani mai târziu în Parlamentul român a avut loc o dezbatere despre acest tratat, despre România și revizuirea Tratatelor. Sunt discursuri pline de substanță, idei prezentate și dezbătute în Adunarea Deputaților. Prezentăm un punct de vedere și o recenzie a discursurilor susținute în Parlamen-

tul României:

România și Revizuirea Tratatelor

De la național prin regional la universal[1]

Nicolae Titulescu

Discursurile domnilor Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu în ședința Adunării Deputaților din 4 aprilie 1934

Răspunsul domnului Nicolae Titulescu, Ministrul Afacerilor Străine,

Citind aceste discursuri, argumentarea ideilor și constatarea spiritului analitic (cu ajutorul istoriei putem observa că ideile susținute de acești vizionari au fost pertinente în mare măsură) ne fac să regretăm că azi, agenda politică este făcută de politicieni fără un ideal, majoritatea fără o minimă cultură istorică, fără dorința de a realiza și a lăsa ceva în urma lor. Din păcate nu au reușit nici să le cinstească memoria la frumoasa aniversare a celor 100 de ani de la împlinirea idealului național al tuturor românilor.

Ideea publicării, ediția a II-a, (*editura Vremea, prima ediție a apărut la Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională - București*) o recomand tuturor pasionaților de cultură, preocupați de cercetarea istoriei diplomației, celor care studiază aspecte din identitatea națională a poporului român.

Mai jos voi prezenta câteva aspecte din aceste discursuri. Sunt discuții cu privire la Tratatul de Pace, la ideea privind revizuirea, securitatea din Balcani, Confederația Statelor Dunărene, proiectul confederației economice, Mica Înțelegere, recent înființata Înțelegere Balcanică, securitatea României, sistemul

de alianțe cu caracter defensiv și desigur relațiile României cu Franța, Italia, Germania cât și situația Austriei, reușita lui Nicolae Titulescu de a normaliza relațiile cu URSS.

Cu privire la acest aspect, am putea concluziona ideile care l-au călăuzit pe Nicolae Titulescu prin propriile sale cuvinte: ” *în adevăr, de când am luat conducerea Departamentului Afacerilor Străine, am acoperit politicește toate granițele țării: cea de Vest, prin noul statut al Micii Înțelegeri, cea de Est, prin Convențiunile cu Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, cea de Sud, prin Pactul Balcanic.*”

Cei interesați găsiți în aceste discursuri punctele de vedere ale lui Iuliu Maniu cât și ideile argumentate excepțional de Nicolae Titulescu cu privire la Ungaria, relația cu acest stat, Trianon și desigur viitoarele previziuni.

Din ideile exprimate de **Iuliu Maniu** cât și de întrebările către Nicolae Titulescu, vreau să subliniez următoarele idei:

- România nu deține teritorii maghiare! Acesta amintește că dacă în unele porțiuni geografice, de altfel românești, se găsesc enclave neromânești, ele se datoresc acțiunii conștiente de colonizare anume înfăptuită pe vremuri împotriva protestărilor noastre, de guvernele maghiare, chiar în scopul întreruperii continuității noastre geografice. Apoi a acțiunii lor de maghiarizare forțată.....timp de o mie de ani nu au putut să înstăpânească, nici social, nici etnograficește, văile și munții din apropierea acelor șesuri.(p.8-9)
- Tratatul de la Trianon nu poate fi atins. Conte Ștefan Bethlen în conferințele ținute în Anglia a recunoscut că de realipirea Transilvaniei la Ungaria nu mai poate fi vorba. (p.10)
- Din primul moment am fost de părere că realizându-se înființarea Sta-

telor naționale Sud-Est Europene, ele vor trebui să înfăptuiască în scurtă vreme o puternică Confederațiune Sud-Est Europeană cu scopul de a crea o forță comună și de a crea un teritoriu economic unitar, fiecare stat păstrându-și suveranitatea (o idee premergătoare U.E?) (pp. 13-14)

- **Vai de națiunea care nu este în stare să-și fixeze noi și noi ținte nobile, idealuri mărețe, tot mai desăvârșite, demne de frământări, de lupte, de jertfe și de martiri.** (p.14)
- Viitorul este al unităților mari sociale și economice, fie că ele se numesc State, Confederațiuni, în materie politică, cooperative sau tovărășii, în materie economică. (p.14)
- Statul român va trebui să facă parte din o astfel de unitate mare.....de la măsura în care va putea să-și câștige autoritatea și prestigiul, încrederea și respectul vecinilor săi și a lumii civilizate în viitor, va depinde dacă **Statul român va fi obiect de târguială, ori un factor hotărâtor, dacă va fi un centru al formațiunii grandioase ce va veni, ori își va târî vieața umilită – dacă o va mai avea – de pe o zi pe alta, din grația altora și servind pe alții.** (p.15), - discurs din 1934, o perfectă analiză a anilor noștri.

Din răspunsul lui Nicolae Titulescu, subliniez câteva idei:

- Tratatul de la Trianon, evocă mai curând ideea unei completări, decât ideea unei amputări.
- Revizionismul italian (1934) are un caracter bazat pe credința că Tratatetele, ca toate lucrurile omenești, nu sunt eterne. Cel ungar are un caracter practic, pozitiv, și este bazat pe dorința fățiș exprimată de a mutila Statele vecine pentru a spori patrimoniul teritorial al Ungariei actuale. (p.42)
- Revizionismul ungar a practicat și continuă să practice o operă de sabo-

tare sistematică pe toate căile a ordinei actuale creată de Tratatete. (p.43)

- **Ungaria știe tot așa de bine ca și mine, că prin propaganda la care se dedă, nu va putea clinti hotarele noastre nici pe un singur metru pătrat. Atunci de ce o face? Explicația este simplă. Scopul manifestațiunilor revizioniste este demoralizarea țărilor vizate și ținerea trează în opinia publică ungară a unei speranțe nelămurite în vremuri mai bune....aceste manifestațiuni constituiesc o armă de luptă în războiul juridic, care, din nefericire, se confundă astăzi cu starea de pace.** (p.45)
- Dacă războiul este sinonim cu schimbarea granițelor prin forță, - revizuirea este, după părerea interesaiților, sinonimă cu schimbarea granițelor prin mijloace pacifice. (p.46)
- Ungaria s-a prezentat la Conferința Păcii, cu un material documentar fără pereche și de așa natură, încât cercetarea lui nu poate provoca decât admirația pentru patriotismul celor care l-au adunat: *Negociațiunile păcii ungare. Dare de seamă a Delegațiunii de pace a Ungariei la Neuilly sur Seine, din Ianuarie, la Martie 1920.* (patru volume, primul 661 pagini, al doilea 585, al treilea 418, al patrulea cuprinde hărți în număr mare). (p.53)

Printre temele documentare ungare amintim: memoriu asupra autenticității datelor din recensământul unguresc, chestiunea Transilvaniei, combaterea Românilor cu privire la statistica naționalităților, observații referitoare la harta Transilvaniei, poate să subziste dominația română în Transilvania?, falsitatea aspirațiunilor istorice ale Românilor la lumina vechei istorii a Transilvaniei etc.

Nicolae Titulescu despre Ion I. C. Brătianu: ” **să nu uităm că Ion I. C. Brătianu, mare prin patriotismul lui, mare prin capacitatea lui, dar și mai mare prin simțul de mândrie națională, a considerat că**

aspirațiunile noastre nu au căpătat satisfacție integrală și a părăsit Conferința de Pace.” (p.58)

Despre politica externă a României, Nicolae Titulescu declara: *”Dacă juxtapunem Mica Înțelegere ca organism internațional distinct, așa cum o prezintă noul ei statut, și Înțelegerea Balcanică – constatăm că dela Praga la fruntariile Persiei, s-a organizat un lanț de State, cu o acțiune politică coordonată, bazată pe nerevizuire, și cari încearcă să-și coordone pe cât le stă în putință activitățile lor nepolitice.”* (pp.74-75)

Ca o concluzie a răspunsului său, Nicolae Titulescu sintetiza: **”și celor care ne vorbesc azi de întoarcerea la trecut pe calea revizuirii, le răspundem: trecutul a fost al vostru, prezentul nu este al nimă-nui, iar viitorul nu vi-l dăm, căci este cel mai scump bun din câte avem”**. (p.77)

[1] Cu privire la politica externă a României

ALOCUȚIUNEA MINISTRULUI ROMÂN DE EXTERNE BOGDAN AURESCU LA ÎNTÂLNIREA DE LA BUCUREȘTI CU OMOLOGUL SĂU UNGAR

Ministrul afacerilor externe Bogdan Aurescu l-a primit marți, 26 mai 2020, pe ministrul afacerilor externe și comerțului exterior al Ungariei Péter Szijjártó. Transmitem mai jos declarațiile de presă ale ministrului Bogdan Aurescu în cadrul conferinței de presă comune.

Urez bun venit în România domnului ministru Peter Szijjártó. Mă bucur că avem ocazia să discutăm astăzi. Am avut o discuție foarte substanțială cu privire la relațiile noastre bilaterale și la viitorul acestora.

Este o vizită, așa cum i-am spus domnului ministru, care are loc într-o perioadă sensibilă pentru relația bilaterală și, așa cum i-am mărturisit domnului ministru, am fost la început reticent cu privire la organizarea acestei vizite acum. Pentru că suntem la 10 zile până la ziua semnării Tratatului de la Trianon, 4 iunie, care are semnificații diferite pentru România și, respectiv, pentru Ungaria. De asemenea, în ultima perioadă au existat o serie de momente tensionate la nivelul relației bilaterale. Totodată, suntem și într-un context excepțional, acela al stării de alertă în România.

Așa cum i-am transmis colegului meu, aș fi preferat ca această vizită să aibă loc după 4 iunie, pentru că este un context special și, de asemenea, pentru că este nevoie de o bună pregătire a unei astfel de vizite.

Cu toate acestea, l-am invitat pe colegul meu astăzi, la București, pentru că România dorește, în modul cel mai sincer, revenirea la o relație de parteneriat strategic real cu Ungaria și pentru că eu consider că așteptările părții române cu privire la relația bilaterală trebuie să fie comunicate direct și sincer, ca între parteneri adevărați. Am avut astăzi o discuție, aș spune, foarte substanțială și

cuprinzătoare cu colegul meu.

În pofida momentelor tensionate care s-au desfășurat în ultima perioadă, Ministerul român de Externe s-a abținut să reacționeze, a urmărind, astfel, să evite deteriorarea și, în același timp, să ducă la detensionarea acestor momente; am preferat să alegem această cale pentru că avem și manifestăm responsabilitate față de această relație foarte importantă dintre România și Ungaria, ca state vecine, ca parteneri strategici, state membre ale Uniunii Europene, state aliate în cadrul NATO.

O logică de parteneriat, în accepțiunea oricui, este cu siguranță aceea care evită cu orice preț, și mai ales în momentele critice, escaladarea. De aceea, România este profund interesată să ieșim din logica provocărilor și a confruntării și propunem crearea premiselor conturării unei relații româno-ungare constructive, civilizate, moderne, pragmatice, europene.

Este nevoie să readucem în relația bilaterală climatul de încredere și de respect reciproc, așa încât să putem să conferim relației bilaterale o traiectorie corespunzătoare parteneriatului nostru strategic.

Ne dorim o abordare pozitivă a relației cu Ungaria, ca buni vecini, ne dorim să acționăm împreună în baza principiilor din Tratatul politic din 1996, în baza Declarația privind cooperarea și parteneriatul strategic româno-ungar pentru Europa secolului XXI din 2002 și de aceea am făcut și facem apel la reținere, la discernământ și pledăm, în special în actualul context, care este marcat de efectele nocive ale crizei COVID-19, care afectează toți cetățenii statelor noastre, pentru implicarea deplină și reală în construirea unei relații de bună vecinătate și de parteneriat strategic autentic, care să fie în avantajul reciproc al statelor noastre și al cetățenilor români și ungari, indiferent de etnia acestora.

Obiectivele României vizează consolidarea relației bilaterale printr-o abordare pragmatică și constructivă, în vederea identificării unor proiecte reciproc avantajoase; dorim să punem accent pe dinamizarea cooperării econo-

mice, pe aprofundarea cooperării sectoriale în baza proiectelor realizate sau care sunt în curs de realizare, îndeosebi în domenii precum infrastructură sau energie, dar și pentru identificarea de noi oportunități de cooperare, precum și continuarea dialogului privind protecția drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale din cele două țări.

De aceea, un prim semnal concret al dorinței părții ungare de a adopta o atitudine constructivă în țara noastră este ca în perioada imediat următoare, așa cum i-am spus direct, sincer, domnului ministru, este ca oficialii din Ungaria, în special atunci când sunt prezenți pe teritoriul României, să nu facă declarații publice contrare spiritului parteneriatul nostru strategic, în așa fel încât să respectăm logica acestui parteneriat strategic, a Tratatului politic de bază și manifestând, în același timp, respect pentru ordinea constituțională din România.

Orice fel de astfel de declarații, în contextul acestei perioade care marchează, pe 4 iunie, aniversarea sau comemorarea Tratatului de la Trianon, va duce la deteriorarea relației bilaterale și noi nu ne dorim acest lucru.

Am discutat și despre semnificația acestui moment de pe 4 iunie. Pentru România, Tratatul de la Trianon nu înseamnă decât consfințirea juridică, la nivelul relațiilor internaționale, a actului de importanță cu adevărat primordială al Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, prin exercitarea dreptului de autodeterminare al națiunii române, care pentru România reprezintă momentul principal de referință al creării statului român unitar modern. Nu contestăm dreptul suveran al Ungariei de a stabili modalități de sărbătorire sau de comemorare a evenimentelor istorice semnificative pentru statul și poporul ungar, doar că pentru noi acest moment are o altă semnificație. Este o semnificație secundară față de semnificația lui 1 Decembrie 1918. Prin urmare, interpretarea diferită a faptelor istorice este posibilă, dar este necesar să depășim confruntarea generată de această interpretare diferită a faptelor istorice.

Să privim spre viitor, în spiritul secolului XXI, să cooperăm într-un spirit

european, modern, pragmatic, în folosul generațiilor prezente și viitoare.

Am discutat și despre tranzitul cetățenilor români prin Ungaria și despre circulația lucrătorilor transfrontalieri. Actuala criză a arătat că putem să cooperăm în față provocărilor comune pe care le-am avut, fiecare dintre statele noastre, dar și împreună.

Doresc în acest sens să transmit aprecierea noastră părții ungare, în mod special domnului ministru, pentru identificarea de soluții viabile, printr-o atitudine constructivă și promptă, pentru crearea acestui coridor de tranzit pentru cetățenii români și pentru asigurarea circulației lucrătorilor transfrontalieri. Am reușit, prin discuții bilaterale susținute, să găsim soluții în beneficiul cetățenilor noștri.

Am discutat și despre programul de dezvoltare economică a Ardealului. Am amintit poziția cunoscută a autorităților române: nu există nici un acord al României pentru implementarea acestui program pe teritoriul României, dar am transmis, în același timp, colegului meu care sunt parametrii minimi, de bază, pe care acest program ar trebui să-i respecte, care sunt premisele esențiale pentru discuții cu privire la acest subiect.

Am propus să discutăm despre încheierea unui acord cu privire la acest program, care să aibă în vedere gestionarea de o manieră transparentă și nediscriminatorie a acestor elemente ale programului, nu pe criterii etnice, nu prin încălcarea legislației europene sau românești privind concurența pe piață. Prin urmare, vom avea discuții în perioada următoare cu privire la acest program și sperăm să ajungem la o înțelegere pe baza acestor parametri.

Am discutat de asemenea despre Comitetul privind Minoritățile Naționale și despre semnarea protocolului acestui comitet, protocol care a fost deja parafat, la nivel tehnic, încă din anul 2016. Am reiterat deschiderea României pentru semnarea acestui protocol și pentru începerea unei noi sesiuni a acestui Comitet, pentru că este un organism bilateral important care permite să discutăm și să luăm măsuri cu privire la promovarea și protejarea drepturilor

persoanelor aparținând minorității ungare din România, respectiv minorității române din Ungaria. Am subliniat, de asemenea, care sunt așteptările noastre legate de asigurarea unui regim de protecție corespunzător pentru minoritatea română din Ungaria.

Domnul ministru mi-a prezentat, la rândul său, o serie de măsuri care au fost luate de către autoritățile ungare pe acest subiect. Ceea ce am decis împreună a fost ca, în perioada imediat următoare, co-președinții acestui Comitet de probleme ale minorităților naționale să se întâlnească și să discute despre semnarea protocolului și despre reluarea activității comitetului bilateral.

Am mai discutat și despre alte teme care țin de relațiile economice bilaterale. Dorim să acționăm în continuare pentru dezvoltarea relației economice, în condițiile în care avem schimburi comerciale importante și care au un potențial de creștere. Anul trecut, conform referințelor părții române, schimburile comerciale au ajuns la 9,4 miliarde de euro. Suntem interesați să acționăm, însă, nu numai pentru dezvoltarea acestui nivel de schimburi, dar și pentru echilibrarea balanței comerciale, în sensul sporirii volumului exporturilor românești pe piața din Ungaria.

De asemenea, am reluat propunerea de creare a unei camere de comerț bilaterale în Ungaria pentru promovarea intereselor companiilor românești pe piața ungară, respectiv, pentru promovarea intereselor companiilor ungare pe piața românească. Din păcate, investițiile românești în Ungaria se află la un nivel destul de redus, de aproximativ 160 de milioane de euro, sunt peste 7.700 de societăți cu capital românesc, dar apreciem că nu este suficient și noi ne dorim să stimulăm creșterea semnificativă a acestor investiții.

De asemenea, am propus și am convenit împreună să reluăm activitatea Comitetului bilateral pe probleme economice, care nu s-a întâlnit de peste 4 ani de zile - domnul ministru este, de altfel, și co-președinte al acestui comitet din partea ungară - și vom vedea în perioada imediat următoare când vom fixa data primei noi reuniuni a acestui organism bilateral important.

De asemenea, partea română a propus organizarea unui forum economic mixt româno-ungar, care să promoveze domeniul IT&C, tehnologiile de mediu și economia digitală. Am discutat, de asemenea, despre posibilitatea de extindere a cooperării în domeniul sănătății, pentru că există deja o colaborare importantă, semnificativă în domeniul transplantului pulmonar, de exemplu, care poate să reprezinte un stimul și pentru alte tipuri de cooperare în acest domeniu, inclusiv în contextul obiectivului comun de gestionare a pandemiei de COVID-19.

Am discutat și despre problematica energiei, care este un subiect care ne preocupă atât România, cât și Ungaria, inclusiv problematica BRUA, și am convenit ca în perioada următoare reprezentanții speciali din cele două ministere de externe, care se ocupă de energie, să se întâlnească și să discute aprofundat pe toate aceste teme.

În încheiere, doresc să fac un nou apel pentru evitarea deteriorării nejustificate a relației bilaterale. Contez pe sprijinul domnului ministru Szijjártó în acest sens, un apel pentru dezvoltarea unor relații firești, de bună vecinătate, în care să prevaleze dialogul, să prevaleze respectul reciproc, abordarea europeană îndreptată spre viitor, în interesul comun al statelor și al cetățenilor noștri.

Și vă mărturisesc că preocuparea mea se îndreaptă deja - dar nu în sens negativ, ci în sens pozitiv - spre anul 2022, când vom aniversa, sper, împreună, cei 20 de ani de Parteneriat strategic dintre România și Ungaria și aș vrea împreună să construim până la acest reper important al relației bilaterale, în așa fel încât să putem spune că avem între România și Ungaria o adevărată relație de parteneriat strategic în spirit european.

Vă mulțumesc și îl rog pe domnul ministru Szijjártó să ia cuvântul.

**TRATATUL DE LA TRIANON
SELECȚII**

TRACTAT DE PACE

ÎNȚRE

PUTERILE ALIATE ȘI ASOCIATE ȘI UNGARIA

PROTOCOL ȘI DECLARAȚIUNI

Din 4 Iunie 1920

(**TRIANON**)

BUCUREȘTI

IMPRIMERIA STATULUI

1920

S U M A R

	Pagina		Pagina
Preambul	1	SECȚIUNEA II. — Clauze navale (art. 120—127)	24
PARTEA I			
PACTUL SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR			
Pactul Societății Națiunilor (art. 1—26)	2	SECȚIUNEA III. — Clauze privitoare la aeronautica militară și navali (art. 128—132)	25
<i>Anevă</i>	8	SECȚIUNEA IV. — Comisiunile intercalate de control (art. 133—139)	26
PARTEA II			
FRONTIERELE UNGARIEI			
Frontierele Ungariei (art. 27—35)	8	SECȚIUNEA V. — Clauze generale (art. 140—143)	27
PARTEA III			
CLAUZE POLITICE EUROPENE			
SECȚIUNEA I. — Italia (art. 36—40)	12	PARTEA VI	
SECȚIUNEA II. — Statul serbo-croato-sloven (art. 41—44)	13	PRIZONIERI DE RĂSBOI ȘI MORMINTE	
SECȚIUNEA III. — România (art. 45—47)	13	SECȚIUNEA I. — Prizonieri de război (art. 144—154)	27
SECȚIUNEA IV. — Statul ceho-slovac (art. 48—52)	14	SECȚIUNEA II. — Mormintele (art. 155—156)	28
SECȚIUNEA V. — Finne (art. 53)	14	PARTEA VII	
SECȚIUNEA VI. — Protecțiunea minorităților (art. 54—60)	14	SANȚIUNI	
SECȚIUNEA VII. — Clauze privitoare la naționalitate (art. 61—66)	16	Sanțțiuni (art. 157—160)	29
SECȚIUNEA VIII. — Clauze politice privitoare la anumite State din Europa (Belgia, Luxemburg, Sleswig, Turcia și Bulgaria, Austria, Rusia și Statele ruse (art. 67—72)	16	PARTEA VIII	
SECȚIUNEA IX. — Dispozițiuni generale (art. 73—78)	17	R E P A R A Ț I U N I	
PARTEA IV			
INTERESE UNGARE AFARĂ DIN EUROPA			
Interese ungare afară din Europa (art. 79)	18	SECȚIUNEA I. — Dispozițiuni generale (art. 161—174)	29
SECȚIUNEA I. — Marce (art. 80—85)	18	<i>Aneva I</i>	31
SECȚIUNEA II. — Egiptul (art. 86—93)	19	<i>Aneva II</i> (§ 1 — § 23)	32
SECȚIUNEA III. — Siam (art. 94—96)	20	<i>Aneva III</i> (§ 1 — § 8)	36
SECȚIUNEA IV. — China (art. 97—101)	20	<i>Aneva IV</i> (§ 1 — § 6)	37
PARTEA V			
CLAUZE MILITARE, NAVALE ȘI AERIENE			
SECȚIUNEA I. — Clauze militare	21	<i>Aneva V</i> (§ 1 — § 3)	38
CAPITOLUL I. — Clauze generale (art. 102 și 103)	21	<i>Aneva VI</i>	39
CAPITOLUL II. — Efectivele și încadrarea armatei ungare (art. 104—108)	21	SECȚIUNEA II. — Dispozițiuni particulare (art. 175—179)	39
CAPITOLUL III. — Recrutarea și instrucțiunea militară (art. 109 și 110)	22	PARTEA IX	
CAPITOLUL IV. — Școli, stabilimente de învățământ, societăți și asociațiuni militare, (art. 111 și 112)	22	CLAUZE FINANCIARE	
CAPITOLUL V. — Armament, munițiuni și material (art. 113—119)	22	Clauze financiare (art. 180—199)	40
		<i>Anevă la art. 186.</i>	42
		<i>Anevă la art. 189.</i>	45
		PARTEA X	
		CLAUZE ECONOMICE	
		SECȚIUNEA I. — Relațiuni comerciale	48
		CAPITOLUL I. — Reglementare, taxe și restricțiuni vamale art. (200—208)	48
		CAPITOLUL II. — Tratatul Navigațiunii (art. 209)	50
		CAPITOLUL III. — Concurență nelegală (art. 210)	50
		CAPITOLUL IV. — Tratatul supușilor (<i>ressortisants</i>) Pu-terilor aliate și asociate (art. 211—214)	50
		CAPITOLUL V. — Clauze generale (art. 215—216)	51
		SECȚIUNEA II. — Tractate (art. 217—230)	51
		SECȚIUNEA III. — Datorii (art. 231)	54
		<i>Anevă</i> (§ 1 — § 25)	55
		SECȚIUNEA IV. — Bunuri, drepturi și interese (art. 232 și 233)	58
		<i>Anevă</i> (§ 1 — § 15)	60

	Pagina		Pagina
SECȚIUNEA V. — Contracte, prescripțiuni, hotărâri (art. 234 până la 238)	63	CAPITOLUL III. — Material rulant (art. 300)	81
<i>Anevă</i> (§ 1 — § 23)	64	CAPITOLUL IV. — Cesiuni de linii de căi ferate (art. 301)	81
SECȚIUNEA VI. — Tribunal arbitral mixt (art. 239 și 240)	68	CAPITOLUL V. — Dispozițiuni relative la anumite linii de căi ferate (art. 302—307)	82
<i>Anevă la art. 239</i> (§ 1 — § 9)	68	CAPITOLUL VI. — Dispozițiuni tranzitorii (art. 308)	83
SECȚIUNEA VII. — Proprietate industrială (art. 241—245)	69	CAPITOLUL VII. — Telegrafe și telefoane (art. 309 și 310)	83
SECȚIUNEA VIII. — Dispozițiuni speciale teritoriilor transfere-rate (art. 246—259)	72	SECȚIUNEA IV. — Judecarea litigiilor și revizuirea clauzelor permanente (art. 311—313)	84
PARTEA XI			
NAVIGAȚIUNEA AERIANĂ			
Navigațiunea aeriană (art. 260—267)	74	SECȚIUNEA V. — Dispozițiuni particulare (art. 314)	84
PARTEA XII			
PORTURI, CĂI DE APĂ ȘI CĂI FERATE			
SECȚIUNEA I. — Dispozițiuni generale (art. 268—273)	75	PARTEA XIII	
SECȚIUNEA II. — Navigațiunea	76	MUNGĂ	
CAPITOLUL I. — Libertatea navigației (art. 274)	76	SECȚIUNEA I. — Organizarea muncii	85
CAPITOLUL II. — Clauze relative la Dunăre (art. 275—291)	77	CAPITOLUL I. — Organizare (art. 315—327)	85
CAPITOLUL III. — Regimul apelor (art. 292 și 293)	79	CAPITOLUL II. — Funcționarea (art. 328—348)	87
SECȚIUNEA III. — Căi ferate	80	CAPITOLUL III. — Prescripțiuni generale (art. 349—351)	90
CAPITOLUL I. — Libertatea tranzitului pentru Ungaria spre Adriatică (art. 294)	80	CAPITOLUL IV. — Măsuri tranzitorii (art. 352—354)	90
CAPITOLUL II. — Clauze relative la transporturile interna-naționale (art. 295—299)	80	<i>Anevă</i>	91
		SECȚIUNEA II. — Principii generale (art. 355)	91
		PARTEA XIV	
		CLAUZE DIVERSE	
		Clauze diverse (art. 356—364)	91
		<i>Anevă la art. 358</i>	92

Ungaria va restitui Italiei, într-un termen de trei luni, toate vagoanele aparținând căilor ferate italiene cari, înainte de începutul războiului, trecuseră în Austria și cari se găsesc actualmente în Ungaria.

ARTICOLUL 39

Prin derogare dela articolul 252, partea X (Clauze economice), persoanele având reședința obișnuită în teritoriile fostei monarhii austro-ungare încorporate la Italia conform articolului 36 alin. 1 din Tratatul de Pace cu Austria și cari în cursul războiului se găseau afară din teritoriile fostei monarhii austro-ungare sau fuseseră închise internate sau evacuate, se vor bucura în mod integral de dispozițiunile prevăzute la articolele 235 și 236, partea X (Clauze economice).

ARTICOLUL 40

1° Hotărârile date în materie civilă și comercială dela 4 August 1914 incoace, de către tribunalele teritoriilor încorporate Italiei, conform articolului 36 alin. 1 din Tratatul de pace cu Austria, între locuitorii ziselor teritorii și alți supuși (*ressortissants*) ai fostului imperiu al Austriei, sau între locuitorii sus ziși și supușii Puterilor aliate ale monarhiei austro-ungare, nu vor fi executorii decât după *exequaturul* pronunțat de noul tribunal corespunzător al teritoriilor în chestiune.

2° Toate hotărârile date dela 4 August 1914 incoace, pentru crime sau delictive politice, de către autoritățile judiciare ale fostei monarhii austro-ungare contra supușilor italieni, inclusiv acei cari vor fi dobândit naționalitatea italiană în virtutea Tratatului de față, vor fi socotite nule.

SECȚIUNEA II

Statul Serbo-Croato-Sloven

ARTICOLUL 41

Ungaria recunoaște, precum au făcut-o deja Puterile aliate și asociate, deplina independență a Statului serbo-croato-sloven.

ARTICOLUL 42

Ungaria renunță, în ceea ce o privește, în favoarea Statului serbo-croato-sloven, la toate drepturile și titlurile asupra teritoriilor fostei monarhii austro-ungare situate dincolo de fruntariile Ungariei, astfel precum sunt descrise la articolul 27, Partea II (Fruntariile Ungariei), și recunoscute ca

acama parte din Statul serbo-croato-sloven, prin Tratatul de față, sau prin orice alte Tractate încheiate în vederea regulării afacerilor actuale.

ARTICOLUL 43

O comisiune compusă din șapte membri, dintre cari cinci vor fi numiți de către Principalele Puteri aliate și asociate, unul de Statul serbo-croato-sloven și unul de Ungaria, se va constitui în cursul celor cincisprezece zile dela punerea în vigoare a Tratatului de față, pentru a fixa la fața locului traseul liniei de fruntarie descrisă la articolul 27—2°, Partea II (Fruntariile Ungariei).

ARTICOLUL 44

Statul serbo-croato-sloven recunoaște și confirmă față de Ungaria angajamentul de a consimți la inserțiunea într'un Tratat cu Principalele Puteri aliate și asociate a dispozițiunilor ce aceste Puteri le vor socoti necesare pentru a ocroti în Statul serbo-croato-sloven interesele locuitorilor cari se deosebesc prin rasă, limbă sau religie de majoritatea populațiunii, precum și pentru a proteja libertatea transitului și a aplica un regim echitabil comerțului celorlalte națiuni.

Proporția și natura sarcinilor financiare ale Ungariei, pe cari Statul serbo-croato-sloven va avea să le ia pe seama sa pentru teritoriul pus sub a sa suveranitate, se vor fixa conform articolului 186, partea IX (Clauze financiare), al Tratatului de față.

Convențiuni ulterioare vor regula toate chestiunile cari n'ar fi regulate prin Tratatul de față și cari ar putea lua naștere din cesiunea zisului teritoriu.

SECȚIUNEA III

R o m â n i a

ARTICOLUL 45

Ungaria renunță, în ceea ce o privește, în favoarea României, la toate drepturile și titlurile asupra teritoriilor fostei monarhii austro-ungare situate dincolo de fruntariile Ungariei, astfel cum sunt fixate la articolul 27, Partea II (Fruntariile Ungariei) și recunoscute prin prezentul Tratat sau prin orice alte Tractate încheiate în scop de a regula afacerile actuale, ca făcând parte din România.

ARTICOLUL 46

O comisiune compusă din șapte membri, dintre cari cinci vor fi numiți de principalele Puteri aliate și asociate, unul de România și unul de Ungaria, se va constitui în cursul celor 15 zile dela

punerea în vigoare a Tratatului de față pentru a fixa la fața locului traseul liniei de fruntarie descrisă la articolul 27—3°, Partea II (Fruntariile Ungariei).

ARTICOLUL 47

România recunoaște și confirmă față de Ungaria angajamentul de a consimți la inserțiunea într'un Tratat cu Principalele Puteri aliate și asociate a unor dispozițiuni pe cari aceste Puteri le vor socoti necesare pentru a ocroti în România interesele locuitorilor ce se deosebesc prin rasă, limbă sau religie de majoritatea populațiunii, precum și pentru a ocroti libertatea transitului și a aplica un regim echitabil comerțului celorlalte națiuni.

Proporția și natura sarcinilor financiare ale Ungariei pe cari România va avea să le ia pe seama sa pentru teritoriul pus sub suveranitatea ei vor fi fixate conform cu articolul 186, Partea IX (Clauze financiare), a Tratatului de față.

Convențiuni ulterioare vor regula toate chestiunile cari n'ar fi regulate prin Tratatul de față și cari ar putea lua naștere din cesiunea zisului teritoriu.

SECȚIUNEA IV

Statul Ceho-Slovac

ARTICOLUL 48

Ungaria recunoaște, precum a făcut-o deja Puterile aliate și asociate, deplina independență a Statului ceho-slovac, care va cuprinde și teritoriul autonom al Rutenilor dela Sudul Carpaților.

ARTICOLUL 49

Ungaria renunță, în ceea ce o privește, în favoarea Statului ceho-slovac, la toate drepturile și titlurile asupra teritoriilor fostei monarhii austro-ungare, situate dincolo de fruntariile Ungariei, astfel precum sunt fixate la articolul 27, Partea II (Fruntariile Ungariei) și recunoscute prin Tratatul de față, sau prin orice alte Tractate încheiate, în scop de a regula afacerile actuale, ca făcând parte din Statul ceho-slovac.

ARTICOLUL 50

O comisiune compusă din șapte membri, dintre cari cinci vor fi numiți de principalele Puteri aliate și asociate, unul de Statul ceho-slovac și unul de Ungaria, se va constitui în cursul celor cincisprezece zile dela punerea în vigoare a Tratatului de față pentru a fixa la fața locului traseul liniei de

fruntarie descrisă la articolul 27—4°, Partea II (Fruntariile Ungariei).

ARTICOLUL 51

Statul ceho-slovac se obligă a nu ridica nici o lucrare militară pe partea teritoriului său care este situată pe malul drept al Dunărei, la Sud de Bratislava (Preshourg).

ARTICOLUL 52

Proporția și natura sarcinilor financiare ale Ungariei pe cari Statul ceho-slovac le va avea pe seama sa pentru teritoriul pus sub a sa suveranitate, se vor fixa conform cu articolul 186, Partea IX (Clauze financiare), a Tratatului de față.

Convențiuni ulterioare vor regula toate chestiunile cari n'ar fi regulate prin Tratatul de față și cari ar putea lua naștere din cesiunea zisului teritoriu.

SECȚIUNEA V

F i u m e

ARTICOLUL 53

Ungaria renunță la toate drepturile și titlurile asupra orașului Fiume și a teritoriilor alăturate aparținând fostului regal al Ungariei și cuprinse în hotarele cari vor fi fixate ulterior.

Ungaria se obligă să recunoască stipulațiunile cari vor interveni relativ la aceste teritorii, în special în ceea ce privește naționalitatea locuitorilor, în Tractatele destinate a regula afacerile actuale.

SECȚIUNEA VI

Protecția minorităților

ARTICOLUL 54

Ungaria se obligă ca stipulațiunile conținute în secțiunea de față să fie recunoscute ca legi fundamentale, astfel ca nici o lege, nici un regulament și nici un act oficial să nu fie în contradicție sau în opozițiune cu aceste stipulațiuni și ca nici o lege, nici un regulament și nici un act oficial să nu aibă precădere față de ele.

ARTICOLUL 55

Ungaria se obligă să acorde tuturor locuitorilor Ungariei, fără deosebire de naștere, de naționalitate, de limbă, de rasă sau de religie, deplina și întreaga protecțiune a vieții și libertății lor.

Toți locuitorii Ungariei vor avea dreptul la liberul exercițiu, atât public cât și privat, al oricărei credințe, religii sau confesii, a căror

